

AKADÉMIAI
É R T E S Í T Ő

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BALOGH JENŐ

FŐTITKÁR.

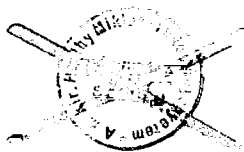
XXXVII. KÖTET.

435. FÜZET. 1926. OKTÓBER—DECEMBER.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1927

50021

Pallas részvénytársaság nyomdája, Budapest, V., Honvéd-utca 10.
Felelős vezető: Tíringer Károly, műszaki igazgató.

TARTALOM.

Oldal

I. Előadások és cikkek.

<i>Balogh Jenő</i> : Gyulai Pál és a M. Tud. Akadémia	84—95
<i>Bernáth István</i> : Smith Ádám tudományi előzményei és korszakos üttörő egyénisége	214—217
<i>Fellner Frigyes</i> : Smith Ádám mint közgazda és a klasszikus nemzetgazdaságtani rendszer kialakulása	217—222
<i>Ferenczi Zoltán</i> : A M. Tud. Akadémia könyvtárának megalapítása	7—17
<i>Gyalóka Jenő</i> : A debreceni útközetről.	241—246
<i>Heller Farkas</i> : Smith Ádám és a közgazdaságtan mai állása	222—232
<i>Holub József</i> : Végrendeleti jogunk kialakulása	232—240
<i>Jakubovich Emil</i> : Adalékok az Anonymus-kérdéshez	143—171
<i>Kozma Andor</i> : Két öreg költő (Költemény).	81—84
<i>Pauler Akos</i> : Anaxagoras istenbizonyítéka	23—24
<i>Voinovich Géza</i> : Gyulai Pál emlékezete	95—113
<i>Gróf Zichy István</i> : Levedia és Etelköz	172—184

II. Jelentések a pályázatokról.

A Budapest Székesfőváros jutalomdíjából kitűzött pályázat (Lukinich Imre)	118—119
A Chorin Ferenc-alapítvány 1926. évi kamatainak odaítélése (Kovács Alajos)	53—58
A Gorove-jutalom (Eckhart Ferenc, Kovács Ferenc)	120—121
A jogi monografia-jutalomdíj (Holub József)	123—132
A kisebbségek jogi helyzetét tárgyaló munkára kitűzött jutalomtétel (Magyary Géza)	115—116
A köznevelésügyi jutalomtétel (Kornis Gyula)	117—118
A Lukács Krisztina-jutalomtétel (Pauler Akos)	132—133
A Marczibányi-jutalom (Mágócsy-Dietz Sándor)	29—37
A Nagyjutalom (Buday Kálmán)	24—29
A Sámuel—Kölber-díj (Melich János)	115
A Teleki-pályázat (Ferenczi Zoltán)	48—52
A természeti emlékek fenntartása és megóvása tárgyában hirdetett pályázat (Mágócsy-Dietz Sándor)	121—123
A Vojnits-jutalom (Császár Elemér)	38—48
A Wodianer-féle jutalom	71—74

III. Akadémiai ügyek.

Jelentés a M. Tud. Akadémia 1925. évi munkásságáról	19—23
Ülések 1925-ben	20—23
Az LXXXVI. ünnepélyes közülés	77—113
Nagygyűlés	134—140
Jelentés a választásokról	138—140
Jutalomtétélek	140—143
Költségvetés	189—194

IV. Alkalmi és üdvözlő beszédek, nekrológok.

<i>Berzeviczy Albert</i> ig. és t. t. elnök megnyitó beszéde a könyvtár alapításának százados ünnepe alkalmából 1926. márc. 15-én	5—6
— megnyitó beszéde a M. Tud. Akadémiának 1926. január 25-i ünnepi ülésén Deák Ferenc halálának félszázados évfordulója alkalmából	18—19
— megnyitó beszéde a M. Tud. Akadémiának Gyulai Pál emlékezetére 1926. május 9-én tartott LXXXVI. ünnepélyes közülésén	77—81
— megemlékezése a mohácsi csata évfordulójáról az 1926. június 14-én tartott összes ülésen	113—114
— megnyitó beszéde 1926. október 4-én (megemlékezés az Egyesült Államok függetlenségi nyilatkozatának százötvenedik évfordulóján)	205—209
— megnyitó beszéde Smith Ádám műve megjelenésének százötvenedik évfordulója alkalmával 1926. november 29-én tartott ünnepi ülésen	209—213
— beszéde Gróf Tisza István debreceni szobra leleplezésénél 1926. október 17-én	246—249
<i>Ferenczi Zoltán</i> r. t. beszéde a borjádi Petőfi-emléktábla leleplezése alkalmával 1926. május 30-án	250—253
— beszéde Pencen a Petőfi-emléktábla leleplezése ünnepén 1926. szeptember 8-án	253—254
<i>Ilosvay Lajos</i> ig. és r. t. másodelnök beszéde velencei Hauszmann Alajos t. t. ravatalánál 1926. augusztus 3-án	258—260
<i>Károlyi Árpád</i> t. t. beszéde Thallóczy Lajos sírjánál a Kerepesi-temetőben 1926. december 1-én	260—264
<i>Kéký Lajos</i> l. t. beszéde Bánóczy József l. t. ravatalánál 1926. november 22-én	260
<i>Négyesy László</i> beszéde Berzsenyi Dániel sírjánál Niklán 1926. szeptember 12-én	254—257
<i>Némethy Géza</i> osztályelnök üdvözlő beszédei az I. osztályban tartott székfoglalók alkalmával ;	
1. Horváth Cyrill r. taghoz 1926. április 12-én	197
2. Jakubovich Emil l. taghoz 1925. november 9-én	194—195
3. Gróf Zichy István l. taghoz 1926. január 4-én	196
4. Zsigmond Ferenc l. taghoz 1925. november 9-én	195
<i>Papp Ferenc</i> l. t. beszéde Berzsenyi Dániel születésének százötvenedik fordulóján a celldömölki irodalmi ünnepen 1926. május 9-én	197—199
<i>Szász Károly</i> l. t. beszéde Prielle Kornélia sírjánál 1926. június 6.	199—200

BETŰRENDES NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

(A *-gal megjelölt számok a jegyzőkönyvre utalnak.)

	Oldal
Adalékok az Anonymus-kérdéshez (Jakubovich Emil)	143—171
Adományok és alapítványok	75—76, 203, 258
Akadémia belső tagjai	1—4
— jutalomtétellei	140—143
— kiadványai	75, 203, 257—258
— könyvtárának megalapítása	5—17
— munkássága	19—23
— pénztári számadása 1925. évről	59—70
— ülései 1925-ben	20—23
Alapítványok	64—66, 75, 258
— ügyrendjei	184—189
Anaxagoras Istenbizonyítéka (Pauler Ákos)	23—24
Anonymus-kérdés	143—171
Balogh Jenő főtitkár, Gyulai Pál és a M. Tud. Akadémia	84—95
Bánóczi József l. t. ravatalánál nekrológ	260
Barankay Lajos pályamunkája (A nemzeti közszellem pedagógiája) megkapja a köznevelésügyi pályadíjat	117—118, 135—136*
Beöthy Zsolt arcképe kifüggesztetik	139*
Bernát István l. t.: Smith Ádám tudományi előzményei és kor- szakos úttörő egyénisége	214—217
Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök megnyitó beszéde a könyvtár alapításának százados ünnepe alkalmából 1926. március hó 15-én	5—6
— megnyitó beszéde a M. Tud. Akadémiának 1926. jan. 25-i ünnepi ülésén Deák Ferenc halálának félszázados év- fordulója alkalmából	18—19
— megnyitó beszéde a M. Tud. Akadémiának Gyulai Pál em- lékezetére 1926. május 9-én tartott LXXXVI. ünnepélyes közülésén	77—81
— megemlékezése a mohácsi csata évfordulójáról az 1926. június 14-én tartott összes ülésén	113—114
— megnyitó beszéde 1926. október 4-én (megemlékezés az Egyesült Államok függetlenségi nyilatkozatának 150. év- fordulójáról)	205—209
Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök megnyitó beszéde Smith Ádám műve megjelenésének 150-ik évfordulója alkalmá- val az 1926. november 29-én tartott ünnepi ülésén	209—213
— beszéde Gróf Tisza István debreceni szobra leleplezésénél 1926. október 17-én	246—249
Berzsenyi Dániel születésének 150-ik fordulóján a cellődmölki irodalmi ünnepen Papp Ferenc l. t. beszéde (1916. máj. 9.)	197—199
— sirjánál Niklán Négyesy László beszéde (1926. szept. 12.)	254—257
Bizottsági jelentések. (I. Jelentések)	

A borjádi Petőfi-emléktábla leleplezése alkalmával Ferenczi Zoltán beszéde	250—253
Buda és Pest zenei művelődése (Isoz Kálmán műve) megkapja Budapest székesfőváros jutalomdíját	118—119, 135*
A Budapest székesfőváros jutalomdíjából kitűzött pályázatról jelentés	118—119
Buday László munkáinak odaitéltetnek a Chorin Ferenc-alapítvány 1926. évi kamatai	53—58, 134—135*
Buza László megbízatik a kisebbségek jogi helyzetét tárgyaló munka megírásával	125—116, 135*
A Chorin Ferenc-alapítvány 1926. évi kamatainak odaitéltéséről jelentés	53—58
Concha Győző üdvözlése 40 éves akadémiai tagsága alkalmával	139*
Császár Elemér r. t. Jelentés a Vojnits-jutalomról	38—48
A debreceni útközetről (Gyalóky Jenő)	241—246
Fellner Frigyes: Smith Ádám, mint közgazda és a klasszikus nemzetgazdaságtani rendszer kialakulása	217—222
A fenomenologia történeti és kritikai vizsgálata (Somogyi József) Lukács Krisztina-jutalmat kap	132—133
Ferenczi Zoltán r. t. A M. Tud. Akadémia könyvtárának meg-alapítása	7—17
— jelentés a Teleki-pályázatról	48—52
— beszéde a borjádi Petőfi-emléktábla leleplezése alkalmával (1926. május 30.)	250—253
— beszéde Pencen, a Petőfi-emléktábla leleplezése ünnepén 1926. szeptember 8-án	253—254
A Gorove-jutalomról jelentés	120—121, 135*
Gyalóky Jenő: A debreceni útközetről (székfoglaló) 1926. október 18-án	241—246
A Gyulai Pál emlékezetére tartott LXXXVI. ünnepélyes közülés (1926. május 9.)	77—113
Gyulai Pál és a M. Tud. Akadémia (Balogh Jenő főtitkár)	84—95
— emlékezete (Voinovich Géza)	95—113
A Halmos Izor-alapítvány ügyrendje	188—189
Hauszmann Alajos t. t. ravatalánál Illosvay Lajos másodelnök beszéde	258—260
Heller Farkas: Smith Ádám és a «özgazdaságtan mai állása»	222—232
Herczeg Ferenc Vojnits-jutalmat kap	38—48
A «Hid» (Herczeg Ferenc színműve) Vojnits-jutalmat kap	38—48
Holub József I. t.: Végrendeleti jogunk kialakulása (székfoglaló 1925. március 16-án)	232—240
Illosvay Lajos ig. és r. t. másodelnök beszéde velencei Hauszmann Alajos t. t. ravatalánál 1926. augusztus 3-án	258—260
Introductory Address spoken by Mr. Albert de Berzeviczy, Hon. Member, M. of the Governing Council and President of the Hungarian Academy of Sciences at the Meeting held on november 29 th., 1926, to celebrate the Hundred and Fiftieth Anniversary of the Publication of Adam Smith's «Wealth of Nations»	211—213
Isoz Kálmán műve: Buda és Pest zenei művelődése, megkapja Budapest székesfőváros jutalomdíját	118—119, 135*
Jakubovich Emil: Adalékok az Anonymus kérdéshez (székfoglaló 1925. november 29-én)	143—171
Jávorka Sándor műve: Magyar Flóra, Marczibányi-jutalmat kap	29—37, 134*

	Oldal
Jelentések:	
— az akadémia munkásságáról	19—23
— a Budapest székesfőváros jutalomdíjából kitűzött pályázatról	118—119
— a Chorin Ferenc-alapítvány 1926. évi kamatainak odaiteléséről	53—58
— a Gorove-jutalomról	120—121
— a jogi monografia-jutalomdíjról	123—132
— a kisebbségek jogi helyzetét tárgyaló munkára kitűzött jutalomtételtől	115—116
— a köznevelésügyi jutalomtétel tárgyában	117—118
— a Lukács Krisztina-jutalomtételtől	132—133
— a Marczibányi-jutalomról	29—37
— a Nagyjutalomról és a Marczibányi-mellékjutalomról	24—37
— a Sámuel-Kölber-díjról	115
— a Teleki-pályázatról	48—52
— a természeti emlékek fenntartása és megóvása tárgyában hirdetett pályázatról	121—123
— a Vojnits-jutalomról	38—48
Jogi monografia-jutalomdíjról jelentés	123—132
Jutalomtételek	140—143
Kaán Károly l. t. megbizatik a természeti emlékek fenntartása és megóvása tárgyában beadandó pályamunka megírásával	121—123, 136*
Károlyi Árpád t. t. beszéde Thallóczy Lajos sirjánál a kerepesi temetőben 1926. december 1-én	260—264
A Kazinczy Gábor ny. kuriai bíró ur és neje Várady Szabó Anna által tett alapítvány ügyrendje	186—187
Kéký Lajos l. t. beszéde Bánóczy József l. t. ravatalánál 1926. november 22-én	260
«A kereszt tövéhen» c. dráma a Teleki pályázaton dicséretet nyer	48—52
Két öreg költő (Kozma Andor naggyűlési költeménye)	81—84
Kiadványok	75, 203, 257—258
A kisebbségek jogi helyzetét tárgyaló munkára kitézött jutalomtételtől szóló jelentés	115—116
Kozma Andor: Két öreg költő (Költemény Gyulai és Lévy emlékezetére)	81—84
Költségvetés az 1826. év második felére	189—194
Könyvsere külföldi intézetekkel	200—202
A könyvtár alapításának százados ünnepe 1926. március 15	5—17
A köznevelésügyi jutalomtételtől szóló jelentés	117—118
Krompecher Ödön Nagyjutalmat kap	24—29, 134*
Külföldi intézetek, melyeknek egyes akadémiai kiadványok hivatalból küldetnek	200—202
«A latin Philippus magyar származékai» (Pais Dezső értekezése Sámuel—Kölber-díjat kap)	115, 135*
Levedia és Etelköz (gróf Zichy István)	172—184
A Lukács Krisztina-jutalomtételtől szóló jelentés	132—133
«Magyar Flóra» (Jávorka Sándor m.) Marczibányi-jutalmat kap	29—27, 134*
A M. Tud. Akadémia könyvtárának megalapítása (Ferenzi Zoltán r. t.)	7—17
A M. Tud. Akadémia LXXXVI. ünnepélyes közlése Gyulai Pál emlékezetére 1926. május 9-én	77—113

	Oldal
A Marczibányi-jutalomról szóló jelentés	29—37
A mohácsi csata évfordulójáról megemlékezik Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök az 1926. június 15-én tartott összes ülésen	113—114
Nagygyűlés	134—140
A Nagyjutalomról szóló jelentés	24—29
Négyesy László beszéde Berzsényi Dániel sírjánál Niklán 1926. szeptember 12-én	254—257
Nekrologok	258—264
Bánóczi József l. t.-ről 1926. november 22. (Kéky Lajos l. t.)	260
Velencei Hauszmann Alajos t. t.-ről 1926. aug. 3-án (Ilosvay Lajos ig. és r. t. másodelnök)	258—260
T hallóczy Lajos sírjánál 1926. december 1-én (Károlyi Árpád t. t.)	260—264
Némethy Géza osztályelnök üdvözlő beszédei az I. osztályban tartott székfoglalók alkalmából	194—197
Horváth Cyrill r. taghoz 1926. április 12.	197
Jakubovich Emil l. taghoz 1925. november 9.	194—195
Gróf Zichy István l. taghoz 1926. január 4.	196
Zsigmond Ferenc l. taghoz 1925. november 9.	195
A nemzeti közszellem pedagógiája (Barankay Lajos) megkapja a köznevelésügyi jutalmat	117—118, 135—136*
Niklán, Berzsényi Dániel sírjánál Négyesy László r. t. beszéde	254—257
Opening address delivered at the meeting of the Hungarian Academy of Sciences held in Budapest on October 4., 1926. by Albert de Berzeviczy Ph. D. C., President	207—209
Pais Dezső Sámuel—Kölber-díjat kap	115, 135*
Papp Ferenc l. t. beszéde Berzsényi Dániel születésének száz- ötvenedik fordulóján a celldömölki irodalmi ünnepen 1926. május 9-én	197—199
Pauler Akos r. t.: Anaxagoras Istenbizonyítéka	23—24
A penci Petőfi-emléktábla leleplezési ünnepén 1926. szept- tember 8-án Ferenci Zoltán r. t. beszéde	253—254
Pénztári számadás 1925-ről	59—70
A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Gróf Széchenyi István- alapítványának ügyrendje	184—186
A Petőfi-emléktábla leleplezése alkalmával Ferenci Zoltán r. t. beszéde Borjádón (1926. május 30)	250—253
A Petőfi-emléktábla leleplezési ünnepén Ferenci Zoltán r. t. beszéde Pencen (1926. szeptember 8.)	253—257
Prielle Kornélia sírjánál Szász Károly l. t. beszéde (1926. június 6.)	199—200
A Smith Ádám műve megjelenésének százötvenedik évfordulója alkalmával 1926. november 29-én tartott ünnepi ülés	209—232
Smith Ádám tudományi előzményei és korszakos úttörő egyé- nisége (Bernát István l. t.)	214—217
Smith Ádám mint közgazda és a klasszikus nemzetgazdaság- tani rendszer kialakulása (Fellner Frigyes l. t.)	217—222
Smith Ádám és a közgazdaságtan mai állása (Heller Farkas l. t.)	222—232
Somogyi József Lukács Krisztina-jutalmat kap	132—133
Szász Károly l. t. beszéde Prielle Kornélia sírjánál 1926. jú- nius 6.	199—200
Gróf Széchenyi István-alapítvány ügyrendje (Pesti M. Kereske- delmi Bank-alapítványa)	184—186

	Oldal
Az iskolai Széchenyi-ünnepélyeken befolyt adományok jegyzéke 1926-ban	76, 203
Szily Kálmán arcképének kifüggesztése	139*
Tartalommutató: francia	266
" német	265
Thallóczy Lajos sírjánál Károlyi Árpád t. t. beszéde 1926. december 1-én	260—264
A Teleki-pályázatról szóló jelentés (Ferenczi Zoltán r. t.)	43—52
A természeti emlékek fenntartása és megóvása tárgyában hirdetett pályázat	121—123, 136*
Gróf Tisza István debreceni szobra leleplezésénél Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök beszéde 1926. október 17.	246—249
Új kiadványok lásd kiadványok.	
Új tagok	138—140
Ügyrendek:	
Halmos Izor-alapítvány	188—189
A Kazinczy Gábor nyug. kuriai bíró és neje Várady Szabó Anna által tett alapítvány	186—187
A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Gróf Széchenyi István alapítványa	184—186
Wellisch Alfréd-alapítvány	187—188
Ülések 1925-ben	20—23
Ünnepi beszédek	197—200, 246—257
Ünnepi közülés	77—113
Ünnepi ülés Smith Ádám műve megjelenésének százötvenedik évfordulója alkalmával 1926. november 29-én	209—232
Végrendeleti jogunk kialakulása (Holub József l. t. székfoglalója 1925. március 16.)	232—240
Vinkler János megkapja a jogi monografia-jutalomdíjat	123—132
Voinovich Géza: Gyulai Pál emlékezete	95—113
A Vojnits-jutalomról szóló jelentés (Császár Elemér r. t.)	33—48
A Wellisch Alfréd-alapítvány ügyrendje	187—188
Báró Wlassics Gyula üdvözlése negyven éves akadémiai tag-sága alkalmából	139*
A Wodianer-féle jutalommal kitüntetett elemi iskolai tanítókról szóló kimutatás 1901—1926-ig	71—74
Gróf Zichy István: Levedia és Etelköz (székfoglaló 1926. január 4-én)	172—184

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: BALOGH JENŐ.

XXXVII. KÖTET.

1926 jan.—április.

1—4. FÜZET.

I. Az Akadémia belső tagjai.

Elnökség.

Berzeviczy Albert, ig. és t. t., elnök.
Hosvay Lajos, ig. és r. t., másodelnök.
Balogh Jenő, r. t., főtitkár.

Igazgató-Tanács.

Az Igazgató-Tanács választottjai:

Gr. Dessewffy Aurél
József főherceg, t. t.
Gr. Apponyi Albert, t. t.
Csernoch János
Hg. Batthyány-Strattmann
László, t. t.
Gr. Károlyi Gyula
Szmrecsányi Lajos
Gr. Széchenyi Emil
Gr. Teleki Pál, t. t.
Popovics Sándor

11. Gr. Zichy János

Az Akadémia választottjai:

Br. Wlassics Gyula, t. t.
Br. Forster Gyula, t. t.
Pauer Imre, t. t.
Gr. Andrássy Gyula, r. t.
Concha Győző r. t.
Rákosi Jenő, t. t.
Fröhlich Izidor, r. t.
Herczeg Ferenc, t. t.
Szinyei József, r. t.
Gr. Klebelsberg Kunó, t. t.
11. Csánki Dezső r. t.

Tiszteleti tagok.

I. osztály.

Rákosi Jenő, ig. t.
Herczeg Ferenc, ig. t.
Kozma Andor

Hubay Jenő
Vargha Gyula
6. Ravasz László

II. osztály.

Gr. Apponyi Albert, ig. t.
Darányi Ignác
Br. Forster Gyula, ig. t.
Berzeviczy Albert, ig. t., elnök

Pauer Imre, ig. t.
B. Wlassics Gyula, ig. t.
Gr. Klebelsberg Kunó, ig. t.
8. Károlyi Árpád

III. osztály.

Lenard Fülöp	Koburg Ferdinánd
József főherceg, ig. t.	Hauszmann Alajos
Hg. Batthyány-Strattmann	6. Gr. Teleki Pál, ig. t.
László, ig. t.	

A rendes és levelező tagok alosztályok szerint csoportosítva.

I. Nyelv- és széptudományi osztály.

A) Nyelvtudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Pápay József
Szinnyei József, ig. t., osztálytitkár	Tolnai Vilmos
Munkácsi Bernát	Bleyer Jakab
Némethy Géza, osztályelnök	Láng Nándor
Melich János	Vikár Béla
Petz Gedeon	Schmidt József
Gombocz Zoltán	Darkó Jenő
7. Zolnai Gyula	Horger Antal
	Mészöly Gedeon
	Förster Aurél
<i>Levelező tagok:</i>	Németh Gyula
Bánóczy József	Husztai József
Kunos Ignác	Kmoskó Mihály
Gyomlay Gyula	Schmidt Henrik
Vári Rezső	Jakubovich Emil
	20. Gr. Zichy István

B) Széptudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Ambrus Zoltán
Badics Ferenc	Viszota Gyula
Ferenczi Zoltán	Szinnyei Ferenc
Négyesy László	Pintér Jenő
Csengery János	Horváth János
Császár Elemér	Vargha Damján
Voinovich Géza	Solymossy Sándor
Dézsai Lajos	Papp Ferenc
8. Horváth Cyrill	Zlinszky Aladár
	Szász Károly
	Thienemann Tivadar
<i>Levelező tagok:</i>	Petrovics Elek
Szabolcska Mihály	Kéky Lajos
Pekár Gyula	Jakab Ödön
Dívald Kornél	18. Zsigmond Ferenc

II. A bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya.

A) Bölcséleti és társadalmi alosztály.

<i>Rendes tagok :</i>	Polner Ödön
Concha Győző, ig. t.	Angyal Pál
Földes Béla	Jankovich Béla
Nagy Ferenc	Schneller István
Gr. Andrassy Gyula, ig. t.	Illés József
Gaal Jenő	Fellner Frigyes
Balogh Jenő, főtitkár	Kornis Gyula
Magyary Géza	Kovács Alajos
György Endre	Hegedüs Loránt
Prohászka Ottokár	Heller Farkas
Kováts Gyula	Székely István
11. Pauler Ákos	Erekly István
	Kolosváry Bálint
<i>Levelező tagok :</i>	Czettler Jenő
Grosschmid Béni	Dékány István
Reiner János	Holub József
Thirring Gusztáv	Kováts Ferenc
Kunz Jenő	Kenéz Béla
Balogh Arthúr	Moór Gyula
Bernát István	27. Schütz Antal
Finkey Ferenc	

B) Történettudományi alosztály.

<i>Rendes tagok :</i>	Áldásy Antal
Csánki Dezső, ig. t., osztály- elnök	Mahler Ede
Karácsonyi János	Hornyánszky Gyula
Ballagi Aladár	Barabás Samu
Szádeczky-Kardoss Lajos	Hodinka Antal
Fináczy Ernő, osztálytitkár	Domanovszky Sándor
Angyal Dávid	Varjú Elemér
Kollányi Ferenc	Jancsó Benedek
8. Takáts Sándor	Szentpétery Imre
	Hóman Bálint
	Pilch Jenő
<i>Levelező tagok :</i>	Lukinich Imre
Marczali Henrik	Eckhart Ferenc
Komáromy András	Iványi Béla
Wertheimer Ede	Hekler Antal
Szendrei János	Gerevich Tibor
Kuzsinszky Bálint	Madzsar Imre
Erdélyi László	Gombos Ferenc Albin
Sebestyén Gyula	26. Szekfü Gyula

III. Matematikai és természettudományi osztály.

A) Matematikai és fizikai alosztály.

Rendes tagok:

Fröhlich Izidor, ig. t., o.-titk.
 Illosvay Lajos, ig. t., másod-
 elnök
 Rados Gusztáv
 Kövesligethy Radó
 Farkas Gyula
 Kürschák József
 Tangl Károly
 Winkler Lajos
 Szarvasy Imre
 Rejtő Sándor
 11. Sigmond Elek

Levelező tagok:

Balló Mátyás
 Zipernowszky Károly
 Bugarszky István
 Hoor-Tempis Mór
 Schlesinger Lajos

Bodola Lajos
 Buchböck Gusztáv
 Klupathy Jenő
 Wittmann Ferenc
 Fejér Lipót
 Br. Harkányi Béla
 Fényi Gyula
 Riesz Frigyes
 Steiner Lajos
 Oltay Károly
 Rybár István
 Konek Frigyes
 Pogány Béla
 Szily Kálmán
 Mikola Sándor
 Zelovich Kornél
 Pekár Dezső
 Zemplén Géza
 Gróh Gyula
 25. Ortway Rudolf

B) Természettudományi alosztály.

Rendes tagok:

Horváth Géza, oszt.-elnök
 Koch Antal
 Lenhossék Mihály
 Mágocsy-Dietz Sándor
 Méhely Lajos
 Schafarzik Ferenc
 Istvánffy Gyula
 Hutýra Ferenc
 Zimányi Károly
 Preisz Hugó
 11. Mauritz Béla

Levelező tagok:

Br. Kétly Károly
 Hollós László
 Tuzson János
 Entz Géza
 Richter Aladár
 Buday Kálmán
 Schaffer Károly
 Krompecher Ödön

Böckh Hugó
 Pálffy Mór
 Degen Árpád
 Filarszky Nándor
 Br. Nopcsa Ferenc
 Kenyeres Balázs
 Marek József
 Magyary-Kossa Gyula
 Zahlbruckner Sándor
 Vitális István
 Cholnoky Jenő
 Papp Károly
 Vámosy Zoltán
 Zimmermann Ágoston
 Kerpely Kálmán
 Vendl Aladár
 Verebély Tibor
 Bókay János
 Gelei József
 Jakabházy Zsigmond
 Kaán Károly
 30. Csiki Ernő

II. A könyvtár alapításának százados ünnepe 1926. évi március hó 15-én.

Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök megnyitó beszéde.

Akadémiánk alapításának a mult év novemberében a művelt világ legnagyobb részének érdeklődő részvételével megünnepeelt centenáriumához mintegy epilóg járul az a szerényebb keretű, de szintén emlékezetes ünneplés, melyre ma akadémiai tagtársainkat s Akadémiánk barátait meghívni bátrak voltunk. Mint most az egyik nagy emlékhöz csatlakozik a másik, úgy csatlakozott száz évvel ezelőtt az Akadémia megalapításának tényéhez a Tudós Társaság egyik legfontosabb életszervének, könyvtárának megalapítására vonatkozó nemes és nagylelkű elhatározás. S mint ahogy az alapítás első ténye a Széchenyi névre vet soha el nem homályosuló dicsfényt, úgy könyvtárunk létrejöttének emléke egy másik nagy történeti névnek, a Teleki-nemzettségnek dicsőségét hirdeti.

A Teleki-nemzettség történeti szerepe szűkebb hazája, Erdély földjén alakult ki, de már a XVIII. század folyamán mindinkább kiterjedt mindkét testvérhazára. II. gróf Teleki József koronaőr volt az, aki nemzetiségének a katonai és politikai pályán szerzett nagy érdemeihez a tudományok pártolásának díszét is hozzáfűzte. Mint Bod Péter tanítványa, külföldi egyetemeken is végzett tanulmányokat, sokat utazott, megszerezte Cornides Dánielnek a magyar történetre vonatkozó gazdag könyvtárát s maga is 30.000 forint értékű könyvtárt gyűjtött. Fia, III. gróf Teleki László, atyja nyomdokait követte. Ő Cornides Dániel tanítványa volt, szintén külföldön tanult és külföldön utazott s szorgalmasan gyarapította az atyjától örökölt könyvtárt.

Ennek fia, IV. gróf Teleki József, ki 1790-ben Pesten született s 1855-ben hunyt el, lett könyvtárunk alapítója s Akadémiánk első elnöke, miután már a szervezési munkálatokban is tevékeny részt vett. Országos tekintély volt minden téren; koronaőr és erdélyi kormányzó; tudományos, nevezetesen történetírói és kutatói munkásságának — melyért kétszeresen részesült a Marczibányi-jutalomban — hatalmas emléke a «Hunyadiak kora» című nagy műve, ma is becses forrása a nagy kor tanulmányozóinak. Akadémiánk körül — melynek elnöki tisztét huszonöt éven át viselte — sokszorosan érdemesült; megalapította a róla nevezett drámai jutalmat, nagy történeti műve 1000 pél-

dányának egész jövedelmét, 25.000 forintot Akadémiánk-nak ajándékozta; de legnagyobb tette könyvtárunk meg-alapítása volt.

1826. évi március 17-én, tehát holnapután letelendő száz év előtt IV. gróf Teleki József maga és testvérei, Ádám és Sámuel grófok, úgyszintén mostohaanyjuk, II. gróf Teleki Lászlóné, szül. b. Mészáros Johanna s ettől született féltestvérök, IV. gróf Teleki László nevében József nádor-hoz és az ország Rendeihez benyújtott nyilatkozatban kijelentette, hogy közös atyjok, III. gróf Teleki László által szerzett s reájuk örökül szállt, közel 30.000 kötetet tevő könyvtárukat a felállítandó Tudós Társaság tulaj-donába bocsátják, csak azt kötve ki, hogy az más köny-vekkal össze nem elegyítve, mindig «Teleki-könyvtár» nevet viseljen, e végből a könyvek, mint ehhez tartozók, nyomtatott bélyeggel megjegyeztessenek; ígéri, hogy mig élnek, a könyvtárt ezentúl is gyarapítani fogják s a min-dig a Társaság rendes tagjai közül — meghatározott módon — kinevezendő könyvtárnok évi 300 forintnyi fizetésére egyúttal 5.000 forintnyi alapítványt is tesznek. E rendel-kezését gróf Teleki József azután még végrendeletileg kiegészítette kézikönyvtárának, valamint az éremtár gyara-pítására szánt 2.000 forintnak adományozásával.

Mint e felsorolásból látjuk, könyvtárunk alapítása válhatatlanul és sokszorosan függ össze a Teleki-nemzetség fényes nevével és azok között, kiknek testvéri beleegyezése tette lehetővé az adományozást, ott szerepel újabbkori történetünk ama nagy, tragikus alakjának neve is, kit a becsületnek és kötelességnek az ő nemes, hazafias lelkére nézve kiegyenlíthetetlen összeütközése vitt sirba 1861 tavaszán.

A mai ünnep Akadémiánkra nézve fogadalom napja, amikor újra megfogadja azt, amit 100 év előtt megígért, hogy a reábizott szellemi kincset, könyvtárunkat híven fogja őrizni, gondozni és gyarapítani. De nemcsak ahhoz akarunk hívek maradni, amivel nagy jótévőnk gazdagított bennünket: hívek akarunk maradni az ő emlékéhez is, hívek a kegyelet és hála érzelmei által és reméljük, hogy amig magyar lesz, gróf Teleki Józsefnek nemcsak tisztelői és dicsérői, hanem példájának követői sem fognak soha hiányozni.

Ezzel melegen üdvözölve t. Tagtársainkat, melegen üdvözölve a gróf Teleki-nemzetség megjelent nagyrabecsült tagjait és vendégeinket, az ünnepi ülést megnyitom.

A M. T. Akadémia könyvtárának megalapítása

írta és felolvasta *Ferenczi Zoltán* r. t., főkönyvtárnok.

T. Ünnepi ülés!

A M. T. Akadémiát Széchenyi István gr. örökmélekezetű ajánlatával 1825 nov. 3-ikán, a kerületi ülésén megalapítván, ezt az ajánlatot Széchenyi gr. a négy első alapítóval együtt nov. 8-án benyújtotta a nádorhoz és az országgyűlés mindkét házához is. Ez 1826 febr. 15-én került országos ülés elé, mely elfogadta és erre a főrendek febr. 17-én válaszoltak. Erről a napról a rendek «elegyes küldöttséget» küldtek ki a tervezet kidolgozására. Ez Végh Ignác koronaórt választván elnökévé, márc. 15-én jelentését beadta, melyet a főrendek és rendek «elegyes ülése», mint akkor nevezték, egyhangulag elfogadott és kinyomatását elrendelte.

Már a következő napon, bizonyára éppen ezt a jelentést várva be, beadta Teleki József gr. (1790—1855) a maga, testvérei, mostoha anyja és mostoha testvére, tehát fivérei, Teleki Ádám (1789—1851), Teleki Sámuel (1792—1857) grófok, özvegy Teleki Lászlóné grófné, br. Mészáros Johanna és kiskorú testvérök, László¹ (1811—1861) nevében a kerületi ülésre nagylelkű ajánlatát arra nézve, hogy mintegy 30000 kötetre menő könyvtárukat, melyet nagyapjuk, e néven II. József (1738—1796) koronaőr, apjuk, e néven III. László septemvir alapított és gyűjtött, ők magok pedig jelentékenyen gyarapítottak, a M. T. Társaságnak adományozzák 5000 frt tőkével együtt, melyből a könyvtárnok évi 300 frt fizetést kapjon.

A kerületi ülés elnöke, Izsák Sámuel, szatmármegyei követ és alispán, már másnap, márc. 17-én ennek a nemes adománynak latin nyelven kelt alapító levelét benyújtotta a rendek ülésére. Az ülés lelkesedéssel elfogadta és kinyomatta. Ez magyar fordításban így szól:

[LXXXIII-ik szám LXXVII-dik ülésben.]

«Nyilatkoztatása Gróf Teleki Józsefnek, a fel állittandó Magyar Nemzeti Tudományos Intézet számára ajánlott Könyv-Tára eránt». (U. ez latinul is.)

¹ V. ö. Nagy Iván: *Magyarorsz. családai*. XI. 92—95. l. B. Mészáros Johannáról l. Gyászbeszéd. 1844. Toldy. *Összegy. Munkái*. V. 90—95. l.

² *Acta Comitiorum*. 1825—27. I. 281. l.

1826 Martius 17-ik napján.

«Fennséges császári-királyi örökös herceghez, austriai főherceghez, és az ország nádorához, a méltóságos főrendekhez és az országnak országgyűlésileg összegyűlt tekintetes karaihoz és rendeihez intézett legalázatosabb nyilatkozata gróf Teleki Józsefnek, egyszersmind az érdekelt feleknek nevében.

Fennséges császári, királyi örökös herceg, Austriai főherceg és Magyarország nádora! Méltóságos Főrendek, Tekintetes Karok és Rendek!

Hogy a nemzeti nyelv előmozdítására és ez által a tudományok művelésére felállítandó és az evégre kiküldött külön országos bizottság által kidolgozott munkálat szerint szervezendő Tudós Társaság a maga feladatának a rábizottakban ohajtott eredménnyel meg bírjon felelni, nagy mennyiségű irodalmi segélyekkel, első sorban pedig nagyobb könyvgyűjteményekkel látandó el. Nem tagadhatom ugyan, hogy a Nemzeti Múzeum, császári-királyi Fennséged védnöksége alatt, a haza polgárainak bőkezűségéből alapítva meg és rövid időn csodamódon megnövekedve, valamint egyszersmind a pesti kir. tud. egyetem könyvtára ebben a tekintetben szép eszközökben bővelkednek; amaz azonban saját rendeltetésénél fogva kiváltképen Magyarországra korlátozva, emez a szükséges pénzalap hiánya miatt szűkebb korlátok közé szorítva, az emberi ismeretek óriási mezején mindmaig sok kívánni valót hagynak fenn. — Ennélfogva alólírott és érdekelt feleim főképp ettől a szemponttól, de egyszersmind a közjó előmozdításának vágyától indíttatva és a Haza iránti legédesebb szeretettől lelkesítve, a mi jelentős könyvtárunkat, melyet kegyes emlékezetű atyánk és illetőleg mint férj, hajdani Teleki László gróf nagy fáradsággal és tetemes költséggel összeszerzett, mi pedig növeltük és teljesebbé tettük, úgyhogy körülbelől 30.000 kötetet tesz, császári-királyi Fennséged jóváhagyásával a Nemzeti Múzeummal egyesítendőnek, a nevezett társaságnak és a haza összes polgárainak használatára szenteltnek és felajánlandónak határoztuk a következő feltételekkel:

1. Hogy ez majd a Nemzeti Múzeum és felállítandó Tudós Társaság tagjai által, kik e végre kiküldetnek, külön katalogus mellett, mely a mi költségünkön idővel kinyomattandó, saját módja szerint átadassék.

2. Az átadás után a Nemzeti Múzeum és felállítandó Tudós Társaság igazgatósága által kijelölendő alkalmas

helyiségben külön állíttassék fel s közhasználatra megnyíttassék.

3. A könyvek, kéziratok és térképek, melyek e gyűteményhez tartoznak, akár a Nemzeti Múzeum, akár a Tudós Társaság más könyveivel, kézirtaival és térképeivel összeelegyíthetők, sem egyenként, sem tömegesen eladhatók, elcserélhetők vagy más használatra fordíthatók soha se lehessenek, hanem külön bélyeggel láttassanak el és nagy kegyelettel őriztessenek meg.

4. A Tudós Társaság rendes tagjaiból egy, akit mi vagy örököseink kijelölünk és császári-királyi Fennséged, mint a Nemzeti Múzeum és a Tudós Társaság védnöke megerősít és annak az 5000 forint tőkének kamataiból, melyet bankópénzben a Tudós Társaság pénztárába befizetünk, évi 300 forint fizetést kap bankóban, őri minőségben, a Nemzeti Múzeum igazgatójának felügyelete alatt, viselje ennek a könyvtárnak külön gondját.

5. Ez a könyvtár a mi családunk nevét, t. i. alapítójának, mint férjnek és illetőleg a mi nemzõnknek, néhai Teleki Lászlónak nevét viselje.

6. Az ehhez a könyvtárhoz tartozó könyveknek, kéziratoknak és térképeknek szabad használata, nemcsak magában a fölállítás helyiségében, hanem otthon is, mindazáltal a visszaadásra nézve kiadandó térítvény ellenében, nekünk és utódainknak érvényben maradjon.

7. Minden évben ennek a könyvtárnak pontos átvizsgálása szabassék meg a Tudós Társaság igazgatósága, a Nemzeti Múzeum, valamint általunk vagy utódaink által e célra külön kijelölt egyének által.

8. Abban a nem remélt esetben, ha idővel a Tudós Társaság vagy Nemzeti Múzeum intézménye megszűnnék vagy Magyarország határain kívül kellene vinni, e könyvtárra nézve a szabad rendelkezés joga nekünk és örököseinknek épségben maradjon. Egyébként:

9. Magunknak és örököseinknek fenntartjuk a jogot, egyéb, minden ebből vonható kötelezettség nélkül, hogy ezt a könyvtárt a körülmények szerint gyarapítsuk és bővítsük, mely esetben a Tudós Társaság által ennek velünk közlött szükségleteit szemelött tartani különös gondunk lesz.

Melyek után jóság, magas kegy és jóakarát iránt hálásan, egész alázattal marad császári-királyi Fennségednek, a Méltóságos Főrendeknek s a Tekintetes Karoknak

és Rendeknek legalázatosabb szolgája Teleki József gróf (m. p.), egyszersmind mostoha anyjának, néhai Teleki László gróf özvegyének, valamint ugyane férjtől való fiú, természetes és törvényes gyámjának és gondnokának, úgyszintén fiverein, Ádámnak és Sámuelnek nevében.»

Ezt a nemes adományt a 77-ik ülésen, 1826 március 17-én, a kerületi elnök bejelentése után, az országgyűlés jegyzőkönyve a következőkép örökitette meg:¹ «Előadta (a kerületi elnök) Gróf Teleki Józsefnek mind maga, mind pedig Asszony Anyjának, néhai Gróf Teleki László özvegyének és Testvéreinek írásban lévő nyilatkoztatását, mely szerint az édes Attyokról reájok szállott nevezetes Könyv-Tárt az újonnan felállítandó Magyar Tudományos Intézetnek ajánlják: s ezt, minthogy az ugyanazon célra tett több jeles ajánlások között méltó helyet foglalni fog, és az Ország Gyűlés Írásai közé a LXXXIII-ik Szám alatt felvétellett; az Elölülő közönségessé tétel végett Bory Miklós Ítélő Mester által felolvastatván, ezen emlékezetes példáját a nagy érdemű Ajánlók jeles Hazafiságoknak, a Statusok közönséges örömmel elfogadván, hálados érzéseket és megelégedéseket eránta «éljen» kiáltásokkal kijelentették. A Fő Rende Táblájánál leendő hasonló közönségessé tétel végett az Ítélő Mester kiküldetvén.»

Bory Miklós még erre az ülésre visszahozta a Főrendek izenetét. «Visszatérvén Bory Miklós Ítélő Mester is a Fő Rende Táblájától — mond a jegyzőkönyv — és jelentvén, hogy a felállítandó Magyar Tudományos Intézethez tett ajánlásokat Gróf Telekieknek a Fő Rende is örömmel elfogadták és megegyeztek annak a többi ajánlásokhoz való csatoltatásában, azután az Elölülő az Ülést elosztatta».

Ezen az országgyűlésen még párszor volt szó e nagylelkű adományról a M. T. Társasággal kapcsolatos tárgyalásokban. Ugyanis a XCI-ik ülésben az ország rendei feliratban fejtették ki az «előkelő ország súlyai és kívánságai eránt» való véleményüket. Ezek közt a 8-ik pont bőven kiterjeszkedvén a nemzeti nyelv művelésére és használatára, a M. T. Társaságra vonatkozó adományokat is felsorolván, ennek a társaságnak felállítását is sürgetik. Az adományok közt részletesen szólnak a Teleki grófok nemes ajándékaról és jelzik egyszersmind, hogy az eddigi adományok alapján bizottságot küldtek ki a részletes terv kidolgozására, hogy a Tudós Társaság felállítását a Nemzeti Múzeummal kap-

¹ II. U. o. 234—235. l.

csolatban ugyan, de az alapítók tervének megfelelően önálló működéssel törvénybe iktassák.¹

Megemlékezik róla továbbá a törvényjavaslat, melynek XI. t.-cikke az «Academia Hungarica»-ról, a XII. pedig az adományozók neveiről szól, megemlítve itt a Teleki József gróf könyvtárát és 5000 forint adományát is.² Végül olvasható ez a már megerősített törvények közt ugyane t.-cikkben, mely ezeket az adományokat «a késő maradéknak emlékezetére» törvénybe iktatta 1827. aug. 18-án.³

Ezekből látható, hogy az országgyűlés a legteljesebben méltatta az akadémiára tett összes adományokat s ezek között a Teleki József gróf és családja nemes alapítványát is, midőn törvénybe iktatta.

És az, T. Ünnepi ülés, éppen nem véletlen, hogy a Teleki grófi család sarjai egy ily nagy adományt tettek, mely méltó, hogy az Akadémiára tett legnagyobb adományokhoz mérjük. Mert hiszen véletlen nincs is. Az, amit véletlennek nevezünk, lényegében véve nem más, mint a dolgok logikai menetében előttünk elrejtett és fül nem fedezhető ok, mely az okozatot váratlanul megváltoztatja. Vagy mondjuk Szt. Ágostonnal, hogy amit véletlennek, szerencsének, sorsnak, végzetnek mondunk, nem más, mint az isteni gondviselés közbelépése az emberi dolgokban. Így hát nem véletlen ez az áldozat sem; mert Teleki József grófnak és testvéreinek apja, nagyapja s ők magok tervszerűleg gyűjtötték össze ezt a jelentékeny könyvtárt, mint tudományszeretetők bizonyítékát és tudomány-művelésök eszközét. Úgy magok, mint a Teleki grófi család számos tagja tudománnyal és művészettel foglalkoztak. Az adományozók apja László, éppen ezért a Marczibányi Antal-féle jutalombizottságnak elnöke volt 1821-ben bekövetkezett haláláig, mely idő alatt megérthette, hogy fia, József, kétszer nyert jutalmat mint ismeretlen pályázó. Ő maga is négy költői és egy próza-művet írt s maradt utána három szomorújáték ki nem nyomtatva; jutalmazott próza-művét (*A magyar nyelv előmozdításáról buzgó esdeklései*, 1806.) pedig éppen egy akadémia felállítása érdekében írta. Maga József említett jutalmazott pályaművein kívül egész életét a magyar történettudománynak szentelte s így írta nagy művét, a *Hunyadiak korát*-t, melynek tizenkét kötetéből az első hatot (I—VI. I. rész) s a V—XII-iket

¹ *Acta Comitiorum*. I. 330—332. s köv. II. — *Jegyzőkönyv*. II. 333.—334. l.

² *Acta*. III. 460. sz. irat, 270-ik ülés, 1714. l.

³ *Acta*. III. 1744. l. 461. sz., 271. ülés.

készítette el. E nagy adománya után is az akadémia előmunkálataiban senki buzgóbban nem működött s így lett az erre kiküldött választmánynak, majd az Akadémiának elnöke 1855 febr. 15-én bekövetkezett haláláig. Mindent egybevéve Teleki József gr. utóbb is, egész haláláig az Akadémiának egyik legnagyobb alapítója maradt s mivel soha sem nősült meg, az Akadémiát tekintette családjának. Végrendeletében is addig gyűjtött könyvtárát, a közben megvásárolt Kresznerics, Weszerle, Péczeli József, Jancsó Imreféle könyvtárt, újabban vett incunabuláit és Aldus-kiadványait, valamint nagy műve egész jövedelmét Akadémiánkra hagyta. Nem lehet e kérdésnél feladatomban elmondani mindazt, mi Teleki József gr. érdemeit teszi. Elvégezte ezt már a maga idejében Toldy gyönyörű emlékbeszédében¹ és foglalkozott velök egy egész kis irodalom; nem sorolom föl, hogy a Teleki grófi család hány tudóst és költőt adott a hazának Janus Pannoniustól Teleki József grófig és azután; mert ennek fényesen megfelelt Bajza alább még említendő értekezésében s ami azóta történt, úgy is ismert és nem e felolvasás tárgya. Csak azt akarom itt megmondani, hogy ha egy ily férfiú és családja tesz alapítványt, sőt többrendbeli alapítványokat az Akadémia javára, ez nem véletlen, hanem törvényszerű következmény.

Akadémiánk 1830 nov. 17-én megalapulván és 1831 febr. 14-én megtartván első ülését, egyelőre és még több évig a könyvtárt nem vehette birtokába, mert nem volt hová elhelyezni és közgyűléseit is Pest vm. nagytermében tartotta. Mikor az Akadémia a Trattner-Károlyi házban berendezkedett, egyelőre a könyvtár átvételéről helyszüke miatt itt sem lehetett szó. Toldy azt mondja, hogy ez volt az Akadémia könyvtárának életében az első korszak, mely 1831—1838-ig tartott, mely idő alatt a Teleki-könyvtár a Teleki grófok pesti házában maradt; de Teleki József gr. ez idő alatt is folyton segélyezte a még csak kezdetét élő könyvtárt kivált évenként tudományos folyóiratokra adott pénzösszegekkel s az ugyancsak ő általa megvásárolt Kresznerics Ferenc könyvtárral, mely állt 1000 kötetből, 76 db. kéziratból és több mint 200 incunabulából. Ezzel és a Marczibányi Livius, meg mások adományából a könyvtár 1838-ig mintegy 2200 kötetet tett. Még ez idő alatt azonban az Akadémia, a Teleki József gr. sürgetésére, kiküldött egy bizottságot, hogy intézkedjék a könyvtár átvételéről.

¹ Összes munkái. V. 348. l.

Ez a bizottság 1838 ápr. 23-án azt a jelentést tette, hogy a fent ismertetett alapítólevél értelmében ez az átvétel csak a Nemzeti Múzeum közreműködésével oldható meg. Ez igaz is volt s minthogy az alapítólevél törvényhozás tárgyát tette, ezen változtatni nem volt könnyű. Erre az alapításkor a családot az vezette, hogy a Nemzeti Múzeum megalapítása óta folyton kísértett egészen az 50-es évek közepéig az a terv, hogy az Akadémia és Nemzeti Múzeum kapcsolatba hozassanak. Ez a kapcsolat 1825-ig egészen belső lett volna, attól fogva pedig inkább csak külső, amennyiben mindkét intézet egy épületben nyert volna elhelyezést; de éppen a Teleki-könyvtárra nézve a Nemzeti Múzeumnak, mint láttuk, az alapítólevél oly más jogokat is biztosított, melyeket közben az idők meghaladtak. Most Teleki József gr. elnök, mint a család képviselője, azt az álláspontot foglalta el, hogy az átadásnak ugyan a Nemzeti Múzeum közreműködésével kell történnie, de minden egyéb az Akadémia joga s így a bizottság kidolgozhatja az átvételi javaslatot. A bizottság 1838 jún. 17-én be is adta munkálatát, melyre itt nincs idő kiterjeszkedni, különben is Kollányi Ferenc tagtársunk úgy ezt, mint az ebből eredt viszályt, valamint az Akadémia és Nemzeti Múzeum közti viszonyt részletesen feldolgozta *Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum* c. jeles értekezésében, melyet 1910 febr. 7-én Akadémiánkban olvasott fel.¹ Elég tehát, ha erre hivatkozunk.

Legyen elég itt tehát azt megjegyezni, hogy ebben a munkálatban csak a könyvtár átvétele és minden évi nyári átnézése történt volna a nádor által a Nemzeti Múzeum részéről kinevezett kiküldött részvételével. Ezt a munkálatot, melyet a Teleki-család is helyeselt, az *Akadémia* elfogadta és fölterjesztette a nádorhoz jóváhagyás végett. A nádor, akinek kezdettől fogva az volt kedvenc terve, hogy a Nemzeti Múzeum és Akadémia minél szorosabb viszonyban s mindenek felett közös helyiségben működjék, másfelől mivel a fölterjesztésben a N. Múzeum is érdekelve volt, 1838 dec. 17-én leküldte a javaslatot Horvát Istvánnak, mint a N. Múzeum akkori helyettes igazgatójának, hogy tegye meg rá észrevételeit. Már most tudjuk, hogy Horvát István ellenséges viszonyban állt az Akadémiával úgy hogy sem a rendes, sem utóbb a tiszteleti tagságot nem fogadta el; válaszában tehát az alapítólevélből kifolyólag oly követ-

¹ Értekezések. II. o. XXII. 8. sz.

keztetést vont ki, mi itt a leglényegesebb, hogy a könyvtár nem is az Akadémiáé, hanem mint hitbizomány, a Nemzeti Múzeumé s csakis a használati jog az Akadémia tagjaié. Egyebekben is az alapítólevél minden kifejezésébe belekapaszkodva, végre is 1839 febr. 18-iki felterjesztésében felhivandónak indítványozta az Akadémiát egy új terv kidolgozására. Mindebben bár tagadhatatlan, hogy az alapítólevél szavai szerint volt némi igaz, mégis kitűnik Horvát rosszúl elrejtett boszúsága az Akadémia ellen; mert hiszen a Teleki-család sohasem akarta a könyvtárt másnak, csak az Akadémiának adni és végre az élő családtagoknak joga volt saját adományukról, a megváltozott viszonyok szerint, nem a lényegben, hanem a formákban másként rendelkezni. Erre a véleményre a Nádor nem adott az Akadémiának sohasem választ, bizonyára azért, mert a védnöksége alatt álló intézetek egyikét sem akarta különös pártfogásba venni. Így a könyvtárt átvenni éveken át nem lehetett, noha közben az Akadémia a Trattner-Károlyi-házban bérelt helyiségeit kibővítette a könyvtár átvételére és az 1841 dec. 8-iki kisgyűlésen jelentést tett a titkár, hogy a bútortzat is készen áll s az elnök lépéseket is tett a válaszáért, de siker nélkül.

Közben az Akadémia könyvtára váratlanul páratlan bővülést nyert. Ugyanis 1838 őszén Teleki József gr. elnök azt jelenthette az Akadémiának, hogy Batthyány József gr. a rohonci várban őrzött 30,000 és testvére, Batthyány Kázmér gr., 2660 kötetnyi kisbéri könyvtárát állványokkal együtt az Akadémiának ajándékozták, melyekhez járult Horvát Endre 667 kötetre menő hagyatéka, továbbá Teleki József gróf több újabb adománya incunabulákból, régi codexekből, két, illetve egy Corvinából s az évenként folyóiratok beszerzésére adott pénzből. A fentti három adományt Toldy és Döbrentey már 1839 április és június havában Budapestre szállították és az addig csak három szekrényre menő könyvtár egyszerre három egész szobára bővült, melynek gyarapodását egyebek mellett biztosította a király s később az országgyűlés által elrendelve a nyomdai köteles példányok beszolgáltatása, mit későbbi törvények is megerősítettek.

Most már csak a Teleki-könyvtár átszállítása volt hátra. Ez is megtörtént 1844-ben, még pedig a Nemzeti Múzeum beavatkozása és a nádori válasz megérkezése nélkül, de bizonyára a Nádor tudtával. Ugyanis a Teleki-család eladta azt a házát, mely eddig a könyvtárt befogadta s ekkor a

család megbizásából, noha ideiglenesen, mit utóbb senki sem támadott meg, Károlyi István ügyvéd jegyzék szerint átadta a könyvtárt az Akadémiának és Toldy Ferenc 1844 júniusban átvette a magyar részt, a többit, minthogy az állványok nem voltak elég számmal, szeptemberben, mikor aztán a könyvtár helyiségeit újra ki kellett bővíteni. Állt ez a könyvtár az átvételkor 19376 nyomtatott kötetből, ezenkívül 356 incunabulából és princeps editióból, 480 tárcából és atlaszból, 600 kézirat-kötetből, összesen 20812 darabból s ha az utóbbi gyűjtő-köteteket külön számítjuk, viszont hozzájuk vesszük, mikkel Teleki József gr. a lefolyt évek alatt növelte a könyvtárt, ez az adomány tényleg elérte a 30000 kötetet és darabot, úgy hogy ekkor az Akadémia könyvtára a kettős példányokon kívül is jóval több, mint 50000 kötetből állt, tehát hazánk akkori könyvtárai közt épúgy a harmadik helyet foglalta el, mint ma is.

Ezt az öröndetes eseményt az Akadémia külön díszülésben ünnepelte meg, midőn a könyvtárt 1844 dec. 23-án ünnepélyesen megnyitotta. Ez alkalommal Schedel Ferenc titoknak felolvasást tartott *Az akadémiai könyvtár rövid története s mibenléte* c. a., mely után Bajza József r. t. *A Telekiek tudományos hatása* nagyszabású beszédében¹ szólott e nevezetes nemzetség származásáról, történetéről, részletesen elemezve azt, hogy mit tettek tagjai a tudomány és irodalom érdekében, ismertetve az egyes családtagok irodalmi működését, mely azóta egyik főbb tárgya a magyar irodalomtörténetnek. Ezt a fényes beszédet e nevezetes tárgyról ma sem, sőt ma épen nem lehet mély meghatottság nélkül olvasni és ennek a nemzetségnek működése, hazafisága, áldozatkészsége örök példaképen lebeghet és lebegjen mindazok előtt, kiket a Gondviselés kedvezése a hazáért áldozni tudó helyzetbe emelt.

Tekintetes Ünnepi ülés! A nemzeti intézmények történetéből az a tanulság vonható le, hogy nem elég valamit megalapítani, valamely közcélra áldozatot hozni, mit a lelkesedés nagy pillanataiban sokan és sokszor már minden nagyobb eredmény nélkül is és olykor nem méltó célra megtettek; hanem ki kell tudni számítani, hogy ez vagy amaz alapítás életre képes-e? van-e jövője? Mert ha nincs, akkor az áldozat felesleges, sőt néha káros. Röviden: tudni kell adni. Így pl. Széchenyi István gróf ehhez értett s ha valamibe fogott, az mind nemcsak sikerült, hanem kezde-

¹ Mindkettőt l. A M. T. Társ. Évkönyvei VII. 86—91. és 92—129. l.

ményeinek értéke az idők folyamán megsokszorozódott. Ezek közé, az ily alapítások közé tartozik a Teleki József gróf könyvtár-alapítása is. Mert hiszen a megalapítás óta ez a könyvtár kb. hatszor akkora lett és még ennél is többszörösen beváltotta a hozzákötött reményeket és várakozásokat; mert hiszen Akadémiánk, mint egyébben, úgy a könyvtár fejlesztésében is a legnagyobb igényeknek is megfelelt és e törekvését a nemzet becses és művészi értékű adományok egész hosszú sorával méltányolta. Ugyanis ez a könyvtár állt 1925 végével 261,954 feldolgozott kötetből és 16 szakba beosztva 2768 kézirati kötetből pár százezer darabbal. Van a könyvtárban ezeken kívül 466 incunabula. A Ráth György-könyvtár áll 2361 darabból, a könyvtár régi magyar könyvtár gyűjteménye külön 751 darabból, a Reiner Zsigmond-könyvtár kitesz 806 kötetet, a Bolyai-könyvtár 394 kötetet, a legújabban kapott dr. Stein Aurél-könyvtár 1112 kötetet és a Kégl-könyvtár, melyet csak a múlt őrön hoztunk be, ca 11,000 kötetet. Különösebben kiemelendő gyűjteményünk a Ráth-könyvtáron kívül a Kaufmann Dávid-könyvtár, mely a maga nemében világhírű régi héber nyelvű codexeivel és nyomtatványaival. Ez a könyvtár áll 595 kötet héber kéziratból, 2378 nyomtatványból, összesen 2973 kötetből.¹ Van még a könyvtárnak külön térkép-gyűjteménye 550 darabból és egy éremgyűjteménye 223 darabból. Mind e gyűjtemények az eredetileg négy szoba helyett a Trattner-Károlyi házban, ma elfoglalnak az Akadémia palotája földszintjén és első emeletén 17 termet, szobát és kisebb helyiséget.

Ezekon kívül a könyvtárhoz tartozik még két nagyszabású gyűjtemény. Az egyik a Széchenyi-Múzeum, mely áll 2045 nyomtatványból, 4222 kéziratból, 989 emléktárgyból és így összesen 7256 darabból, melyek négy külön helyiséget foglalnak el. Másik az Elischer Boldizsár és Gyula által ajándékozott Goethe-múzeum, mely áll összesen 3950 darabból és egy termet meg előszobát foglal el.²

¹ A Gomperz Róza alapítványából származó «Kaufmann Dávid és Irma»-féle könyvtár, két nagy szekrényben áll A—H (8) szakba osztva 595 régi héber kéziratból és 2973 nyomtatványból, melyekből csak 127 általános keleti és 518 különböző nyomtatvány, a többi judaica. Ennek lényegét a Mortara Marco mantuai tudós rabbi könyv- és kézirat-gyűjteménye alkotja, az illusztrált kéziratok javarésze Trieste-testvérek paduai gyűjteményéből való. Katalógusát összeállította Kaufmann tanítványa, Dr. Weisz Miksa. Megjelent: Budapest. 1906.

² Goethe művei: Összkiadások: 374. első kiadások, fordítások: 264, díszkiadások 22: levelezés, beszélgetések: 132 drb. Goethere vonatkozó

Ime, így nőnek nagyra azok az intézmények, melyek bölcsen és a biblia szerint az idők teljességében alapítottak; de egyszersmind ez az alapítás magyar szívből, magyar meggyőződésből, nemzeti lelkesedésből történt oly család részéről, mely mindig össze volt forrva a nemzet lelkével. És ezen a ponton visszatérve a könyvtárnak 1844-iki felavató ünnepére, nem fejezhetem be ezt a visszatekintést méltóbban, mint Bajzának akkor, ezelőtt több, mint nyolcvan évvel mondott, de ma is époly igaz gyönyörű szavai-
val: «A Teleki-ivadékok egy fényes kis tábort képeznek, hol csaknem minden bajnok mellén függ valamely díszjel, sokakén pedig egész csoportja az erénnyel szerzett érdemkereszteknek: de egy tulajdonnal bírnak főleg, mit legnagyobb erényül jegyzek itt fel. Mind a régi időkben, mind nemzeti elkorcsulásunk bűnös korszakában, midőn nagyjaink annyira elfeledék hazájok nyelvét, hogy némelyike saját nevét sem képes többé kimondani, a Teleki-ház azon felette kevés nagyúri magyar házak közé tartozik, mely magát mindvégig megőrizte e mótelytől. E ház egyik véd-bárkája volt az elnemzetlenülés özönéből menekülő magyar nyelvnek; e ház derék fiai szívben és szóban örökké magyarok voltak a régi idő óta maig, újjászületésünk nagy napjáig, mikor a magyar nyelv, e saját honában sok századig szolgál, urrá lőn s azon fejedelmi trónra lépett, melyhez fiai szívvérökkel szerettek neki jogot. Legyen a Teleki-háznak ezen érdeme elfelejtethetlen közöttünk s mondjuk el róla magunknak, mondjuk az annyi viharon át küzdött nemzeti-ség és nyelv története egykori írójának, ki nagy tárgyát méltó szavakban fogja jegyezni, mit Claudianus oly szépen monda:

Per fascies numerantur avi, semperque renata
Nobilitate virent et prolem fata sequuntur
Continuum simili servantia lege tenorem.»

irodalom: életrajzok stb. 721, bírálatok stb. 771, folyóiratok, értekezések, bibliografia 843 drb., Goethe-kéziratok: 34, kortársak kéziratai: 144 drb. Goethe-arckép: 233, kortársak képei: 157 drb. Illusztrációk Goethe műveihez: réz- és kömetszet 144, fénykép 27, látképek Goethe életéről 50 drb, reliquia 34 drb. Összesen 3950. L. ezekről s a könyvtár rövid történetéről Divald Kornél: *A M. T. A. palotája és gyűjteményei* c. művét 1917.

III. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki megnyitó beszéde a M. Tud. Akadémiának 1926 január 25-i ünnepi ülésén Deák Ferenc halálának félszázados évfordulója alkalmából.

A M. Tud. Akadémia hálás kegyelettel emlékezik meg a mai napon, mint halála félszázados évfordulójához legközelebb eső összejövetelünk napján Deák Ferencről, a haza bölcséről, Akadémiánknak hosszú időn át igazgató és tiszteleti tagjáról, ki a haza körül szerzett halhatatlan érdemei közt mély hálára kötelezte le Akadémiánkat is, mert nagy része volt az abszolút uralom alatt az alapszabályok körül felmerült nehézségek kiegyenlítésében és mert azzal, hogy hazánkban az alkotmányosság kivívása által egy félszázados nyugodt fejlődés és haladó munka korszakát biztosította, tudományos munkásságunk előtt is megnyitotta a szabad és biztos pályát.

Most már kétségtelenül megállapítható, hogy az Akadémia önkormányzatának és működése teljességének visszanyeréseért vívott harcban a Bach miniszter szabadelvűbb felfogásával szemben Albrecht főherceg akkori főkormányzónak Prottmann-tól sugalmazott ellenkezése alkotta a legnagyobb akadályt, melyet a Széchenyi határozott fellépése mellett főleg Gróf Dessewffy Emil szívósságának és fáradhatatlanságának s a Deák Ferenc bölcsességének és jogász elmeélének sikerült végre annyira-mennyire legyőznie. És kétségtelen, hogy Deák Ferenc bölcs mérsékletének is része volt abban, hogy elődeink az Akadémiában 1858-ban belényugodtak végre egy olyan megoldásba, amely tudós Társaságunkat egy időre még bizonyos kormánygyámkodás alá helyezte ugyan, de megóvta magyarságát és lehetővé tette pezsgőbb életének újra megindulását. Csakhamar mutatkoztak e vívmány nagy jelentőségű következményei. Az Akadémiának a megerősített alapszabályok keretében 1858-ban megtartott első ünnepélyes közülése határozta el a Kazinczy születése századik évfordulójának a rákövetkező évben leendő megünneplését és az egész ország közönségében lelkes visszhangra talált Kazinczy-emlékünnepek lettek világosan kimutathatólag kiindulási pontjai annak a nagy nemzeti ébredésnek, amely a hatalom eszközeivel többé vissza nem tartóztatható erővel diadalmaskodott néhány év múlva a jogfosztás, elnyomás és a beolvasztás politikája felett.

Azonban mi nemcsak akademikusok, hanem hazafiak is vagyunk s ami lelkünkben a Deák Ferenc emléke iránti

csodálatot és hálát nemcsak azok a tények táplálják, amelyek Akadémiánk évkönyveiben is fel vannak jegyezve. A Deák Ferenc neve nemcsak korszakot jelent nemzetünk történetében; a tőle alkotott közjogi műnek a világesemények viharában való összeomlása után is változhatatlan erővel és érvénnyel él nemzete köztudatában az, amire ő tanított s aminek ő volt leghívebb és legteljesebb megsemmélyesítője.

Mai nehéz és gyászos sorsunkban inkább mint valaha kell híven ragaszkodunk az ő államférfiúi nagyságának legértékesebb tartalmához: a jog erejébe és az erkölcs felsőbb-ségebe vetett rendíthetetlen hitéhez. E hit szerezte vissza hazánk szabadságát és nemzeti életét, e hit teremtette meg állami életünk legbecsesebb és legnemesebb hagyományait.

Ma, mikor pusztán az erősebbnek joga megfosztott bennünket ezeréves birtokunk legnagyobb részétől, utolsó mentő horgonyunk a hit annak a jognak az erejében, amely hivatalva van bármily hosszú idők és szenvedések után mégis diadalmaskodni a pusztá erőszak és önkény alkotásain. És ma, amikor a világdúlás romjai alá temetkezett nemesebb erkölcs már annyira feledve van, hogy a megengedettnek és meg nem engedettnek fogalmai teljes átértékelés felé látszanak közeledni, nekünk, kik a világdúlás áldozatai vagyunk, még sokkal inkább mint a győztes nemzeteknek kell igyekeznünk a tiszta erkölcs visszaállításában keresni és találni új védelmet a gyengébb számára.

Ily értelemben Deák Ferenc ma is világító oszlop nemzetünk bukásának sötét éjszakájában, hirdetője és tanúja azoknak az erőknak, amelyek egy újabb felemelkedés előidézői lehetnek. Emléke legyen áldott s éljen örökké Akadémiánkban úgy, mint hazánkban!

IV. Jelentés

a M. Tud. Akadémia 1925. évi munkásságáról.

A M. Tud. Akadémia 1925-ben, alapításának századik évfordulója alkalmából centenáris ünnepi ülést, egy ünnepélyes közülést, egy rendes nagygyűlést, öt ünnepi ülést, egy rendkívüli és tíz rendes összes ülést, 26 osztályülést és 6 igazgatósági ülést, összesen 51 ülést tartott.

Az összes ülésekről felvett jegyzőkönyvek beszámolnak az eldöntésre került pályázatok eredményéről és a jelentősebb folyó ügyek lényegéről.

A főtitkári hivatalban 2270 ügydarab nyert elintézészt.

A hazai irodalmi és tudományos társulatoknak, valamint számos tanintézetnek a főtítkár megküldte az Akadémiának őket érdeklő kiadványait. A külföldi intézetekkel és tudományos társaságokkal, illetőleg ezek könyvtáraival a könyvcseré mind szélesebb arányokban fejlődik.

A M. Tud. Akadémiának 1925-ben tartott ülései:

Centenáris ünnepi ülés november 3-án.

1. Berzeviczy Albert elnök megnyitóbeszéde. 2. Balogh Jenő főtítkár: A Magyar Tud. Akadémia megalapítása. 3. Szinnyi József: A magyar nyelvtudomány százéves története. 4. Négyesy László: A magyar irodalom és költészet fejlődése. 5. Üdvözlések és Berzeviczy Albert elnök válasza.

Ünnepélyes közülés (május 10):

1. Berzeviczy Albert elnök megnyitóbeszéde. 2. Rákosi Jenő: Jókai hibái. 3. Négyesy László: Jókai költői és nemzeti értéke.

Ünnepi ülések:

Január 3. 1. Berzeviczy Albert elnök megnyitóbeszéde. 2. Stein Aurél: Legbelsőbb Ázsia földrajzának hatása a történetben. Január 26. 1. Berzeviczy Albert elnök megnyitóbeszéde. 2. Ilosvay Lajos: Semsey Andor emlékezete. Április 27. Fináczy Ernő: Apáczai Csere János emlékezete. Junius 15. 1. Berzeviczy Albert elnök megnyitóbeszéde. 2. Császár Elemér: A «Zalán futása» megjelenésének százéves évfordulóján. November 30. 1. Berzeviczy Albert elnök megnyitóbeszéde. 2. Ravasz László: Lévy József költészetéről.

Rendkívüli összes ülés (január 26.):

Az új főkönyvtárnok választása.

Összes ülések:

Január 26. 1. Gaal Jenő: Széchenyi eszmévilága. 2. Jakab Ödön: Jelentés a Kóczán-jutalomról. Február 23. 1. Zelovich Kornél: Széchenyi és a magyar közlekedésügy. 2. Zlinszky Aladár: Jelentés a Vojnits-jutalomról. 3. Elvi állásfoglalás arra nézve, hogy a M. Tud. Akadémia az 1924. évi XXVI. t.-c. 13. §-ának g) pontja alapján jelöljön-e a székesfőváros törvényhatósági bizottságába. Március 30.

Földes Béla: Bodio Lajos emlékezete. Ápr. 27. 1. A Wodianer-jutalmak átadása. 2. Császár Elemér emlékbeszéde Bayer Józsefről. Május 25. Buday Kálmán: Genersich Antal emlékezete. Október 5. 1. Berzeviczy Albert elnöki megnyitója. 2. Zelovich Kornél: A száz esztendő's vasút. Október 19. Kaán Károly: Gróf Széchenyi István és a nagy magyar Alföld. November 30. Az Akadémia alapításának századik évfordulója alkalmával érkezett üdvözlő iratok bemutatása. December 21. 1. Berzeviczy Albert elnöki megnyitóbeszéde. 2. Magyary Géza: A M. Tud. Akadémia és a magyar jogtudomány. 3. Papp Ferenc: Jelentés a Péczely-jutalomról.

I. osztály.

Január 5. 1. Badics Ferenc: Adalékok «Bánk bán» történelmi forrásaihoz és magyarázatához. 2. Némethy Géza: A kert bölcse. Február 9. 1. Kéky Lajos: Helyi színek költészetünkben. 2. Viszota Gyula: Az Akadémia megalapítása. Március 9. 1. Vargha Gyula: Balladák. 2. Gomboz Zoltán: Adalékok az Árpád-kori hangtörténethez. Április 6. 1. Tolnai Vilmos: Jókai és a nyelvtudomány. 2. Viszota Gyula: Politikai eljárás Széchenyi ellen 1835-ben. Május 11. Förster Aurél: A M. Tud. Akadémia és a klasszikus ókor. Június 15. Karácsonyi János: Hol írták a Halotti Beszédet? Október 12. 1. Kozma Andor bemutatja Honfoglalás című történeti regéjének utolsó fejezetét: Halálból élet. 2. Herczeg Ferenc bemutatja «A Híd» c. történeti színművét. November 9. 1. Jakubovich Emil: Adalékok az Anonymus-kérdéshez. 2. Zsigmond Ferenc: Jókai és Debrecen. December 7. Szinnyi Ferenc: A regény.

II. osztály.

Január 12. Lukinich Imre: A szatmári béketárgyalások és Nagy Péter orosz cár. Február 16. Kollányi Ferenc: A Széchenyi Országos Könyvtár történetéből. Március 16. Holub József: Végredeleti jogunk kialakulása. Április 20. 1. B. Forster Gyula: Emlékezés a szent király városáról, örök Esztergomról. 2. Ereky István: A közigazgatási jog és a közigazgatási jogtudomány kialakulása Franciaországban. Május 18. 1. Ballagi Aladár: Buda és Pest a világirodalomban (1473—1711). 2. Bártfai Szabó László (vendég): Adatok a M. Tud. Akadémia történetéhez (1825—1848). Október 19. Ballagi Aladár: Császári kormányzat Budán és Pesten (1686—1711). November 16. 1. Kuzsinszky Bálint:

Solva. 2. Rácz Lajos (vendég): A történelmi materializmus és a vallás.

III. osztály.

Január 19. 1. Hauszmann Alajos: Budapest építészeti történetének fejlődéséről. 2. Rados Gusztáv: A számtani haladvány törzsszámainak sűrűsége. 3. Cholnoky Jenő: A folyóvölgyekről. Március 2. 1. Cholnoky Jenő: A tengerpartok átalakulásai. 2. szőkefalvi Nagy Gyula (vendég): a) Általános vizsgálatok egy Gauss-féle topológiai problémáról. b) Speciális vizsgálatok ugyane problémáról. Előterjeszti: Kürschák József. 3. König Dénes és Valkó István (vendégek): Halmazok többértelmű leképezéséről. Előterjeszti Kürschák József. Március 23. 1. Konek Frigyes: Újabb adatok a hydrindonok kémiaiához című közléssorozat II. közleménye: Konek Frigyes és Janovich Miklós (vendég): A heliotropin (piperonal) hydrindonjának szintézise. 2. Hollendonner Ferenc (vendég): A tőszegi praehistorikus faszenek és csónak faanyagának mikroszkópi vizsgálata. Előterjeszti Mágocsy-Dietz Sándor. 3. Tokody László (vendég): Adatok a schafarzikit kristálytani és fizikai sajátságainak ismeretéhez. Előterjeszti Zimányi Károly. Május 4. 1. Zemplén Géza: Az Akadémia hatása a kémia százéves fejlődésére hazánkban. 2. Mauthner Nándor (vendég): a) A metadioxyfahéjsav szintézise. b) Az androsil szintézise. Bemutatja Ilosvay Lajos. 3. Györfly István (vendég): A Mniobryum-nemzetség fajainak elterjedése a nagy magyar Alföldön és ökológiai viszonyai. Előterjeszti Mágocsy-Dietz Sándor. 4. Hollendonner Ferenc (vendég): A pilisszántói-kőfülke és a bajóti Jankovich-barlang prehisztórikus famaradványainak mikroszkópos vizsgálata. Előterjeszti Mágocsy-Dietz Sándor. 5. Liffa Aurél (vendég): Diopszid Csiklova-bányáról. Előterjeszti Vendl Aladár. Június 8. Moravcsik Ernő Emil †: A tapintó- és izomérzéses hallucinációkról. Előterjeszti Schaffer Károly. 2. Zimmermann Ágoston: Összehasonlító anatómiai vizsgálatok az arteriák méreteiről. 3. Kerékjártó Béla (vendég): Folytonos csoportok geometriai elméletéről. Előterjeszti Kürschák József. 4. szőkefalvi Nagy Gyula (vendég): Végesben fekvő síkgörbék többszörös pontjairól. Előterjeszti Kürschák József. 5. Vendl Miklós (vendég): Telérközetek a dítrói szienitből. Bemutatja Mauritz Béla. Október 5. Vendl Aladár: Alkáli közetek Anina és Stájerlak környékén. Október 26. 1. Farkas Gyula: Alapvetés az egyszerű egyenlőtlenségek vektorelméletéhez. 2. Filarszky

Nándor: A Branchipuson élő characiumokról. 3. Széll Kálmán (vendég): A két- és többatomú gázok rotációs entropiája. Előterjeszti Fröhlich Izidor. November 23. 1. Sigmond Elek: Tanulmány a talaj humuszeolit komplexumáról és a talajreakciókról. 2. Méhely Lajos: Az abaligeti barlang vak rákjának (*Protelsonia hungarica* Méh.) szervezete, rendszertani helye és felfedeztetésének hiteles története. 3. Zelovich Kornél bemutatja «A magyar vasutak története» című megjelent munkáját. 4. Zemplén Géza: Methylezett cukrok redukáló képességéről és a disszacharidok szerkezetéről. 5. Györffy István (vendég): Fás növények megtámaszkodási módja sziklafalakon. Előterjeszti Mágocsy-Dietz Sándor. 6. Tokody László (vendég): A magyarországi cerussitek kristálytani monografiája. Előterjeszti Zimányi Károly. December 14. 1. Horváth Géza: Megemlékezés Duka Tivadar tiszteleti tagról. 2. Zimmermann Agoston: Adatok a combforgató izmok összehasonlító anatómiájához. 3. Mauthner Nándor (vendég): Az orto-vanillin és az orto-veratrumaldehid egy új szintézise. Előterjeszti Hlovay Lajos. 4. Klug Lipót (vendég): Többféleképpen involúciós pontesoportokról. Előterjeszti Rados Gusztáv. 5. Szmodics Hildegardus (vendég): Teljes n-oldal poláris egyenese. Előterjeszti Rados Gusztáv. 6. Vendl Mária (vendég): Adatok a magyarországi kalcitok kristálytani ismeretéhez. Előterjeszti Zimányi Károly.

A nyilvános üléseket követő zárt üléseken az osztályok elintézték az elnökség vagy az összes ülés által hozzájuk utalt ügyeket, foglalkoztak jutalomtételek kitűzésével, vagy véleményadásra hozzájuk áttett kérdésekkel; határoztak kiadás vagy segélyezés végett beküldött kéziratok felől és intézkedtek elhunyt tagtársaink felett mondandó emlékbeszédekről stb.

V. Anaxagoras istenbizonyítéka.

Kivonat *Pauler Ákos* r. t.-nak 1926 április 19-én tartott felolvasásából.

Minden istenbizonyíték lényege az a következtetés, melynél fogva a relativ létezőből abszolút létezőre jutunk. Voltaképen csak *egy* istenbizonyíték van, mely a correlativitás elvének ontologiai alkalmazásában áll. E principium szerint «nincs relativum vele homogen absolutum nélkül». Ezért relativ (függő) *igazság* abszolút (független) *igazságra*,

relatív érték abszolút értékre, relativ, azaz változó létező abszolút vagyis változatlan létezőre enged következtetni.

Az egyes istenbizonyítékok csak abban különböznek egymástól, hogy más és más relativ mozzanatot vesznek kiindulópontul. Ha Istennek tudatunkban levő fogalmából indulunk ki, előáll az ontologiai istenbizonyíték; ha a világot alkotó substantiák viszonyát boncoljuk s így jutunk az abszolút létezőre, a kozmologikus istenbizonyíték áll elő, melynek csak egyik változata az ú. n. teleologiai bizonyítás. Végre, ha a világban előforduló értékességből következtetünk valamely abszolút értékű létezőre, az ú. n. értékelméleti istenbizonyítással élünk, amint azt pl. *Szent Anselmnél* találjuk. E háromféle gondolatmenet megfelel a szerző által felvett három logikai alapelvnek: az ontologiai az azonosság, a kozmologiai az összefüggés és az értékelméleti az osztályozás principiumának.

Anaxagoras tekinthető az istenbizonyítékok megalapítójának. Philosophiájának lényege az, hogy az ősanyagból örvénylő mozgás nyomán alakul ki a mostani világrend. E mozgást egy mindennél hatalmasabb, mindentudó, szellemi principium, a *voû*; indította meg. E Világész lényegesen különbözik a világtól: még nem jelent azonban teljesen kialakult theistikus isteneszmét. Mindazonáltal Anaxagoras e Világész létére csak olynemű *speculatio* által juthatott, mely lényegileg megegyezik a három lehető istenbizonyítékkal. Valóban kimutatható, hogy úgy az ontologiai, mint a kozmologiai és az értékelméleti istenbizonyíték alap gondolatai már megvannak e bölcselő ránk maradt töredékeiben.

VI. Bizottsági jelentések.

1. A Nagyjutalom és a Marczibányi mellékjutalomnak odaítélése tárgyában kiküldött bizottság jelentése.

I.

Tekintetes Akadémia!

Az ezévi nagyjutalomra vonatkozólag, amely az 1917—1925. években megjelent, a biologiai tudományok, ásvány- és földtan körébe vágó munkának adatik ki, a tisztelettel alulírott bizottság a következőkben terjeszti elő jelentését.

A bizottság szemlét tartván mindazon munkák fölött, amelyek a nagyjutalomra nézve szóbajöhettek, egyhangúlag abban állapodott meg, hogy az idei nagyjutalommal való

kitüntetésre Krompecher Ödönnek a rákbetegséget, főleg pedig a basalsejtű rákot tárgyaló sorozatos dolgozatait ajánlja.

Krompechernek összesen 28 közleménye van, amely ezzel a kérdéssel foglalkozik; ezek közül 18 jelent meg az 1917—1925. közti időben, azonban ezek a későbbi munkák tartalmilag a legszorosabban összefüggenek az 1917 előtti dolgozatokkal. A dolgozatok közül 6 magyar nyelven is megjelent, s ezekben a vizsgálatok eredménye összegezve bennfoglaltatik; a részletekről inkább német közlemények számolnak be, aminek főoka az volt, hogy hazai folyóirataink anyagiak hiányában nem nyújthatták volna a közleményekhez szükséges illusztrációkat.

Krompecher már 1895-ben, tehát több mint 30 év előtt, kezdette tüzetesebben tanulmányozni a rákbetegség kórsvétanát. Különösen megragadta figyelmét a bőrdaganatoknak az a különös alakja, amely az eddig közönségesen ismert bőrráktól, a cancroidtól több tekintetben lényegesen eltér s éppen azért nem is soroztatott a valódi rákok közé, hanem különféle egyéb nevek alatt szerepelt; így Braun egy nagyobb tanulmányában endotheliomáknak nevezte el ezeket a daganatokat, mert az erek endotheljéből származtatta őket. Krompecher több ilyen bőrdaganatot igen behatóan, sorozatmetszeteken tanulmányozott s már 1900-ban kelt első munkájában kimutatta, hogy azok nem kötőszöveti sejtekből, hanem a bőr hámjából erednek, tehát rákos természetűek. Ezután vizsgálatait sokkal szélesebb körre terjesztette ki s ezen búvárkodása eredményeképpen jelent meg 1903-ban Fischer Gusztávnál Jenában nagy monographiája: «Der Basalzellenkrebs» 260 oldalon, 12 táblarajzzal. Ezen alapvető dolgozatában 75 újabb eset alapján megállapítja, hogy a bőrrákoknak van egy olyan megjelenési formájuk, amely az eddig közönségesen ismert tüskéssejtű, elszarusodó ráktól, az u. n. cancroidtól élesen különbözik azáltal, hogy a daganatsejtek protoplasmaszegények, kevésbé differenciáltak, nem képeznek epithelrostokat s nem is szarusodnak el, hanem alakilag mindenben az ép bőrhám basalis rétegének, a stratum germinativumnak sejtjeihez hasonlóak. Ezeket a daganatokat Krompecher a bőrhám basalis sejtjeivel való alaki megegyezésük miatt basalsejtű rákoknak nevezte el, s aszerint, hogy ez a rák tömör fészkeket vagy mirigycső-, illetőleg tömlőszerű alakulatokat hoz létre, különböző típusokat állít fel a basalsejtű rákok közt, éppúgy külön elnevezéseket ajánl aszerint is, hogy a kötőszöveti stromában hyalinos vagy nyálkás elfajulás jő-e létre.

Ezen nagy munkájában sikerült Krompechernek az eddig különböző néven szerepelt bőrdaganatokat a basalsejtű rák közös gyűjtőneve alatt összefoglalni s egymáshoz tartozóságukat bebizonyítani. Az általa megvizsgált basalsejtű bőrrákok kétharmad részében a bőr fedőhámjából való keletkezést ki tudta mutatni, de már ezen művében is hangsúlyozza, hogy basalsejtű rákok képződhetnek eltévedt embryonalis csirákából (így az anyajegyekből), továbbá laphámmal bélelt nyálkahártyák hámjából, nemkülönben oly mirigyekből is, amelyek laphámmal borított területekre nyílnak, pl. az emlőből és a fültőmirigyből. A basalsejtű rákok közös tulajdonsága még Krompecher szerint, hogy általában lassan növekednek, a nyirokútakon nem terjednek tovább, s klinikailag jobbindulatúak, mint a canceroidok.

Krompechernek ezen nagyméretű tanulmánya világszerte feltűnést keltett, mert terjedelmes vizsgálati anyagát a legkisebb részletekig menő gondossággal dolgozta fel s emellett magas látókörből tekintette át; megfigyeléseinek igazsága által hangot adott olyan felfogásnak, amely addig is sokakban élt, de Krompecher előtt nem akadt senki, aki ezt az álláspontot a kellő határozottsággal merte volna kifejezni. Krompecher munkája úgyszólván egy csapásra megszüntette azt a zűrzavart, amely a daganatok ezen fájának értelmezésére, összetartozóságára nézve eddig uralkodott. Már a következő évben a nemzetközi bőrgyógyászati kongresszuson igen kedvezően ítélték meg Krompecher tanait s az 1907-i német sebészeti kongresszuson is az a nézet alakult ki, hogy Krompecher állásfoglalása, amellyel a bőr aránylag jóindulatú basalsejtű rákjait elválasztotta a rosszabb indulatú canceroidoktól, tulajdonképpen régen érzett szükségnek tett eleget.

Persze nem hiányoztak az ellenvetések sem; némelyek az elnevezéssel nem értettek egyet, mások azt mondták, hogy Krompecher vizsgálatai tulajdonkép nem hoztak újat, de Krompecher pár cikkben objektív érvekkel megcáfolta ezeket a kifogásokat s miután rövid idő alatt állításainak igazsága általános elismerésre talált, ő maga hozzálátott vizsgálatainak folytatásához s különösen azt iparkodott eldönteni, hogy a basalsejtű rák milyen gyakorisággal fordul elő az emberi test különböző helyein, milyen architektúrája van s milyen módon fejlődik ki. 1908-tól 1925-ig majdnem minden évben megjelent néhány dolgozata, amelyek a basalsejtű rák előfordulását és keletkezésmódját kutatják a különböző szervekben. Így 3 közleménye foglalkozik az

emlőmirigydaganatokkal s ezekben az emlőmirigy-tömlők képződésmódjára nézve egészen eredeti felfogást nyilvánítt. 2 dolgozata a nyálmirigyek basalsejtű daganatait, 1—1 munkája pedig az állkapocsban levő adamantinomákat, a bél carcinoidjait, továbbá a méhnek, a légutaknak, a pajzsmirigynek, a tüdőnek és prostatának daganatait teszi tüzetes vizsgálat tárgyává, különös tekintettel az azokban előforduló basalsejtű rákokra.

Messzire vezetne, ha megkísértenők mindezeket a munkákat, amelyeknek jórésze 3—4 ívnyi terjedelmű, érdemiük szerint méltatni. Általában mindegyikre jellemző az, ami nagy monographiáját kitünteti: hogy sok száza menő esetből összegyűjtött bőséges vizsgálati anyagát rendkívül lelkiismeretesen dolgozza fel és bűvárkódásai eredményeképen az illető szervek rákos daganatait szerkezetük és kifejlődésmódjuk számbavételével új szempontok szerint csoportosítja. Ezen újabb vizsgálatai arra az eredményre is vezettek, hogy a basalsejtű daganatoknak nem mindegyike tartható valódi ráknak, az ily esetekre a basalioma elnevezést ajánlja. Azt is sikerült Krompechernek kimutatnia, hogy a basalsejtű rákok emberben jóval kiterjedtebben fordulnak elő, mint az tanulmányainak első éveiben látszott. Nevezetesen kiderült, hogy ily rák képződhetik hengerhám-mal borított területeken is; így a méhnek és a hörgőknek a rákjai közül a túlnyomó rész basalsejtűnek bizonyult.

Ezek a megállapítások arra indították Krompechert, hogy rendszeresen vizsgálja át a normális körülmények között hengerhám-mal borított területeket, s eközben rájött, hogy basalsejtek hengerhám-mal fedett felületeken is előfordulnak, így az orrüregben, gégében, méhben, vastagbélben. Ezekután további feladatként az kínálkozott reá nézve, hogy a hengerhám-nak laphámmá való átalakulását tanulmányozza s eközben arra az eredményre jutott, hogy ilyenkor a hengerhám közt és alatt foglalt basalis hám gyúladásos ingerek hatása alatt rendellenesen differenciálódik és végül laphámmá alakul át. Tehát a valódi hámmetaplasia kérdése végeredményben szintén basalsejtes probléma. A basalsejteknek az újraképződéshez való viszonyát tárgyaló külön dolgozatában pedig ki tudta mutatni, hogy a hengerhám számos sejtben tartós ingerek hatására többrétegű basalis hámmá alakul s ezen basalsejtes hyperplasiák esetleg rákba mehetnek át. A hengerhám basalsejtes átalakulásának tehát jelentősége van a rákot megelőző (praecarcinomás) szöveti változásokban.

Azt hisszük tekintetes Akadémia, hogy ezen, az anyag terjedelmességéhez képest rövidre vont ismertetésből is kiviláglik, hogy Krompecher munkássága már ez anyaggyűjtés nagy méretei által is párját ritkítja, mert a sokszáz kóreset, amely céljaira alkalmas volt, nem kínálkozott magától, hanem neki kellett azokat évtizedeken keresztül különböző sebészeti és nőgyógyászati osztályokról összeszednie. Amilyen céltudatos volt Krompecher az esetek gyűjtésében, éppoly kitartóan, a legkisebb részletekbe menő pontossággal dolgozta fel anyagát, úgyhogy már magában ezzel is szinte példát adott arra, milyen methodikával lehet a daganatokat morphologiailag eredményesen tanulmányozni. A legnagyobb érdeme azonban Krompecher dolgozatainak az, hogy szerencsés inspirációból kiindulva sikerült neki a rákos daganatok egy jórészére nézve teljesen eredeti álláspontot elfoglalni, a daganatok tanát új elnevezésekkel gazdagítani, addig nem ismert típusokat felállítani. Krompecher ezen munkái lényegesen hozzájárultak homályos kérdések tisztázásához, bizonyos egységes felfogás kialakulásához. Sőt Krompecher itt sem állapodva meg, még magasabbra tudott emelkedni azáltal, hogy a basalsejtek regenerációját kutatva, a valódi hám-metaplasziára s annak a daganatok keletkezésében való fontosságára reávilágított.

Krompechert ezen dolgozatai a rákbetegség mai kutatói közt a legelső rangra emelik; mondhatni, hogy munkái a legszámottevőbbek mindazok között, amelyek ezen a téren az utolsó évtizedekben megjelentek. Hogy mennyire értékelik Krompecher rákkutatásait a külföldön is, az kitetszik abból, hogy Aschoff, nemkülönben Kaufmann jeles tankönyveikben elfogadják Krompecher tanait, épígy a Zweifel-Payr féle gyűjtőmunka is, amely a rosszindulatú daganatok klinikáját tárgyalja. Lehet mondani, hogy nem jelenik meg ma az egész világon a rák kórszövettanával foglalkozó nagyobb munka, amely Krompechernek a basalsejtű rákra vonatkozó megállapításait mellőzné. Krompecher dolgozatai tehát mindenütt dicsőséget szereztek a magyar névnek.

Ha a tudományos kutatást és haladást lényegileg abban látjuk, hogy valaki új tényt fedez fel, azt jelentőségére nézve végig vizsgálja és azután szabatosan rendszerbe foglalja, akkor Krompecher munkálkodásában az igazi tudományos búvárkodás minden lényeges tulajdonságát felismerjük, s egyúttal nem lehet eléggé kiemelni azt a nemes buzgalmat, amellyel ő, minden anyagi érdektől függetlenül, csupán belső ösztöntől hajtva, munkálkodását évtizedeken

át rendületlenül folytatta s minden erejét egy nagy problémának, a rákbetegség kutatásának szentelte.

Ezek után tekintettel egyrészt arra, hogy Krompecher munkái formailag is megfelelnek a követelményeknek, amennyiben előbb megjelent dolgozatai az 1917–1925. közt megjelentekkel harmonikus egészet alkotnak, másrészt számbavéve Krompecher munkáinak magasan kiemelkedő tudományos értékét, van szerencsénk tisztelettel javasolni, hogy a tekintetes Akadémia az idei nagyjutalmat Krompecher Ödönnek ítélje oda a basalsejtű daganatokra vonatkozó sorozatos munkáiért.

II.

Az ezidei *Marczibányi*-mellékjutalomra, amely a 85. §. szerint azon munkának ítéltetik oda, amely a nagyjutalommal kitüntetett munkához értékre a legközelebb áll, a bizottság egyhangúlag dr. Jávorka Sándor: «Magyar Flóra» című 87 iv terjedelmű munkáját hozza javaslatba.

Jávorka ezen nagy művének ismertetése előtt azonban a bizottság rá kíván mutatni két igen értékes dolgozatra, melyek önmagukban szintén érdemesek lettek volna a jutalomra.

Az egyik Rozlozsnik Pál következő munkája: Bevezetés a nummulinák és assilinák tanulmányozásába. A M. kir. Földtani Intézet Évkönyve XXI. kötet 1. füzet 1–136. oldal. I. táblával és 42 szövegekőzi rajzzal. Budapest, 1924.

A hazai nummulinák beható tanulmányozását Hantken Miksa kezdette meg, azonban munkáját nem fejezhette be. Ezt a munkát óhajtotta a szerző folytatni és befejezni, azonban tanulmánya nagyon kibővült, mert a nummulinákkal kapcsolatos kérdések összességére kiterjed. A legutolsó munka, mely a nummulinákat összefoglalóan tárgyalja de la Harpe svájci kutatótól 1880-ban jelent meg; ilyen módon Rozlozsnik tanulmánya a tudományos irodalomban határozottan hézagpótló. Hazánkra vonatkozólag e mű annál nagyobb értékű, mert a magyarországi eocén-formáció a világ leggazdagabb nummulitfaunáját tartalmazza; a szénkutatás szempontjából pedig a nummulinák rendkívül becses útmutatást szolgáltatnak.

A tanulmánynak legértékesebb része a nummulinák anatómiáját és morfológiáját tárgyaló fejezete, melyben a szerző a pirittel kitöltött nummulinák héját ismerteti; e kövületek a finomabb szerkezetet rendkívül híven megőrizték és a szerző e héjakon az imperforált héjrészek pillé-

res felépítését mutathatta ki. Szerző egyúttal megállapítja, hogy a nummulinák és assilinák csatornarendszere hasonló; azonban másrészt arra utal, hogy e két csoport egyesítése, ami eddig általánosan el volt fogadva, mégis helytelen. A stratigrafiai elterjedést illetőleg a tatabányai medencét különösen behatóan tárgyalja és ennek a bakonyi és esztergomi medencékhez való viszonyát tisztázza.

A másik munka, amely az utóbbi évtizedben magyar nyelven megjelent biológiai tárgyú értekezések közül kimagaslik, Gelei Józsefnek «A chromosomák hosszanti párosodása és e folyamat örökléstani jelentősége» című, 253 oldalra terjedő és 6 táblával és 10 szövegrajzzal illusztrált monographiaszerű dolgozata. Azokkal az érdekes és az örökléstan szempontjából nagyfontosságú jelenségekkel foglalkozik, amelyek a petesejt utolsó érési folyamatai közben a petesejtnak az átöröklést közvetítő elemi részein, a chromosomákon játszódnak le. Az ivarsejteken észlelhető folyamatok megfigyelésének, finom elemzésének és az átörökléssel való kapcsolatbáhozásának legnagyobb mestere a korán elhunyt würzburgi zoológus, Boveri volt, s az ő élesszemű és éleselmű s emellett óvatos búvárkodási módjának a hatását látjuk Gelei értékes dolgozatán, amely részben Würzburgban, Boveri intézetében készült, s amely kissé összevont alakban az Archiv für Zellforschung XVI. kötetében németül is megjelenve, külföldön is elismerést aratott és figyelmet keltett. Az örökléstan cytológiai oldalával foglalkozó újabb szerzők, mint Morgan, Seiler, Goldschmidt, Cowdry és mások valamennyien részletesen foglalkoznak Gelei munkájával s annak tárgyalásaikban előkelő helyet juttatnak.

Gelei rendkívül gondos és ügyes technikával dolgozik, ami nem is csoda a kiváló szövettani technikus, Apáthy tanítványánál. Vizsgálatait igen alkalmas anyagon, egy kis planaria-féreg, a Dendrocoelum lacteum petesejtjein végezte. Ezeknek az az előnyük, hogy aránylag csekélyszámú diploid chromosomájuk, nevezetesen 14 van, ami elősegíti a viszonyok áttekinthetőségét; továbbá chromosomái párosával igen különböző hosszúak — a leghosszabbak kétszer akkora, mint a legrövidebbek — s így egymástól könnyen megkülönböztethetők, végül alig van a petesejtekben szikállomány, minek folytán ezek olyan átlátszóak, hogy felmetszetlenül tanulmányozhatók. Sikertült a szétfejtett petefésztekből kiszedett petesejteket a tárgyiúvegen szétteríteni és a szövettani módszerek: rögzítés,

pácolás, festés, felvilágosítás alkalmazása után in toto a legerősebb nagyításokkal is megvizsgálni.

A szerző részletesen leírja az utolsó ovogonium-oszlást, de főfigyelmét az azután következő folyamatokra, nevezetesen az ovocytákban lejátszódó tünetenyekre fordítja. A 14 chromosoma a cytocentrum hatására az ismert leptotän vagyis vékonyfonalú szalagsokorba rendezkedik s azután a homolog chromosomák valami rejtélyes ösztöntől vezérelve, a szerző nézete szerint aktív mozgással egymást felkeresik, egymásra találnak s végeiktől kiindulva a közepük felé hosszában összetapadnak, bensően, de mégis úgy, hogy a két chromosoma közti válaszvonal valamennyire mindvégig felismerhető marad.

Ez tehát a chromosomák hosszanti párosodása, a parasyn-desis vagy parallel-coniugatio. A Gelei előtti vizsgálók erre vonatkozó közlései nem voltak olyan meggyőzőek, hogy véglegesen érvényt tudtak volna szerezni a parasyn-desisnek.

Geleinek rendkívül beható vizsgálataival a parasyn-desis tana erőteljes támasztékot nyert s az ma már alig nevezhető elméletnek. De szilárdabb talajra tett szert e kutatásokkal a chromosomák individualitásának a tana is, mert Gelei tapasztalatai és felfogása szerint a chromosomák kis önálló, szilárdabb állományból álló organellumai a sejtnék, amelyek véleménye szerint az önálló mozgás tehetségével vannak felruházva, amire abból következett, hogy homolog párjuk felkeresésekor néha még más, nem homolog chromosomával való összecsavarodottságukból vagy annak hasadékába való beékelt helyzetükből is ki tudnak bontakozni.

A párosodásnak nem a reductió az igazi célja, ez más, egyszerűbb, közvetlenebb eszközökkel is el volna érhető. A syndesis végcélja és biológiai jelentősége a Weisman-féle amphimixis, azaz az apai és az anyai tulajdonságok, vagy a keletkezendő új ivadékra vonatkoztatva az anyai nagyszülők és az ezek szerint szétágazó anyai ősök tulajdonságainak kicserélődése és változatos arányban való összevegyülése. Az összetapadt kettős fonalképletből, a diplonemából szétváló két chromosoma már nem azonos a párosodáskor összetapadó két eredeti chromosomával, ez mindegyik már új képződmény, új átöröklési faktorok hordozója, mert a chromosomák összetapadásuk közben szemköztfekvő részeik kicserélésével újra szervezkedtek.

Csak vázlatosan ismertethettük a munka első, fontosabb, új tényeket hozó részének eredményeit, gondolatmenetét, velejét. Nem szólhatunk arról a sok finom észleletről, amelyet

minden lapja élénk tár s amely a szerző éles és beható megfigyelő tehetségéről tanuskodik. A csak a legerősebb nagyításokkal észlelhető parányi részletek meglátásában, leírásában, elemzésében, értékelésében Gelei kiváltságos hivatottságról tesz tanuságot, melytől a magyar tudomány érdekében még a jövőben is sokat várhatunk, annál is inkább, minthogy szorgalommal és lelkes munkakedvvel párosul. S ezen értékes adományokat szépen egészíti ki az ügyes és ötletes dialektika és a nehezen jellemezhető morphologiai viszonyokat is élénken szemléltető gördülékeny nyelvezet.

Gelei dolgozata a második részben úgyszólván a chromosomák monographiájává bővül, mert a szerző saját észleleteiből kiindulva a chromosomákra vonatkozó kérdések egész sorát veszi szemügyre és világítja meg az irodalom kellő felhasználásával. Ilyenek többek között az apai és anyai chromosomák különbsége, az egyes chromosomák minőségi különbözete, az achromatin-elmélet, Fick manőver-elmélete stb. Egész külön kis tanulmány az például, amit a chromosomák individualitásáról és continuitásáról mond el, a közvetlen és másodlagos bizonyítékok felsorolásával.

Rozlozsnik Pál és Gelei József munkáinak méltatása után Jávorka Sándor művét a következőkben ismertethetjük:

Jávorka Sándor «Magyar Flórája» természettudományi szakirodalmunkban hézagpótló flóra művet jelent, amely több mint egy évszázad florisztikai kutató munkájának kritikai összefoglalását adja és amelyre úgy a hazai, mint a külföldi florisztikai irodalom hosszú évtizedeken át, mint alapvető műre fog hivatkozni. Ez a munka tehát az újabb kori magyar botanikai irodalom jelentős műve, mely a magyar tudományt külföldön is hivatva van méltóan képviselni.

Nagy-Magyarország florisztikai korszaka Kitaibel Pálnak XVIII. szd. végi és a XIX. szd. elejei utazásaival és kutatásaival kezdődik és ez a munka Magyarország legjelentékenyebb florisztikai újdonságainak felfedezéséhez vezet. Vele egyidőben, 1807-ben jelenik meg Diószegi és Fazekas «Magyar Fűvészkönyve», mely bár jórészt idegen munkák fordítása, de mégis az első magyar nyelvű próbálkozás Magyarország egész akkor ismert növényzetének ismeretetésére, másik fő érdeme pedig az első magyar botanikai nomenklatura megteremtése. Utána csak 1867-ben jelent meg a bécsi Neireichtől Magyarországnak (Erdély és Horvátország nélkül) virágos növényeit kritikai alapon, termő helyeikkel együtt felsoroló, német nyelvű «Aufzählungja»,

majd 1872-ben jelenik meg Hazslinszky Frigyes tollából «Magyarhon edényes növényeinek fűvészeti kézikönyve», amely az országnak — szintén Erdély és Horvátország nélkül — virágos növényeit és harasztjait kritikai alapon, pontos leírások kíséretében tárgyalja. Hazslinszky munkájának az újabban szokásos dichotomikus kulcsok szerint való átalakítását végezte Cserey Adolf «Növényhatározó»-ja.

Hazslinszky után újból 52 év telt el, anélkül, hogy az egyre rohamosabban gyarapodó és egyre több kritikai megrostálást kívánó szétszórt florisztikai irodalom és önálló kutatások alapján a magyar flóra modern összefoglalását valaki megkísérelte volna. A magyar botanikusoknak tehát, miként azt Jávorka munkájának egyik bírálója mondja, «egyetlen kívánsága sem volt olyan általánosan átérzett és oly annyira égetően fontos, mint hogy megjelenjék az egész magyar flórát felölelő és a mai tudományos színvonalat képviselő kézikönyv». Ez az óhajítás ment teljesezésbe Jávorka Sándor «Magyar Flórájának» megjelenésével. Mert ez a munka nem egyes részletmunkák összeolvasztása, nem hasonló külföldi tankönyvek magyarba való átültetése, hanem közel két évtizedes szakadatlan önálló és céltudatos buvárkodás eredménye. Ez a munka a szétszórt magyar florisztikai irodalom kritikai megrostálását, az ország legnagyobb herbáriumainak, főleg a Nemzeti Múzeum óriási herbáriumi anyagának rendszeres, tisztára a magyar flóra megírása céljából történt áttanulmányozását jelenti, melyet szerzőnek az egész országra kiterjedő folytonos kutató utazásainak eredményei egészítenek ki.

Kettős fontosságot nyer Jávorka munkája azzal, hogy benne éppen most, az ország erőszakos szétdarabolása idején magyar szerző tolla foglalja össze a csonkítatlan Magyarország növényzetét és ezzel hivatva van dokumentálni a külföld előtt a magyar tudományosság integritását. Jelentősége van ennek a körülménynek annál inkább, mert a külföldi szakkörök, a rájuk nézve is fontossággal bíró magyar flóraművek hiányát méltán vetették szemünkre, hiszen már a balkáni államok legtöbbjének is megvan a maguk összefoglaló flórája és súlyos szűgyene lett volna a magyar tudománynak, ha most ezek az államok az elszakított területek flórájának feldolgozásával bennünket megelőztek volna.

A szerző nehéz feladatot oldott meg a munka külalakját illetőleg is. Mivel a jelenlegi nehéz kiadói viszonyok közt egy, az óriási irodalmat is felölelő sok kötetes mun-

kának a megjelentetése lehetetlen lett volna, mivel továbbá nem lehetett mellőzni azt a fontos célt, hogy szélesebb rétegek, mezőgazdák, erdészek és általában a botanika iránt érdeklődő közönség is használhassák a munkát és így a kiadó szempontjából a munka kiadása rentabilissá váljék. az újabban szokásos praktikus dichotomikus kulcsok alakjában, a gazdatársadalmat is érdeklő kultúralakok felsorolásával is egybe kellett kötni a munka legelső, legfontosabb célját, a magyar flóra virágos növényeinek első teljes kritikai felsorolását és leírását. Hogy ez sikerült, azt nemcsak a hazai botanikusok elismerése, hanem az alább említendő külföldi elismerő kritikák is bizonyítják. A szerző tehát, mivel jól tudta, hogy egy teljes irodalommal bővített munkát, mint azt eredetileg tervezte, jelenleg nem tudna megjelentetni, most a viszonyok javultával úgy kívánja munkáját kiegészíteni, hogy még ez évben megindítja a magyar flóra művében tárgyalt nagy magyarországi fajokat ábrázoló illusztrációs kötetet, függelék képen pedig egy külön kiegészítő kötetben kívánja adni latin nyelven a teljes hazai florisztikai irodalom felsorolását, a külföldet elsősorban érdeklő kritikai megjegyzések kíséretében, míg a magyar szöveg lefordításához alkalmas magyar-latin-német szakszótár nemsokára szintén megjelenik. Ez a most megjelent szöveges rész, az illusztrációs és teljes irodalmat tárgyaló munkasorozat oly kimerítő, alapvető flóraművel fogja gazdagítani nemcsak a magyar, hanem a középeurópai természettudományi irodalmat, amilyennel az egész világon alig három-négy ország dicsekedhetik és amely így a magyar kultúrfölénynek valóban egyik fényes bizonyítéka lesz és egyik leghatásosabb és legélesebb fegyverünk a létünkért most folyó szellemi erőfeszítésben.

Jávorka Sándornak több mint 1400 oldalra terjedő munkája több mint 4000 fajt és 4000 alakot és keverékfajt ismertet Magyarország területéről, beleértve Horvátországot is. A fajnál kisebb rangú szisztematikai egységek ismertetésére is oly súlyt helyez, amelyet csak néhány német és francia munkában és a részletező monográfiákban találunk. Az úgynevezett meghatározó kulcsok a legtöbb esetben új, eredeti csoportosításról tanuskodnak, a ritkább növények termő helyeinek pontos összeállítása nem csekély, de a szakkörök számára igen hálás feladatot rótt a szerzőre. Külön érdeméül kell kiemelni a munkának a magyar népies és régi növénynevek első és teljes összeállítását.

A bevezető kötet részletes és jól illusztrált növény-morfológián kívül a modern növényföldrajz alapfogalmait is ismerteti és részletes térkép kíséretében Magyarország sokban módosított növényföldrajzi felosztásának vázlatát is adja, amely különösen a magyar Ős-Mátra elmélet növényföldrajzi vonatkozásait építi ki, illetőleg az Ős-Mátra jelenleg is élő növény endemizmusával igazolja a geológiai elméletet. Különösen emeli azonban a munka értékét, hogy szerző épen a legkritikusabb csoportok feldolgozásában mennél modernebb és mennél újabb szempontokat óhajtván belevinni, az ország legelső, e nembeli szakerőit, monográfusait nyerte meg munkájának, akik a hazafias vállalkozás érdekében külön-külön a maguk évtizedes munkájuknak gyümölcsét siettek a szerzőnek rendelkezésére bocsátani. Így Degen Árpád a rózsza-nemzetség hazai alakjainak első modern feldolgozását adja. Gayer Gyula — az Aconitum és a rendkívül komplikált *Rubus* (szeder) nemzetség európai hírű monografusa — eme génuszok kerek magyar monográfiáját dolgozta fel. Lyka Károly, aki a Hegi: *Illustrierte Flora von Mittel-Europa* c. munka számára a kakukkfüveket dolgozta fel, most számos nagy külföldi gyűjtemény igénybe vételével a magyarországi kakukkfüvek teljesen új felfogású és eddig seholsem szereplő részletességgel kidolgozott monográfiáját adja, e munkával is dokumentálva Magyarország különleges növényföldrajzi helyzetét Közép- és Keleteurópa határán. A *Mentha*-nemzetséget a hazai és külföldi originálék alapján Trautmann Róbert dolgozta fel. Andrasovszky József pedig a hazánk mezőgazdaságában oly fontos szerepet játszó szőlőfajok és fajtáknak annyira teljesen új szisztematikai beosztását adja, hogy a Deutsche Dendrologische Gesellschaft szaklapja sietett egyik legutóbbi számában ezt a fejezetet külön ismertetni és főbb megállapításait lefordítani.

Egyáltalában Jávorka Sándor munkájában úgy a szerző, mint munkatársainak feldolgozási módszere mindenütt egyrészt szerencsés részletező analitikai, másrészt összefoglaló szintézisre valló képességről tanuskodik. Hogy a munka már eddigi magyar szövegével is külföldi vonatkozásban mennyire megállja helyét, arra nézve — eltekintve attól, hogy a hazai botanikus szakkörök osztatlan lelkesedéssel mutatták be és ünnepelték a Természettudományi Társulat külön ez alkalommal tartott növénytani szakosztályi ülésén a munka megjelenését, eltekintve az ott és szaklapokban a munka jelentőségét méltató cikkektől —

legyen szabad csupán a külföldi szakkörök véleményét, így elsősorban Középeurópa két, e nemből talán legelső szak tekintélyének, Hayek Agost bécsi egyetemi tanárnak, a Flora von Steiermark, a Pflanzendecke Österreich-Ungarns és Prodromus Florae Peninsulae Balcanicae szerzőjének véleményét, továbbá Pax Ferdinand titkos tanácsos boroszlói egyetemi tanárnak, a Kárpátok flórája régi kutatójának a két vezető középeurópai szaklapban közölt véleményét idéznünk.

Hayek Agost az Österreichische Botanische Zeitschriftben, amely Jávorka művéről már előzőleg megállapítja, hogy «... szisztematikai vonatkozásban ez a munka bizonyára a legjobban kidolgozott modern flóramunkák sorába tartozik. Megjelenését legmelegebben üdvözölhetjük» — az 1925. évi folyam 277—78. lapján Jávorka művének ismertetése kapcsán a következőket írja:

Az összes növénygeográfusok és floristák egy az egész (régi értelemben vett) Magyarországot felölelő flóraművet már régóta óhajtván vártak, hiszen Neilreich kritikai felsoroló munkája óta az ország felkutatása nem gyanított előhaladást tett, a felkutatás eredménye pedig egy kiterjedt és amellet még gyakran nehezen hozzáférhető szakirodalom útján került nyilvánosságra úgy, hogy ennek az irodalomnak az összefoglalása mind sürgősebb szükségletté vált. Bármennyire magától értetődő dolog, hogy egy ország flóraműve, mely tágabb körök számára is készült, az illető ország nyelvén jelent meg, mégis ez a körülmény sajnálatos minden, ezt a nyelvet nem érő botanikus szempontjából, amikor, mint ez esetben is, oly munkáról van szó, amely egyrészt növénygeográfiai tekintetben oly érdekes és fontos területre vonatkozik, másrészt, amikor ezt a munkát oly szerző írta, aki kitűzött feladatának megoldására minden vonatkozásban méltónak mutatkozik. Mindenütt meglátszik, hogy a szerző a legújabb szisztematikai és florisztikai irodalmat a lehető leggondosabban felhasználja és a legmodernebb követelményeknek is megfelelt. Az egész munka nemcsak a magyar floristáknak nyújt nélkülözhetetlen alapot minden további kutatásra, hanem a külföldi botanikusok számára is fontos kézi könyvet (Nachschlagebuch) jelent, melyben, mégha ezt a nyelvet nem is bírja, a Magyarországon termő fajokról és alakokról, valamint azok elterjedéséről gyorsan tájékozódni képes.

Pax Ferdinánd Engler Adolf lapjában, a Botanische Jahrbücher 59. kötetének 106—107. lapjain többek közt a következőképen emlékezik meg Jávorka művéről: Feltűnő

tény, hogy egy Magyarország területét felölelő, elsősorban növényhatározásra szolgáló flóramű a mai napig hiányzott, pedig ilyen munkára sürgős szükség volt már, mivel nem volt könnyű dolog a szokatlanul megduzzadt irodalomban kiigazodni. Ehhez beható speciális tanulmány kellett, amelyet csak ott lehet elvégezni, ahol a szerzőnek az irodalmi segédforrások bőségesen rendelkezésre állanak. A legújabb időben ez a fenn vázolt hézag szakismereteink terén ki lett töltve. Jávorka Flórája a régi magyar királyságot ismerteti, tehát Közép-Európa egy jelentősen nagy részét. A meghatározó táblák praktikusok és áttekinthetők és minden fajnak a magyarországi és azon kívül való elterjedése az aggal-lyosságig menő pontossággal van megadva. A szerző munkája nemcsak azt bizonyítja, hogy mindvégig uralkodni tud az ide vonatkozó irodalmon és növényanyagon, hanem a szerző kritikai szemérlől is tanuskodik. A nagyobb és nehezebb nemzetségek feldolgozása kitűnő és Andrasovszky, Degen, Gayer stb. feldolgozása a könyvnek különös értéket kölcsönöz, mivel ezek a fejezetek egészen új szempontokat, nézeteket világítanak meg. Így a könyv nemcsak a hazai botanikusok számára lesz hasznos, hanem Kelet-Európa növényföldrajzának is fontos szolgálatokat tesz.

Mindezek kellő tanulságot tesznek arról, hogy Jávorka munkája tudományos értékű, jelentős munka, emellett pedig jelentős bizonyítéka annak, hogy a magyar tudományos munkálkodás képes is, tud is olyan eredményt elérni, amely nemcsak a magyarság irodalmának dísze, de a Föld népeinek tudományos érdeklődését is teljes mértékben kielégíti. Éppen ennél a jelentőségénél fogva még a nagyjutalomra is érdemes volna, mindenesetre azonban méltó arra, — a jutalom szabályzata értelmében is megfelelően a kívánalmaknak — hogy méltó jutalomban részesüljön.

Mindezeknél fogva kérjük a tekintetes Akadémiát, méltóztassék Jávorka Sándor «Magyar Flóra» c. munkáját az 1926. évi Marczibányi-mellékjutalom odaítélésével elismerésben részesíteni.

Budapest, 1926 április 11.

Dr. Horváth Géza

elnök.

Dr. Lenhossék Mihály

Dr. Mágocsy-Dietz Sándor

Dr. Buday Kálmán

Dr. Mauritz Béla

előadó.

2. Jelentés a Vojnits-jutalomról.

A M. T. Akadémia 1926. jan. 25-iki összes ülésén felolvasta
Császár Elemér r. tag.

Az 1925-ik év magyar drámai termése, amelyből a Vojnits-jutalom odaítélésére javaslatot tevő bizottságnak — ezuttal Ferenczi Zoltán és Császár Elemér r., Kéký Lajos l. tag — a jutalom szabályai értelmében ki kell jelölni a legérdemesebbet, most, az év lezajlása után visszatekintve reá, igen érdekes képet mutat. Már az első pillantásra szembetűnik e termés gazdagsága. A kisebb színpadokon előadott igénytelen színműveket, az énekes játékokat és kabaré-tréfákat elmellőzve is vagy harminc dráma fölött tarthatunk szemlét. Ez a gazdagság még önmagában nem sokat jelent: drámaíróink fokozott buzgóságának magyarázatát csak kisebb részben kereshetjük írói becsvágyakban; hatalmasabb rúgó volt a magánszínházaknak az az érthető törekvése, hogy a megromlott színházi konjunkturában trouvaille-ra, színházi nyelven szólva: kassza-darabra tegyenek szert. A gyors egymásutánban bemutatott új darabok majd olyan gyorsan letűntek a színről — s ebbe a fájdalmas csalódásba nemcsak az igazgatók reménye fult bele, hanem az íróké is. Szomorú jelenség, de a mélyén van egy biztató, örvendetes tanulság, az, hogy az utolsó egy-két évben közönségünk ízlése nagy mértékben megtisztult. Azelőtt, emlékezhetünk, a budapesti közönség elfogadott minden újat, amit a színpadról kínáltak neki: egy kis színpadi rutin, olcsó szellemeskedés, nyílt vagy rejtett erotika sorozatos előadásokhoz segítette a drámai formába öntött fércműveket. Ma már szerencsére más a helyzet. A közönség öntudatra ébredt, nem engedi magát megtéveszteni a hangos reklámtól, bírál, kimondja véleményét és kiméletlenül visszautasítja a silány vásári portékát. Ítéletét nem téveszti meg a dráma cégjelzése, s megbuktatja még kedvelt hőseinek, a közelmúlt nagyhirű drámagyárosainak tömegcikkeit is. Nem kímélte Vajda Ernő (*Délibáb*), Bíró Lajos (*Mariska*), Szenes Béla (*Csirkefogó*), Lengyel Menyhért (*Mária*) drámáit; nem kímélte a kevesebb rutinnal és kevesebb sikerrel, de hasonló buzgalommal dolgozó másodrendű csillagokat, s ép oly kegyetlenül bánt el a kezdő drámaírokkal, p. o. ifj. Gaál Mózes-sel (*Az idegen*). Ha kivételesen elfogadott a közönség egy-egy ilyen színpadi csinálmányt, akkor a művészet területén kívül működő erők hatottak — így Földi Mihályt az segítette busás tantième-hez, hogy zenés vígjátékával (*Engem szeress!*)

orfeummá süllyesztette a színpadot s a Magyar Színház legnagyobb művészeit cigányzene mellett énekeltette. Ezekhez a drámákhoz nincs közünk, mert a bizottságnak a nagy színpadi sikerű művek közül kell kiválasztani a legnagyobb irodalmi becsűt, már pedig ezeknél színpadi sikerről is elvétve, irodalmi értékről meg egyáltalán nem lehet beszélni.

De láttunk a színpadon olyan műveket is, melyeknek szerzői nemes igyekezettel, komoly becsvággyal, a művészet tisztább eszközeivel dolgoztak. Surányi Miklós (*A halhatatlan ember*), Zilahy Lajos (*Csillagok*), Bibó Lajos (*A juss*), Boros László (*Gyuri úrfi*) e szerzők — de abban az életre-halálra szóló perben, amely minden darabnál a szerző és a közönség között megindul, vesztesek lettek. Meg kell vallanunk, a közönség ítélete minden alkalommal helyes volt, e drámaírók komoly munkájának eredménye nem állott arányban eszközeik tisztaságával és törekvéseik becsületességével.

Végül volt az 1925-ik év drámáinak egy harmadik csoportja, öt olyan dráma, melyeket elismeréssel tüntetett ki a közönség vagy éppen fényes színpadi sikerhez juttatott, s a mellett mindegyiken megérzik, hol kevésbbé, hol jobban, az ihlet, s mindegyik nyomán ott jár, kisebb-nagyobb mértékben az esztétikai hatás, az irodalmi érték. Zilahy Lajos másik színműve, a *Zenebohócok* — szerzője nem teljes joggal *commedia dell' arte*-nek nevezi — merész problémájával és ügyes színpadi beállításával; Miklós Jenő életképe a *Mókusok* újszerű témájával és hangulatosságával; Zágon István *Marika* c. vígjátéka kedves romantikájával és tiszta levegőjével; Schöpflin Aladár színműve, *Vége a szép nyárnak*, kitűnő lélekrajzával és tiszta költőiségével: mind megfelel annak a kettős követelménynek, amelyet a jutalom odaítélésénél szem előtt kell tartani a bizottságnak. Még nagyobb mértékben Hevesi Sándor *Elzevire*, ez a finom veretű vígjáték, mely érdekes anyagával, sajátos milieu-rajzával, megmunkálásának gondosságával, ötletességével az 1925-ik év legnagyobb vígjátéki sikere.

Íme öt mű, amelyek közül választhatnánk. Mennyivel kedvezőbb a Vojnits-bizottság helyzete ma, mint volt régebben, amikor a nagysikerű színpadi termékek híján voltak jóformán minden irodalmi értéknek, a komoly drámák pedig nem nyerték meg a közönség tetszését. Hányszor kellett a bizottságnak megalkudni lelkiismeretével és jutalomra ajánlani olyan drámát, amelyben csak az irodalmi becsre való törekvés volt meg, de nem az igazi irodalmi érték, vagy olyant, amelynek tisztas bukását csak nagy jóakarattal lehe-

tett mérsékelt színpadi sikernek minősíteni. Most pedig öt drámát jutalmazhatnánk!

A bizottság azonban az öt dráma közül a hatodikat választja, azt, amelyiket az 1925-ik év drámái között egészen külön hely illet meg, mert messze kiemelkedik az év legjobb drámái közül is. Ez a mű Herczeg Ferenc *Hídja*, amelyet a Nemzeti Színház múlt év november 20-án hozott színre. Nem mi állítjuk a *Hídot* a letűnt év drámáinak élére, megtette már ezt előttünk a két másik illetékes tényező, a közönség és a komoly sajtó, s az Akadémia csak amazok után nyújtja koszorúját — szentesítve ítéletüket. Örömkre szolgál, hogy amint az utóbbi években ismételten, most is teljes harmóniában ítélezik az irodalmi élet három hatalmas fóruma. Legyen szabad a következőkben, a bizottság határozatának igazolásául, képet adnom a *Hídról*, kiemelve e nagyszabású drámai alkotás színpadi jelentőségét és irodalmi értékét.

Minden dráma eleme a színpad. Az igazi dráma az, amelynek hatását még fokozza a jó előadás. Ezt már az első, mindmáig legnagyobb magyar drámaíró tudta, Katona József. Igazolja ezt a tételt a *Híd* példája is. Csak egy mozzanatra utalok: a dráma embereibe lelket a Nemzeti Színház művészei vittek, élővé varázsolva a szerzőtől kitűnően megformált alakokat. Milyen pompás egyéniséggé lett p. o. a színpadon a nádor, ez a magyarrá vált nagyszívű, nagy-lelkű Habsburg: közvetlen, mint a haza bármelyik polgára, de gög nélkül is úr mindenek fölött; amit mond, látszólag egyszerű — és mégis a maga higgadtságával bölcsőbb, mint udvara és egész társasága! Mennyire kiemeli a művészi interpretálás Crescentia grófnő vonzó báját, mennyire átérezteteti a férjének élő, férjéért remegő hitves lelki rezdüléseit! Hogy át tudja csillogtatni egy harmadik művésznünk Viki gróf léhaságán a rejtegetett szívjóságot! Sőt magának a főhősnek súlyos gondolatai is milyen nemes csengést kapnak az ábrázoló művész hangjának ércétől, és mennyivel jobban szívünkbe markolnak Széchenyi érzései, amint azt a pusztas szíven kívül az ihletett színész művészi arcjátéka és kézmozdulatai is illusztrálják!

Egyébként a *Híd* színpadi sikerét nem kell sok szóval igazolnom. Számunkra, akik ott voltunk a bemutató előadáson, feledhetetlen emlék marad az a páratlanul meleg fogadtatás, amelyben a darab részesült. Nem a tapsviharra gondolok, amely minden fölvonás után kitört s nem pihent el, míg meg nem kezdődött a következő fölvonás, hanem

arra, hogy ez az elemi erővel fölcsapó lelkesedés közvetlen és spontán volt, s mindannyian éreztük, hogy az utolsó évtizedek legnagyobb színpadi diadalát éltük meg. A következők igazat adtak: az azóta eltelt két hónap alatt a drámát harmincnégyszer játszotta el a Nemzeti Színház. Ez a szám nemcsak relatíve jelentős, az évad többi színpadi sikeréhez mérve, hanem abszolút is az: repertoire-színházban, amilyen a Nemzeti, az utolsó emberöltőben páratlan eredmény.

A dráma kiválóságát azonban a nyomtatott betű próbálja meg. Az a dráma igazi irodalmi érték, amely olvasva is hat, amelyet szépek érzünk akkor is, ha nem siet az író segítségére a congeniális művészek játéka, a rendező ügyessége, a szemképráztató kiállítás és a színpad művészete a maga ezerféle raffineriájával. A *Híd* ezt a próbát is kiállja. Sőt mintha Herczeg drámájának nagy mélységei akkor tárulnának föl teljesen, s maga a dráma távlatának hatalmas méreteit akkor nyitná meg egész messzeségében, ha mint könyvet vesszük kezünkbe s elvonulva valami csöndes zúgba, egészen átadjuk magunkat az olvasásának. Ekkor, kiiktatva magunk és a költő közül minden más tényezőt, meg-megállva egy-egy mélyenszántó gondolatnál: amint Champagne gyöngyöző italát szürcsöli a kényes íny, mi is kiélvezhetjük Herczeg férfiasan nemes stílusának zamatát, szellemének gazdagon fölszálló gyöngyeit. Mennyi egyetemes érvényű igazság találta meg a *Híd*-ban a maga legrövidebb, legmegkapóbb fogalmazását! Alljon itt egy-kettő például. Mi a haza? Lehetne-e erre találóbban felelni, mint Herczeg kérdéseivel? *A föld, a hegy, a víz? Hát nem az ember? Nem embereiben kell szeretnünk a hazát?* (106. l.)* Min fordul meg egy nemzet sorsa? *Nem a hidakon, nem a műutakon és a gőzhajókon, hanem azon, mennyire tud ragaszkodni ideáljaihoz.* (59. l.) A tömeg közellátását, éretlenségét mi bizonyítja jobban, mint az a szomorú igazság, hogy *a népet nem azok vezetik, akik dolgoznak érte, hanem akik beszélni tudnak a nyelvén.* (25. l.) Hányszor elgondolt, de axiomaszerűen először itt kimondott tétel az, hogy *az igazság mindenütt trónolhat, csak éppen az utcán nem.* (88. l.) S egy-egy fölvilantott sugárral milyen mélyen bevilágít Herczeg a magyar lélekbe! Milyen jellemző p. o. ez a megfigyelés: *Nincs az a mélység, amelybe tárogatószóval le nem lehet csalni a magyart.* (87. l.) Hány nemzeti katasztrófa

* Az 1925-ben megjelent első kiadás lapszámait idézem.

emléke sűrűsödött össze ily keserű tanulsággá! Hogy milyen ingatag tengelyen forgott századokon keresztül a magyar politika, azt kitűnően megérteti ez a jellemzés: *Magyarországon minden az alkotmány körül fordul. Ha a bécsi kormány respektálja a constitutiót — azaz: ha itt alkotmányos élet folyik — akkor a jó magyarok rögtön pártokra szakadnak, egymásnak esnek, hajbakapnak és a fölséges császár azt tehet velök, amit akar. Ha azonban nincs alkotmány, akkor a magyarok nem egymással, hanem a császári kormánnyal veszekszenek, ebben valamennyien egyek, és ilyenkor az ördög sem bír velük.* (16. l.) Egy egyszerű lelkű, ósdi fölfogású kanonok ajkára adva milyen természetesen hangzik a következő fejtegetés: *Ezt az országot a hétvezérek szerezték, nem szótöbbséggel, hanem ésszel és magyar vitézséggel. Ha már most az ész és a vitézség helyébe a matézist, vagyis a többségi principiumot teszik, akkor Árpád fiai ki fognak kopni az uraságból, mert az oroszánok mindig minoritásban vannak a számakkal szemben.* (35—36. l.) Milyen mély államférfúi bölcsesség van e szemléletes képben — igazi jelentőségét csak most tapasztaljuk a kiterjesztett választójog alapján összeült parlamentben! Kitűnő jellemzése a magyar és a német katonának a következő: *A német katona a föllebbvalójának harcol és kommandóra hal meg. A magyar katona magának harcol, mert ő minden háborúból személyes casust csinál.* (21. l.) S mily szomorú igazság, hogy *a magyar fáklyahordó nyomában a tűzvész jár.* (26. l.) A tűzvész, amely az országot pusztítja el — vagy a halál, mely a fáklyahordóra sújt le!

A szellem e lángcsóvái ki-kicsapnak a *Hídből*, s valóban az értelemnek ezt a drámává kikristályosodott termékét nem lehet arra a műfaji kaptára vonni, amelyet a poétika a drámák számára raktáron tart. Amit a dráma lényegének szokás hirdetni, egy cél felé irányuló szerves cselekvény, az nincs a *Híd*ban. Mozgalom van elég, különösen a dráma derekán, de tett nincs, s épen a főhős az, akit legkevesébbé látunk cselekedni. Cselekvény helyett képeket kapunk, külső történet helyett belsőt. Az események, amelyeket a dráma lepörget, a lélekben játszódnak le. A legnagyobb magyar tragédiáját viszi színpadra Herczeg, de a lelki feléről mutatja be. Minden, ami a színpadon történik, minden szó, amit a színészek kimondanak, csak arra szolgál, hogy a hős lelki mozgalmait fejlessze, arra, hogy ebben az eleinte bízó és mindent mérő, majd vívódó és vergődő lélekben megfogadjon a tiszta tragikum: egy hatal-

mas, nagy embernek jelleméből és helyzetéből kikerülhetetlenül következő bukása.

Az egész tragédia vagy harmadfél évtizedet ölel föl Széchenyi életéből. Az első kép, 1825/26-ban, a nádor dolgozó szobájába vezet. Kitűnő expositio. A fiatal Széchenyi lelkében már forranak az eszmék, de még nem öltöttek határozott alakot. Ki akarja emelni nemzetét a süllyedésből, életet akar lehelni a halódó testbe: látja a célt, az eszközöket is sejti, kibontakozik lelki szeme előtt a hatalmas híd, amely összeköti Budát Pesttel, s adófizetésre kényszerítve a nemességet, megtöri kiváltságos helyzetét és utat nyit a nyugati műveltségnek Keletre. A veszedelmeket még nem látja, de a nádor figyelmezteti, hogy a fákl yahordó nyomán tűzvész jár s — bejelentik Széchenyinek, hogy egy ifjú keresi: Kossuth. Senki sem sejti, maga Széchenyi sem, hogy íme, fölillant már a majdan magasra csapó tűzláng fénye, s hogy ez az akkor még szürke név lesz az ő végzete.

A második kép — 1841-ben a Zugliget egy tisztása — a két nagy ember, a két nagy elv találkozása. Ők a nemzet bálványai és vezérei, egy ország lesi szavukat. Nemzetünk sorsa attól függ, kezét fognak-e a nagy küzdelemre. Céljuk egy: a nemzetet nagygyá, boldoggá akarják tenni; még eszközeik is ugyanazok: szabadság és függetlenség, anyagi megerősödés és műveltség, ezekre gondolnak mind a ketten. Csak e követelmények megvalósításának sorrendjére nézve van közöttük eltérés: Széchenyi előbb akarja erőssé, azután függetlenné tenni a nemzetet, Kossuth előbbre valónak gondolja az önállóságot. Wesselényi, mindkettejük hű barátja, szívszorongva figyeli őket, meg tudja-e érteni egymást. De megérthetik-e? Hiszen Széchenyi tudja, hogy amire Kossuth tör, az ország függetlensége, az egyelőre megvalósíthatatlan ábránd, útját szegi a bécsi kormány, s az inkább eltapodja az országot, mintsem megadja a magyarságnak az önálló állami lét föltételeit, viszont Kossuth épen olyan jól tudja, hogy Széchenyi terve is utópia: Magyarország Ausztria jármában nem válhatik gazdaggá, hatalmassá. A két vezér kézfogás nélkül, mint ellenfél válik szét, s Széchenyi lelki szeme előtt fölmerül a polgárháború réme.

A harmadik kép valamivel később egy főúri estély mozgalmas világát mutatja. A fölső tízezer, a nemzet urai, zálogosdival, szerelmi cselszövényekkel mulatnak s léha élceken törik fejüket. Maga a nemzet pedig, a nemesség,

időközben ítélte: a két nagy ellenfél közül Kossuth mellé állt, s az utca, a közhangulat tolmácsa, füttyel fogadja Széchenyit. Az megérti egész félelmetességében Kossuth győzelmének jelentőségét: fölütötte fejét a forradalom réme, s nyomában majd «tűz és vér, pusztulás és halál» jár. A szörnyű látomás hatása alatt lelke mélyéig megrendül, szívében föltámad a marcangoló önvád, hogy vakmerő örült-ségében, belekontárkodva a Gondviselés dolgába, eloldotta láncairól a szörnyeteget, a forradalmat. «Szörnyű dolgot műveltem — így szól feleségéhez — ezzel a szerencsétlen néppel. Fölráztam álmából és most, midőn az örvény felé tánorog, nem tudok rajta segíteni... Tűz és vér — pusztulás és halál... És mindenért engem fognak átkozni a magyar anyák!» (91. l.).

Elvégeztetett. Az utolsó kép — minisztertanács Széchenyi lakásán, 1848 őszén — csak megérzékítése Széchenyi tragikus bukásának. Az ablakból látni az elkészült, de még föl nem avatott hidat — Széchenyi nagy gondolata megvalósult. De ő már megtört, idegei fölmondták a szolgálatot. S mikor megérti, hogy rémlátomásai utolsó pontig beteljesedtek, hogy a bécsi kormány kétszínű politikája, a nemzeti-ségek fölbujtása a magyar nemzet ellen, forradalomba kergette a magyarságot, s az a Kossuth-nóta hangjára fegyverrel vonul az uralkodó csapatai ellen: lelkileg összeroppan. A kezdődő téboly első gondolata fölrobbantani a hidat. Az egyensúlyát veszített lélek sajátos logikájával megcseréli az ok és okozat kapcsolatát: «Mindennek a hid az oka... Ott kezdődött a baj... Ha elpusztítanók a hidat — akkor megszakadna a gondolatok metafizikai kapcsolata, az okkal megszűnnének a következmények is...» (109. l.)

Széchenyi tragikumuma beteljesedett, következő lépése már Döblingbe vezet.

Ezt a tragikumot megérzékíteni — ez a *Híd* hivatása. Herczeg a dráma formájában lelki rajzot akart adni: megérteni a legnagyobb magyar lelki mozgalmait, azt a folyamatot, amelynek során Széchenyi az Akadémia megalapításától kezdve, páratlan diadalokon és mélységes csalódásokon keresztül Döblingig jutott. Nagy, emberfölötti küzdelem folyik ebben a lélekben, küzdelem, de nem emberekkel, nem is a végzettel, hanem egyfelől a magyar psyche hibáival, másfelől a letűnt századok mulasztásaival. Nem Kossuth Széchenyi igazi ellenfele a drámában, hanem maga a nemzet. A magyarságot fölébresztette Széchenyi százados lethargiájából, fölkelte benne az élet vágyát, nagyra növelte

önérzetét. Csábító képet vetített eléje, egy szebb, egy nagy Magyarország képét, de a messze jövőre ígérte, nehéz, verejtékes munka díjában. A nemzet azonban, a könnyen hevülő, lelkesedő, türelmetlen magyar nemzet, nem akart, nem tudott várni, azonnal követelte a megjövendőlt boldogságot, s mivel Széchenyitől nem kapta meg, ahhoz fordult, aki tenyerén kínálta neki, Kossuthhoz. Kossuth a drámában nem egyéni hős, a protagonista méltó ellenfele, Kossuth csak a Széchenyivel szemben álló nemzet megtestesítője. S nem is egyedül ő szimbolizálja a nemzetet. Wesselényi, a jurátusok, a pap, aki talárját katonai zubbannyal cseréli föl, a szolgabíró, a táblabíró, az utca népe: mindezek együtt a nemzet, Széchenyi ellenfele. Innen van, hogy Kossuth alakja szükségképen háttérbe szorul Széchenyié mellett: Széchenyi tragédiájában ő csak faktor, ha a legfontosabb is.

Nem kutatom, történetileg helyes-e Herczeg eljárása; drámailag az. Azt sem kutatom, helyes-e Herczeg történelembölcselite, nem játszott-e bele kialakulásába öntudatlanul az író politikai fölfogása is. Lehet, hogy Herczeg a XX. század keserű tapasztalataival lelkében ítéli meg a nyolcvan év előtti törekvéseket és embereket, s ez teszi őt elfogulttá Kossuth-tal szemben. Széchenyivel szemben nem az. Úgy látom, hogy Herczeg gondolt arra is, hogy talán Széchenyi útja sem vezetett volna bizonyosan célhoz. Kossuthnak az az aggodalma, amint a drámában Széchenyivel szemben kifejti, hogy ha gazdaggá tesszük országunkat, akkor csak Ausztria fejős tehenét hizlaljuk, mert Ausztria fejébe berögződött az a szörnyű rögeszme, hogy a magyar vér és a magyar arany az ő tulajdona — talán megfordult Herczeg lelkében is. Amint Kossuth optimizmusa nem számolt a forradalom katasztrófájával, Széchenyié sem látta meg a fenyegető abszolutizmus rémképét — s ez nem a pártember beállítás, hanem a történelembölcselő megállapítása.

Mindez azonban a dráma szempontjából mellékes. A nemzet akkor, 1848-ban, Kossuth mellett döntött — s ezen az úton eltapodta a végzet kereke. Igaza lett volna-e Széchenyinek, s a nemzet, ha reá hallgat, eljut az ígért földjére? A múlt ajka néma marad erre a meddő kérdésre. Ellenfelének, tudjuk, az események nem adtak igazat...

Az a Kossuth, akit Herczeg rajzol, nem a történelem Kossuthja. Ez Széchenyi Kossuthja. A történelem másnak, nagyobbnek látja, de Széchenyi ilyennek látta, s Herczeg, aki Széchenyiről írt drámát, joggal nézte őt hőse szemével. Ez nem a történet meghamisítása. A drámairó Kossuth

jellemét nem változtatja el, nem festi képét sötétebb színekkel, egyetlen szót nem ad ajkára, amelyet Kossuth nem ejthetett volna ki — csak nem tárja föl mindazt az értéket, ami ebben a rendkívüli egyéniségben volt, s nem rajzolja meg képét azokban a hatalmas méreteken, amelyek a történet Kossuthjára oly jellemzők. A dráma legfőbb érdeke, hogy hőse mindennek fölé emelkedve szédítő magasból bukják — s ez a törekvés áldozatokat követel.

Igy a *Híd* minden vonatkozásában Széchenyi tragédiája, csak Széchenyié. *Egy* ember tragédiája, aki a nemzet, de valójában önmaga ellen viaskodva esik el. Igazi tragédia, beleszorítva egy szívbe — de a legnagyobb magyar szívébe. Félelmetes, mert a nemzet legjobb fia bukik el, s bukása megrázó, mert bukásába magával rántja nemzetét. A végzetnek és a lélektannak egyaránt kérlelhetetlen törvényei kikerülhetetlenül ragadják a katasztrófa felé, az első pillanattól fogva. Eldőlt a sorsa már akkor, amint a híd eszméje felmerült lelkében, a hídé, amely átvezeti majd nemzetét a szebb jövőbe. Ez az első lépés a romlás felé. Olyan föladatra vállalkozik, amelyhez nincs elég ereje: nagygyá akarja tenni népét, de az még nem ért meg rá. S amire elkészül a Lánchíd, a nagyság ábrándjától megmámorosodott nemzet, letapodva Széchenyit, vágat a végpusztulásba...

A híd! Széchenyinek ez a hatalmas alkotása, a legszebb magyar építmény, szimboluma az új, az eljövendő nagy Magyarországnak, annak a ragyogó képnek, amely róla Széchenyi lelkében élt, s amint azt megtestesítette a *Stadium* című művében. De szimboluma magának Széchenyinek is, akit épen akkor roppantott össze az idők görgetege, amikor a csodálatos híd elkészült, amikor a *Stadium*-ban követelt 12 törvénye szinte az utolsóig megvalósult.

Azt mondtam, hogy Herczeg drámája *egy* ember tragédiája, Széchenyié, s annak szimboluma a címbeli *Híd*. Való, ha a drámát a maga egyszerű adottságában tekintjük. De mélyebbre nézve lehetetlen észre nem vennünk, hogy itt, az emberi tragédia mögött, valójában egy másik, egy nagyobb, egyetemesebb tragédia körvonalai bontakoznak ki. A híd könnyen megérthető szimbolikáján kívül van a drámában egy másik, inkább csak kiérzett szimbolum — de ez, ha egyszer fölillant elménkben, onnan többé ki nem mozdul: Széchenyi tragédiájában a nemzet tragédiája tükröződik. Amikor Széchenyi sorsa beteljesedik, beteljesedik a nemzeté is; amikor Széchenyi megtört lelkére ráborult a döblingi csönd, ugyanakkor a világsi katasztrófában össze-

omlott nemzetre is ráfeküdt az abszolutizmus halálos csöndje. S a közös bukás oka is egy: a nemzet és annak megismeréséről, Kossuth, nem értette meg Széchenyit.

Ez a meg nem értés, a nemzet két félre szakadása s a két fél kibékíthetetlen ellentéte, nem a múlt század negyvenes éveinek termése. Régi ez, nagyon jellemző vonása a magyarságnak — majdnem azóta, hogy nemzetül élünk a Duna-Tisza partjain. Szent István korában csakúgy megvolt, mint Tisza István idején, II. Endre korában csakúgy, mint a XVI.—XVIII. században. A magyarság mindig két félre vált, csak hogy a szemben álló feleket Márton kanonok és Alpár vezér idejében kereszténynek és pogánynak, Bánk bán és Petur ispán korában a király embereinek és pártosoknak, Rákóczi szabadságharcakor labancnak és kurucnak, a múlt század fordulóján szabadelvűnek és függetlenséginek nevezték. Az egyik fél, a vérmesebb, szenvedélyesebb, amely lelkesedésén uralkodni nem tudott, a szabadságot követelte minden áron, s azért semmiféle áldozatot nem tartott soknak; a másik, a higgadt, óvatos, előrelátó fél az állami lét biztosítását tartotta legfőbb kötelességének, még ha az súlyos lemondással járt is. S a magyarság örök tragikuma, ismételten megújuló tragédiájának forrása az, hogy mind a két félnek igaza volt, az egyiknek a célban, a másiknak az eszközökben, s mindakettő jóhiszeműen, igaz érzéssel küzdött — de ezt egyik sem ismerte el a másiktól s kegyetlenebbül támadt rá, mint a legveszedelmesebb közös ellenségére.

A nagy nemzeti tragédiák e sorozatába illeszkedik bele a 48/49-iki katasztrófa — s Herczegnek volt ereje ezt a nagy katasztrófát, egy ország összeomlását, Széchenyi sorsában tükröztetni, hőse emberi tragédiájában előre éreztetni a nemzet fenyegető romlását. A magyarság, mikor a függöny utóljára összeecsapódik, még örömmámorban úszik, magasra lobogó önérzetében a harci trombiták megharsanását az eljövendő diadal s a nagy csoda ouverture-jeként üdvözli, de mi, nézők, már látjuk képzeletben a Széchenyi megjósolta gyászos jövőt, a tüzet és vért, a pusztulást és halált... Szívünket elszorítja a fájdalom s megfogyan benne a tragikai érzések ikerpárja, a félelem és a szánalom: szánjuk a hőst, akit elgáncsolt nemzete, és féltjük a nemzetet, mely veszedelmébe rohan.

Így a *Híd* igazi emberi és igazi nemzeti tragédia egyben, a magyarság meg-megújuló tragédiájának, örök tragikumának változata, a művészet egyszerű, tiszta esz-

közeivel megrázó képekben bemutatva. A *Híd* a magyarság, az igazság, a művészet hármasságában csillog — az utolsó évtizedek legnemesebb magyar drámái alkotása.

Tekintetes Akadémia! Ezt a drámát, Herczeg Ferenc *Hídját* kívánja a Vojnits-jutalom bizottsága egyhangú határozatával kitüntetni. Nem újabb babérlevelet akar fűzni Herczeg írói koszorújába — hiszen az olyan gazdag, hogy az újabb levelek föl sem tűnnek benne — hanem azt óhajtja, hogy a M. T. Akadémia, mint mindig, ezúttal is, az igazságot szolgálja.

Ferenczi Zoltán r. tag,
elnök.

Császár Elemér r. tag,
előadó.

Kéký Lajos l. tag.

3. Jelentés a Teleki-pályázatról.

Felolvasta Ferenczi Zoltán r. t. az összes ülésen 1926 március 15-én.

A Teleki-jutalomért erre az évre verses tragédiák pályázhattak. Beadtak öt művet. Ezekről a pályaművek bíráló bizottsága, mely állt Vargha Gyula tiszteletbeli, Ferenczi Zoltán r., Szász Károly l. tagból s a Nemzeti Színház két kiküldöttjéből, Mihályfi Károlyból és Garamszeghy Sándorból, február 6-án Vargha Gyula t. t. elnökelete alatt döntött s a jelentéssel alólirottat, mint a többségi vélemény egyik tagját bizta meg.

A bizottság mindenekelőtt nem foglalkozott a 2. sz. pályaművel (*Kamuthy Balázs*) mert vigjáték, bárha elolvasta. Hasonlóképen megállapította, hogy a pályaművek közül az 1. sz., *Játék a delfinnel* (Tört. színmű 3 fv., előjátékkal), melynek tárgya egyébként V. István m. király, továbbá a 3. sz. *V. István* (Tragédia 5. fv.) és a 4. sz. *Péter barát* (Verses színj. 1 fv.) oly zavaros, sőt gyerekes művek, melyeket bírálni teljesen felesleges és így csak egy maradt, melyről részletesebben tárgyalhatott, t. i. az 5. számú pályamű.

Ez az 5-ik számú pályamű, *A kereszt tövében*, tragédia öt felvonásban. Jellegje: a «Színpad». Ehhez elől egy rövid «előjáték» van csatolva, mi semmi lényegest nem tartalmaz s így akár elhagyható. E műről kissé bővebben kell szólnunk. A darab Augustus császár halálát és Tiberius egész uralkodását öleli fel, tehát Kr. u. 14—37-ig 23 évet. Tudjuk, hogy Tiberius a trónt, a szerencsés körülményeket kivéve, anyjának, Liviának, Augustus nejének köszöni, kinek Tiberius az első házasságából született fia és Tiberius

második neje Julia, Augustus leánya volt, ki Kr. e. 39-től Kr. u. 14-ig élt és száműzetésben Rhegiumban halt meg fia, Agrippa Posthumus halála után rövid idővel. Minthogy Tiberius Kr. e. 42-ben született, tehát 56 éves korában jutott a trónra. A mai történelmi kutatás nagyon sok részben megcáfolta Tacitus *Analesének* róla szóló szigorú és Svetonius hasonló adatait. Ez újabb kutatások szerint jól szervezte a birodalom igazgatását, jeles hadvezér volt s Kr. u. 26-tól lett különösebben kegyetlen kegyence, Sejanus befolyására. Agrippa Posthumust, Augustus egyetlen unokáját, Kr. u. 14-ben állítólag ő ölette meg, mert a trón közelebbi várományosa volt, mások szerint pedig, mi hihetőbb is, Livia, a császárné. Sejanust Kr. u. 31-ben, mert ellene lázadást tervezett, megölette s ezóta Capri szigetén, hol Kr. u. 26—37-ig lakott, nagy kicsapongásokat mivelt, orgiákat rendezett, állandó félelemben élt, elméje olykor elhomályosult és sok kegyetlenséget követett el.

Ez röviden a keret, melyben a darab cselekménye lefoly. Azonban a szerző, nem tudni miféle források vagy inkább saját találmányai szerint, a cselekvény idejét Kr. u. 33—48-ig terjedő időre teszi. Szerinte tehát Augustus Kr. u. 33-ban halt meg Kr. u. 14 helyett, Augustus leánya, Julia, özvegy és nem Tiberius neje, kit, bár Kr. u. 14-ben meghalt, szerző szerint valamikor 48-ban Tiberius befalaztatva öletett meg s ki, mert Kr. e. 39-ben született, ekkor valami 87 éves nő, de még mindig halálosan szerelmes, a szerző által szolgáltatott adatok szerint az akkor már 90 éves Tiberiusba. Agrippa Posthumust durva életmódja miatt Augustus Kr. u. 11-ben száműzte és 14-ben öletett meg, szerző szerint azonban 33-ban 20 évi, helyesebben 22 évi száműzetés után. Szerző szerint Augustus halálakor, 14-ben, vagy szerinte 33-ban az 56, vagy szerző szerint már 74 éves Tiberius még egy fiatal dalia, kibe az özvegy Julia halálosan szerelmes, de Tiberius Romula rabnőt szereti s a vénülő Juliát durván megvetve eldobja magától, ki mégis, hogy Tiberiust trónra segítse, maga öleti meg saját fiát, Agrippát, mert nem lehet más Juliára gondolni. hiszen szerző így jelzi: «Julia (Augustus) leánya, özvegy». Az időnek, helynek és történelemnek ez a teljes önkényes felforgatása más furcsaságokat is eredményez. Krisztust már ismert vallásalapítóként tünteti fel, ki ellen Agrippa megjegyzéseket tesz 14-ben, mi még Kr. u. 33-ra sem találna. Természetesen Róma katakombáiban Tiberiussal egy örült orgiát rendeztet, ki 26—37-ig Capri szigetén élt és Rómában soha sem járt többé;

ugyanaz orgia keretében egy kegyetlen keresztyén-üldözést és keresztyén-gyilkolást is akaszt nyakába Julia befalaztatásán kívül.

A történelmi teljes valótlanságok e sorozatából még sok más furcsaság is következik. Szerinte Agrippa Posthumus a Tiberis egy szigetén él száműzetésben, mint valami virágszerető szentimentális bölcs. Valójában az Elbe egy szigetére volt száműzve. Halála után egyik rabszolgája, ki némileg hasonlított hozzá, lázadást kelt a provinciákban, mit tehetett a valóságban az Elbétől Róma felé közeledve, de nem tehetette a Tiberis mellől s így szerző Latiumot teszi meg Róma egyik provinciájának, mi képtelenség. Szerző szerint ez a rabszolga Romulus, aki királyi vérből ered s nővére, Romula, a Tiberius kedvese, kin emez örült szerelemmel és féltékenységgel csügg s Romula viszont örülten szerelmes Tiberiusba. Ekkor Julia, ki már 14-ben meghalt, valamikor 33-ban bosszúból rábeszéli Romulát, ki nem tudja, hogy ki Romulus, hogy menjen ehhez a Romulushoz, csábítsa el s mentse meg Tiberius trónját. A leány el is megy s ekkor a dühödt Julia Tiberiusnak elmondván cselét, ez nyomban befalaztatja volt nejét. Romula csakugyan elcsábítja Romulust, de szerencsére még elég korán kisül, hogy testvérek. Romulus azonban fogságba esik és Tiberiusnak megmondhatná ugyan, hogy Romula az ő testvére, de ezt elhallgatván, máglyán égetik el; mert a féltékeny Tiberius Romulának ezt már nem hiszi el. Tiberius, míg Romulus a máglyán ég, mint színész, szavalni kezd s ekkor Romula leszúrja, ki mint utóbb Nero, e (különbön gyöngé) jambussal hal meg: «A szavalásom... tetszett a jó népnek?» Sejanus pedig, kit Tiberius már 31-ben megöletett, így kiált fel: «E zürzavarban tán a trónra lépek»... Ezzel szemben a történelem Tiberiusnak ily színészi hajlamairól, bár a tettetés természetében rejtett s jellemének egyik alapvonása volt, semmit sem tud, a halál is nem Rómában, hanem Misenumban érte utól 78-ik vagy 79-ik évében s állítólag mikor nem akart elég hamar meghalni, a testőrség feje Macro és utóda, Caligula párnákkal fojtották meg.

De, mint a történelemmel, melynek további részleteit mellőzzük, ily önkényesen bánik szerző az idő lefolyásával is. Ugyanis szerinte a cselekvény Kr. u. 33–48-ig foly le. Amde ez lehetetlen a mű szerint. Ugyanis Augustus halála idejében ölik meg Agrippát, a lázadás nyomban következik, az ál Agrippa nyomban kézre kerül, elítélte-

tése és halála kevés időközzel történik s Romula már akkor leszúrja Tiberiust. Mindez legfőlebb pár hónapot vesz igénybe. Ez ugyan épen nem hiba; de mi lesz a szerző által a címlapon jelzett 15 évvel?

Természetesen, némely részlet-valótlanságot kivéve, nem föltehető, hogy szerző ezt mind ne tudta volna, annál kevésbbé, mert némely helyből világos, hogy Ribáry Ferenc *Tiberius kora*, egy, a Tiberius német védelmezői ellen írott, különben közepes és sokban zavaros művét olvasta. Ennek a teljes eltérésnek a történelemtől magyarázatát a jelige adja meg, mely így szól: «Színpad»! Tehát neki a történelem csak üres schema. Ő színpadilag hatásos művet akart írni s így gondolta ki e képtelen mesét. Mert hiszen Tiberius úgylis valóban elég kegyetlenséget követett el, így tehát a szerző szerint mást, vagy többet nevéhez kapcsolni mind-egy, csak hatásos legyen. Mindenesetre a színmű- és regényírónak van joga a történelmet művészeti céljai szerint módosítani, tömöríteni, a sokból válogatni; de így teljesen felforgatni nem szabad s nincs is célja, már csak azért sem, mert ugyan hogyan lehet arról írni, mit a szerző maga sem hihet s annál kevésbbé hitethet el? Ennyire tudatlannak publikumát talán maga sem képzei! De másfelől mit akar e sok borzalmas jelenet egymásra halmozásával, melyekből gyakran a lélektani jelleg s a valószínűség hiányzik? Pl. elhiszi-e valaki szerzőnek, hogy Tiberius akként valljon szerelmet Romulának, az I. felvonásban, hogy leírja saját borzalmas jellemét? Értjük. Szerző itt Tiberiust, kiről tudjuk, hogy gyakran, kivált későbbi idejében, az állandó rettegés örültségi rohamokba vitt, jellemezni akarja saját szavaival; de hát szerelmi jelenetben ez nem valószínű s főképen visszatetsző; de szerzőnek célja ezzel az, hogy Tiberiust úgy rajzolja, kit ez a szerelem megmenthetne. Jó. Amde, mint a III. fv. ugyancsak bőven megmutatja, Romula iránti szerelme épen nem menti meg a legörültebb borzalmak elkövetésétől, melyek egyébaránt olyanok, hogy már inkább komikusan hatnak, pl. midőn egy gúnydalt az ő biztatására eléneklő leányt úgy ölet meg, hogy száját aranyakkal tölteti meg s Romula kérésére sem enged. Ezt egyébiránt már más alkalommal is olvastuk. Ezután Romula, a még mindig szerelmes Romula elmegy, hogy ennek az ördögnek trónját megmentse, mi mind egyébként a szerző találmánya. Ilyen az a hely is, hol az V. fv.-ban a senatorokat arról beszéli, hogy a sok máglyárávitel milyen szagot terjeszt Rómában.

Egy helyt maga is vigyázatra inti a színésznőt, hogy játékában ügyeljen, nehogy a meghatódás helyett nevetést keltsen, ami csakugyan valószínű. Ezek és több mások kétséget keltenek szerző ízlése iránt. És valóban ez a mű ahhoz a brutális literaturához tartozik, mely nálunk ma nem annyira színdarabokban, — mert ily műveket ugyan ki adna elő? — mint inkább regényekben el van terjedve, melyekben semmi kedélymelegítő, de valójában semmi igazság és semmi valódi tragikum nincs. Ebben a műben nincs igazi tragikum. A borzalmak halmozása még nem tragédia és Tiberius e műben minden, csak tragikai hős nem. Nincs célja, nincsenek gondolatai, nincsenek tervei, melyekért ha kell, gyilkol, mint Macbeth. Ő csakis aljas, örült állat, semmi más. Érdeklődést nem kelt s nem is kelthet.

A mű jambusokban van írva, melyek elég folyékonyak, de gyakran tartalmatlanok. Telve vannak, hogy a vers kiteljék, henye szavakkal, különösen névelőkkel, gyakran hosszú, feleslegesen hosszú szavakkal, szükségtelen mellékmondatokkal. Így is van sok hibás sor, melyek egy részét megjelöltük a kéziratban. Van ilyen sor is: «álmod, amelyet álmodál az éjjel». Ezeket idézni sokra menne. Egyik furcsasága szerzőnek, mert másnak nem nevezhető, hogy az ú. n. színpadi utasításokat majdnem mindig, feleslegesen is, jelenidő helyett bevégzett múltba teszi.

Azonban másfelől nem tagadhatni, hogy szerzőnek van érzéke a színihatás iránt, hiszen az egész darab ebből áll és ez a célja. Főképen ez volt oka, hogy a bírálók közül ketten, bár a fenti hibákat magok is kiemelték, a jutalom kiadása mellett szavaztak; de a többség, t. i. három szavazat a díj kiadását, hivatkozva a Teleki pályadíj új szabályzatára, egyáltalán nem ajánlhatja, még pedig nem csupán történelmi valótlanságaiért, hanem belső okokból sem, s kéri az összes ülést e javaslat elfogadására. Ellenben négy szavazat egy ellen mégis dicséretet javasol e mű szerzőjének, főképen abból indulva ki, hogy szerző talán fiatal kezdő, kit e pályán ezzel bátoríthat, mert vannak a műben oly színszerűségre vonatkozó jelek és verselési gyakorlat, melyek a reményre feljogosíthatnak.

Ferenczi Zoltán.

VII. Jelentés

a Chorin Ferenc-alapítvány 1926. évi kamatainak odaítéléséről.

A Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársulat 1925 május 2-án tartott rendes évi közgyűlése a társulat elhunyt elnökének, dr. Chorin Ferencnek emlékére, az ő nevére a Magyar Tudományos Akadémiánál 500 millió koronából álló alapítványt tett. Az alapítványnak az Igazgató-Tanács által megállapított és az Akadémiai Értesítő 1925. évi december havi füzetében közölt ügyrendje szerint az alapítvány kamatai következőleg használhatók fel:

«Első sorban a magyar közgazdasággal kapcsolatos tudományágak körében írt mű, amennyiben pedig a jutalomra érdemes ilyen közgazdasági mű az illető évben nincs, olyan államtudományi munka jutalmazására, amely tudományos vagy irodalmi jelentőségénél fogva jutalomra méltó.

Első alkalommal az 1920. év óta, később az előző év folyamán megjelent vagy kéziratban bemutatott munka jöhet tekintetbe.

A díjat bárkinek csak egyszer lehet odaítélni.

Ha a megjutalmazott a díj odaítélése időpontjában már nincs életben, a jutalmat özvegye, annak nemlétében törvényes leszármazói kapják. Törvényes leszármazók hiányában az Akadémia az összeget a következő években használhatja fel.»

Az Akadémia a kamatok odaítélése tárgyában javaslatételre a folyó évben az alulírt héttagú bizottságot küldte ki.

Mint hogy az ügyrend értelmében a díj odaítélésénél első alkalommal az 1920. év óta megjelent közgazdasági munkák jöhetnek tekintetbe, a kiküldött bizottság lelkiismeretesen átvizsgálta az 1920. év óta megjelent közgazdasági jellegű művek jegyzékét. E művek között azonban csak kevés olyan munkát talált, amelyek tudományos és gyakorlati szempontból is olyan színvonalon állnának és a közgazdasági irodalomnak jelentékeny nyereségei volnának, hogy részükre az aránylag nagyértékű díj odaítélhető lenne. Azok a nagyobb értékű munkák, amelyek a díj odaítélésénél szóba jöhetnek, a szerzők betűrendjében a következők:

1. *Balás Károly*: Politikai gazdaságtan (közgazdaságtan) I., II. rész. 919 l. Budapest, 1922.

2. *Balás Károly*: Társadalmi politika. I. Alapvetés, 131 l. Budapest, 1924.

5. *Buday László*: A statisztika elmélete és története. 226 l. Budapest, 1923.

6. *Buday László*: Magyarország küzdelmes évei. 223 l.
Budapest, 1923.

7. *Buday László*: Utazás Magyarország körül. 194 l. Budapest, 1925 (németül, franciául, angolul és olaszul).

8. *Hantos Elemér*: A pénz problémája Középeurópában. Budapest, 1925.

9. *Heller Farkas*: Közgazdaságtan II. kötet. Gazdasági politika. I. kiadás 499 l. Budapest, 1920. Ugyanaz II. teljesen átdolgozott kiadás 634 l. Budapest, 1923.

10. *Heller Farkas*: Pénzügytan I. kötet. A pénzügytan elmélete. 280 l. Budapest, 1921.

11. *Heller Farkas*: Pénzügytan II. kötet. Pénzügyi politika I. füzet. Közületi kiadások 111 l. Budapest, 1922.

12. *Heller Farkas*: Magyarország szociálpolitikája. 269 lap. Budapest, 1923.

13. *Hóman Bálint*: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. 304 l. Budapest, 1921.

14. *Jankovich Béla*: A papírpénz inflációja és értéke az utolsó évtized tapasztalatai nyomán. 126 l. Budapest, 1925.

15. *Laky Dezső*: Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. 476 l. Budapest, 1923.

16. *Laky Dezső*: A gümőkórhalandóság Magyarországon.
148 kéthasábos l. Budapest, 1925.

17. *Pezenhoffer Antal*: A demografiai viszonyok befolyása a nép szaporodására. 275 l. Budapest, 1922.

18. *Schneller Károly*: Magyarország városi és vidéki népessége I. kötet. I. rész 136 l. Pécs, 1925.

19. *Sebess Dénes*: Új Románia földbirtokpolitikája Erdélyben. 165—187 l. Budapest, 1921.

20. *Sebess Dénes*: Az új agrár-demokráciák. 146 l. Budapest, 1925.

21. *Thirring Gusztáv*: Budapest félszázados fejlődése. 270 l. + 169 l. táblázat. Budapest, 1925.

22. *Zelovich Kornél*: A magyar vasutak története. 139 l. Budapest, 1925.

Laky Dezső, Pezenhoffer Antal, Schneller Károly és Thirring Gusztáv munkái kiváló statisztikai művek, amelyek

mindegyike a statisztikának egy-egy fontos problémáját és részletét világítja meg, nagy szorgalommal és alaposággal összegyűjtött és feldolgozott adatokkal. *Pezenhoffer Antal* munkája annak idején nagy feltűnést keltett az egyke elterjedéséről, okairól és erkölcsi hatásairól szóló részleteivel s különösen annak megállapításával, hogy a vallásnak is milyen fontos szerepe van az egyke elterjedése tekintetében. *Laky Dezső*nek a gümőkórhalandóságról írt munkája egészen új szempontokból világítja meg a kérdést s gazdag nemzetközi anyagot tartalmaz.

Laky Dezső másik munkája is alapos tudással s a közgazdaság minden ágára kiterjedő ismeretekkel megírt munka, amelyet az Akadémia megbízásából írt.

Thirring Gusztáv a főváros fejlődését ismerteti kitűnő munkájában és a fejlődés irányában jelentkező sok érdekes új momentumra mutat rá.

Dékány István munkája értékes szociológiai munka és mutatja, hogy szerzője az általános bölcséleti alaposottság mellett a szociológiával rokon tudományok területén is teljes irodalmi tájékozottsággal bír s emellett nincs hiján eredeti megállapításoknak.

Terjedelmét tekintve is nagyszabású munka (919 l.) *Balás Károlynak* «Politikai gazdaságtan» című kétkötetes műve. E munkájában új szempontok szerint igyekszik a közgazdaságtan elméletét felépíteni. Úgy elméleti, mint gyakorlati gazdaságpolitikai szempontból jelentős munka, mert mindkét irányu fejtegetések egyaránt tért foglalnak benne. Munkájának legkimagaslóbb pontja annak a tőkeelméletnek továbbszövése, amelyet már a jövedelemeloszlásról szóló nagyobb munkájában megalapozott. Az elmélet legnehezebb kérdésének tisztázásához járul hozzá Balás e fejtegetésével.

Egyik legtermékenyebb és legalaposabb tudású közgazdasági írónk *Heller Farkas*, akinek az említett évkörben a felsoroltakon kívül is még több nagyszabású munkája jelent meg, így «Közgazdaságtan»-a I. kötetének második kiadása, mely az Akadémia Sztrokay jutalmát nyerte, azért nem soroltuk fel a fenti jegyzékben. Azóta ez a kötet harmadik kiadásban is megjelent. Mindegyik munkája magán hordja írójának kiforrott, a külföld által is elismert tudományos egyéniségét.

Igen értékesek *Sebess Denesnek* az ú. n. utódállamok földbirtok-politikájáról szóló tanulmányai. Ezeket a könyveit is a történeti és elméleti anyag legkisebb részletekig

terjedő széleskörű ismeretén alapuló biztos látás és éles ítélet jellemzi.

A pénzügytan körébe tartozó kérdéseket tárgyalnak *Hantos Elemér* és *Jankovich Béla* fentebb felsorolt munkái.

Hantos Elemérnek «A pénz problémája Középeurópában» c. munkája az 1914—1924 közötti középeurópai infláció lefolyását és hatásait ismerteti s ezt kiegészíti a valuta-viszonyok újabb fejlődésének ismertetésével. A mű nagyon érdekesen és világosan mutatja be az infláció kapcsolatát a pénz elértéktelenedésével, az áremelkedéssel, a termeléssel, a jövedelemeloszlással és a fogyasztással.

Jankovich Béla a papírpénz inflációja és értéke közötti összefüggést mélyen szántó elméleti alapokon tárgyalja. A gazdaságtörténet egy-egy fejezetéről szólnak *Hóman Bálint* és *Zelovich Kornél* nagyértékű munkái. *Hóman Bálint* műve méltán csatlakozik Árpádkori pénztörténetéhez. Ugyancsak gazdaságtörténeti kitűnő művek és a szóban forgó év-körben jelentek meg *Domanovszky Sándor*: «A szepesi városok árúmegállító joga» c. és *Eckhart Ferenc*: «A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában» c. munkái, amelyeket fentebb csak azért nem soroltunk fel, mert mindkét munka már kapott akadémiai pályadíjat. *Zelovich Kornél* említett munkája részletesen foglalkozik Széchenyi nagyszabású közlekedési politikájával. A magyar vasutak kifejlődésének ismertetésével kapcsolatban kiemeli annak közgazdasági jelentőségét s nagy szaktudással jelöli meg a vasutak terén jövőbeli feladatainkat.

Bár e munkák között nem egy van olyan, mely úgy tudományos, mint gyakorlati értékénél fogva méltó a jutalom odaítélésére (ilyennek gondoljuk különösen *Heller Farkas* és *Balás Károly* munkáit), a bizottság mégis úgy vélte, hogy ez első alkalommal a díj odaítélését egy olyan munkának javasolja, amely munka a közgazdasági irodalom körében megjelent és felsorolt művek között is kiváló helyet foglal el. Ez a mű a mult évben tragikus módon elhunyt tag-társunknak, *Buday Lászlónak* «Magyarország küzdelmes évei» című munkája. A bizottságot ebben az elhatározásában az a gondolat vezette, hogy ennek a munkának megjutalmazásával, mely abszolút tudományos és irodalmi becsénél fogva önmagában is megérdemelné a díjat, egyúttal az elhunyt *Buday Lászlónak* egész élete tudományos és irodalmi működését méltóan jutalmazza és koszorúzza meg.

A «Magyarország küzdelmes évei» c. munka tudvalevőleg második kiadása volt «A megcsonkított Magyar-

ország» c. munkának, amely Buday nevét külföldön híressé, belföldön pedig rendkívül népszerűvé tette s amely munkát annak idején az Akadémia a Lévy jutalommal tüntetett ki. «A megcsonkított Magyarország»-hoz képest azonban szinte egészen új könyvnek mondhatjuk e munkáját, amely csak a legszükségesebb adatokat ismétli az előző könyvből s azokat minden irányban kiegészíti a most már csonka ország létért folytatott több évi harcának újabb adataival. Annál nagyobb elismerés illeti Budayt e munkájáért, mert a viszonyok mostohasága folytán adatait nem volt módjában a már megjelent statisztikai évkönyvekből kiszedni, hanem saját magának kellett azokat a legkülönbözőbb forrásokból összeállítani. A közgazdaság minden ágára, sőt a demográfia és a kultúra kérdéseire is részletesen kiterjeszkedik e könyv ugyanazokkal a mélyszántású gondolatokkal s kitűnő írásművészettel megírva, amely Buday minden munkáját jellemzi.

Budaynak ez a munkája, mint említettük, önmagában is elég értékes és nagyjelentőségű ahhoz, hogy a díj odaítélésénél elsősorban jölessen figyelembe, mégis szükségesnek tartjuk, hogy felemlítsük Budaynak azokat a nagyértékű egyéb munkáit is, amelyek a mondott évkörbe esnek, hogy ezáltal kidomborodjék a jutalomnak az a jellege is, amely Budaynak említett munkáján keresztül most már — sajnos — végleg lezárt egész munkásságát kívánja elismerni. A már említett «A megcsonkított Magyarország»-on kívül még három nagyobb szabású munka került ki ez években Buday László tolla alól. Ezek:

«Agrárpolitika» 287 lap. Budapest, 1922.

«A statisztika elmélete és története» 219 lap. Budapest, 1923.

«Utazás Magyarország körül» 194 lap. Budapest, 1925.

Ezen a nagyobb szabású munkákon kívül, amelyek Budaynak rendkívüli termékenységről tesznek bizonyosságot, számtalan kisebb cikke és közleménye jelent meg folyóiratokban, napilapokban és naptárakban, melyek mind közgazdasági és társadalmi kérdésekkel foglalkoznak, rendkívül vonzó és élvezetes előadásban.

Buday nemcsak a tudománynak elismerését, hanem a nemzet halálját is érdemelte ki nagyszerű munkásságával s a bizottság mindkét érzelemnek akar kifejezést adni, mikor azt javasolja, hogy a Chorin Ferenc-alapítvány első évi kamatait a Magyar Tudományos Akadémia ez alkalommal osztatlanul Buday László «Magyarország küzdelmes éve»

című munkájának ítélje oda s a díjat az elhunyt özvegyének fizesse ki, akinek szerető gondossága és önfeláldozó ápolása tette jórészt lehetővé azt, hogy Buday László gyöngeservezete s többszöri, végzetessé válható súlyos betegsége ellenére nagyértékű munkáit a tudomány és a haza javára megalkotta.

Gaal Jenő,

elnök.

Kaán Károly,

l. t.

Br. Wlassics Gyula,

ig. és t. t.

Popovics Sándor,

ig. t.

Kovács Alajos,

l. t.

Dr. Heller Farkas.

Zelovich Kornél,

l. t.

VIII.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
PÉNZTÁRI SZÁMADÁSA 1925-RŐL

Activum

A Magyar Tud. Akadémia felértékelte

[illegible]

Budapest, 1925.

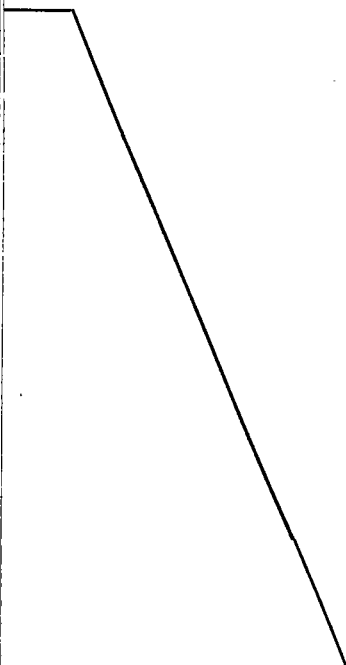
A Magyar Tudományos Akadémia

MAGYAR FÖLD-

Koós Zoltán s. k.

vagyonmérlege 1925 dec. 31-én.

Passivum

1	Különféle alapítványok --- --- ---	1,253.997,232-92
2	Alapítványok kamatai 1925 december 31-ig --- --- ---	36.731,808-05
3	Adományok határozott rendeltetéssel	180.927,105-—
4	Tisztviselők nyugdíjalapja --- --- ---	67,179-09
5	Hitelezők... --- --- ---	20.427,931
6	Vagyon --- --- ---	291.699,619-93
		
		1,783.850,876-—

december 31-én.

vagyonának kezelője:

HITELINTÉZET.

Kelemen s. k.

A könyvelésért:

Dr. Badics László.

Kiadás

A Magy. Tud. Akadémia veszteség- és

<i>I. Személyi kiadások:</i>		
1	a) Főkönyvtárnok, osztálytitkár urak fizetése, ügyészi, könyvvezetői, mérnöki és orvosi tiszteletdíj és egyéb személyzeti kiadások ...	120.810,000.—
	b) Nyugdíjak ...	33.948,956.—
		154.758,956.—
<i>II. Dologi kiadások:</i>		
2	Az Akadémia épületének fenntartására, javítására fordított költségek ...	160.471,854.—
3	Irodai és vegyes kiadások ...	24.839,878.—
4	Adó ...	60.717,405.—
5	Előre nem látott kiadások ...	141.518,827.—
		387.547,964.—
<i>III. Tudományos kiadások.</i>		
6	Akadémiai Értesítő ...	50.325,678.—
7	Budapesti Szemle ...	51.000,000.—
8	I. osztály és bizottságai ...	70.591,150.—
9	II. „ „ „ ...	56.311,100.—
10	III. „ „ „ ...	117.522,800.—
11	Könyvkiadó bizottság ...	43.256,000.—
12	Egyéb tudományos kiadványokra ...	30.634,700.—
		419.641,428.—
13	Szótári bizottság ...	2.200,000.—
14	Jutalmakra ...	48.958,750.—
15	Könyvtár ...	5.162,000.—
	Összes kiadás ...	1,018.269,098.—
	Felesleg ...	209.765,303.—
		1,228.034,401.—

Budapest, 1925.

A Magyar Tudományos Akadémia

MAGYAR FÖLD-

Koós Zoltán s. k.

Alapítványok és azok kamatai.

		Kamat
Kautz Gyula eml. alapítv. szla	15,298·60	
Bólyai jutalom szla	12,500·—	
Görgey István hagyománya	4,000·—	
Gróf Andrássy Dénes alapítv.	108,000·—	70,093·25
Siskovics örökösök adományai	8·73	
Körösi Csoma emlékszobor alapítv.	855·04	
Feridun Kiamil Zadá ösztöndíj alapítv.	75,800·—	221,936·10
Gróf Kuun Géza alapítv.	16,747·34	
ormódi Örmödy Amelie alapítv.	12,800·—	
Feridun Kiamil Zadá alapítv. (akadémiai rész)	30,000·—	71,400·—
Fraknoi Vilmos alapítv.	29,400·—	49,221·65
Udvardi Cherna alapítv.	2,400·—	955·43
Szőnyi Pál alapítv.	60,000·—	24,000·—
Vigyázó Sándor alapítv.	81,900·—	26,643·50
Ordódy István Károly alapítv.	6,313·52	
Dr. Hollós László alapítv.	2,199·24	
Szemző István alapítv.	17,418,660·—	4,713,905·—
Egyes. bpesti főv. tkp. alapítv.	1,115·84	
Lévay Henrik külön alapítv.	85·04	
Román Ferenc alapítv.	2,536,200·—	
Lederer Ábrahám alapítv.	4,000·—	
Szmrecsányi Lajos alapítv.	10,000·—	
Fabriczy Sámuel alapítv.	37,778,520·—	2,800,524·12
Elischer Gyula «Goethe»-alapítv.	4,726·56	
Lehr Albert alapítv.	2,812·88	
Körösi József alapítv.	13,018·88	
Czintula Mihály alapítv.	20,000·—	
Székelv. kivándorlás megátalására képzett alapítv.	47,807·93	
Oltványi alapítv.		1,920·—
id. Pekár Imre alapítv.	100,000·—	14,552·—
Herbert Viktor alapítv.	10,000·—	2,090·—
Ráth György alapítv.	8,755·20	
Reguly-alap.	5,831·04	
Galgóczy Károly alapítv.	3,260·68	
Szilágyi István alapítv.	2,000·—	
br. Podmaniczky Gézané alapítv.	100,000·—	12,442·—
Unghváry László örök alapítv.	128,087,318·—	11,712,044·—
Kovács Ferenc pályadíj-alapítv.	20,023·61	
Ortvay Tivadar alapítv.	40,000·—	4,421·—
Semsey Andor alapítv.	208,999·57	
Rosenberg Alfréd alapítv.	50,214·—	
Borbély István	49,950·—	
Hg. Czartoryski alapítv.	7,472·23	
Benedek Sándor örök alapítv. szla.	6,644,000·—	866,000·—
Bohát János és neje alapítv.	99,370·—	3,975·—
Rákosi Jenő alapítv. (Az Európai áru-podgyász rt.)	1,268,199·—	
Hosszú Nándor alapítv.	150,000·—	6,000·—
Atvitel ...	195,150,562·93	20,602,123·05

		Kamat
Áthozat ...	195.150,562·93	20.602,123·05
Somossy Béla alapítv.	1.483,880·—	
Báró Kornfeld Zsigmond alapítv.	211.307,515·—	15.696,340·—
Jékey László alapítv.	1.000,000·—	
Fraknói Vilmos alapítv. (akad. rész)	100,000·—	
Szitányi Ullmann alapítv.	10,000·—	
Makfalvay Géza alapítv.	1.000,000·—	
özv. Fejes Jánosné alapítv.	200·—	
Halmos Izor I. alapítv.	1.284,816·—	
Halmos Izor II. alapítv.	10.517,889·—	
Hangya alapítv.	5.110,000·—	
Serbán János alapítv.	30.750,000·—	
Kazinczy Gábor és neje alapítv.	44.145,845·—	433,345·—
Chorin Ferenc alapítv.	507.122,500·—	
Kónyi Manó alapítv.	125.000,000·—	
Pesti Magy. Keresk. Bank gróf Széchenyi István alapítv.	100.000,000·—	
Wellisch Alfréd alapítv.	20.000,000·—	
Az Akadémia perjogi pályadíja	1,255·—	
Schwarzer Lajos alapítv.	12,221·—	
M. T. A. Történelmi bizottság alapja ...	549·—	
	<hr/> 1,253.997,232·93	36.731,808·05

A könyvvizetésért:

Dr. Badics László s. k.

Budapest, 1925. december 31.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.

Koós Zoltán s. k.*Kelemen* s. k.

Adósok.

Magyar kir. postatakarékpénztár	42,500.—
Barakovich János tartozása	50,000.—
	<u>92,500.—</u>

A könyvelésért:

Dr. Badics László.

Budapest, 1925 december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője

MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET

*Koós Zoltán s. k.**Kelemen s. k.*A Magyar Tudományos Akadémia részére régebben
tett alapítványok.

	Kamat	
Nyiregyháza város	6%	2,100.—
Albrecht főherceg	5%	21,000.—
gróf Andrássy Aladár	5%	2,000.—
Buda sz. kir. város	5%	4,200.—
Görög—Oláh—Macedon egyház	5%	2,000.—
Losonc város	5%	2,000.—
Nagybánya város	5%	2,000.—
Hajdunánás város	5%	1,400.—
Szentendre város	5%	400.—
Vitéz alapítvány	5%	<u>1,680.—</u>
		38,780.—

A könyvelésért

Dr. Badics László.

Budapest 1925. december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője

MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET

*Koós Zoltán s. k.**Kelemen s. k.*

Folyószámla és takarékbetéti számlák egyenlegei.

A Magyar Földhitelintézetnél:

Akadémia perjogi pályadíjai	5,255.—
M. T. A. történelmi bizottsága	549.—
Schwarzer Lajos alapítv.	621.—
Somossy Béla alapítv.	1.483,880.—
Benedek Sándor örök alapítv.	6.644,000.—
Rákosi Jenő alapítv.	1.268,199.—
Szemző István alapítv.	17.418,660.—
Halmos Izor alapítv.	1.284,816.—
gróf Tisza István műveinek kiadására	{ folyószámlán 1.040,000.—
szolgáló alap	{ betéti számlán 10.423,868.—
Unghváry László alap	{ folyószámlán 762,000.—
	{ betéti számlán 6.815,318.—
báró Kornfeld Zsigmond alapítv.	{ folyószámlán 111,000.—
	{ betéti számlán 174,640.—
Kazinczy Gábor és neje alapítv.	{ folyószámlán 356,000.—
	{ betéti számlán 2.227,345.—
Rendes folyószámlán	55.481,000.—
Széchenyi ünnepeken befolyt összegek számlája	55.501,000.—
Mikszáth Kálmán síremlékének külön számlája	6.490,063.—
Az Akadémia centenáriuma alkalmából kiadandó munka költségei	100.000,000.—
Pesti m. keresk. bank gr. Széchenyi István alapítványa	100.000,000.—
gróf Széchenyi Aladár adománya	100.000,000.—
A «Coopération Intellectuelle» költségeire	2.474,000.—
Wellisch Alfréd alapítv.	20.000,000.—
Chorin Ferenc alapítv.	1.285,000.—
Jutalomdíjak és alapítványok kamatai	19.241,703.—
Előre nem látott kiadások	51.369,862.—
Harmadik osztály tudományos kiadványai	51.303,203.—
Halmos Izor II. alapítv.	10.517,889.—

Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál:

Kónyi Manó alapítvány	125.000,000.—
-----------------------	---------------

A Hazai Banknál:

Makfalvay Géza alapítvány	1.000,000.—
---------------------------	-------------

A Hangya Szövetkezetnél:

Hangya alapítvány	310,000.—
	749.989,871.—

A könyvelésért:

Dr. Badics László s. k.

Budapest, 1925 december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője

MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET

Koós Zoltán s. k.

Kelemen s. k.

A c t i v u m		1925. december 31-iki középárfolyamon	
Értékpapírok.			
K 6.000 n. é. 4½% M. földh. int. zlglevél sors.	100.—	6.000.—	
K 6.000 n. é. 4% M. földh. int. szab zlglevél	100.—	6.000.—	
K 80.000 n. é. 4% M. földh. int. szab. zlglevél sors.	100.—	80.000.—	
K 4.000 n. é. 4½% Egyes. bpesti főv. tkp. zlglevél	100.—	4.000.—	
K 1.900 n. é. 4% nostr. m. koronajár. à	100.—	1.900.—	
K 7.000 n. é. 4% m. földteherm. kötv. à	100.—	7.000.—	
K 21.000 n. é. Kisbirt. Orsz. Földhitelint. alapítói okirat	100.—	21.000.—	
K 200 n. é. 4½% Orsz. Földtitelint. zlglevél	100.—	200.—	
K 1.210.000 n. é. 6% hadikölcsön	100.—	1.210.000.—	
K 833.200 n. é. 5½%	100.—	833.200.—	
K 200.000 n. é. Magyar mezőgazd. szöv. alapítói üzletrész	100.—	200.000.—	
K 2.400 n. é. Tiszaszab. sorsjegy	100.—	2.400.—	
26 db Pesti hazai első takptár rvény	1,822.500.—	47,385.000.—	
36 db Első budapesti gőzmalom rvény	119.750.—	4,311.000.—	
188 db Belvárosi takptár rvény	31.500.—	5,922.000.—	
10 db Magyar Nemzeti Bank rvény	1,537.500.—	15,375.000.—	
Összérték: ...		75,364.700.—	
Elkülönítve kezelt értékpapírok.			
<i>Az alapítványok értékpapírai:</i>			
gróf Andrássy Dénes alapítv.:`			
K 108.000 n. é. 4% m. koronajáradék à	100.—	108.000.—	
Czintula Mihály alapítv.:			
K 20.000 n. é. 6% m. hadikölcsön	100.—	20.000.—	
Özv. Fejes I.-né alapítv.:			
K 200 n. é. 4% m. földh. int. zgl.	100.—	200.—	
Fabrizy S. alapítv.:			
K 4.400 n. é. 4% m. földh. int. zgl.	100.—	4.400.—	
K 208.200 n. é. 4% m. földh. int. zgl.	100.—	208.400.—	
43 db Borsod-miskolci gőzmalom részvény	175.000.—	7,525.000.—	
6 db Szepesi Népbank részvény	400.—	2.400.—	
Átvitel... ..		83,233.100.—	

A c t i v u m	1925. december 31-iki középárpfolyamon	
Áthozat		83,233.100.—
Fabriczy S. alapítv.:		
9 db Badische Anilin Fabr. részvény à 120 M M 104		18,349.200.—
2 db Badische Anilin Fabr. részvény à 240 M M 208		8,155.200.—
2 db Deutsche Bank részvény à 108		3,533.920.—
Schwarzer L. alapítv.:		
K 11.500 4% conv. osztr. járadék ...	100.—	11.500.—
K 100 4 2/2% osztr. járadék		100.—
Fraknoi Vilmos alapítv.:		
K 22.000 n. é. 4% m. földh. zgl. à	100.—	22.000.—
K 3.400 n. é. 4% m. földh. szab. zgl. à	100.—	3.400.—
K 4.000 n. é. 4 1/2% földh. zgl. ... à	100.—	4.000.—
Fraknoi Vilmos akadémiai letét:		
K 50.000 n. é. 6% m. hadikölcsön à	100.—	50.000.—
K 50.000 n. é. 6 1/2% hadikölcsön ... à	100.—	50.000.—
dr. Ortway Tivadar alapítv.:		
K 30.000 4% m. földh. zgl. ... à	100.—	30.000.—
K 10.000 5 1/2% hadikölcsön		10.000.—
id. Pekár Imre alapítv.:		
K 100.000 5% Angol m. bank járadék- jegy à	100.—	100.000.—
báró Podmaniczky Gézané:		
K 100.000 5% Angol m. bank járadék- jegy à	100.—	100.000.—
Udvardy Cherna János jub. alapítv.:		
K 2.400 6% m. hadikölcsön à	100.—	2.400.—
Feridun Kiamil Zadé ösztöndíj alapítv.:		
K 50.000 4% m. földh. zlglevél ... à	100.—	50.000.—
K 9.000 4 1/2% földh. zlglevél à	100.—	9.000.—
K 16.800 4% földh. szab. zlglevél ... à	100.—	16.800.—
Feridun alapítv. akadémiai rész:		
K 30.000 4% m. földh. int. zlglevél à	100.—	30.000.—
Román F. alapítv.:		
4 db Beregmunkácsi bank rv. à 300 čk		2,536.200.—
báró Kornfeld Zsigmond alapítv.:		
137 1/4 db Magyar Nemzeti Bank rv. à	1,537.500.—	211,021.875.—
Átvitel		327,318.695.—

A c t i v u m	1925. december 31-iki középárfolyamon	
Áthozat... --		327,318.695'—
Chorin Ferenc alapítv.: 329 db Magyar Nemzeti Bank rv. à	1,537.500'—	505,837.500'—
Serbán János alapítv.: 20 db Magyar Nemzeti Bank rv. à	1,537.500'—	30,750.000'—
Kazinczy Gábor és n. alapítv.: 27 db Magyar Nemzeti Bank rv. ... à	1,537.500'—	41,512.500'—
Unghváry László alapítv.: 134 db Magyar Általános Hitelbank rv. à	300.000'—	40,200.000'—
40 db P. M. Keresk. Bank rv. à	855.000'—	34,200.000'—
8 db Pesti hazai I. tkp. rv. à	1,822.500'—	14,580.000'—
130 db Rima rv. à	99.000'—	12,870.000'—
60 db Osztrák-magy. áll. v. rv. à	311.000'—	18,660.000'—
Opitzky I. alapítv.: 1 db M. vörös-kereszt sjegy nyer. szelv. à	10'—	10'—
1 db Osztr. vörös-ker. sjegy nyer. szelv. à	20'—	20'—
Hangya alapítv.: K 4,800.000 Hangya üzletrész ... à	100'—	4,800.000'—
Összesen ... --		1.030,728.725'—

A könyvelésért:

Dr. Badics László s. k.

Budapest, 1925 december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET

Koós Zoltán s. k.

Kelemen s. k.

IX. Kimutatás

a Wodianer-féle jutalommal kitüntetett elemi iskolai tanítókról. 1901—1926.

Sorszám	Mely évben ?	N é v	Allás	Helység
1.	1901-ben	Vass Mátyás... ..	ig. tan.	Szeged
2.	«	Göbel János... ..	«	Székesfehérvár
3.	1902-ben	Sárkány Gábor... ..	áll. ig. tan.	Munkács
4.	«	Kondor Ferenc... ..	«	Halmos (Vasm.)
5.	1903-ban	Schmidt Boldizsár... ..	ig. tan.	Pécs-bányatelep
6.	«	Kanovics György... ..	«	Balatonfüred
7.	1904-ben	Mathiasz József... ..	«	Nagy Mihály (Zemplénm.)
8.	«	Marosán Kornél... ..	«	Aranyosmedgyes (Szatmár)
9.	1905-ben	Bökényi Dániel... ..	áll. ig. tan.	Máramarossziget
10.	«	Péter József... ..	rk. tan.	Vágsellye
11.	1906-ban	Tomesányiné Cukrász Róza... ..	áll. tan.	Mátyásföld (Pestm.)
12.	«	Sinka Lajos... ..	ev. tan.	Krassó (Szatmárm.)
13.	1907-ben	Földes János... ..	áll. ig. tan.	Rétfalu (Sopronm.)
14.	«	Csurka István... ..	ref. tan.	Debrecen
15.	1908-ban	Bányai Jakab... ..	áll. ig. tan.	Nagybecskerek
16.	«	Vizer János... ..	rk. tan.	Lengyelő (Somogym.)
17.	1909-ben	Lakatos Károly... ..	közs. ig. tan.	Komárom
18.	«	Elek Gyula... ..	áll. ig. tan.	Kolozsvár
19.	1910-ben	Bocsek György... ..	«	Trencsén
20.	«	Zöld József... ..	«	Lugos
21.	1911-ben	Orsovsky Gyula... ..	rk. ig. tan.	Nyíregyháza
22.	«	Mihály Gábor... ..	áll. ig. tan.	Beszterce
23.	1912-ben	Keeskeméthy László... ..	ref. ig. tan.	Mezőtúr
24.	«	Máthé József... ..	áll. ig. tan.	Marosvásárhely
25.	1913-ban	Szalay Sándor... ..	«	Nagykanizsa
26.	«	Löwi Mór... ..	izr. ig. tan.	Igló
27.	1914-ben	Siménfalvi Szabolcs... ..	áll. ig. tan.	Nagytarna (Ugocsa)

Sorszám	Mely évben ?	N é v	Állás	Helység
28.	1914-ben	Nemecskay István	közs. ig. tan.	Szeged
29.	1915-ben	Kisfaludy Mihály	rk. ig. tan.	Környe (Komáromm.)
30.	«	Törös Sándor	áll. ig. tan.	Beregszász
31.	1916-ban	Sebestyén József	«	Beszterce
32.	«	Uhrin Károly	ég. ev. ig. tan.	Békéscsaba
33.	1917-ben	Porázik György... ..	társ. ig. tan.	Salgótarján
34.	«	Thörköly József... ..	áll. ig. tan.	Rimaszombat
35.	1918-ban	Bencze Károly	«	Szek (Szolnok-Dobokam.)
36.	«	Végh István	ref. ig. tan.	Vámosladány (Bazsm.)
37.	1919-ben	Kovács Mihály	áll. ig. tan.	Parajd
38.	«	Gubicza Lajos	rk. tan.	Veszprém
39.	1920-ban	Józsa Dániel... ..	áll. ig. tan.	Ujpest
40.	«	Kircz István... ..	rk. ig. tan.	Tevele (Tolnam.)
41.	1921-ben	Homor Lajos	társ. ig. tan.	Tatabánya
42.	«	Piller József... ..	áll. ig. tan.	Tiszaújlak
43.	1922-ben	Csiky Béla	ref. ig. tan.	Miskolc
44.	«	Kiss Sámuel... ..	áll. ig. tan.	Győr
45.	1923-ban	Benedek Vince	ev. ig. tan.	Győr
46.	«	Lengyel István	áll. ig. tan.	Kaposvár
47.	1924-ben	Resly István... ..	rk. ig. tan.	Kalocsa
48.	«	Dobó Sándor	ref. ig. tan.	Hajduböszörmény
49.	1925-ben	Halász József	közs. ig. tan.	Tárnok (Fehérm.)
50.	«	Róth Kálmán	ev. ig. tan.	Uraiújfalu (Vasm.)
51.	1926-ban	Krug Lajos	«	Sopron
52.	«	Szirbek József	közs. ig. tan.	Székesfehérvár

Kimutatás

a M. Tud. Akadémia által ajánlott s miniszteri elismerésben, ill. jutalomban részesült elemi iskolai tanítókról 1920—1925.

Sorszám	Mely évben ?	N é v	Állás	Helység
1.	1920-ban	Kovács Mihály	áll. tan.	Bodola (Háromszék)
2.	«	Török Lajos	«	Bártfa (utóbb Kiskunhalas)
3.	«	Gorzó Dénes	máv. áll. ig.	Budapest
4.	«	Éles Károly	ig. tan.	Sümeg
5.	1921-ben	Csongor Dániel	áll. tan.	Debrecen-belsővárosi
6.	«	Trautwein Gyula	rk. tan.	Romhány (Nógrádm.)
7.	«	Mészáros Gyula	áll. tan.	Sárospatak
8.	«	Serly Ferenc	áll. tan.	Beregszász
9.	«	Horváth György	rk. tan.	Ikervára (Vasm.)
10.	«	Muhy Sándor	áll. ig. tan.	Szolnok
11.	«	Sárközy Kálmán	«	Tass (Pestm.)
12.	«	Imre Lajos	«	Kiskunhalas
13.	«	Cságyó József	«	Kaposvár
14.	«	Székely Lajos	rk. tan.	Gyula
15.	«	Havas Pál	áll. tan.	Gyöngyös
16.	«	Szigethy Ödön	rk. tan.	Tapolca
17.	«	Kálnay Károly	áll. tan.	Sárisáp (Esztergom)
18.	1922-ben	Hegedüs János	rk. tan.	Szőreg
19.	«	Kubacska István	ág. ev. ig. tan.	Nyiregyháza
20.	«	Kövessy József	közs. ig. tan.	Szeged
21.	1923-ban	Nagy Sándor	ref. ig. tan.	Cegléd
22.	«	Szölgvény Gyula	közs. ig. tan.	Esztergom
23.	«	Mészáros Miklós	ref. tan.	Császár (Komáromm.)
24.	«	Gagyai Károly	ref. ig. tan.	Olaszliszka (Zemplénm.)
25.	«	Horváth János	közs. ig. tan.	Szombathely
26.	«	Rasztovich János	rk. ig. tan.	Sopronhorpács
27.	«	Délczeg Sándor	ref. tan.	Kemese (Szabolcsm.)
28.	«	Kursinszky László	rk. ig. tan.	Debrecen

Sorszám	Mely évben ?	N é v	Állás	Helység
29.	1923-ban	Tátrai Gáspár --- --	rk. tan.	Hámor (Borsodm.)
30.	1924-ben	Bodonyi Nándor --- --	rk. ig. tan.	Sellye (Baranyam.)
31.	«	Farkas Gyula --- --	áll. tan.	Füzér (Abauj-Tornam.)
32.	«	Kiss József --- --	közs. tan.	Kecskemét
33.	«	Tiszovszky Dániel --- --	áll. ig. tan.	Györrévfa
34.	1925-ben	Becske Bertalan --- --	ref. tan.	Mátészalka
35.	«	Horváth Antal --- --	rk. tan.	Győr
36.	«	Brauner Lajos --- --	áll. tan.	Nagykanizsa
37.	«	Petz József --- --	áll. ig. tan.	Békéscsaba

X. A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai

(az előző kiadványok jegyzékét l. Akad. Ért. 1925. évf. 376. l.).

Akadémiai Értesítő 1925. évf. 426—432. f. 99—390. I—XXXIV.*Szinnyei József*: A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar nyelvtudomány (1—23 l.).*Négyesy László*: A magyar irodalom és költészet fejlődése (1—22).*Kornis Gyula*: A magyar philosophia fejlődése és az Akadémia (1—48).*Magyary Géza*: A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar jogtudomány (1—28).*Lukinich Imre*: A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar történettudomány (1—18).*Pogány Béla*: A Magyar Tudományos Akadémia hatása a fizikai tudományok fejlődésére az utolsó száz év alatt (1—12).*Vendl Aladár*: Az Akadémia hatása az ásványtan és közetan fejlődésére az utolsó száz év alatt hazánkban.*Lenhossék Mihály*: A Magyar Tudományos Akadémia szerepe a magyar anatómiai irodalomban (1—10).*Marek József*: A Magyar Tudományos Akadémia és az orvosi tudományok fejlődése az utolsó száz év alatt (1—41).*Zelovich Kornél*: Az Akadémia hatása a technikai tudományok fejlődésére.*Kaán Károly*: Gróf Széchenyi István és a Nagy Magyar Alföld (1—42).*Archaeologischer Anzeiger* (Neue Folge. Jahrg. XXXIX. 1920—1922).*Császár Elemér*: Bayer József r. t. emlékezete (Emlékbeszédék XIX. k. 7. sz. 1—57).*Dékány István*: Tudományelméleti alapok a társadalomtudományokban (Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. II. k. 8. sz. 1—23. l.)*Szinnyei Ferenc*: Novella- és Regényirodalmunk a szabadságharcig II. k. (1—370).*Hadtörténelmi Közlemények* XXVII. évf. 1. füzet (1—124).*Irodalomtörténeti Közlemények* XXXVI. évf. 1—2. füzet (1—160).

XI. A M. Tud. Akadémiának felajánlott alapítványok és adományok folytatólagos jegyzéke.

[L. Akad. Értesítő XXXVI. k. (432. füzet) 376. l.]

I. Alapítványok:

Halmos Izor irodalomtörténeti értekezések jutalmazására tett korábbi alapítványának kiegészítésére...	10.000.000 K
Nyiregyházi Takarékpénztár Egyesület...	10.000,000 «

II. Adományok:

Csanád-Arad-Torontál vármegye...	5.000,000 «
Pannonhalmi Szent Benedek Rend, Klemm Antal: <i>A magyar nyelv történeti mondattana</i> című mű kiadásához hozzájárulásul	25.000,000 «
Lipótvárosi Kaszinó, a könyvtárban beszerzett új írógép költségeire	1.000,000 «

Pesti Izraelita Hitközség, a könyvtárban beszerzett új írógép költségeire	1.000,000 K
Budai Izrealita Hitközség, a Kaufmann Könyvtár könyvei- nek bekötésére	1.000,000 «
Győr város törvényhatósági bizottsága	10.000,000 «
Demeter János	30,000 «
Istvánffi Gyula (tiszteletdíj visszaajándékozás)	1.500,000 «
N. N. (tiszteletdíj visszaajándékozás)	1.000,000 «
Voinovich Géza (tiszteletdíj visszaajándékozás)	5.000,000 «
Józan Miklós, unit. püspöki vicarius	1.000,000 «

**A nagymélt. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak
83.160/1925 – VI. ü. o. sz. rend. alapján az iskolai Széchenyi-
ünnepélyeken befolyt adományok jegyzéke 1926-ban.**

Görögkeleti szerb elemi isk. Battonya	80.000 K
Fiú felsőkeresk. isk. Szombathely	140.750 «
Áll. s. közs. polg. leányisk., Kaposvár	250.000 «
Áll. polg. fiúisk., Kalocsa	138.000 «
M. kir. áll. polg. leányisk., Orosháza	75.000 «
Áll. elemi népisk., Tököl	62.000 «
II. áll. polg. leányisk., Ujpest	100.000 «
Skót ref. polg. leányisk., Budapest, VI., Vörösmarty-utca	340.000 «
Izr. polg. leányisk., Debrecen	100.000 «
Ref. reálgimn., Kunszentmiklós	68.450 «
Városi fiú felsőkeresk. isk. Pécs	90.000 «
Angolkisasszonyok leánygimn., felsőkeresk. és polg. isk., Eger	900.000 «
Áll. polg. fiúisk., Csorna	117.000 «
M. kir. áll. polg. leányisk., Szolnok	140.000 «
Áll. s. közs. Szent Imre főreálisk., Esztergom	500.000 «
Áll. polg. isk., Szarvas	238.000 «
Áll. tanítónőképző int., Győr	125.000 «
Ref. elemi isk., Szabolcsbáka	97.000 «
Áll. elemi népisk., Alsószentiván	50.000 «
M. kir. áll. polg. fiúisk., Berettyóújfalu	81.600 «
Wagner reálgimn. «Vörösmarty önképzőköre» Rákospalota	1.000.000 «
I. sz. áll. polg. fiúisk., Miskolc	100.000 «
M. kir. áll. polg. fiú- és leányisk., Bicske	200.000 «
II. sz. áll. polg. leányisk., Kispeszt, Árpád-utca 7.	131.000 «
Áll. polg. fiúisk., Balatonfűred	260.000 «
Áll. polg. leányisk., Pesterzsébet	225.000 «
Áll. s. közs. polg. leányisk., Hatvan	100.000 «
Amizoni Károlytól alapított Orsz. M. Nőnevelő Int., Budapest	165.000 «
Fazekas Mihály főreálisk., Debrecen	300.000 «
Ref. polg. leányisk., Kiskunhalas	200.000 «
Áll. polg. isk., Túrkeve	64.000 «
M. Kir. Áll. polg. fiú- és leányisk., Eger	195.000 «
I. sz. áll. polg. fiúisk., Győr	200.000 «
Áll. s. közs. polg. leányisk., Dunaföldvár	500.000 «
VII. ker. Kertész-utcai közs. felsőkeresk. isk.	1.250.000 «
Horthy Miklós-úti IV. évf. női felsőkeresk. isk., Budapest	250.000 «

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: BALOGH JENŐ.

XXXVII. KÖTET.

1926 május—szept.

5—9. FÜZET.

A M. Tud. Akadémia LXXXVI. ünnepélyes közlése

Gyulai Pál emlékezetére (1926. május 9).

I. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki megnyitó beszéde.

Tisztelt ünneplő Gyülekezet!

A jelen század második évtizede óta nálunk sűrűn sorakozó születési centenáriumok megtanítottak a nagy különbségre, mely érezhetővé lesz oly író emlékének évszázados ünneplése közt, ki rövid életű volt és az olyané közt, ki hosszú életet élt.

A rövid életűek alakja akkor, amikor születésük után az évszázad letelik, már annyira eltávolodott tőlünk, hogy az irodalomtörténet adatainak segítségével s esetleg a legöregebbek visszaemlékezésének pislogó mécsesét kérve kölcsön, tudjuk csak némileg elevenen állítani őket képzeletünk elé. Ellenben azok, akiket a gondviselés hosszú élettel áldott meg, még belévegyülván a mai nemzedék életébe, ők mint az ifjabb korúak tiszteletétől, szeretetétől környezett kedves, jó öregek szinte ma is közöttünk járni látszanak, mintha még el sem költöztek volna körünkből.

Az első sorba helyezhetjük Petőfit, Madáchot s a tőlünk szintén aránylag már távoli időben megvált Keményt, Eötvöst, Aranyt; ellenben a másik sorba, tehát napjainkhoz közelebb kerültek hosszú életükkel Jókai, Lévy és Gyulai Pál.

Akadémiánk életében és halálában mindig megbecsülni igyekezett Gyulait, érezvén, hogy ezzel csak önmagát tiszteli meg. Ő is ragaszkodóan hű maradt mindvégig Akadémiánkhoz; az I. osztály titkári tisztjét, melynek 36 éven át diszt kölcsönzött személye s melynek teendőit késő aggkoráig példás pontossággal látta el, nem akarta mással fölcserélni. Mikor öt nyolcvanadik születésnapja alkalmából testületileg üdvözlöttük, lemondott az osztálytitkári állásról; de mindvégig semmi jelét nem adta annak, mintha az Akadémia

— amivel néhányan vádolni szokták — eltért volna az ő irányától, ellenkezésbe jutott volna az ő szellemével.

Egyébiránt Gyulai működését Akadémiánk körében főtítkárunk mai jelentése fogja érdeme szerint méltatni.

Gyulait, az író, méltatói rendesen mint költőt *vagy* mint kritikust szokták megítélni és értékelni. A súly rendesen írói működése egyik *vagy* másik ágán szokott nyugodni. Valóban, mindkettő eléggé tartalmas és értékes arra, hogy az irodalomtörténészt vagy aesthetikust külön-külön is foglalkoztassa. De nézetem szerint a kettő között nemcsak, hogy ellentét nincs, hanem e kettő Gyulainál egészen külön sem választható, mert egyik sem érthető meg egészen a másik nélkül; az egyik a másikat magyarázza, sőt sokban elhatározó a másiknak megítélésére nézve.

Mint közös szempont, mely Gyulai mindkétmű írói tevékenységére nézve döntő, soha szem elől nem téveszthető az, hogy Gyulainak költészete úgy, mint kritikája lelke mélyéből fakadt. Nem volt sohasem erőltetett, melléktekineteket szolgáló; soha szenvelgés nem fért hozzá, sem alkalmi pose, sem szíveség vagy bosszú célzata. Őszinte volt és igaz, szinte kényszerű, mert épen a Gyulai lelkéből csak ez a költészet s csak ilyen kritika fakadhatott.

Ez a közös szempont adja azután kezünkbe a vezérfonalat a többi vonatkozások és érintkezési pontok megtalálására is. Ő gyakran a kiméletlenségig szigorú kritikus volt, de nemcsak mások, hanem önmaga iránt is; ez magyarázza meg azt, hogy mint költő, tekintve hosszú, munkás életpályáját s bár 16 éves korában már költött és 82 éves korában még költött, tulajdonképen nem volt termékeny; költői műveinek sem száma, sem terjedelme nem nagy, bár egészösként kétségkívül gazdag és változatos.

A szigorú mérték, melyet önmagára alkalmazott, magyarázója tehát szigorának az irodalmi kritikában. Kritikusitollát az a gondolat látszik vezetni: ti ilyet is írtok, mikor én ennél sokkal különbet megíratlanul hagyok! Szigorosa sohasem vált ártalmára az irodalomnak; nem mutathatunk rá egyetlen valódi tehetségre, amelyet ő elnyomni segített volna; ellenben alig volt és van kritikusunk, aki irodalmunkat valóban annyira megjavította volna, mint ő, kiről elmondhatjuk, hogy prózai műveiben megreformálta a magyar prózát. Őt a kritikában a jó ízlés és a hagyományok tisztelete, a műveltség és tanulmány megkövetelése vezetik. Kritikája egy szinten áll irodalomtörténeti értékeléseivel,

melyek legtöbbje maradandóan jelölte ki helyét irodalmunk ama jeleseinek, akikkel foglalkozott.

Hogy a kritikában, bár mindig lelkiismeretesen igyekezett igazságos lenni, nem maradt mindig ment a túlzástól, sőt az elfogultságtól sem, annak magyarázatát én szintén költői és kritikusi egyéniségének szétválaszthatatlan egységében keresem. Egészen téves utakon jár az, aki makacs doktrinarismust, pedanteriát keres kritikájában; ő abban is első sorban költő, tehát művész volt. A művészi ideál volt, kétségkívül, néha túl magas mértéke; az ő művészi ideáljának megsértése volt az, ami nyugalmból kihozta, néha csipőssé, majd keserűvé tette. Ezt a csipős vagy keserű alaphangot költészete számára is az élet adta meg, mely kegyetlen csapásokkal sújtotta nemes és jó szívét. Maga mondja önmagáról: «a gúny gyakran csak a könnyek árja, a szívbe fojtva s ott méregre válva».

De visszatérek a főpontra, hogy koronkinti kritikusi túlzása vagy elfogultsága költői, művészi lényéből ered. Delacroix, a művész azt mondja: «L'art, c'est l'exagération à propos», s egy másik nagy francia szerint: «l'art vie de grands partis-pris». Bizonyára igaz, hogy a művészetnek túlzásokra szüksége van, hogy a művészet nagy, megrogzított véleményekből, vagyis elfogultságból táplálkozik. A mindig elfogulatlan tárgyilagosság, a mindig józan mérséklet gyönyörű erények, de ezeknek az erényeknek a virága a művészet mezején nem virít; a művésznek, aki igazán az, le kell mondania a teljes elfogulatlanság érdeméről.

Gyulai Pál első sorban és főképp költő, tehát művész volt; igazi, vérbeli művész, aki e természetét soha és sehol meg nem tagadhatta. Ez fejteti meg elfogultságát, mely kritikájában néha megnyilvánult; bírálói szigora egyenes arányban állott művészi ideáljához való hűségéhez; a kritikusi hév nála csak a ki-kitörő sértődött művészi rajongás hangja volt.

Nem éréktelen jelenség Gyulainak ma észlelhető posthumus népszerűsége. Neki, aki megvetette a népszerűséget, tulajdonképen bármennyire is igyekezett, életében sem sikerült egészen népszerűtlenné lennie. Függetlensége, részrehajlatlansága, kiméletlensége mindenki iránt, tiszteletet parancsoltak; tekintélyét lehetetlen volt el nem ismerni, vele szembeszállni veszedelmes lett volna és mindig ajánlatosnak látszott a nyugvó oroszlánt nem ingerelni. Így tulajdonképen való támadói, ellenfelei kivált pályája második részében alig voltak, hangos barátai sem, mert hiszen azo-

kat ő maga rázta volna le magáról. Most, hogy a múlté, a magasztalás már bátrabban hozzáférhet, az olyanok magasztalása is, akiket, ha élne, valószínűleg letorkolna. Minduntalan halljuk az intelmeket, hogy az Akadémia, a Kisfaludy-Társaság térjenek vissza a Gyulai irányához, amely helyes volt és amelyet állítólag elhagytak.

Mi csak örülhetünk a Gyulai minden, bár elkésett dicséretének is, de egy kissé óvatosan kell ezzel a legújabb keletű Gyulai-kultusszal szembenéznünk. Először azért, mert nálunk általános jelenség, hogy a holtakat csak azért dicsérik, hogy velük az élőket üssék; minél nagyobbaknak tűntetik fel azokat, annál könnyebben kisebbithek emezeket. Másodszor nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy ma a leghangosabban szól gyakran a Gyulai dicsőítése olyanok ajkáról, akik mindig egyenes ellenkezőjét hirdették és tették, s hirdetik és teszik most is annak, amit Gyulai hirdetett és tett.

Az ő emléke, érdeme az egész nemzeté s mi, kik életében talán valamivel közelebb állottunk hozzá, mint mások, nem akarunk belőle semmi egyedárúságot formálni. De éket sem hagyunk veretni közénk és az ő emléke közé. Lelkiismeretünk szava azt mondja, hogy nem távolodtunk el tőle, sőt hiven igyekszünk követni nyomdokait. Gyulai új magyarázókra nem szorúl; megmondta ő világosan, mit akar s másik irodalmi otthona, a Kisfaludy-Társaság gondoskodott róla, hogy főleg kritikai munkái összegyűjtve a magyar olvasó és megértő közönség kezeibe jussanak.

Más emléket eddig nem állítottunk neki, márvány mellszobra, mely a Kisfaludy-Társaság tulajdona, a mostani centenárium alkalmából nyert helyet Akadémiánk heti üléstermében. Halála után mozgalom indult meg szobrának nyilvános helyen való felállítására. A begyűlt pénz időközben elvesztette értékét s mostani nyomorúságunkban alig gondolhatunk rá, hogy e tervet egyhamar újra felkaroljuk. A Kisfaludy-Társaság legutóbbi, szintén a Gyulai emlékének szentelt ünnepi közülésén az ő kritikusi munkásságának leghivatottabb méltatója megpendítette összes művei kiadásának eszméjét; az eszme megérdemli, hogy foglalkozzunk vele, amire bizonynyal az Akadémia is készségesen lesz hajlandó.

Más, nagyobb, boldogabb Magyarország volt az, amelynek számára Gyulai, kivált élete utolsó szakában dolgozott. Fiatal korában súlyos gondba merült a haza sorsa miatt ő is; inkább a dicső halált kívánta neki, mint a gyalázatos

életet; de a nagy nemzeti ébredés idejében már az ő szívében is föltámadt a remény:

«Ha ijeszt is a kétség rémes árnya,
Szenvedj, remélj, higj, lelkesülj te szív.»

És a szebb kor beköszöntött; a szebb kor azonban elmúlt. Most, minden eddigénél súlyosabb nemzeti válságunk közepett sem akarjuk megtagadni a költő bizakodó reményének szavát. És ha — amint hisszük — lesz még feltámadás, lesz még jövőendő Magyarország, azt, amit Gyulai egész írói tevékenységének gyümölcseként nekünk hátrahagyott, azok közé az értékek közé fogjuk sorolni, amelyeket híven és épen akarunk átmenteni ama jövőendő Magyarország számára.

Ezzel megnyitom az Akadémia LXXXVI-ik ünnepi közülését.

II. Két öreg költő.

(Gyulai Pál és Lévy József emlékére.)

Irta: Kozma Andor.

Láttam vagy álmodám?... Erdőn bolyongtam,
Ős magyar erdőn, bükkös rengetegben.
Ahol piros fény gyűlt az alkonyatban,
Lombsűrűn át az útam arra vettem.
Ritkult az erdő, nőttön-nőtt a fény,
Magas oromra törtettem fel én
S még teljes pompájában láttam ott
A bíbortűzben leszálló napot,
Amint sugárözönnel az alatta
Sóhajtozó fák csúcsát csókolgatta.

Szent búcsuzás ez!... Hűnyó ragyogásban
Bucsúzik a fény s árny harmóniája.
Zenélő mély csend bűvöl el csodásan,
Mely ritmusát a szívemre kínálja.
Nem hall fülem, de lelkem valahol
Láthatatlan kórust érez, mely dalol;
Nem lát szemem, de képzelt kép gyanánt
Káprázva sejt fenséges látományt:
Nagy lantkirályokat, akik zenéje
A hűnyó nappal távozik az éjbe.

Nézek a tűnő alkony-fellegekre
S azt képzelem, hogy tova ott vonólnak
A magyar lant dicsői mindörökre,
A kik dalukkal az egekbe nyúlnak;
A kik üldöklő négy századon át
A nemzetbe az éltet dalolák:

Balassi Bálint s Zrinyi kezdte meg
 A nagy nemzethez méltó zengzetet,
 Követte őket szinte számtalan
 S bezárta a sort Petőfi, Arany.

A nagy kezdőket s nagy bevégezőket
 Zengő királyi lánc-sor füzte össze,
 Mert új dicsők folyton születtek, nőttek
 S mindnek fejét új koszorú körözte.
 Mind új, mind más, de mind igaz magyar,
 Csupa külön hang, mégse' hangzavar,
 Más-más időkben, más-más kor szerint,
 De egy Istent és egy hont zenge mind.
 Száz hangja így lesz száz külön zenének
 Együtt hatalmas nemzeti kar-ének.

A nap lement — s a bíbor felleltábor,
 A képzelt vonulás az éjbe olvadt.
 Nincs már királyi kórus! — s ime távol,
 Most lenn a bükken, vajjon ki dalolgat?...
 Mily tiszta hang!... Mily bájos egyszerű!
 Igaz, őszinte boru és derű.
 Nem is csak egy hang!... Most végezte el
 Dalát az egyik!... Most más hang felel! —
 Gyönyörködöm a férfias kettesben
 S futok a völgybe, hogy títát kilessem.

Lenn, ritka fákkal körzött erdei réten,
 Vadász-kéz rakta tűznek fénye mellett
 Két ősz fej csillog által a sötétben
 S két öreg költő váltva énekelget;
 Nem versenyez, csupán gyönyörködik
 A dalolásban egykép mindenik;
 A hang szívéből szabadon fakad,
 Nem hajszolják a cifra szavakat,
 Nem hallgatóság tapsaira várnak,
 Természetük a dal, mint a madárnak.

Nem is szünetlen ajkukon az ének;
 Meg-megszakítják hosszú hallgatások.
 Urak ezek!... kik tetszésükre élnek,
 Azért nem is lesz hangjuk soha vásott.
 Addig dalolnak, amíg jól esik,
 Az ihletést ők sose' keresik,
 Az keresetlen is rájuk talál
 És keresetlen tiszta dalra vál;
 Fényén merengve erdei tűzüknek
 Szívük némán is dal-ütemre lüktet.

Két puritán, kit a művészi szépség
 Ritkán zavar és soha meg nem indít,
 De a természet s élet szívverését
 Fogékonyan megérti s érzi mindig;

Dalolnak, mint őszinte élvezők,
 Madárdalt, népdalt, zöld erdőt, mezőt,
 Virágos fákat, erős törzseket,
 Szűzi szerelmet, ős erkölcsöket —
 Mindent mi szép, mert mindent arra szánnak,
 Hogy méltó díszre legyen a hazának.

Kilestem — s megszerettem mindakettőt.
 Kis termet egyik, de nagy, éles elme;
 Szelíd, komoly a szálasabbra megnőtt —
 S szent mindenikben szívük honszerelme;
 Két gondban eltelt hosszú éltén át
 Két egymást értő hű, nemes barát,
 Ki látta a hont rabláncok között,
 Kit össze kinzó honfíbu fűzött,
 S ki, bárha a hon jobblétét megérte,
 Együtt szokott tovább aggódni érte.

Hatalma bennünk az ítélő észnek
 Gyermeki szívük jóságán felenged;
 Az egyik lármás szócsatákra készebb,
 A másik halkabb szóban oszt kegyelmet;
 Ez mond igent is, az mindig nemet, —
 De egyaránt nagy férfi-jellemek;
 «Igen» avagy «nem» — szent mindig szavuk,
 Gyűlölt előttük minden, mi hazug;
 Nagyhangu honfi-frázist sose mondnak,
 Bár nem maguknak élnek, csak a honnak.

Én, ki dicsőit méltó magyar dalnak
 Távozni láttam, tünt fényért kesergőn,
 Csodáltam, hogy még ilyenek is vannak
 Mint ez a kettő ott az éji erdön;
 Ezek dala az ős nagy hangokon
 Zengett dalokkal még ma is rokon;
 Nem mintha oly királyin zengene,
 Mégis nemes, igaz, magyar zene,
 Nem nyegle korcsa majmolt idegennek —
 Így nemzetünkre büszke hívek zengnek!

Ők észrevettek; — én őket köszöntém,
 Ők hívtak, — én is a tűzőkhöz ültem
 S dalos kedvüktől kedvre kapva szintén,
 Közöttük én is dalra melegültem.
 Ifjúi, kissé hetyke dalomért
 Korholt az egyik, a másik dicsért.
 Kedves dicséret, kedves korholás —
 Sebj! — magyar volt az a dalolás.
 Aztán a telt kupát kezembe adták
 S nemes boruknak érzém ó zamatját.

És ittunk vígan s ittunk szomorúan,
 Koccintva néha, sose szónokolva;

Mosoly derűben, sóhaj a boróban, —
 Amint derült s borult a nemzet dolga.
 A magyar erdőn, tűzük fényiben,
 Az ő szívükhöz forrt az én szívem,
 Mert bennük élt még s dalolt az a mult,
 Mely a hunyó napfényben alkonyult,
 Mikor a dalkirályok nagy zenéje,
 Négy század zengő kincse tünt az éjbe.

A magyar erdő irtás lett azóta,
 Két öreg költőm tüze is kihamvadt.
 Más lett a kor, az erkölcs és a nóta,
 Divatja múlt a magyar ősi dálnak.
 Fájd a szívem, hogy tőlük elszakadt,
 Siratja a nemes barátokat,
 Hü dallal áldoz emléküknél itt —
 És mégis érzi: jobb volt így nekik!
 Amerre dalkirályai a múltnak,
 Napunk hunytával — ők is elvonúltak.

III. Gyulai Pál és a M. Tudományos Akadémia.

Írta: *Balogh Jenő* főtítkár.

I.

Egészen Kazinczy Ferenc koráig kell visszamennünk, hogy párját találjuk annak a sok mindenre kiterjedő és mégis annyira mélyreható munkának, amelyet a múlt század közepétől fogva dolgozó kitűnő írók, költők és tudósok sorában *Gyulai Pál* végzett.

E munkának önzetlen, teljes odaadása és lelkiismeretes pontossága jelentéktelennek látszó tárgyi bizonyítékból is kitűnik.

Nyelv- és Széptudományi osztályunk szobájában kegyelettel őrizzük azt a terjedelmes kötetet, amelybe 1870 elejétől fogva évek hosszú során át Gyulai Pál mint akkori osztálytitkár, ezenfelül a nyári két hónapon keresztül mint a halhatatlan emlékezetű főtítkár helyettese az Akadémiának ügyeire vonatkozó feljegyzéseit sajátkezüleg írta be.

Ugyanott találjuk azt az évekre terjedő *hivatalos* levelezést, amelynek címzettje: «Tekintetes Gyulai Pál osztálytitkár úr», a levélíró pedig a költői génusz, jellem és kötelességtudás tekintetében világfogytáig mintakép gyanánt csodált akkori főtítkárunk: Arany János.

Ebben a szobában gyakran meghatottan szemléljük a hatalmas iratesomagokat, amelyek bizottságok tanácskozásait, osztályértekezletek üléseit foglalják magukban és ame-

lyeket a maga jellemző gyöngy-betűivel szintén Gyulai Pál vetett papírra.

Mindez hosszú fejtegetéseknél jobban jellemzi azoknak a nagyoknak rendkívüli kötelességtudását és Akadémiánk iránt érzett ragaszkodását.

Amíg az utolsó évtizedekben is akadtak olyan társaink, akik ámbár megválasztatásukat óhajtották, évekig feléje sem néztek Társaságunk működésének, addig maga halhatatlan emlékezetű alapítónk, *gróf Széchenyi István*, amikor 1831-ben másodelnökké választották, önként elvállalta az Akadémia pénztára mellett az *ellenőri* tennivalók végzését, ezáltal is kifejezést adva annak, hogy maga a legnagyobb sem vonakodik az ilyen csekélyebb jelentőségű munkakörtől, ha ezáltal Akadémiánk javát szolgálhatja.

Arany János, akit 1865 január 26-án választottak titoknoknak, 12 éven át minden hivatalos irat fogalmazványát sajátkezüleg írta.

Ezek a legnagyobbak valóban teljesen átérezték «hivatásuk szentségét és komolyságát»; jól tudták, hogy amikor a kezdetnek nehéz évtizedeiben az Akadémiát szolgálták, az egész nemzet ügyét vitték előre.

Ezeket a példákat követte Gyulai Pál is, aki már Akadémiánk tagjává történt megválasztása előtt sokat írt és tett Akadémiánk javára.

Amikor az abszolutizmus enyhülése után Akadémiánk munkásságát újból megkezdte, 1858 decemberében Gr. Desseffy Emil elnöklete alatt tartott nagygyűlésében egyszerre a kitűnő költők egész sorát választotta tagjai közé.

Ekkor választatott levelező taggá Arany János, akit *még ugyanazon a napon* — ami soha többé meg nem történt, — rendes taggá is választottak; ugyanekkor egyszerre választattak meg: Jókai Mór, Szász Károly, Tompa Mihály és Gyulai Pál.

Gyulai már 1859-ben megtartotta székfoglalóját «Katoná József *Bánk Bánjáról*» és ezt a tanulmányt később kibővítve, egyik hasonló című kitűnő nagyobb művében adta ki.

1862-ben mint Arany János folyóiratának segédszerkesztője Budapestre költözött és nemsokára az Akadémia jegyzőjének tennivalóit is végezte; 1867-ben pedig Társaságunk rendes tagja lett.

Méltó dolog volt, hogy Akadémiánk és a magyar irodalom és tudomány iránt szerzett érdemeit Társaságunk már korán elismerte.

Az 1868-iki nagygyűlés B. Eötvös József elnöklete alatt a Nagyjutalomhoz legközelebb eső Marczibányi-mellékjutalmat Gyulai «*Vörösmarty életrajza*» c. kitünő művének ítélte oda, amely «az adatok legitéletesebb és legszorgalmasabb felhasználásával nyomról-nyomra kíséri nagy költőnk fejlődését és irodalomtörténetünk egyik kiváló korszakát mesterileg ecseteli».

Gyulainak «*Összes költeményei*» 1872-ben a Marczibányi széptudományi mellékjutalmat kapták. [Ak. Évkönyv VII. k. 138. lap.]

Amikor Gyulai Pál 1872-ben, mint az I. osztály titkára ezt a munkásságát megkezdte, Akadémiánk elnöke Báró Eötvös József volt.

Az Igazgató-Tanács tagjai között még ott ültek Deák Ferenc és B. Kemény Zsigmond t. tt.; az I. osztálynak pedig tagjai voltak a megválasztás sorrendjében Toldy Ferenc, Hunfalvy Pál, Arany János, Jókai Mór; Barabás Miklós («akadémiai képiró»); Szigligeti Ede; Kriza János, a «*Vadrózsák*» gyűjtője, id. Szász Károly, Vámbéry Armin, Budenz József, Szilády Áron, Lévy József és több más tudós és író, akinek neve ma már szellemi életünk történetének évlapjain szerepel.

Fényes csillagtábor volt ez a magyar költészet, irodalom és tudományosság egén!

Ezt a korszakot irodalomtörténetírásunk mindenkor joggal fogja Akadémiánk egyik *fénykorának* nevezni.

Gyulai azokban az évtizedekben, amikor egyuttal osztálytitkár is volt, írta néhány legbecsesebb művét, ezenfelül az Akadémia, illetőleg a Kisfaludy-Társaság megbízásából mintaszerű emlékbeszédet mondott B. Eötvös Józsefről, Toldy Ferencről, Arany Jánosról, Pákh Albertről, előadója volt a drámai pályázatok tárgyában kiküldött bizottságoknak; nagyon munkás tagja a Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Bizottságnak, amellet a lapokban bírálatokat, polemiákat tett közzé, kiadta B. Kemény Zsigmond tanulmányait és Arany Lászlóval együtt a «*Magyar Népköltési Gyűjtemény*» köteteit; szerkesztette az I. osztály értekezéseit és 1878-tól fogva az «*Olcó Könyvtár*» kis füzetait, amelyek szépirodalmi és tudományos jelentősége nagy elterjedtségüknél fogva is kétségtelen.

A tanári tennivalókon felül ez már igen nagy munkásság volt

Mindezekon felül azonban Gyulai mintaszerű buzgalommal teljesítette akadémiai kötelességeit; ott volt *minden*

ülésen; 1883 május-havától fogva, mint a M. Tud. Akadémia választottja, résztvett legfőbb kormányzótestületünknek, az Igazgató-tanácsnak munkájában és a patriarchák korának eléréig, több mint 36 éven át, lankadatlanul végezte azt a sok kicsi és jelentéktelennek látszó, valójában pedig az Akadémia életében mindig fontossággal bíró tennivalót, ami az osztálytitkárok hatáskörébe tartozik.

Az ő kezdeményezésének köszönhetjük, hogy az Akadémia a szellemi életünk történetében oly nagy jelentőségű *Budapesti Szemlét*, mint *Társaságunk által* támogatott folyóiratot 1873-tól fogva megindította.

Elsősorban Gyulai Pál érdeme volt, hogy az ő szerkesztésében több mint 35 éven keresztül ez a folyóirat tájékoztatta a magyar közönséget azokról az eszmékről, amelyek a szellemeket világszerte foglalkoztatták és kiváló közvetítő volt egyfelől a szaktudomány és a művelt közönség, másfelől a hazai és külföldi irodalom között.

Gyulai Pál egész munkásságában Akadémiánk érdekében is megnyilvánultak az ő erős egyéniségének jellemző nagy tulajdonságai: a tudomány szeretete, bátor szókimondás, az igazság kultusza, de különösen ezekhez járult az állandó *harcéhszég* Akadémiánk érdekében. Nem meglepő, sőt szokásos, hogy az Akadémiákat, mint konzervatív testületeket gyakran támadják. És mint az agg Toldi, amikor az ország cimerét veszedelem vagy szégyen fenyegette, sikra szállt a hazáért, úgy kelt Gyulai ilyen támadás esetén minden alkalommal meggyőző erővel, találó érvekkel Társaságunk védelmére.

Az ő visszavágásait nem lehetett kivédeni, mert tudományos tekintélyének súlyán felül az igazság hatalmas hangján válaszolt a támadóknak.

1906-ban, 80 éves korában Gyulai Pált szeretetünk és nagyrabecsülésünk jeléül tiszteleti taggá választottuk. Ekkor mondott le osztálytitkári tiszteréről, de érdeklődése ezután sem szűnt meg Társaságunk iránt.

Klasszikusan tömör szavakkal jellemezte az ő munkáját kitűnő elnökünk, Berzeviczy Albert 1909 nov. 11-én, amidőn Akadémiánk oszlopcsarnokában, ahol Gyulai Pál ravatalon feküdt, búcsút vett tőle, kiemelve, hogy «késő agg koráig fáradhatatlan buzgalommal járt el ide ápolni a magyar tudományt és irodalmat és erejének végső fogytáig, intő, tanító, példaadó hirdetője volt egy nemes és tiszta célokért lángoló korszaknak, nemzeti irodalmunk igazi kialakulása korának.» (Ak. Ért. XX. k. 691. l.)

Társaságunk iránt érzett szeretetét halála után is tapasztaltuk, amikor megtudtuk, hogy végrendeletében megemlékezett Akadémiánkról (Ak. Ért. XX. k. 686. l. XXII. k. 185. lap.)

Gyulaival egyidőben dolgozott Akadémiánkban hűséges, nemes, szeretett barátja *Lévay József*, aki szerényebb munkakörben ugyan, de mint költő, bíráló, ünnepi üléseink egyik nagyrabecsült előadója, több mint negyven éven át Társaságunknak egyik oszlopos tagja és egyik legnagyobb dísze volt.

Lévay még 90 éves kora körül is felkereste üléseinket, amikor mindnyájan elhalmoztuk őt ragaszkodásunk és tiszteletünk őszinte jeleivel.

Mi most is gyakran gondolunk Gyulai Pálnak és Lévay Józsefnek tisztelt alakjára, meg-megáldjuk őket haló porukban is és ígérjük, hogy szeretett egyéniségüknek, *példátadó és buzgó munkásságuknak* nemes emlékezetét időről-időre kegyelettel megújítva, adjuk át utódainknak.

II.

T. Ünnepi Ülés!

Amikor születésük centenáriuma alkalmával Gyulai Pálról és Lévay Józsefről megemlékeztünk, egyuttal fájó bucsút veszünk Akadémiánknak attól a fényes korszakától, amelyben itteni munkásságuk első évtizedeiben velük együtt annyi kiváló, idősebb tudós dolgozott.

Most már mindnyájan elmentek «a minden élők útján».

Az utolsók közt 1924 július 24-én hunyt el *id. Szily Kálmán* ig. és t. t., 15 éven át Akadémiánk főtítkára, azután pedig haláláig főkönyvtárnoka, aki tudományos munkásságának első felében mint természettudós, később mint a magyar nyelvtörténet buzgó kutatója és minden téren mint nagy szervező tehetség minden időre megörökitette nevét szellemi életünk történetében.

Itt Akadémiánkban is az ő fáradhatlan, agilis munkássága, új tervek, új folyóirat, új kiadványok alapítása ama tagtársaink közé sorolja őt, akiknek neve évszázadok múlva is tisztelt és ismert lesz utódaink előtt.

Palotánk oszlopcsarnokában ért csendes révparthoz az a fáradhatatlan vándor, aki a tudománynak olthatatlan szomjától úzve, nyugtalan életében annyit utazott, oly sokat tervezett és oly hosszú időn át búvárkodott, kitűnő társunk: az 1924 nov. 20-án elhunyt *Fraknói Vilmos* ig. és t. t.,

Gyulai Pál munkásságának korábbi szakában a II. osztály titkára, közvetlenül Arany János után főtitkár, később másodelnökünk.

Előttünk, akik élete utolsó szakában még vele együtt munkálkodhattunk, valóban mélyen megható volt az a lankadatlan, törhetetlen akaraterő és tudományos munkakedv, amellyel ámbár átérezte és előttünk is említette, hogy magas kora mellett még gyógyíthatatlan és súlyos betegség miatt talán csak hónapjai vannak, folytonosan új és új munkaterveket szőtt, nagyobb terjedelmű munkákba fogott és legyőzve »aggkora aggodalmait», akadémiai megbízásokat is vállalt. Utolsó előtti évében még Ipolyi Arnoldról mondott emlékbeszédet (Ak. Ért. XXXIV. k. 153—160. l.), később pedig ismét megjelent felolvasó asztalunknál, hogy Mátyás király könyvtáráról tervezett és megkezdett nagy munkájának egyik részletét bemutassa.

Ha még hozzáveszem, hogy Fraknói Vilmos élete fogytáig lelkes és kegyes pártfogója volt minden ifjú tehetségnek és nagy jó indulattal — ami sok tudósnál annyira ritka, — minden irigység nélkül, mennyire pártolta a fiatal tehetségeket, akkor kegyeletes hálával mondhatom: hódolat tehetségének és lángoló buzgalmának! Tudományos munkássága és annak iránya késő évszázadok nemzedékei előtt is adjon példát és részesüljön tiszta kegyeletben!

Plósz Sándor ig. és t. t., aki 1925 május 29-én hunyt el, mint igazi vérbeli tudós, egyik budapesti járásbírósnak fiatal bírása gyanánt 1873-ban kezdett foglalkozni szaktudományának, a polgári perjognak legnehezebb alapvető kérdéseivel, a per fogalmának és jogi természetének kutatásával és mélyebb dogmatikai fejtegetésével.

Méltó volt rá, hogy Istenadta tehetségével és tudós hajlamaival egyszerre emelkedhetett a tanár pályájának legmagasabb fokára, az egyetemi tanszékre, amelyen azután Kolozsvárt és Budapesten évtizedeken át dicsőséggel dolgozott.

Érthető és helyes dolog volt, hogy mint speciális szakmájának legkiválóbb tudósát hívták meg később az igazságügyi igazgatás terén vezető állásokba és ugyanezen az alapon vett részt évtizedeken át azokban a törvényelőkészítő munkálatokban, amelyek a magyar polgári perjognak az igazságszolgáltatás követelményeinek inkább megfelelő átalakítását vették célba.

A tanszékről visszavonulása után is szaktudományának legnehezebb kérdéseit kutatta.

Elköltözésével tudományos és kodifikátorikus munkáin felül még becsesebb örökség gyanánt azt a felemelő és vigasztaló tudatot hagyta reánk, hogy az igazi tudós komoly buvárkodásával előbbre viszi hazáját és emellett az egész emberiség haladásának szent ügyét szolgálja.

Malleskovits Sándor, akit 1925 december 3-án temettünk, egyfelől mint egyik közgazdasági minisztériumunk tanácsosa később államtitkára, másrésről a közgazdasági tudománynak széles mezején mint kutató bűvár, éles elméjével, rendkívüli gyors munkájával és kiterjedt irodalmi tevékenységével buzgón kivette részét a nemzeti emelkedés és vagyonosodás félszázados boldog korszakának legjelesebb munkásaival együtt annak a kiváló nemzedéknek tevékenységéből, amely kétségtelenül hervadhatlan érdemeket szerzett az ország haladása körül.

Emellett mint II. osztályunk tagja és az utolsó évtizedekben a Nemzetgazdasági Bizottság elnöke, végre mint Igazgató-Tanácsunk tagja élénk érdeklődéssel állandóan dolgozott Akadémiánkban is.

Példát vehettünk tőle, aki akár csak «a fénydús egű Homérosz» örök életű époszának Nesztora okos tanácsaival, közéleti munkában eltöltött 63 esztendőnek gazdag tapasztalataival, derűs életkedvvel és egyéni szeretetreméltóságának varázsával dolgozott velünk együtt azoknak a kérdéseknek előbbrevitelén, amelyeknek intézését Társaságunk elvállalta.

Boldogok vagyunk, hogy a kitűnő tudósoknak, íróknak és költőknek egész sorát tisztelhetjük ma is tagtársaink között: de mikor most visszatekintünk arra, hogy az utolsó két évben 28 tagtársunkat veszítettük el, csak most látjuk, hogy *mennyivel* gazdagabbak voltunk, amikor közöttünk láthattuk annak a nagy nemzedéknek kiváló képviselőit is, akiknek az utolsó években elköltözöttek sajnos utolsó tagjai voltak.

Ezt a nagy nemzedéket és érdemeit Akadémiánk nem fogja elfeledni.

III.

«*Buda Halála*»-nak IX. éneke avval kezdődik, hogy Etele király, amikor álmában «csuda látomása» volt, vágyott megtudni a jövőndőt. A nagy király hívására ...

«Táltosok és bölcsék, javas, oltárnéző
«Gyül oda bűbajos, énekekkel igéző
... «gyűlnek vala jósök,
«*Jelre* jövőndöket hímezni tudósok.» *

* IX. énk 2. és 5. vers.

Minket is az idő «megviselvén zordul», a múlt és a jövőndő határmezsgyéjén, az utolsó években «*végaszért*» gyakran fordultunk a «multakhoz» és százados évfordulókra több alkalommal visszagondoltunk.

1925 november 3-án számos külföldi Akadémia küldöttének részvételével ünnepi ülésben megemlékeztünk alapításunk százados évfordulójáról (Ak. Ért. XXVI. k. 233—310. lap.) De nemcsak ekkor, hanem állandóan gyötörte lelkünket nem az, hogy mi lesz *velünk*, «hisz nehéz időkben mit bánja a becsületes magyar ember minő sors vár rá!»* — hanem mi lesz nemzetünkkel?

Felemelő és vigasztaló tudat, hogy egy század előtt és azután a hatvanas évektől kezdve a magyar égen «jó jelek» voltak. Ezekre gondolva, megerősödik lelkünkben az a biztos meggyőződés, hogy az isteni Gondviselés, amely ennek a nemzetnek Széchenyit adta és amely az országnak haladásáért az utolsó száz évben annyi kitűnő és önzetlen férfiút állított munkába, nem elveszésre ítélte ezt a nemzetet.

Ismeretes, hogy évszázadok óta, kezdve az *Accademia dei Lincei*-től és az «*Académie Française*»-tól, az akadémiák első feladata: a nemzeti nyelvnek kifejlesztése és a tudományoknak ezen a nyelven való művelése.

A mi Akadémiánk *nem* fejedelmi alkotás, hanem a Legnagyobb Magyarnek és a magyar társadalom széles rétegeinek alapítása. Ezért az Akadémiára még az a másik hivatás is vár, hogy őrizze és munkásságában is kifejezésre juttassa *a magyar nemzeti lelket* és azt mint az ókor fáklavivői egyik nemzedékről a másik nemzedékre átadva, ezáltal is növelje az *egész* magyarságnak értelmi erejét és a *nagy* világban ennek a *kis* nemzetnek emelkedését és haladását.

Még fokozottabb szükség van erre ma, amikor a negyedik szörnyű nemzeti katasztrófa óta mi maradék magyarok is szét vagyunk szórva, illetőleg egymástól el vagyunk szakítva.

Az elszakított területeken élő magyar testvéreinkhez még ez idő szerint sem küldhetjük el kiadványainkat, sőt az utódállamokban lakó tagtársaink sem kapják meg azokat.

Panaszt teszünk emiatt minden alkalommal és a földieknél magasabb hatalomtól, a Gondviselés kegyelmétől reméljük, hogy «lesz még kikelet»!...

Addig is Akadémiánk *ébreszti* a nemzeti lelket és őszintén hálás kitűnő költőinknek, hogy fáradhatatlan munkáságuk bizakodó hangjával élesztik reményünket.

* Gr. Tisza István t. t. mondása.

Így köszönjük tisztelt társaink közül is Kozma Andornak az utolsó évben közzétett hatalmas és kitűnő epikai művét, a *«Honfoglalás»*-t; Herczeg Ferencnek a *«Fogyó Hold»* című regényét és *«A Hid»* c. remek színművet; Vargha Gyula kedves barátunknak, akinek egész költészete méltánylása gyanánt két évvel ezelőtt a Nagyjutalmat ajánlottuk fel, szívből köszönjük azt, hogy mint verselésünk egyik legkitűnőbb mestere azóta is, majd a *«Végtelen felé»* emelkedve, majd képzeletében az Árpádok dicső korába visszaszállva, hosszú költői pályáját új és új oldalról mutatta be.

Mivel teljesen átérezzük a M. Tud. Akadémiának *nemzeti* hivatását, különösen jól esett a mi magyar szívünknek, hogy ezen a nagygyűlésen az összegre nézve legjelentősebb jutalmat, hatvan millió koronát, amelynek kiadhatását az egyik részvénytársaság által id. Chorin Ferenc nevére tett alapítványnak köszönhetjük, korán elhunyt kiváló társunk, Buday László volt műegyetemi tanár *«Magyarország küzdelmes évei»* c. munkájának ítéltük oda.

Ezzel a határozattal Akadémiánk a műnek abszolút tudományos és irodalmi becsén felül egyúttal megkoszorúzta a sorainkból sajnos idő előtt kidőlt kitűnő tudós egész életének tudományos és irodalmi működését is és elismerte azokat a nagy szolgálatokat, amelyeket Buday László Csonka-magyarország viszonyainak tudományos feldolgozása által a teljes és tiszta tárgyi igazságnak és egyúttal szegény hazánk érdekeinek tett.

Különösen mostanában amikor a centenárium ünnepének hangulata még ott van lelkünk mélyén, hálátelten gondolunk a Mindenható kegyelmére, a halhatatlan alapítók fáradozására, a kitűnő elődöknek: a magyar tudományosság és magyar irodalom legnagyobbjainak évtizedeken át végzett munkájára.

De megemlékezve a multról, mindig *a jövő kötelességeit* tartjuk szemünk előtt.

A közelebbi évek szempontjából a másik kedvező *«jel»*: a törvényhozás minden tényezőjének és a magyar társadalomnak Akadémiánk iránt tanúsított és nagy közönnyel vett érdeklődése és támogatása.

A szellemi élet világszerte válságon ment keresztül. Az összeomlás óta Társaságunknak is lehetetlen tevékenységet a tíz év előtti keretekben folytatni. Nem lehet gondolni arra, hogy minden, különben helyes jó és szép, de milliárdokba kerülő munkatervet meg lehessen valósítani és mindazt, amit több jeles tudós, vagy kitűnő író óhajtana, kiadványaink közé fel lehetne venni.

De a jelentékeny nehézségek ellenére is a magyar szellemi élet legkiválóbb munkásai helyes program és megfelelő keretek szem előtt tartása mellett ma is nemcsak fáradhatatlanul dolgozhatnak, hanem sokat is tehetnek a nemzet és az ország haladásáért és jövőjéért.

Sok tény örvendetesen bizonyítja, hogy ez az utolsó években is kiváló sikerrel megtörtént.

F. évi nagygyűlésünk kiadhatta a Nagyjutalmat, amely ebben az évkörben a biológia, ásvány- és földtan körébe eső legkiválóbb munkának volt odaitélandó, *Krompecher Ödön* tisztelt tagtársunk «a bazillsejtű rákbetegségekről» szóló sorozatos dolgozatainak; valamint a Marczibányi-mellékjuttalmat *Jávorka Sándor* műzeumi osztályigazgató és munkatársai: *Degen Árpád* l. t., *Gayer Gyula*, *Lyka Károly*, *Trautmann Róbert* és *Andrasovszky József* uraknak.

Ezenfelül is több társunk a nyelv-, társadalmi, történeti és természettudományok körében hazánkban és a külföldön egyformán méltányolt munkásságot fejtett ki. Hogy csak egyet említsek, *Pauler Ákos* r. tagnak filozófiai művéről illetőleg annak német kiadásáról tekintélyes külföldi szaklapok, illetőleg folyóiratok a [*Mind* (Cambridge Jan. 1926.) (*Grundlagen der Philosophie* cím alatt; *Geisteskampf f. d. Gegenwart* 1925, Nr. 9.; *Annalen der Philosophie* Bd. 5. 1925. Nr. 3/4; *Deutsche Allgemeine Zeitung*. N. 512. 1925, 30/10.)] közöltek nagyon elismerő bírálatokat, illetőleg ismertetést.

Tagtársaink irodalmi munkásságának csak a dolgozatok címeinek közlésével való felsorolása 1924-ben 34 és mult évben is ugyanannyi nyomtatott oldalra terjedt.

Emellett egyes tagtársaink nagyobb terjedelmű munkákat fejeztek be, amelyeket csak a jövő években, különösen a centenárium alkalmával «egyszersmindenkorra» megállapított hárommilliárd korona államsegély megfelelő felhasználásával fogunk közzétehetni.

Ha nem is érhetjük el a békebeli munkásságnak arányait és nyugalmát, megnyugtathatjuk a törvényhozás tényezőit, akik Akadémiánkat az államsegély emelésével támogatták és az egész társadalmat, hogy Társaságunk ezentúl sem ismer csüggedést és rendületlenül tovább fog dolgozni.

A helyes, gondosan megfontolt munkaterv mellett a siker főfeltétele: tagtársainknak bátor, a jobb jövőben biza- kodó és szakadatlan munkálkodása.

Társaságunknak újabb *emelkedéseért* pedig legtöbbet tehetnek fiatal társaink, akik egy-két gyorsan elröppenő év múlva a mi ürült nyomdokainkba lépnek.

Igazgató taggá választottuk az *Igazgató-Tanács* részéről egyhangulag *id. Gróf Mailáth József* b. t. t.-t, akinek nagynevű atyja Magyarország országbirája, 1863-tól kezdve évtizedeken át szintén Igazgató-Tanácsunk tagja volt, a M. Tud. Akadémia részéről pedig *Fináczy Ernő* r. t. osztálytitkárt, aki épen a múlt évben Apáczai Csere Jánosról tartott kitünő megemlékezésével kötelezett le mindnyájunkat és aki évek óta a II. osztály ügyeit nagy odaadással és hivatottsággal intézi.

Tiszteleti tagok lettek: *Badics Ferenc* r. t., az irodalomtörténet jeles művelője, Irodalomtörténeti Bizottságunk elnöke és *Szabolcska Mihály*, a kitünő költő; az Akadémia belső tagjává választatott *Popovics Sándor*, aki eddig mint legfőbb kormányzótestületünk oszlopos tagja különösen pénzügyi kérdésekben adott irányításával támogatott bennünket. Új tiszteleti tagunknak nagybecsű közgazdasági műve a Nemzetgazdasági Bizottság kezdeményezésére legközelebb Akadémiánk kiadásában hagyja el a sajtót.

A választások a rendes tagok sorába emelték hét kiváló tagtársunkat; ezek: *Vári Rezső* a classica philologia, *Thüring Gusztáv* a statisztika művelője, *Aldásy Antal*, *Domanovszky Sándor*, *Kuzsinszky Bálint* és *Monori Wertheimer Ede* történetírók és *Schaffer Károly*, az agyinatomiának Európaszerte ismert munkása, akit nemrég tüntetett ki a spanyol akadémia egy tudományos jutalommal.

Levelező taggá választottunk hat kiváló magyar tudóst, *külső taggá* pedig öt tudóst, illetőleg publicistát, akik a tudomány művelése, illetőleg hazánk érdekében külföldön érdemeket szereztek. Neveiket közöltük Akadémiánk hivatalos folyóiratának *tegnap* kiadott új füzetében, amelyet — régi, sajnos a nagy nehézségek miatt nyolc év óta nem követett szokásunkhoz képest, a tudomány és Társaságunk barátainak ma újból rendelkezésére bocsáthattunk.

Öszinte tisztelettel és örömmel üdvözlöm az újonnan választottakat és kérem, folytassák Akadémiánk körében is azt a kiváló munkásságot, amelyet a magyar művelődés terén már eddig kifejtettek.

A kitünő költő szolgálja ezentúl is a nagy magyar irodalmi hagyományokat. A tudósok kövessék a múlt század közepétől kezdve munkálkodott elődöknek méltó példaadását. Ezek a nemes hagyományok, ha nemzedékről nemzedékre öröklődnek, igazi nemzeti kincsek.

És különösen kérem mindnyájukat: szolgálják Társaságunk javát a régi nagyoknak önzetlenségével, teljes

odaadásával és kötelességtudásával és *szeressék* úgy ezt ami öreg, százesztendőös Akadémiánkat, mint mai kegyeletes megemlékezésünknek két tiszteletre méltó alakja, *Lévay József* és *Gyulai Pál*.

Gyulai Pál emlékezete.

Irta: *Voinovich Géza*.

Mint földjét a koronázó dombba, irodalmunkba folyvást elküldte tehetségeit az ország minden vidéke. Nálunk nem is ragaszkodtak szűkebb hazájok hagyományaihoz és jellegéhez, mint a franciáknál a Provence; rokonizlés és irány sem kapcsolta össze őket, mint a németeknél a sváb iskolát, hanem beleolvadtak a magyar irodalom egységébe. Csak Erdély szépiróin érzik a bérces ország levegője, azokon is, akik az egész nemzetnek írnak, mint Jósika és Kemény. Erdély zivataros multját idézik fel, mely fölött tragikai árnyak borongnak; tájait festik; alakjaik lelkén, szenvedélyein, mint gyűlölködésein, valami zordon erő érzik, hasonlóan a székely népballadákhöz; költői nyelvökön különös zamat. Belőlök Erdély lelke szól, hol szívósabb az emlékezet, ébe-rebb a történeti nyomok emléke s az érdeklődés a közélet iránt, ami mind a hosszú különállás alatt fejlett ki. Ez irodalom a mult század harmincas éveinek derekán Jósika regényeivel az egész ország közönségét meghódította; utóbb, a negyvenes évek végén, egy politikai eszme fordította Erdély felé a szíveket: az Unió vágya. Irodalom és politika ismét egymás nyomában jártak. Államférfiak és költők a két ország egyesüléseért lelkesültek, velök az egész ifjúság a Királyhágón innen és túl. E mozgalomban Gyulai Pál a kolozsvári ifjúság vezére. Ekkor adja ki első hazafias verseit, közös kötetben Szász Károlylyal és Mentovich-csal, összeolvasztva az irodalmi lelkesülést a politikaival. Már ekkor túl volt első írói kísérletein, s gróf Bethlen János házánál, mint nevelő, megismerte Erdély vezéralakjait.

E kezdet jellemzi a későbbi férfiút, kiben állandó maradt az érdeklődés a közélet iránt, s az író, aki egyik jellegzetes tagja azon írói seregnek, mely Erdélyből indul el, de az egész országnak munkálkodik.

A szabadságharc éveit, mint gróf Teleki Domokos titkára, Pest közelében élte át. 1851-ben látta viszont a szomorú Erdélyt, hol azalatt anyját is eltemették; az egész ország olyan volt szemében, mint «koporsóban mosolygó

halott». Erős volt benne a szeretet szülőföldéhez; késő öregségében is ellágyulva emlegette kőmáli kertjüket, hol atyja annyi gyümölcsfát ültetett s anyja oly szép virágokat ápolt az ágyasokban.¹ Első kiforrott verseiből a búcsúvétel és a szomorú viszontlátás fájdalma szól. Otthon még mélyebben érezte a nemzet gyászát, szenvedéseit. Erdély pusztulását, az elnyomott magyarság szenvedésének képét örökíti meg legnagyobb elbeszélése, *Egy régi udvarház utolsó gazdája*,² az öreg Radnóthy alakjában, aki nem tudja beleélni magát a megváltozott viszonyokba, minden régihez ragaszkodik, védelmezi elkobzott jogait s a valóságból mindinkább a képzelet világába sodródik. Az író is csak képzeletben dolgozhatta ki művét, hat évig kénytelen volt magába fojtani, akkor is kétszer kellett megírnia: előbb enyhébben, amint a censura felől megjelenhetett, de amellet a maga kedvére is, kiöntve benne egész fájdalmát. Ez is erdélyi történelmi regény, mint Jósika és Kemény munkái, csakhogy a jelen történetéből. Nem is csupán Erdély képe, hanem az akkori egész országé; Radnóthy a magukba zárkozó bús hazafiak típusa, örök alak. A tárgy rokon Jókai *Új földesúr*-ával, csakhogy Jókai 1863-ban már derülni kezdő ég alól nézi a szomorú tájkot, melyen végigtombolt a vihar, de a sötét ég alján már a remény szivárványa dereng; Gyulai a szenvedés sajgása közben írt, mikor a sebek még vérzettek, körülte feldúlt udvarházak romjai feketélltek, fájdalmukba temetkező emberek sóhajtottak, mindenfelé a pusztulás képe sötétlett. A költőnek is az elegikus bánat, sőt a tragikai fájdalom iránt van érzéke, mondhatni hajlama. E művében és néhány szomorú versében rótta le Gyulai a fiú háláját szülőföldre iránt.

Sem élete, sem munkássága nem maradt Erdély határai közt. Néhány évi Pesten laktában 1853-ban megindítja Pákh Alberttel a *Szépirodalmi Lapok*-at, majd a *Vasárnapi Ujság*-ot; kiadja úttörő tanulmányát Petőfiről, s midőn haza költözik is Kolozsvárra, szorgos munkása marad Csengery *Budapesti Szemlé*-jének, dolgozó-társakat, cikkeket, előfizetőkötőket toboroz számára. Otthonn legbuzgóbb tagja a buzgó gróf Mikó Imre körének, jelentős része van az erdélyi Múzeumegylet megalapítása körül s első éveinek munkásságában.

¹ Levele Haraszi Gyulához 1896 dec. — *Budapesti Szemle*, 144. köt. 206 l.

² Első csirája az *Egy régi udvarház* c. leíró költemény 1852-ben; ez a ház szakasztott a Radnóthyé, ezt népesíti meg a család alakjaival az elbeszélés.

Midőn a Kisfaludy-Társaság népköltést gyűjtő munkája megszakadt, Gyulai sok erdélyi balladát és mesét gyűjtött és fejtegetett; Kriza *Vadrózsái* is az ő «szíves, barátságos zaklatásai mellett» láttak napvilágot; ő szerkesztette később Arany Lászlóval a Kisfaludy-Társaság újabb népköltési gyűjteményének első gazdag három kötetét. Így munkálkodott Pesten és Kolozsvárt az egész irodalom javára.

Ahol a nemzeti művelődés munkája még szervezetlen s nem folytonos, hanem jobbra egyének buzgósága és áldozata helyettesíti, legkivált pedig oly korban, mikor hosszú elmaradottságot kell helyrehozni: a jobb tehetségek kénytelenek elvégezni erejük felaprózásával mindazt, amivel a kisebbek adósok maradtak. Gyulainak is sok mindent kellett végeznie, ami elvonta írói terveitől: tanított, cikkeket írt, szerkesztett, részint mert az irodalomnak szüksége volt reá, részint a megélhetésért. Pestre költözése után, a hatvanas évektől kezdve, volt egy korszak, vagy húsz évig tartó, mikor ő volt irodalmi életünk vezéralakja. Mint egyetemi tanár a régi irodalmat magyarázta az ifjúságnak; a *Budapesti Szemlé*-ben, melynek szerkesztője lett, bírálta a munkálkodókat; emlékbeszédeiben méltatta a kidölteket; a Kisfaludy-Társaság elnöki székéből fejtegette és irányította irodalmi mozgalmainkat; kezén mentek át, mint osztály-titkárén, az Akadémia nyelv- és széptudományi osztályának kiadványai; a nagy közönség számára megalapította az *Olsó könyvtár*-t. Amit írt, jelessége mellett terjedelemre is dús munkásság; amit azonfelül dolgozott az irodalomért, maga elég egy emberéletre. Nem csupán az íróasztal írója volt, hanem az irodalom munkása, ha kellett, harcosa. Az ő korában nem volt nála munkásabb és hasznosabb tagja irodalmunknak.

E sokoldalú munkásságot eleven egyénisége és szilárd jelleme foglalta egységbe. Az ember és az író egy volt benne. Munkáiban ugyanazt a természetességet, egyenességet és határozottságot, ugyanazt a mély erkölcsöt kell becsülni, mint jellemében, s jelleme ép oly értékes alkotás, mint legjelesebb munkái. Két tulajdonság egyesült benne ritka magas fokon: erős értelem és mély érzés, az igazság szeretete, mondhatni szenvedélyes a költészetért való lelkesülés. Ez ellentétesnek látszó sajátságok összhangban voltak nála. Egyformán szerette az igazságot és a költészetet: abban az értelem őszinteségét, emebben a szív igazságát. Éles szemével nem csupán meglátta az igazságot, hanem — egy angol moralista szava szerint — kimondásával tisztelte azt. Szava nem

igyekezett, arca sem, elfátyolozni gondolatait vagy érzéseit; ezért tartották epésnek, pedig csak igazmondó volt, ezért vált sokak előtt népszerűtlenné, mert az emberek nem szívesen találkoznak a mindennapi életben az igazsággal, csak templomban szeretnék tisztelni, mint az erkölcsöt, időnként, mikor épen szükségét érzik. Gyulai pedig szemében és szavában hordta az igazságot. Mindenki ejt ösmerőseiről csipős megjegyzéseket, ha nem is különös rosszindulatból, legalább hogy a maga éleslátását meg elmésségét fitogtassa, de hozzá szokás tenni, hogy ez csak négy szemközt van mondva, vagyis hátmegett. Gyulai beszélgetés közben is többnyire bírálatot mondott emberekről és tetteikről, de rendesen hozzátette: «Mondja meg neki, hogy én mondtam.» Szívesebben csipkelődött szemtől-szemben, s gúnyjának mindig volt magva, azért félték tőle annyira. Egyszer egy fiatal író látogatta meg, kinek a *Szemle* épen nagyobb tanulmányát tette közzé egy társadalmi kérdéstről. Gyulai gáncsolta a cikk zavarosságát, hogy nincsen benne «ordo clarus» s azt a tanácsot adta: ily hibát elkerülhet, aki cikkét figyelmesen lemásolja. Az ifjú író a másoló munkának már a gondolatára is elszörnyedt s azzal védekezett, hogy atyja, egy neves vezércikk-író, sem másol le soha semmit. «Meg is látszik rajta», vetette oda Gyulai. «Nem ítélnétek atyámról», pattant fel a látogató. «De én ítélnétek», mondotta Gyulai az olyan ember nyugalmával, aki nem hódol a társasélet azon szokásának, mely szemben hízeleg, csak hátmögött bírál s kész az ítéletet az utókorra hagyni még közügyekben is.

Gyulai annak nézte az irodalmat, azért sürgetett folytonos, éber kritikát. «Nekünk az irodalom és művészet több, mint más szerencsésebb nemzeteknek; nemcsak a műveltség és szellemi élvezet kérdése, hanem a nemzetiségé, a nemzeti lété is egyszersmind.»¹ Ezért lelkesült érte kora ifjúságától fogva, fejtegette érdemét nemzeti fejlődésünk körül, védelmezte hagyományait, erkölcsét, méltóságát, szentelte neki életét. Hányszor nem láttuk öreg korában is fölcillanni szemét s egész hévvel vegyülni a társalgásba, mihelyt irodalomra fordult a beszéd. Óh, Gyulai szerette az irodalmat, mint kevesen; feláldozta érte költői becsvágát is, magára vállalva a bíráló hálátlan tisztét. Együtt vezette ebben az igazság tisztelete s a költészetért való lelkesülés.

¹ *Emlékbeszéd.* II. 283.

E kettő egész költői és kritikai munkásságát áthatja. Kezdő művein ugyan a romanticizmus lehellete érzett, de az elsők között volt, akik a népköltés felé fordultak, melynek egyszerűsége és igazsága közel állt hozzá. Ő fejtegette azt nálunk költői szempontból legmélyebben, kivált a népdalt és balladát. Tanította, hogy «a népies eszme, amint nálunk kifejezett, nemcsak pusztán naivságot jelent, de közel rokonságban van a költészet tisztán nemzeti fejlődésével».¹ Hirdette, hogy a népelem megtisztítja a nyelvet, általánosabbá teszi a költészet hatását, némieken szabályt is adhat a műköltészetnek, sőt új formákkal gazdagíthatja. Feltárta Petőfiben a népies nemzeti szépségeket s *Toldi estéjé*-n mutatta ki, hogy „a népies eposz sem több, sem kevesebb, mint a nemzeti». Ő volt ez irány úttörője a kritikában. Maga is tanulta a népköltészetet: átköltött meséiben, Szilágyi és Hajmási ódon történetében szinte összeolvadt vele. Fogékony volt a naiv báj iránt, az életben is vonzotta az egyszerű emberek lelki világa, szívesen állt velök szóba s örömet eltréfálgatott gyermekekkel. A népköltésen tanulta az egyszerű és világos szerkezetet, mely együtt születik a tartalommal, mint gyümölcsön a héj. Ez tömörség mellett folytonos haladást és gyors kifejlést jelent. Kedvelte a népdal mozgalmasságát, például a *Fakó lovam fel van kantározva* kezdetű négy sor közvetlen magánbeszédét, mely a legény készülődését, útját, kedveséhez érkezését drámaian szemlélteti. Ez elevenesség átszállt az ő költészetére is. *A távozó* c. versében minden csupa mozgás, elevenesség: felette vándorfelhők szállnak, vadgalamb repül; amint halad, már a toronynak is csak tetejét látja; eltűnik a vidék, csak a vándorbot marad meg, csak egy könny a szemben. *A vándorfiú* az útfélen elszunnyadva, álmában végig éli a viszontlátást kis hugával, anyjával, a vén cseléddel. Egy-egy versszak sokszor valóságos jelenet. Ilyenekből rajzolódik ki egy szerelem egész története a *Szeretnélék még egyszer látni* kezdetű költeményben. A *Szüreten* elegikus rajzában stropháról strophára a mult vidám képei újulnak fel, hogy kihaljanak az ellentétben, az ötvenes évek gyászában, mikor a fiatalság oda van, nincs kedv a tánchoz, a lőpor elfogyott, sok a sír a völgyeken. Az ilyenek önkényt vezetnek a balladás képhez, ha az összerakás helyett egy mozzanatot emelkedik ki. Ilyen *A bujdosó*, mely a költő saját élményéből keletkezett, midőn Gernyeszegen egyszer a gróf

¹ *Kritikai dolgozatok* 114. 64.

lovászának lován ment lovagolni s a ló meg akart állani a megszokott helyeken: a kocsmá előtt, a lovász anyjának, kedvesének házában. A költő a szabadságharc egy menekülőjét képzelte a maga helyébe, aki egyre gyorsabb vágatásra sarkantyúzza meg-megálló lovát s oly nehezen tud elszakadni útjába álló emlékeitől. E genrekép szinte balladává emelkedik: minden mozzanat a lovas lelkébe világít, a multba s a megváltozott jelenbe. S nem a népballadák egyszerű drámaisága teszi-e remekké a *Hadnagy uram*-at, hol három kérdés és három válasz csaknem azon mód ismétlődik, mégis egész eseményt jelenít meg s egy emberben a honvédsereg egész hősiségét, a nemzet egész elszántságát fejezi ki.

Költeményeinek benső jellemvonásuk: igazság. Eötvös Károly szemére lobbantotta a lyrikusnak, hogy képes szerelmes verset így kezdeni:

Nem vagy te legszebb a világban,
Tán oly szép sem, mint képzelem, —

csakhogyan e sorokat azzal folytatja:

De nekem érted szép az élet
És boldogság a szerelem.

Ennyire irtózik a túlzástól, de tartózkodása ilyen mély érzéssel egyesül. Hízélgés nélkül rajzolja későbbi hitvesét a *Nők a tükör előtt* egyik rajzában is, amint virágot tűz hajába s azt mondja: «Ő így tart szépnek. Ő mondotta, nem is mondott több bókot soha.» Valóban, szerelmes versei nem bókok, hanem lelkének feltárásai. Sajnáljuk-e, ha a felhevülés önámító pillanatai helyett férfias komoly érzésben gyönyörködhetünk, ami sokkal ritkább az életben és költészetben? Nem mutogatja érzelmeit fátyol nélkül, de azért oly szemérmesek, mert nem festett képek, hanem eleven lelki valóságok. Midőn kimondja, hogy szeret, ahhoz e jelzőket választja: hiven, büszkén, szabadon (*Midőn elindult.*) s viszonzásul elég neki azt látni: «Elárul néma örömed.» (*Szeretnélek még egyszer látni.*) Családi boldogságából köznap-i ömlengések helyett bájos bölcsődalok s gyermekmesék fakadnak. Hitvesének emlékéhez is hű; oly költeményekben siratja el, mint *A budai Rózsahegyen, Margit szigetén*, főképp pedig költeményeinek gyöngye, az *Éji látogatás*, melynek eszméjét egy dán népballadában már 1860-ban dicsérte,¹ de

¹ *Krit. dolg.* 315.

költői erővel akkor támad föl benne, midőn ifjú feleségét eltemeti s a gyermekeihez a sírból is hazajáró anyában órá s a maga három árvájára ismer. Beöthy azt mondotta róla, hogy emlékeinek mintha csak utóérezéseit énekelné. Bizonyára nem a hirtelen fellobbanások embere, van benne valami elegikus; érzéseit meg kellett szoknia, végig élnie, mielőtt útjokra bocsátotta, nemcsak a megszólalás telt nála időbe. De csoda-e, ha emlékeiben él, midőn ifjú feleségét nyolc évi házasság után sírba tette, s egyik leányát és fiát is el kellett temetnie? Hazafias költészetére az elnyomatás kora vet árnyékot, utóbb az aggódó szív balsejtelme. Gyászait s honfibúját maga sorolja elő egy költeményben, melynek visszatérő sora ez: Azért oly bús, komor dalom.

Költeményei nem csupán egyéni életét kísérik végig, hanem a nemzetét is. Midőn tanár-korában Horatiust olvassa diákjaival, szemében a római zsarnokság képe összefoly a magyar elnyomatásával, de az epikureus költő élvágyba fúló közönyétől a fájdalom szent érzéséhez menekül, a csüggedés elől az igazságba vetett hithez. Midőn a derültebb napokban fonákságok és bűnök burjánzanak fel közéletünkben: szatirákat ír a Széchenyi tanaival kérkedő szájhősök ellen, kik a nagy nevet cégérül veszik, majd a népszerűség új zsarnokságára, melyet egyaránt hajhász a fórum tribunjá, a divat-politikus, az éhes hivatalvágy, a népnek hizelkedő író. Természetéhez illett a szatira; mi más ez, mint bírálat költői alakban? Nem az elégtelen szellem játéka nála, nem pusztá céllovás a gúny nyilaival; mély érzésből, hazafiaggondalomból fakad, a tiszta látás felelősségérzetéből s az igazmondás kényszeréből; maga mondja:

e gúny csak könnyek árja,
A szívbe fojtva s ott méregre válva.

Később sem fojtott el egy-egy keserű sóhajt a könnyelmű és lármás hazafiság láttán, mely a kiegyezést s a nyugodt haladást fenyegette. Fiatal kora óta barátság fűzte Kemény Zsigmondhoz, a kiegyezés nagy publicistájához, utóbb Deákhoz is, aki első levelében azt írta neki, kár volt a megszólításon tépelődni, «egyszerűbb lett volna, ha Ön engem barátjának szólít, minek leginkább örülnék.»* Ily jellemeknél a barátság nem alapszik a találkozás gyakoriságán, sem pusztán kedvező személyi benyomáson, szükséges hozzá a jellem és az elvek rokonsága. Gyulai szintűgy

* 1864 aug. 9. *Deák emlékezete*. — Levelek, 1822–75. Ráth Mór, 1890. 316. lap.

erkölcsi súlyával hatott az irodalomban, mint a politikában Deák, s szintűgy megvolt benne az igazlátás és igazmondás adománya. Ebből fakadtak politikai xeniai.

Már 69-ben intette nemzetét:

Csellel, karddal mért küzdeni véled,
Magadat ha így agyonbeszéled.

(Sok beszéd.)

Még sokan emlékezhetünk rá, mily megindulással olvasta föl költeményét, épen e teremben, a párt-düh elfajulása ellen, az első obstrukció idején (*Az év végén*, 1898.).

Utolsó politikai versét keserű lemondással fejezte be:

Csak Isten segíthet immár
Rajtunk, többé nem magunk.

(*Válság*, 1906.

Bp. Szemle, 125. k. 130. l.)

Nem költői jóslat ez, minők ritkán szoktak beteljesülni, csak a józan értelem tiszta látása. Alig van e versekben, ami költői hatásra célozna, legföllebb némi epigrammai él, de annál több az aggódó szív igazmondása.

Akik kritikusi szigorát nyögték, ha már igazát el nem vitathatták, boszúból a költőt kezdték benne kicsinyleni. Pedig Gyulaiban meg volt a valódi költő természete: fogékonyság a szív halk dobbanásai, a magukat is titkoló érzések, a természet hangulatai, a kor eszméi és érzései iránt s meg volt benne maga kifejezésének kényszere, mi a valódi költő vonása. Verseiben úgy kitárja szívét, mint meghitt barátai előtt sem tenné. A művészi alkotás varázsa teszi ezt, önfeledtető öröme, mely széttepi a személyi kapcsolatot, nem gondol az idegen szemekkel s önálló életet ad az alkotásnak. A kezünkbe fogott pálca megtoldja érzékünket, a bot végével tapintunk, szinte ott érzünk; az író tollnak is megvan az a büve, hogy tovább vezeti a szív érzéseit. Bármily szemérmes és tartózkodó volt Gyulai, tolla kibeszélte érzéseit még próza-elbeszéléseiben, még tanulmányaiban is. A *Nők a tükör előtt* utolsó jelenete valóságos szerelem-vallás. Mikor fiát gyászolta, épp akkor vártak javításra íróasztalán a *Régi udvarház* negyedik kiadásának ívei. Abban is van egy jelenet, mikor az öreg Radnóthy fia életéért reszket s tehetetlenségében azzal biztatja magát: «Reméljen az ember, ameddig lehet». A fiát elvesztett költő ezt írta hozzá: «... sőt még azon túl is». Oda adta a maga érzését a másik

bús apának, regénye alakjának, rajta keresztül biztatva önmagát erős lelke bölcs és fájdalmas vigaszával, mert kimondva erősebb a vigasztalás.

Szépprózai munkái épp úgy érzéséből fakadnak, mint versei. Romantikus fiatalkori regénye, *Az aranycsináló*, legalább egyéni benyomásból sarjadt: mint nevelő, Bethlen János háza népével megfordult Désen, ahol mindenki érdeklődéssel nézte s mutogatta az utolsó alchymistának, Czakó Zsigmond atyjának kéményéből felszálló füstöt.¹ *Az első magyar komikus* gyermekkori ismerőse volt; *A vén színész*-t a színház iránt való érdeklődése, a színész-lélek ismerete súgta: az iskolában Rollé-nak csufolták, mert mindig szavalgatta a színházban látott szerepeket;² testvérbátyja, Ferenc, hivatalnokból színésznek ment, szobra áll a kolozsvári régi színház homlokzatán. *Glück-Szerencse úr* berlini emlékeinek töredéke, hol a magyar egyetben egy Kecskemétről odaszakadt szücs-mesterrel találkozott, aki német felesége mellett maga is elnémetesült. *A Régi udvarház* Erdély gyásznapjait örökíti meg. *A Nők a tükör előtt* tiszta lyráig emelkedik.

Mély sympathiával rajzolja alakjait, erre Riedl Frigyes mutatott rá. Jobbára kis emberek világából választja őket, hasonlón az orosz realistákhoz és Gogolyhoz, akiket ekkor még nem ösmert. Figyelme első sorban lelki világukra fordul. Szegényes életüket egy-egy mély érzéssel szépíti meg, mely többnyire fájdalommal válik, amint alacsony helyzetükben elsenyved. E vándor-komédiás, kiben egy Othello indulata vergődik a rongyos ruhák alatt; e megtapsolt komikus, kinek puszta beléptét a színpadra már hahota fogadja, pedig ő tragikai szerepekért eped, gyűlöli e sikert, a közönséget, mely félreérti, s minél komolyabban játszik, annál nevetségesebb: merőben tragikai alakok, a mindennapi élet prózájába fojtva, hol a szenvedély büntetttre ragad, a fájdalom csak szálnalmat ébreszt, fájó mosolyt, legfőlebb a humor könnyecskéjét. Gyulai a megtagadott vagy megsebzett érzelmek költője. Benne magában is sokáig fenyegették elnyomással a küzdő költőt a mindennapi gondok, a kenyérkereső munka, a folytonos tanítás. Még 1856-ban is erről panaszkodik Csengerynek: «Lelkemben elfojtott érzéseket hordoztam, melyeknek nem vala időm szót adni, megbénított gondolatokat, melyeknek nem mertem ihletet adni».³

¹ Galamb Sándor úr közlése.

² Legifj. Szász Károly: *Gy. P. ifjúkori drámai kísérlete*. — Bp. Szemle, 150. költ.

³ *Budapesti Szemle*, 1923. okt. 32. l.

Alakjai hasonló lelki harcokat vívnak. Helyzetük és lelkesülésök, a valóság és képzelet tusái közben sebesülnek meg, mint Radnóthy, aki visszahúzódik a mult kriptájába, emlékei közé s nem akarja észrevenni, hogy a valóság hatalmasabb. A németté vedlett berlini szücsmesterben viszont a mult éled fel, amint felesége szigorú pillantásai alatt a megszokott sör helyett egyre több pohár bort hajt fel, mind beszédesebbé válik, egyre bizalmasabban szólítja hallgatóját, s mindinkább kitör belőle a kecskeméti természet, mint a nagyvárosi kövezet résein kiserked egy-egy bokor fű. *A nők a tükör előtt* rajz-sorában az író az igazmondó tükörrre bizza, hogy szemébe mondja az igazságot a korát titkoló asszonynak, a divat, jómód és hiúság rabjainak. A vén színészt e pálya átka éri utol: a színpad szenvedélyét lehozza az életbe, szerepe túlfokozza való fájdalmát s tragikusan összetéveszti a játékkal a valóságot. Hogy milyen mély és érdekes lélektani témához nyúlt itt Gyulai (1851), semmi sem mutatja jobban, mint hogy e tárgy később többször felmerült a külföldi irodalomban is. Ouida az *Egy orgonaág*-ban (1872) hasonlókép egy színész túlszigázott szenvedélyét festi, mely féltékenységében s bosszújában szintén gyilkosságig ragadja; e problémát ragadta meg Daudet, Delobelle alakjában, aki folyvást belekeveri színészi páthosztát a valóságba, de komikai árnyalattal, inkább megvetést, mint szánalmat keltve; ez alak egész typussá vált.¹ Ezeket nálunk is ösmerik; talán inkább, mint Gyulai beszélyét s alkalmasint ezt is többen olvasnák, ha idegen nyelvből kellene magyarra fordítani. Az ő beszélyeit is ismerték külföldön; *A vén színész* franciául is megjelent, németül minden nagyobb beszélye. *A régi udvarház*-at Schumacher dánra is lefordította; de legnagyobb elismerés ránézve az volt, midőn a *Régi udvarház*-at Thackeray kiadta a maga folyóiratában, az eredeti rajzok másolataival. Ezt erős erkölcsi érzéke s meleg humora mellett a látás és előadás realitásának köszönhette, mely képzelet helyett megfigyelésre s átérzésre épít, irtózik a «szörnyű szép»-től s nem akar elszakadni a valóságtól. Lélektani hűsége mellett ebben áll előadásának igazsága.

Alakjait s az életet folyvást bíráló szemmel nézi. Éleslátása emberekben ép úgy felismerte a gyarlóságot, mint irodalmi műveken. Költői műveiben is sokszor megvillan a bíráló éles szeme s e szemben a gúny szikrája.

¹ Fromont jeune et Risler aine, 1874.

Midőn először pillant bele a főváros társadalmi életébe, mely pedig akkor — 1852-ben — komolyabb volt, azt érzi:

E társaságot soh'sem szokhatom meg,
Hol illem a szív s elmésség az ész.

(A fővárosban.)

A szenvedlést ítéli el egyik alakjában (Arpadina), kiről azt írja: «lenézte a férfiakat és nőket, kik elég szellemtelenek örülni az életnek». Elbeszélő nagy költeményének, *Romhányi*-nak, korrajza eleven bírálata pártoknak és egyéneknek, egész vitatkozást indít alakjai közt a szabadságharc vezéralakjairól, maga is beleszól, tanulmányokkal fölérő strófákban jellemezve Kossuthot s Görgeit. Egész sereg alakot fest és bírál, többek közt a beszédes politikust, aki «tettben haboz, de szóra kész», Széchenyi ellenfele volt, de most tanításait harsogja,

S oly önérzettel hallgat el,
Mint aki nagy dolgot mivel. (IV. 10.)

Hőset sem kíméli. Szalmalángú szeleverdinek rajzolja, aki eleinte szinte csak kedvtelésből, majdnem sportból vesz részt a nemzeti mozgalmakban, csélcsap udvarlásai közül inkább a szerep, mint a tett terére lép.

Három megyébe most Romhányi
Mint főkörménybiztos kiszáll;
Először nem tud mit csinálni,
Aztán sok ostobát csinál.

A költő később igazságot szolgáltat neki:

Nagy elveit, lármás beszédit
Föléri legkisebb sebe....

De midőn magába száll is, sorsa a keserű tanulság tükre:

Csak akkor csüggünk igazán,
Ha tönkre tettük, a hazán.¹

Igy lappang a költőben mindig a bíráló.

Visszont kritikai munkáiban sem tagadja meg a szépíró. Azon legkitünőbb kritikusok közé tartozik, akik, mint Macaulay és Saint-Beuve, verseket, szépirodalmi munkákat is írtak s midőn bírálnak, saját írói tapasztalatuk segíti

¹ De hőse még üldözötten s betegen sem menekül éber bíráló szeme elől. Azt halljuk róla:

Már nem beteg, csak érdekes,
De ily hatást most nem keres.

őket a művek megértésében, a gyöngék fölismerésében. Ki érthetné meg inkább a költőt s méltányolhatná jobban, mint aki maga is érezte az érzelmek lázongását, a formák szoros békóit, a szerencsés kifejezések illanását, az eszmék vergődését, a gondolatok felhő módjára szétfolyó alakváltozásait, az alkotás kinnal elegy gyönyörét s a kész mű hasonlatlanságát az elképzelthez. Vannak e kételtűségnek veszélyei is: a kritikus lágysága s az elnémulásig menő önbírálat. Gyulai tehetsége egyensúlyban volt; benne a fogékonyság s az elméleti jártasság csak támogatta egymást. Kritikai munkáiban sem hagyja el érzéke sem a forma csínja, sem átérzés dolgában. Stílusa hozzásimul a tartalom minden árnyalatához; néha merengő lágyság fogja el, máskor érvei úgy kopognak, akár a jégeső. Ha mondatait idézik, világosságukkal és lendületükkel ép úgy kíválnak a más szövegéből, mint magvasságra.¹ Egy-egy képe örökre a tárgyhoz szegődik; így amint Széchenyi *Blick*-jét jellemzi, melyben összeolvad bölcsesség és tréfa, siró ellágyulás és üvöltő átok: «mintha Lear király egy személylyé olvadt volna bohócával.» Értekező prózánról ő nyirbálta le a nehézkes szájbarágásokat, kitéréseket, előre- és hátramutatásokat, ő tette egyszerűvé, világossá, tömörre és mégis könnyeddé, ő emelte mai fokára. Nem hiába vésették tisztelői a jubileumán átadott aranytollra, hogy az a magyar próza aranytolla s méltán mondotta Zichy Antal, hogy ha elveszne, e felírásról akárki ő hozzá vinné haza. Műforma dolgában a görög és a latin irodalom tudományos műveire hivatkozott s a franciákra és angolokra. «Az irodalmi forma nem is egyéb, — úgymond — mint a tudomány népszerűsége, mert jobban és többnek tanít, mint a pusztá irodalmi forma nélküli tudomány». «Az eszmék rendezése és fejlesztése már magában némi művészettel jár»,² kivált aki nagy közönségnek ír s épen izlésről, annak magának is törekednie kell a csínra.

A szépírónak köszöni a kritikus a ritka fogékonyságot is. Vallotta, hogy «a kritikára nem elég az értelem analysise, szükség van az érzés élénksége, a képzelem erejére is».³

¹ Szigligetinek *A dráma és válfajai*-ról írott könyvében *A tragédia fajtái* c. fejezet így kezdődik: «A költő tárgyát szabadon választja (a történetből vagy az életből), az lehet előnyére vagy hátrányára, de mentségére soha.» E sokatmondó két sor elüt a többi szövegtől. A könyv végén megtudjuk, hogy Gyulai átadta a színi iskolában tartott előadásainak vezérfonalát Szigligetinek; e mondat biztosan abból való; akárcsak Gyulai kezeirésében olvasnánk.

² *Kritikai Dolgozatok* 247. 257. l. Polemikus levelek Erdélyivel.

³ *Kritikai dolgozatok*, 253. l.

Benne megvolt az a megnevezhetetlen érzék, mely egyszerre átérezte az író szándékát, a mű minden részletét s távlatait; értette az érzelmek logikáját s ellenmondásait. Gondoljunk csak a szárnyaló szavakra, melyekkel a *Szózatot* odaállította a magyar hazafias lyra fejlődésének csúcára, kifejtve érzését s gondolatát, vérkeringését, melyek nemzeti énekünké avatták. A szépirodó segíti emberek és korok eleven rajzában; Vörösmarty ifjúságának vonzó elbeszélése helyén lehetne regényben is, ép úgy Katona József istenes apjának képe valódi szépirodai munka. Még inkább az mély behatolása a lelkekbe. Ki tudná elfeledni Katona lelki rajzát, midőn megválva színpadtól és irodalomtól, hazamegy Kecskemétre, hivatalt vállal, hogy öreg szüleinek gyámola lehessen; a «percegő pennájú» alügyész pöriratokba temeti írói terveit; de ha színészek vetődnek Kecskemétre, pártjukat fogja, eljár előadásaikra s székében fiatalkori küzdelmeire gondol, midőn a színész és drámaírói koszorúiról álmodozott. Az életrajzíró meg tudja ez önfeláldozás s megszólal az erkölcsbíró, hogy rámutasson e példára: «A hiúság önzésének, a képzelődés hóbortjának, a szenvedés betegségének annyi példákra találunk költők és művészek életében, hogy mindig jól esik egy-egy tiszta érzés, néma önfeláldozás, leplezett erény emlékének megnyugodnunk, ha mindjárt fölötte drágán volt is vásárolva».

Gyulait mint költővé, kritikussá is az irodalom szeretete avatta. Kezdi író korában, 1850-ben azt írta Szász Károly barátjának, hogy drámát ír; «ha szerencsésen sikerül, kizárólag e nemre adom magamat, mert különben is legkopárabb, legelhagyottabb... A jó drámaköltő most többet használhat nemzetének, mint bárki. A szószék összetörve, a sajtó lenyűgözne, csak a színpad áll még, hol az eszmék jellemekben megjelenhetnek, anélkül, hogy éreznék azok, kik ellenségei; hol a mult föltámadhat halottaiból, anélkül, hogy az élők elbizottságukban féljenek tőle...»¹ Ép ily céltudatosan, ép ily elszántan lépett a bírálói pályára, midőn irodalmunk s a közizlés érdekében szükségét látta az igazság kimondásának. «Én azok közé tartozom, kik szívükben bizonyos irodalmi ábrándot és lelkesülést táplálnak s úgynevezett szigorúságuk önmaguk és mások irányában nem egyéb, mint egyszerű kötelesség».

Neki nemcsak az irodalom, «az izlés sem magánügy, sőt nemzeti ügy, amely szoros kapcsolatban van az állam

¹ Legifj. Szász Károly: *Gyulai Pál ifjúkori drámái kísérlete*. — *Budapesti Szemle*, 150 köt. 223—24. l.

és társadalom igen fontos erkölcsi érdekeivel». ¹ E meggyőződés vezette, midőn a bírálói tollat kezébe fogta.

Ő kezdte az ötvenes évek elején a «középszerűség csipripolását» elriasztani (*Pesti Röptvek*, 1850.) s lelkesülten magyarázni a valódi nagyokat. Megtisztítja Petőfi költészetét a bírálók félreértéseitől s értetlen utánzóitól, kik az ő népies egyszerűségű költészetét népi szavak és szokások halmozásával akarták utolérni, Gyulai szava szerint oly «tájköltésszettel», «melyben több a népismeai adalék, mint a költészet». Ő szólt először méltó hangon Arany Jánosról, «a gyönyörtől elfogódva», *Toldi estéjének* megjelenésekor. De bár ő volt a nép-nemzeti irány kritikai harcosa: mégis, midőn Vörösmarty fénye méltatlanul homályosulni kezdett, kiadta munkáit s megírta életrajzát, megújítva a költő hatását s dicsőségét. Ő vívta ki a késő koszorút Katona Józsefnek, legjobb tragédiánknak mutatva fel *Bánk bán*-t s ezt be is bizonyítva töviről-hegyire. Így fordult nagy munkáival mindig oda, hol elfeledt vagy késlekedő igazságot kellett kimondani. Amit e műveiben kifejtett, azóta általános vélemény s az könyveinek kitünősége is.

A Petőfiről szóló tanulmány új hang volt irodalmunkban s új ízlés szava. Toldy Ferenc adta ki az *Uj Magyar Muzeum*-ban 1854-ben s egyik munkájával ajándékozta meg az ifjú szerzőt, aki úgy érezte: ez avatja íróvá. E könyvvel Toldy az irodalomtörténet-írás újabb korszakát is Gyulai kezébe tette le. Fejtegetése Toldyra is hatott; ő, aki addig Kisfaludy Károly és Vörösmarty munkáiban látta irodalmunk csúcspontját, három év múlva méltánylattal vette föl *A magyar költészet kézikönyvé*-be Petőfit, Aranyt és Tompát, az új irány úttörőit. Ettől fogva irodalomtörténetünk Gyulai ízlését és ítéletét követte. Gyulai tovább fejlesztette Toldy munkáját. Toldy ásta ki a feledésből régi irodalmunk nagy részét, ő kapcsolta össze folytonossá; nem csoda, ha a gyűjtő és felfedező szenvedélyével minden apróságot megbecsült. Gyulai kritikai érzékkel rostálta meg az anyagot; írónk legnagyobb részének fémjelzése ő tőle való. Vannak jeles esztétikusok és irodalomtörténet-írók, akik pompásan tudnak elemezni valamely művet, elmésen indokolnak már megállapodott értéktételeket, latra kimérve a mérleg két serpenyőjén az érdemeket és gyöngéket, de tanácstalanul állnak egy új jelenség előtt. Gyulainak e tekintetben csodálatos érzéke volt. Mint a gyakorlott ötvös a kezébe vett ékszer

¹ Budapesti Szemle, IX. 1875. 415. l.

súlyáról megérzi aranytartalmát: első tekintetre meglátta a mű becsét és fogyatkozásait.

Ítélete magából a műből indult ki s a hatásból, melyet reá tett; sem régiség, sem újdonság nem vesztegette meg. Meglátszott rajta az irodalom multjának s jeles példáinak ismerete: ebben az irodalmi hagyományok őre volt. Ragaszkodott a hagyományos formákhoz, melyek századok tapasztalatából jöttek létre; újításokat bizalmatlanul nézett; ebben állt irodalmi konzervatizmusa, mit oly könnyen neveznek maradiságnak, sőt elmaradottságnak. «A művészet törvényei nem konvencionális szabályok, — úgymond — hanem oly igazságok, amelyek a természetben, emberi szíven, a különböző művészetek és műfajok sajátságain és céljain alapulnak.¹ Szerinte «a költészet a természet és az emberi szív szabatos rajza, különösen az emberi szívé... Övé az ember egész külső és belső világa, összes viszonya Istenhez, társadalomhoz, államhoz, tragikai és komikai küzdelmei a bölcsőtől a sírig».² E magas szempont hozta magával, hogy az írótól komolyságot, tapasztalatot sőt tanulmányt követelt; léhaság, könnyelműség felingerelte.

Ízlése ép oly józan és egészséges volt, mint értelme. Megkívánt bizonyos eszményítést, mely nélkül a legtúlzóbb realista sem lehet el, de elfordult a semmibe épült légváraktól. «A költészet leglégiésebb alakjai is csak úgy hatnak, ha emberi vonással vannak felruházva. Igaz nélkül nincs valódi szép».³ Megkövetelte az erkölcsöt, de nem az erkölcsi leckét, irányművet, tanköltészetet. «A valódi költészet, midőn nem keresi is, összhangzik az erkölcsiséggel... A költészet nem erkölcsi prédikáció, de még kevésbbé az erkölcsitelenség prédikálása». «A költészet célja a szép, de a szépet úgy nem alkotni meg erkölcsiség, mint igaz nélkül».⁴

Rendkívüli érzéke volt a külső arány, tartalom és forma összhangja s emelkedése, szóval a szerkezet dolgában; szemére is lobbantották, hogy még a dalban is kompozíciót keres. Kényes szeme volt a fölépítésre, hogy a gondolatmenet zökkenő nélkül haladjon; bármily jeles műnél megróttá, ha a szép részek nem egymásból forrtak ki, csak egymás mellé vannak aggatva. Ebben Arany volt példája, a jellemrajz vizsgálatában Arany és Kemény. Élő embereknek is hamar lelkükbe látott, érdekelte életük, észrevette gyarló-

¹ *Budapesti Szemle*, IX. 415.

² *Emlékezésedek*, II. 225.

³ *Emlékezésedek*, II. 227.

⁴ U. o., 247, 252.

ságaikat s tetteikből és szavaikból bizton fölismerte a jellemet. Katona tragédiájában a jellemfestést azzal dicséri, hogy majd minden mondat egy-egy lélektani mozzanat. Értette a szenvedélyek logikáját s a tragikum mysticizmusát, amint Kemény Zsigmondnál uralkodik, kinek regényeit Arany a legjobb magyar tragédiáknak tartotta. Eszerint alapjában nemes szenvedély, sőt erény túlsága is bűnné válhatik; egy ballépés vétkesebbé tehet bennünket s szerencsétlenebbé mást, mint bűneink s a bűnhődés rendesen nincs arányban a tévedéssel. A tragikum fogalmát ő tisztázta először irodalmunkban, *Bánk bán* példáján. Volt fogékony-sága a komikumra is, de elemzését nehezebbnek tartotta a tragikuménál. Meghatotta a mesék naiv bája, a lehellet-szerű szépség, mint *Csongor és Tündé*-é, hol a népmese fölött példázatok lebegnek s oly érzések szólalnak meg, melyekhez minden szó keménynek tetszenék, kivéve éppen ott a Vörösmartyét.

Különösen a dráma érdekelte, hol a szerkezet a leg-szorosabb, a szenvedélyek elevenen lépnek előnkbe s a cselekmény leginkább összeforr a jellemrajzzal. Az ötvenes évek végén divat volt különbséget tenni színi hatás és költői hatás közt, amazt inkább külsőségektől várták, ezzel a színpadra kevésbbé való szépségeket mentegették. Gyulai kibékítette a kettőt a drámai hatás kívánalmában, hirdetve, hogy «a tartalmat nem a színpad, hanem az élet tanulmánya nyújtja¹ s hogy a költészetben semmi sem hat költészet nélkül». Felkarolta a népszínművet, mely egyrészt leszorította színpadunkról a külföldi bohózatokat, másrészt kereste az utat a népdráma felé. Nemcsak az irodalom kötötte le figyelmét a színpadon; bírálta a rendezést és a játékot is, melyek a költői művet kifejezik vagy meggronthatják. Nem került ki figyelmét a hibás gesztus, hibás hangsúlyozás. Bírálatainak gyűjteménye a korabeli színpadi irodalom története s nem kevésbbé a színjátszásé.

Ily kritikus, aki ennyi tanulmánnyal készül fel, ily magas elvekkel s ekkora lelkesüléssel lát munkához, nem lehet könnyen kielégíthető. Maga jellemezte a bírálók két ellentétes típusát: a fogékony kritikust, aki szinte irodalmi világfi s a lapok tárcáiban uralkodik; talál szempontokat, honnan méltányolni lehet nem kitűnő jelenségeket is; nem mély, de szórakoztató, nem igen magvas, de formás; hatása meddőbb években jó, mert bátorító s a közönségben érdeket

¹ *Dramaturgiai dolgozatok*, II. 403.

tud kelteni. Baj, hogy tulajdonképen nem mond ítéletet s gyöngíti az irodalom komolyságát.¹

Az «epés kritikusok» nem ily fogékonyak, sőt elfogultaknak tartják őket; előttük határozott eszmény lebeg, elvekből indulnak ki, «következetesek a kegyetlenségig, érelyesek az üldözésig s kíméletlenebbek, mint magok hiszik». Ki nem állhatják a közepszerűséget, vissza merik riasztani a kezdőt s megtámadni a koszorút. Megbélyegzik a nyegleséget s koszorút vívnak az érdemnek. «Érzik és tudják, hogy a szenvedélyes gondolkozó, kinek szívében fekszik az igazság, egyszersmind a leglogikaibb gondolkozó is.» Gyulai ilyen kritikusként tartotta magát. Tudta, hogy ez bátorságot, sőt elszántságot kíván, mert «a lelkesülők nemzete vagyunk, kérlelhetlen vizsgálódáshoz nemcsak hajlamunk nincs, hanem ellenszenvvel viseltetünk iránta».² Számolt ezzel; szavajárása volt, versben is megírta,³ hogy magával kíván békében élni, nem a világgal. Az igazság és elvei védelmében mindig kész volt a polemiára, mely szerinte azért ment ki divatból, «mert a kritikusok sokkal kevésbbé hisznek elveikben, hogyszem védjék».⁴

Kritikájának szigorúságát nemes vonások enyhítették. Első sorban meggyőződése, melyet éles harcai közben sem vont kétségbe senki. Azután a — mint ő nevezte — gentleman-kritikus modora, «ki nemcsak igazságos ítéletre törekszik, hanem igazságos modorra is; ítéletére nem engedi ugyan befolyni a kegyelet érzelmeit, de igen a módra, mely szerint azt kifejezi».⁵ Tanítványainak is sokszor lelkükre kötötte a klasszikus mondást: «fortiter in re, suaviter in modo». A fény- és árnyoldalak igazságos egyensúlyba állítását lelkiismeretbeli dolognak tartotta. Mint szerkesztő, nem adott hitelt oly bírálatnak, mely csupa elismeréstől áradt; megkövetelte a hibákra való rámutatást. Tanítványait ép úgy óvta a felületes ítélettől, mint az írók, s munkáik túlbecsülésétől, akikkel épen foglalkoztak. Ő maga mesterien olvasztotta össze a méltánylatot a teljes igazsággal, még a kegyelet műveiben, emlékezéséideiben is. Kemény Zsigmondról sem hallgatta el, hogy jobb kigondoló, mint kidolgozó; viszont Szigligeti mentségéül felhozta, hogy nagy elfoglaltsága mellett nem érlelhette ki terveit s a

¹ Kritikai dolgozatok, 254. s köv. l.

² Kritikai dolgozatok, 384.

³ Vigasz. — Budapesti Szemle, 129. köt.

⁴ Kritikai dolgozatok, 144.

⁵ Kritikai dolgozatok, 354.

színpad ismerete a színi hatás felé sodorta, de elismeri, hogy így is fensőbb fokra emelte a magyar dráma technikáját. Emlékbeszédei sűrített essay-k, mint az Arany Jánosról szóló, s mint a fényképező gép, kis keretben is tisztán örökítik meg az egész alakot. Az irodalmi szónoklat mintáivá avatják ezeket a közvetlenség és emelkedettség s a hang megindultsága. Itt megszólalhatott érzése, mely bírálatait is áthatotta. Maga mondotta, hogy nem tud felindulás nélkül írni. Bíráló társai vagy merev eszthetikai rendszerből indultak ki, mint Greguss, vagy mindent száraz logikával mértek, mint Erdélyi; Gyulai bírálatain átérzett lelkesülése vagy bosszankodása; nem csupán ismertette a művet, hanem átvitte saját érzését az olvasóra is. Ez érzés, ha méltánylat, ha gáncs, az irodalomért való lelkesülésből fakadt. Ez volt alapja Jókairól írt bírálatainak is, melyek egy időben heves ellenmondást keltettek. Ő érezte a képesség felelősségét s oly istenadta tehetségtől több gondot, nagyobb erőfeszítést, komolyabb munkát követelt. A felzúdulás különben is oktan volt, mert azóta sem írt Jókairól senki oly magas szempontból, előadásbeli művészetének és humorának oly méltánylatával.

Ilykép egyénisége kritikai munkáiban is érvényesült. Angyal Dávid a tanárról is azt mondotta: «nem kimért módszerrel, hanem megbecsülhetetlen egyéniségével hatott». Valóban benne tanítványai egy kiváló embert ismertek meg szemtől-szembe, egy valódi író és egy nagyhatású kritikust, aki hatalmas részt vett az irodalmi életben. Nála az irodalom nem pusztán elvont tudomány volt: összeolvadt életével, mint ismeretei egyéni emlékeivel, elvei kritikai küzdelmeivel. Tőle nem csupán ismereteket tanultunk, hanem az irodalom szeretetét.

Sajnos, kritikai és dramaturgiai munkáit nem gyűjtötte össze a maguk idején; könyvben csak későn jelentek meg, mikor már sok megbírált művet, sőt író is eltemetett a feledés. Ezáltal csorbult oktató és irányító erejük.

Gyulai elhallgatásával jó időre elnémult a kritika és ez nem maradt kár nélkül. Új tehetségek, új irányok tüntek fel komoly bírálat óvó szava nélkül. Ha ő megéri — s jó erőben — irodalmunk belső és háborús válságait, bizonyára fölemeli intő szavát, hogy az irodalmi harc egymás megbecsülését jelenti s javára válik az irodalomnak, mert tisztázza a forrongó véleményeket és izlést, mérsékli a túlságokat s fenntartja az irodalom egységét. Emlékeztetett volna a hagyományok erejére, hogy szellemi életünk ép úgy nem

önmagunkban kezdődik, akár a testi; hogy az irodalom nemzeti szelleme a nemzetre való hatásának is alapja, egyszersmind az eredetiségnek egy része. A háború után rámutatott volna a költészet nemzetfentartó hivatására s arra, hogy az irodalmi műveltség, mint a nemzeti érzésnek, az általános műveltségnek is alapja.

Ma példája világít előttünk: az íróé, aki egyszerű szépségekkel hatott; a kritikusé, aki az irodalomért való lelkesülést egyesíteni tudta az igazság méltóságával; az emberé, aki egy munkás és hasznos élet emlékével hív, hogy nyomait kövessük.

Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök megemlékezése a mohácsi csata évfordulójáról az 1926 jun. 14-én tartott összes ülésen.

Tekintetes Akadémia!

Mai összejeövetelünk utolsó lévén a nyári szünet előtt, engedjék meg, hogy annak megnyitásakor emlékeztessenek arra az évnapra, melyet a magyar nemzet f. év augusztus 29-én gyászos kegyelettel nagyobbiszabású ünnepi formában készül megülni.

A mondott nap lesz négyszázadik évfordulója *a mohácsi csatának*, mely Magyarország régi nagyságának és önállóságának sirjává lett s következményeivel hosszú időre hazánk területi egységét is megbontotta.

Soha még nemzetünk olyan mélyen át nem érezte e katasztrófa gyászos jelentőségét, mint napjainkban, amikor egy, talán még végzetesebb bukás következményeinek súlya alatt görnyedünk.

A vigaszt, vagy reményt kereső történeti okulás ösztöne összehasonlításokra indít, hasonlatosságokat és ellentéteket kutat és talál, melyek egyaránt tanulságosak lehetnek.

A hasonlatosság szembeötlő; hiszen az, ami Erdély elszakadása és a török hódoltság legnagyobb kiterjedése idejében a törvényes királyát uraló Magyarországból megmaradt, még kevesebb volt a mai trianoni Csonka-Magyarországnál. Azonban szembeötlők a különbségek is. Az akkori, megmaradt Magyarország kevésbé volt független és szabad, mint a mai, idegen zsoldos hadakat volt kénytelen eltartani s a végeken majdnem állandó harcokat folytattunk. Viszont az elszakadt részek sorsa sokkal kevésbé volt sanyarú, mint a ma elszakadottaké. Az elszakadt Erdély a portának

gyakran csak névleges fennhatósága mellett sok tekintetben aranykorát élte s a barbárnak mondott török uralom a magyart nemzeti mivoltában sohasem bántotta.

Még nagyobb az ellentét, ha a katasztrófa bekövetkezésének okait és körülményeit vizsgáljuk. 1526-ban a mohácsi harctéren bekövetkezett bukást a nemzet meghasonlása, egyenetlensége, fejetlensége készítette elő és az, hogy a támadással, mely az egész keresztény Európának szólt, nekünk magunkra hagyatva kellett szembeszállanunk. A legutóbbi világháborúban nemzetünk egész addig az utolsó fázisig, amikor már erejét a reménytelenség és ellenségeinkkel összejátszó elemek örölni és bomlasztani kezdték, hősi elszántsággal, hatalmas egységben állotta a harcot, velünk azok a nemzetiségeink is, amelyeknek elszakadási vágyát csak a külföldön hirdették, velünk hű szövetségeseink, és harcosaink hősi karja egész a végső összeomlásig minden idegen betörést honunk földjére vissza tudott verni. És mégis ez a háborúban négy éven át győzelmes nemzet, amelytől egy talpalatnyi földet sem sikerült fegyveres erővel elragadni, lett arra ítélve, hogy ezeréves birtokállománynak kétharmad részét legyen kénytelen telhetetlen éhségű szomszédainak átengedni. És ugyanaz az Európa tette ezt, amelyet mi Mohács előtt és Mohács után több mint három századon át saját testünkkel védelmeztünk a félhold meghorolásai és terjeszkedése ellen. Mohács óriási szerencsétlenség volt ránk és Európára nézve, Trianon azonban igazságtalanság volt, mely égbekiált és jóvátételt követel.

Bízunk benne, hogy amint volt feltámadás Mohács után, lesz feltámadás Trianon után is. Nem újabb harc és vérontás útján, hanem a népek saját akaratából; a mai állapotok tarthatatlanságának felismerése, az erőszakos békével szerzett szomorú tapasztalatok nyomán felülkerekedő jobb emberi belátás kell, hogy meghozza a változást, melynek eljövételében hiszünk, s melynek eljövételét munkálni fogjuk mindnyájan, a szellem fegyvereivel mi is.

Ez érzelmekkel, e gondolatokkal néz Akadémiánk a mohácsi gyásznapi közelgő évfordulója felé.

Bizottsági jelentések a pályázatok eldöntéséről.

A Nagyjutalomról és a Marczibányi mellékjutalomról, továbbá a Chorin Ferenc-alapítvány 1926. évi kamatainak odaítéléséről szóló jelentést l. fennebb 24—37., illetőleg 53—58. l.

Jelentés a Sámuel-Kölber díjról.

A bizottság szemlét tartva a fiatalabb nyelvészeknek 1925-ben megjelent értekezésein, egyhangúlag abban állapodott meg, hogy az idei Sámuel-Kölber díjra *dr. Pais Dezső*-nek «A lat. Philippus magyar származékai» (megjelent a Magyar Nyelv c. folyóirat 1925. évi folyamában) c. értekezését ajánlja. Az értekezés kitűnő módszerrel, éles elmével és nagy tudással mutatja ki, mely helyneveink s középkori magyar személy-keresztneveink alakultak becézgető rövidüléssel, továbbképzéssel a latin Philippus-ból, ilyen nevek: *Fülpös, Fila-File, Füle, Föl*(deák), *Föd, Fíles, Filó, Fülke, Füle*k.

Budapest, 1926 május 4.

Szinnyei József ig. és r. t.
elnök.

Gombocz Zoltán r. t.
bizottsági tag.

Melich János r. t.
előadó.

Jelentés a kisebbségek jogi helyzetét tárgyaló munkára kitűzött jutalomtételről.

Tekintetes Akadémia!

Magyarországnak mai válságos helyzetében egyik legfontosabb kérdése a kisebbségi védelem. Ennek tudatában a tek. Akadémia nyílt pályázatot hirdetett oly munka megírására, mely a kisebbségek védelmét a békeszerződések és egyéb nemzetközi egyezmények alapján feldolgozza. A kitűzött pályázatra *Buza László* szegedi egyetemi tanár küldötte be tervrajzát «Kisebbségi jogok a nemzetközi jogban» című munkájának és mutatoul néhány kidolgozott fejezetet. A pályázó az egész anyagot hat fejezetben kívánja feldolgozni. Az I. fejezet felölelné a kisebbségek nemzetközi jogi védelmének történetét, a II. fejezet a kisebbségek jogi fogalmát; a III. fejezet a kisebbségeknek biztosított jogaival (anyagi kisebbségi jog) foglalkoznék; a IV. fejezet tárgya volna a kisebbségi jogok nemzetközi védelme; az V. fejezet tárgyalná a Nemzetek Szövetségének tevékenységét a kisebb-

ségi védelem terén; a VI. fejezet a kisebbségi jogvédelem reformjával foglalkoznék.

A bemutatott tervrajz megfelelő. Felüeli mindazokat a kérdéseket, amelyek a kisebbségi védelem lényeges részei s melyeket az Akadémia feldolgoztatni kíván.

Bemutatóul a pályázó kidolgozza: «A kisebbségi jogok nemzetközi jogi szabályozásának történetét» (I. fejezet); a kisebbségi jog nemzetközi jogi fogalmát és a nemzetközi kisebbségi jog forrását (II. fejezet); az általános kisebbségi jogról írt §-t (III. fejezet). A bemutatott feldolgozott részek az anyag helyes megértésére és tudományos áthatolására vallanak, valamint arra is, hogy a szerző az egész irodalmi anyagot ismeri. Egyébként a pályázó nem ismeretlen a magyar nemzetközi jog s általában a közjog irodalmában. Már eddig is több jeles munkával gyarapította irodalmunkat. Mindezek folytán teljesen jogosult a remény, hogy az Akadémia által kitűzött feladatot jól fogja megoldani.

A munka alapirányára nézve csak azt kívánjuk a szerzőnek útbaigazításul figyelmébe ajánlani, hogy a feldolgozásban ahhoz az eszméhez alkalmazkodjék, melyet az akadémiai pályatétel kifejez. Az Akadémia arra nézve kíván tudományos feldolgozást, hogy mi a kisebbségek helyzete a békeszerződések és egyéb egyezmények értelmében. Ez gyakorlatilag is a legfontosabb. Ennek az eszmének kell a munka központjának lennie, mely köré csoportosíthatók a kisebbségi jogvédelem egyéb kérdései. A pályázó tervrajzából azonban azt a benyomást kapjuk, mintha ő a kisebbségi jogot általában, amint az idők folyamán kialakult, óhajtaná a munka gerincévé tenni. Ez kétséggkívül az Akadémia által kitűzött pályatétel feldolgozásához igen fontos, s nem is mellőzhető, de a hangsúly nem ezen, hanem az akadémiai pályatételen fekszik. A megírandó munkának kifejezetten az Akadémia által kitűzött pályatételt kell cím gyanánt viselnie.

Van szerencsénk indítványozni, hogy a pályázót ilyen értelemben a munka megírásával megbízni méltóztassék azzal, hogy a kész munkát legkésőbb 1927 december 31-ig mutassa be.

Budapest, 1926 április 3.

Kitűnő tisztelettel

B. Wlassics Gyula
t. t.

Magyary Géza r. t.
előadó.

Jelentés a köznevelésügyi jutalomtétel tárgyában.

A Halmos Izor által kitűzött 100.000 koronás pályadíjra két pályamű érkezett be. A pályatétel így hangzik: «A világháborúból és a forradalmakból meríthető tanulságok köznevelésünk szervezésére nézve».

Az I. számú pályamű címe: «A köznevelés alapelvei» s jeligéje: «Ember, küzdj és bízva bizzál». A mindössze 46 oldalra kiterjedő dolgozat a «Bevezetés»-ben elmondja, hogy a sikeres köznevelést az hiúsítja meg, hogy az ember természetrajzát kevésbé ismerjük. Ezen akar segíteni azzal, hogy erre vonatkozó rövid vázlatot dolgoz ki, mely az ember «faji tulajdonságát», majd «az értelem értékét» s «az embert mint erkölcsi lényt» vizsgálja, hogy azután az értelmi s az erkölcsi nevelésre nézve vonjon le tanulságokat. *Fejtegetései azonban nem egyebek, mint dilettáns elmefuttatások. Szerző a legelemibb lélektani fogalmakkal sincs tisztában s neveléstani közhelyeket nagy pátosszal kürtől világáá. A jutalom odaítélésénél nem jöhet számba.*

Évvél ellentétben a II. számú pályamű («A nemzeti közszellem paedagogiája» 338 l.) komoly és figyelemre méltó munka. Három részre oszlik. Az első a köznevelés szervezetének elméleti alapjait fejtegeti, a második arra a kérdésre felel, hogy «miképen nő ki a köznevelés szervezetéből a nemzeti közszellem paedagogiája?», a harmadik «a nemzeti közszellem paedagogiájának gyakorlati megszervezésével» foglalkozik. Az elméleti alapvetés egy nem egészen világos «dualistikus világnézet»-ből indul ki, de érdeme, hogy «a relativ korszerűség» és az «abszolút eszményiség» fogalmait érdekesen fejtegeti s azok synthesisére törekszik. Ép így sikerült a második részben a világháború s a forradalmakból levonható tanulságokat összegeznie. Legfigyelemreméltóbbak azok a vizsgálatai, melyekben javaslatokat tesz a nemzeti közszellem jegyében foganatosítandó köznevelés irányítására. Józan konzervativizmussal a meglevőre épít s határozottan érdeke van a szerves fejlesztés szempontjai iránt. Az idevágó irodalmat is gondosan és szakszerűen felhasználja s bár fejtegetései gyakran hosszadalmasak s túlon túl magyarázatnak közismert körülményeket, kétségtelenül elmemozdító hatást gyakorolnak az olvasóra. Kissé arra hajlik, hogy paedagogiai túladministratiót vezessen be: erre mutat pl. az a javaslata, hogy a kiseddóvókon kívül «játékházakat» is kellene szervezni (292. l.). Némi szertelenség nyilvánul meg abban is, hogy az egyetemeken külön «nemzet-ethikai tanszékeket»

kellene felállítani (313. l.). Figyelemreméltó javaslat az, hogy az agrár jellegű gócpontokon lévő kereskedelmi iskolákat át kellene mezőgazdasági iskolákká alakítani (310. l.). Érdekes gondolata az is, hogy a középiskolai tanárság továbbképzésének érdekében a tanárokat időnként írásbeli «revíziós vizsgálatokra» kellene szorítani (315. l.) — bár ennek gyakorlati keresztülvitele nagy nehézségekbe ütköznék. Vannak azonban kevésbé sikerült eszméi is: így amit a vallásoktatás reformjáról mond (298. l.), erősen vitatható.

Egészben véve kellő tudományos apparátussal megírt s a felvetett probléma mélyébe ható művel állunk szemben. Mivel annak a célnak, hogy a nemzeti szellemi köznevelés aktuális kérdéseit megvilágítsa, teljes mértékben megfelel — azt javasoljuk, hogy a tek. Akadémia a pályadíjat e II. számú pályamunkának juttassa.

Kelt Budapesten, 1926. febr. 6.

Pauler Ákos

r. tag.

Kornis Gyula

l. tag.

Jelentés a Budapest székesfőváros jutalomdíjából kitűzött pályázatról.

A Magyar Tudományos Akadémia Budapest székesfőváros egymillió koronás jutalomdíjával oly dolgozatot kíván megjutalmazni, amely eredeti forrástanulmány alapján a főváros történetét vagy annak valamely részét új eredményekkel világítja meg. A bíráló bizottság feladata annyiban meg volt könnyítve, amennyiben a pályázati szabályok értelmében csak olyan dolgozatokat kellett figyelembe vennie, amelyek 1925 április elseje és 1926 március 31-ike között nyomtatásban megjelentek. Kéziratban maradt, vagy a jelzett határidőn kívül megjelent dolgozatok eszerint mellőzendők voltak. Mindamellett örömmel állapítja meg a bizottság, hogy még ily korlátozás mellett is, az Akadémia által megjelölt esztendő keretein belül meglepően gazdag terméstről lehet ez alkalommal beszámolni, ami azt mutatja, hogy a főváros multja iránt való érdeklődés növekvőben van.

Buda és Pest egyesítésének ötvenedik évfordulója különösen alkalmas volt a főváros multja iránt való érdeklődés felkeltésére. Nagy szolgálatot tesz ezirányban *Gárdonyi Albert*nek becses összefoglaló műve: *Ötven esztendő Budapest székesfőváros történetéből, 1873—1923.* (Budapest, 1925., 8° 163 lap), mely áttekinthető módon és helyes csoportosításban mutatja be az utolsó száz esztendő változatos

történelmét. A jubileum gondolata szolgált alkalmul a *Ballagi Aladárnak* adott megbízásra is, amely a fővárosra vonatkozó lehetőleg teljes bibliografia összeállítását célozta. E nagy tudást és nagy ügyszeretetet feltételező kiadványnak első kötete 1925-ben jelent meg (*Buda és Pest a világ-irodalomban*. Budapest, 1925., 8° 480 l.), amely nemcsak az 1600-ig megjelent bibliografiai műveknek gazdag jegyzékét tartalmazza, hanem feldolgozást is nyújt, amennyiben a felsorolt műveknek történeti szempontból is figyelemre méltó adatait fejezetekben foglalja össze és ez összefoglalások kapcsán néhány érdekes és felhasználható új adatra vagy szempontra hívja fel az érdeklődők figyelmét.

A főváros multja iránt mutatkozó érdeklődés közép-pontjában, legalább a mult év folyamán, Budapest *művészet-történeti* vonatkozásai állanak. E tekintetben elég hivatkoznunk azon értékes tanulmányokra, amelyek a *Magyar Művészet* című folyóirat 1925. évfolyamában *Ybl Ervintől* (Ybl Miklós Operaháza), *Vámos Ferenctől* (Feszl Frigyes és kora I—II. közl.) és *Bierbauer Virgiltől* (Polláck Mihály a régi pesti paloták építőmestere), az 1926. évfolyamban pedig ugyancsak *Bierbauer Virgiltől* (Polláck Mihály nagy pesti középületei, I.) megjelentek. Ide tartozik *Isoz Kálmán* műve is, amely: *Buda és Pest zenei művelődése* címen egy 4 kötetre tervezett kiadványsorozat I. köteteként jelent meg 1926 tavaszán (8° 223 l.). Isoz könyve Budapest művészi életének eddig szinte teljesen ismeretlen oldalát tárja az olvasó elé attól az időtől kezdve, hogy Buda, illetőleg Pest a török uralom alól felszabadulva, új életet kezdett. A kötet fáradságos levéltári kutatások eredménye, amely színes és tanulságos képet ad Budapest kezdetleges zenei életéről, annak lassú fejlődéséről s az egyes zenészek küzdelmeiről a hatóságok előítélete vagy rosszindulata ellen. Isoz műve valóban «új eredményekkel világítja meg» a székesfőváros multját, miért is tisztelettel javasoljuk, hogy az Akadémia Isoz könyvét a Budapest székesfőváros által felajánlott jutalomdíjjal kitüntetni kegyeskedjék.

Budapest, 1926 április hó.

Dr. Angyal Dávid r. t.

a bizottság elnöke.

Dr. Domanovszky Sándor l. t.

Dr. Lukinich Imre l. t.

Jelentés a Gorove-jutalomról.

A tervezet benyújtója túllő a célon, mely az Akadémiát a pályadíj kitűzésekor vezette, anélkül azonban, hogy biztosítékot nyujtana arra, hogy szűkebb keretek közé szorított feladatot meg tudna oldani.

Tervező a XVIII. századi közgazdasági viszonyok rajzát akarja először adni, pedig még az idevágó irodalmat sem ismeri teljesen. Felesleges e célból, mint előadja, levéltári kutatásokat végeznie, mert azt már megcsinálták mások és nem is tartozik jelen munka keretébe. A külfölddel való áruforgalomról, amennyiben a források azt megengedik, szintén van már képünk. A belső áruforgalmat meg semmiképpen sem lesz lehetséges megállapítani. Ami József nádor irataiból a XVIII. századi közgazdasági viszonyokkal kapcsolatban felhasználható, már szintén feldolgoztatott. Itt is szükségtelen hát kutatásokat végeznie.

Ehelyett a célnak megfelelőbb volna a közlekedési viszonyok, tehát első sorban az úthálózat és a fuvarozás állapotának ismertetése. Hol volt lehetséges és mibe került a tengelyen való szállítás? Még fontosabb volna a hajózási viszonyok ismertetése. Mennyivel volt olcsóbb a hajózás a fuvarozásnál.

A XVIII. század mindenütt a csatornaépítések kora. A merkantilisztikus gazdasági politika folytán megnövekedett külkereskedelmi forgalom lebonyolító útjai egyedül a folyók és csatornák lehettek. Az állami hatalomnak meginduló gondoskodása a mezőgazdaságról, majd a populacionisztikus politika művelésre alkalmas területeket iparkodott szerezni és a folyamszabályozásokra és lecsapoló csatornák építésére adott alkalmat.

Pályázó a csatornatervezéseket három csoportra osztja: 1. Kisebb belvizi csatornák, melyek egy folyam völgyének rendezésével, szabályozásával vagy egy mocsaras terület lecsapolásával függnek össze. 2. Nagyobb belvizi csatornák, melyek nagyobb folyóink összekötésére irányultak. 3. Külkereskedelmi csatornák, melyekkel egyrészt a külföld folyóit akarták összekötni a mi vízrendszerünkkel, másrészt pedig a tenger felé irányuló forgalmunkat akarták megjavítani. Nézetünk szerint helyesebb volna csak két csoportot megkülönböztetni: 1. A folyamszabályozási és lecsapolási csatornamunkálatokat és 2. a hajózás céljaira épült csatornákat és tervezeteket.

Tervező csak az irodalomban, főleg Skerlecz Miklós műveiben ismertetett csatornákat sorolja fel, pedig ha a Közgazdasági Lexikon «Armentesítés, Hajózás, Vízszabályozás» cikkeit és főleg azoknak Tagányi Károly által összeállított levéltári forrásait ismeri, úgy többről volna tudomása és nem állítná azt, hogy első sorban a bécsi levéltárakban kell kutatnia.

A vízepítés, mint az egész közlekedésügy, a helytartótanács ügykörébe tartozott s azért az erre vonatkozó akták a helytartótanács levéltárában, az Országos Levéltárban találhatók. De az Országos Levéltár kancelláriai és kincstári osztályában is szép anyag van. A Tizszaszabályozásra, valamint az ecsedi lápra vonatkozólag sokat tartalmaz a gróf Károlyi-család budapesti levéltára. A bécsi udvari kamarai levéltárban csak a bánsági csatornákra meg a Száva és a Kulpa hajózhatóvá tételére fog a kutató anyagot találni, mely utóbbi azonban már jórészt feldolgozást nyert. A bécsi házi, udv. és áll. levéltárban legfeljebb néhány kiegészítő adathoz fog jutni.

Az Országos Levéltár anyagának feltárása volna tehát a legfontosabb feladat. Hogy tervező, akinek mérnöki szakismeretei megvannak, levéltári munkát képes-e végezni, az tervezetéből, melyhez kidolgozott fejezet nincs mellékelve, nem derül ki. Javaslatunk tehát az, szólítsa fel az Akadémia szerzőt valamely csatornázási rendszer *levéltári kutatáson* alapuló feldolgozására és csak ha ennek megfelelt, bízza meg a pályamű megírásával.

Bécs, 1926. február 27.

Eckhart Ferenc

l. t.

Kováts Ferenc

l. t.

Jelentés a természeti emlékek fenntartása és megóvása tárgyában hirdetett pályázatról.

Tekintetes Akadémia!

A természeti emlékek fenntartása és megóvása érdekében hirdetett és a M. T. Akadémia Értesítője 426—429. füzeté 189. lapján 18. szám alatt megjelent jutalomtételre illetőleg nyílt pályázatra *Kaán Károly* l. tag a kitűzött határidő előtt benyújtotta a munka kidolgozásának alapjául a tervezetet, egyben mellékelve tervezetéhez két, a tárgyra vonatkozó nyomtatásban megjelent dolgozatát, nevezetesen

1. A természeti emlékek fönntartása. Bpest 1909. 42 l.

2. A természetvédelem és a természeti emlékek fönntartásának kérdéséhez. Budapest, 1914. 32 l.

A pályázati terv alapján megirandó munka a következő pontokat ölelné fel a tervezet szerint:

1. A természeti emlékek fogalma.

2. A természeti emlékek csoportjai:

a) A természettudomány szempontjából fontos természeti emlékek;

b) Aesthetikai és turisztikai szempontból fönntartásra érdemes emlékek;

c) Történeti vonatkozású természeti emlékek;

d) Történelmileg nevezetes helyek természeti diszei.

3. A természeti emlékek fönntartására irányuló tevékenység.

a) A külföldön.

b) Nálunk.

4. Feladataink a természeti emlékek fönntartásának a szolgálatában.

5. A törvényes védelem alapfeltételei.

A tervezetből kitűnik, hogy a felölelte anyag egészében megfelel a jutalomtételben kifejezett kívánalmaknak, sőt még kiegészíti ezeket a különböző természeti emlékek méltatásával és csoportosításával; amit csak helyeselni lehet, mert bizony a magyar társadalom jelentékeny része már azért sem méltatta kellően ezeket a természeti emlékeket, mert nem tudta jól megérteni a természeti emlékek fogalmát és értékét.

A tervezet egyes pontjai közül különösen kívánatosnak tartanók, ha a 3. pont alatt a jutalomtétel kívánságát t. i. hogy «kivántatik mindazoknak a törvényhozási, hatósági és társadalmi intézkedéseknek ismertetése és kritikai méltatása, amelyek eddig a természeti emlékek megóvása és fönntartása érdekében tétettek,» kellőképen részesítené figyelemben.

Ezen kívül kívánatos, hogy a tervezet megjelölje feladataink mellett és a törvényes védelem alapfeltételei mellett ugyancsak a jutalomtétel kívánsága szerint «tüzetesen kifejtendők és gyakorlati javaslatok formájában megjelölendők a szükséges intézkedések, hogy a természeti emlékek a pusztulástól megóvassanak.» Nem volna felesleges, hogyha a mostanáig ismeretes természeti emlékeket akár az említett csoportosítás során, akár pedig külön szakaszként felsorolná, rámutatva egyszersmind azok mai állapotára.

Végül pedig nagyon kíváncsiaknak tartjuk, sőt szükségesnek, hogy a természeti emlékekkel foglalkozó irodalom is felsoroltassék a munka függeléke gyanánt, és pedig a külföldi irodalomnak a legjelentősebbjei, a hazai irodalomnak pedig lehető teljes termékei.

Mindezekkel a kívánságokkal csak a megírandó munka értékét óhajtjuk gyarapítani. A pályázati ajánlathoz mellékelt két dolgozat kellő bizonyítékot szolgáltat arról, hogy a tervezet benyújtója *Kaán Károly* I. tag a tárgyan teljes mértékben uralkodik és a kérdésnek úgy egészében mint részleteiben teljesen otthonos. A két dolgozat ugyanis a jutalomtétel kívánságait nagyrészt már tárgyalja is, sőt már a teendő intézkedésekre nézve is foglalkozik a kérdéssel.

Mindezek alapján javasoljuk, méltóztassék a Vitéz-alapítványból jutalmazandó pályamunka megírásával *Kaán Károly* I. tag urat megbízni a kitűzött jutalomtétel kívánságai alapján a tervezet szerint kidolgozandó munka megírásával.

A munka megírásának határidejéül pedig a szerző kívánságának megfelelőleg 1927. év december hó 31-ét ajánljuk kitűzni.

Budapest, 1926. április hó 23-án.

Dr. Horváth Géza.

Dr. Mágocsy Dietz Sándor.

Jelentés a jogi monografia-jutalomdíjról.

Tekintetes Akadémia!

A Magyar Tudományos Akadémia 1916-ban «Jogi monografiasegély» címén a következő pályakérdést tűzte ki: «Fejtesse ki a magyar igazságszolgáltatási szervezet és a polgári peres eljárás története a mohácsi vésztől 1848-ig». A pályázati határidőre, mely 1918 december 31-én járt le, egy pályamű érkezett be. Bár e pályamű a kitűzött feladatot csak részben oldotta meg, tekintettel arra, hogy a kidolgozott rész rendkívül alapos és igen értékes munka volt, a bírálók azt javasolták, hogy a pályázó a teljes munka megírásával bizassék meg. (Akad. Ért. 1920. 43—53. l.) Az 1920. évi nagygyűlés e javaslatot elfogadta és a pályamű szerzőjét, *dr. Vinkler János pécsi jogakadémiai ny. r. tanárt, a mű megírásával megbízta.* Az újabb határidő 1924 december 31-én járt le, azonban egy évvel meghosszabbított s

1925 december 31-ig a pályázó, jelenleg a pécsi egyetemen a perjog professzora, beküldötte a *második rész* kéziratát is.

A pályamű *első részéről* az első bírálat végleges véleményét mondott s ez az Akadémia engedélyével időközben nyomtatásban is megjelent (A magyar igazságszolgáltatási szervezet stb. I. k. A központi igazságügyi szervezet fejlődése. Pécs, 1921. 227 l.), így most az alábbiakban csak a második kötet anyagával fogunk foglalkozni.

Hogy e pályamunkát helyesen és méltányosan értékelhessük, mindenekelőtt tisztában kell lennünk azzal, hogy jogtörténetünk mai állapota mellett mit várhatunk tőle.

A monografiasegély odaitélésére kiküldött bizottság mostani igazságszolgáltatási szervezetünk és peres eljárásunk megértése céljából egyik legfontosabb feladatnak tartván Hajnik Imre klasszikus munkájának folytatását, a szokástól eltérően nem egy már megjelent mű költségének fedezésére javasolta fordítani azt, hanem oly munka megíratására, mely igazságszolgáltatásunk történeti kialakulását tárja fel a mohácsi vésztől kezdve 1848-ig.

A feladat nagyságával és nehézségeivel a bizottság teljesen tisztában volt. «Igazságszolgáltatásunk történetének megírása általában nehéz feladat. Különös mértékben áll ez a mohácsi vészt követő korszakra nézve is. Történészeink nem igen tudták magukat rászánni megoldására», állapította meg az említett első bírálat. Jogtörténeti irodalmunknak minden ága erősen el van hanyagolva, de különösen elhanyagolt terület újkori jogtörténetünk. Hogy történészeink nem igen tudják, magukat rászánni idevágó kérdések kutatására, azon nem csodálkozunk; ha a jogtörténetet úgy a jogtudomány, mint a történettudomány a maga egyik fontos segédtudományának tartja is, azért az tulajdonképpen teljesen önálló disciplina, amely a maga céljait a maga külön, sajátos módszerével szolgálja, tehát speciális kiképzést követel meg művelőjétől. Történész tehát egy jogtörténeti feladatot kellőképp megoldani nem tud, mert amint azt a német jogtörténet nagymestere, Brunner nagyszerűen megállapította: «für die Rechtsgeschichte bleibt, was sie dogmatisch nicht erfassen kann, totliegender Stoff.» Másfelől nem szorul bővebb bizonyításra az sem, hogy egy jogtörténeti téma vizsgálata az illető kor alapos ismerete és a történeti segédtudományokban való jártasság nélkül eredményesen el nem végezhető. Világos tehát, hogy a jogtörténészben megfelelő egyensúlyban kell lennie a jogásznak és a historikusnak. Ez a követelmény egy német vagy

francia jogtörténetésznél szigorú mértékkel állapítandó meg, nálunk azonban, ahol — mint már hangsúlyoztuk, — ez a disciplina el van hanyagolva, egészen más szempontok szerint ítélendő meg.

Mint hogy az első s legfontosabb követelmény a problémák helyes felismerése, a mi viszonyaink mellett ilyen munkánál az első lépést a jogásznak kell megtennie; jogásznak kell megpróbálkoznia a megoldással, elsősorban és főképen dogmatikus szempontból tárgyalva a problémákat s így mutatni rá a további kutatások irányára és útjaira.

Szerző teljesen tisztában volt ezzel és tisztában volt a vállalt feladat rendkívüli nehézségeivel is, s úgy fogott hozzá, hogy azt a lehetséges módon megoldásra is vigye. Arra nem is gondolt e második résznél, a polgári peres eljárás ismertetésénél sem, hogy kimerítő levéltári kutatásokat végezzen, a perek százait és százait buvárolja át köz- és családi levéltárainkban, s ezekből állapítsa meg az eljárás formáit és szabályait, — nem, forrásai a törvények, a statutumok, továbbá a Tripartitum és a Quadripartitum, valamint a 48 előtti jogi irodalom nevezetesebb termékei voltak. Erre vonatkozólag csak azt jegyezzük meg, hogy a Mill. Törvénytár fordításai, bár általában gondosak, mégis mindenesetre ellenőrizendők a latin eredetivel, — másfelől nagyon valószínűnek tartjuk, hogy azok a gyakorlati célból készült kéziratos perjogi munkák, amilyenek pl. nagy számban őriztetnek a Nemz. Múzeum kézirattárában is, több kérdésben értékes felvilágosítást nyújtottak volna szerzőnek; s ezeknek felkutatása és felhasználása nem is járt volna nagyobb fáradsággal. Hasonlókép ajánlatos lett volna legalább egyes fontosabb törvényeknél az illető országgyűlés diáriumainak átnézése is. Sajnálattal érezzük több helyt az irodalom ismeretének hiányát.¹

De azért szerző nem esik abba a hibába, hogy mint par excellence jogász merev rendszerben igyekezzék megőriztetni többszázados fejlődés változó alakulatait; mindenütt a középkorból indul ki és igen nagy érzékkel a fejlődés iránt igyekszik ennek irányát megállapítani. A középkorra természetesen Hajnik nagyszabású munkájára támaszkodik, de tisztában van jogtörténetünk e nagy mestere iránt való

¹ Felhívjuk szerző figyelmét arra, hogy az Akadémia kiadásában megjelent statutum-gyűjtemény több kötete két részből áll, ami az idézeteknél nincs feltüntetve. Itt említjük meg azt is, hogy sokszor fontos volna azt is tudni, hogy a hivatkozott statutum melyik időből s melyik megéből való!

minden nagy tisztelete mellett is azzal, hogy amint azt már az első bírálat is hangsúlyozta, ő a perjogi dogmatika eredményeit nem eléggé használta fel, s azért ezeknek alaposabb felhasználásával gyakran nagyobb világosságot tud deríteni középkori bírósági szervezetünk és perjogunk fejlődésének egyes fázisaira. Így azután fejtegetései igen sok esetben a középkorra is rendkívül érdekesek.

A már nyomtatásban is megjelent első rész a központi igazságügyi szervezet fejlődésével foglalkozik, így a most benyújtott második rész a vidéki igazságügyi szervezet fejlődésének tárgyalásával kezdődik és első fejezete *a kerületi ítélőtáblák kialakulása*. (1—44. l.) Minthogy az 1723:34. t.-c. a ker. ítélőtáblákat az ítélőmesteri bíraskodás helyébe állította fel, szerző Hajnik idevonatkozó fejtegetéseit kibővítve részletesen foglalkozik az ítélőmesterek joghatósága kialakulásának nehéz, de igen érdekes kérdésével.

«Sok támpontot, sőt biztos alapot adna a megértéshez — írja szerző, — ha pontosan ismernők a nádor, valamint az országbíró helyettesének fejlődését.» Nagy kár, hogy nem vette itt figyelembe azt a familiárisi viszonyt, amely e helyettesek és főnökeik közt állt fenn, ami sok mindent megmagyarázott volna. Az alnádor, az alországbíró a nádor, ill. az országbíró familiárisa volt, tőle nyerte kinevezését, szolgálati szerződése fűzte hozzá; magánjogi viszonyban volt tehát vele, ami azonban nem volt akadály a annak, hogy a király hozzájuk intézze parancsait. A protonotáriusok kétségtelenül ilyen viszonyban álltak főnökükhöz, amit világosan bizonyít pl. az 1500:8. t.-c. is. (Szekfü: Serv. és fam. 115.) Figyelembe kellett volna vennie ezt a viszonyt a megyei autonómia vizsgálatánál is, ahol hangsúlyozza, hogy «az a tény, hogy az alispán autonóm tisztviselő-e, vagy a főispán helyettese, döntő jelentőségű». (204.) Igaz ugyan, hogy az 1504:2. és az 1548:70. szerint az alispánt csak a vármegye beleegyezésével választhatta a főispán, de a tényleges viszonyokat illetőleg fontos tudni azt, hogy a XVI. században is lépten-nyomon előfordulnak még familiáris alispánok. (Szekfü: i. m. 108.) Csak az 1723:56. vitte nyugvóra a küzdelmet, előírván, hogy a főispán négy jelöltje közül történjék a választás. Itt is, amikor már a főispánok kevésbé tevékeny részt vesznek az apróbb ügyek intézésében, a királyi parancsok mind gyakrabban szólnak közvetlenül az alispánoknak és szolgabíráknak. — Szerző fontos következtetéseket épít az 1556:34-re, pedig ez nem azt mondja, hogy az országbíró protonotáriusa *egyedül* vezetheti

a törvényszéket, hanem hogyha ő eltávozik «*eius tamen viceiudex curiae et magister protonotarius... iudicia... continuare possint.*» (32.)

A következő terjedelmes fejezetek a *megye törvénykezési autonómiájával* foglalkoznak 1869-ig. [1609-ig (45—112, majd 1609—1869-ig) 143—170.] A nemesi autonóm vármegye kezdetitől vizsgálja ezt a rendkívül fontos kérdést és pedig a legnagyobb részletességgel. Tisztán látja, mily fontos ez a kérdés a megyei autonóm joghatóság fejlődésének megismerése szempontjából, s hogy a kuria generális joghatóságának a megyei törvénykezési autonóm joghatósághoz való viszonya csak úgy tisztázható, ha előbb ez autonóm joghatóság fejlődése fogalmilag elhatároltatik. Érdekes gondolatmenetben vezet a *sedria* (171—202), majd az *alispáni szék* (203—218.), továbbá a *szolgabírói ítélőszék* (219—230.) kialakulásához, végül az ülnökök, a megyei *táblabírák* törvénykezéséhez. (231—234.), kimutatva, hogy a kuria generális joghatósága kizárván a megyei törvénykezési autonóm joghatóság kizárólagos jellegét, az alternativitás dominál a kuria és a megye között éppen úgy, mint magában a kuriában a speciális joghatóság által vont korlátok mellett az egyes kuriális szervek között. A megyének és nem az ő autonóm szerveinek volt joghatósága, s ez a körülmény magyarázza meg, hogy az egyes autonóm szervek csak a megyétől nyert exmissiós alapon járhattak el, s hogy a megyei statutumok ezen autonóm szervek joghatóságát egymással szemben ugyan csak alternatív jellegben állapítják meg.

E nagy fejezetnek első része majdnem egészen a középkori vármegye törvénykezési joghatóságával foglalkozik; szerző — mint már kiemeltük — szükségét érzi annak, hogy tisztán lássa e joghatóság lényegét s ehhez az utat, igen helyesen, kifejlődésének vizsgálatában találja meg. Igen sok értékes megfigyelése van, de a már mondottak alapján természetesen fogja találni, hogy főképp a középkorra vonatkozó vizsgálódásainak eredménye nem áll arányban azzal a lelkiismeretes munkával, amelyet erre a kérdésre fordított. Egyes intézmények kialakulásának vizsgálata csak az illető kor viszonyainak *minden* oldalról való alapos ismerete alapján lehetséges. Ezt a részt ajánlatos volna szerzőnek az idevágó irodalom alapos áttanulmányozása után újból átdolgoznia, — megérné a fáradságot — vagy pedig azzal az összefoglaló képpel kezdeni e fejezet tárgyalását, amelyet a 122—123. lapokon ad a megye autonóm bírói joghatóságáról 1526 előtt.

E kritikánk illusztrálására bemutatjuk egy-két e tekintetben jellemző helyét:

«És itt következik be annak a népleleknek magasztos megnyilvánulása, amit az Anjouk gondosan figyelve mindjárt felismertek és amire támaszkodva kidobták a jelszót: *sacra corona radix omnium possessionum*»!? (83.) Vagy: «Ilyen helyzetben egy szinte félvállról odavetett kívánság teljesítésének tűnik fel Albert 1439. évi decretumának 1. cikke...» (88.) Nagyon is fontos kívánság volt ez Albert esetében, benne van hitlevelében is és ez lehetett koronázási esküjének tartalma, éppúgy mint az 1453: 1. V. László koronázási esküjének becikkelyezése. (97.) Igaz, hogy az 1444: 10. (Sylloge 81.) szövege nem elég világos, de kétségtelen, hogy az ott szereplő *electi*-n nem érthetjük a szolgabírákat. (93.)

A 106—107. lapon sokat foglalkozik az 1458: 4. *címével*: «Lehetetlen más felvétel, minthogy az a kancelláriának, a decretum fogalmazójának inkorrekt ténye. Az aulikus érzelem, az arisztokrácia felé való vonzalom vagy ilyen behatások egy titokzatos betoldást eredményeznek.» Igaz, hogy a Mill. Törvénytár megjegyzi, hogy Mossóczy szerint ez a toldalék minden kézirati példányban benne van, de ha szerző tudja, hogy a törvények címei csak a XVI. század legvégétől kezdve autentikusak, nem von le belőle ily súlyos következtetéseket s éppúgy nem épített volna előzőleg az 1574: 18. «*címére*» sem, amikor magában a törvényben a protototáriusokról szó sincs. (32.)

Többször beszél a XVI. század folyamán centralizációról; (22., 26., 28., 36. pl.: «dühöng a c.») erre vonatkozik kétségtelenül a következő megjegyzése is: «a bérceken mindent elsöpréssel fenyegető vihar tombol, a viharból szeretettel igyekeznek a szélsőséges völgybe, a megyei autonómiába terelni mindent, ami menthető,» (124.) vagy: «1526. után herosi küzdelem folyik a nemzet és király között a birói hatalom nemzeti jellegéért». (124.) Először is tudjuk, hogy a XVI. század folyamán centralizációról oly értelemben, mint később, még nincs szó, de nagyon fontos tudnunk azt ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatánál, hogy azokat a nagy közigazgatási reformokat, amelyeket az osztrák főhercegek burgund-francia mintára örökös tartományaikban megvalósítottak, nálunk is igyekeztek életbe léptetni.

Az 1486: 39. nem ütött rést a nemességnek a jobbágyok feletti magánjogi hatalmán, mert hiszen csak az *erőszakos* elvitelt vagy visszatartást akarta meggátolni. (147.) Ugyanaz a törvény úgy rendelkezik, hogy a 8. cikk alapján

megválasztandó királyi emberek delegáltatnak a főispán mellé a jobbágyköltözködéssel kapcsolatban felmerülő kérdések elintézésére szervezett ítélőszékbe. V. szerint «lévén az alispán a főispán helyettese, ez a bíróság éppen nem mondható az autonóm törvénykezés igazságügyi szervének... Ha ellenkezik — írja tovább — e rendelkezés a megye autonóm jellegével, más kérdés, megegyezik-e a szent korona elvével. A központi hatalomnak s vele a főúrnak mindenestre kedvezett. Az egyik hatalmának tudatában, a másik hatalma sértettségének tudatában tartja a régi állapotot, nem ad a jobbágnak költözködési szabadságot.» (205.) Nem eléggé értjük, mit akar szerző tulajdonképp mondani, de különben is az csak nem «az autonomia sérelme», ha ezekben a nem túlságosan nagy fontosságú ügyekben a fő-, illetve alispán a királyi emberekkel bíraskodik, mert hisz' ezeket ugyan-ezen törvény 8. cikke értelmében — éppúgy, mint a szolgabírákat — a vármegye választja. Másodszor pedig miért kedvezett volna e rendelkezés a főúrnak s a központi hatalomnak?! Hiszen e kérdésben e kettő inkább szemben állt egymással; Mátyás, bár közben kénytelen is volt engedményeket tenni, 1486-ban a jobbágy teljes költözködési szabadságát biztosítja. V. szerint az 1492:93. «enyhíti vagy legalább enyhíteni akarja a helyzetet» (205.); erről szó sincs, hanem mivel ugyan ez országgyűlés (53. t.-c.) eltörli a homo regiusok bíraskodását, a szolgabírákat rendeli újból a fő-, illetve alispánok mellé ez ügyek elintézésére.

A következő fejezetekben azután részletesen foglalkozik az *úriszékek* (235—260), *városi bíróságokkal* (261—271), *egyes* (kiváltságos) *területek* bíróságaival (272—281), *Erdély és Horvát-, Szlavon-Dalmátország* bíróságaival (282—294), a *delegált és választott bíróságokkal* (300—302) és a *sentszékekkel* (303—310). Az úriszékekkel részletesebben foglalkozik s a sentszéki bíraskodással is, a többi kérdés azonban speciális térre vinné át, azért ezeket csak a teljesség kedvéért tekinti át, de e fejezetek minden vázlatosságuk mellett is igen hasznosak.

Erre vonatkozólag csak az a megjegyzésünk, hogyha az exemtiók általános és hazai történetét kissé áttanulmányozza, nem írja azt, hogy «az ú. n. e.-k csak az adományozás által szerzett bírói hatalomnak az elismerése», és hogy az e.-k túlnyomólag egyházak részére adtak, nem magyarázza úgy, hogy «elsősorban a leglojálisabb egyházfők igyekeznek a központ felfogásával ellenkező tényleges helyzetet a király akarataként feltüntetni.» (237—238).

A hatalmas munka második részével gyorsabban végezhettünk. Az eljárási részben u. i. — szemben a szervezeti résszel — az egyensúly a per jog dogmatikus javára billen át s itt szerző már az ő saját területén mozog. Leghelyesebb, ha részletesen bemutatjuk e második rész tartalmát, ez tiszta képet nyújt arról, mily szigorú módszerességgel és lelkiismeretesen igyekezett szerző az idevágó kérdéseket mind feldolgozni.

A polgári peres eljárás. A) Rendes szerkezetű perek.

1. A bírói hatalom, joghatóság. Kizárólagos joghatóság (311—316). 2. A per alanyai. a) A bíróság. A felek. Harmadik személyek részvétele a perben. A képviselőt a perben (317—393). 3. A törvénykezés ideje (394—5). 4. A keresetlevél (395—403). 5. Az idézés (404—443). 6. Perfelvétel (444—456). 7. Kikiáltás (457—462). 8. A megjelenés és makacsság (463—472). 9. A kereset előadása (473—479). 10. Kifogások (480—491). 11. Alperes perbe bocsátkozása. (492—497). 12. A bizonyítás (498—595). 13. Az ítélet. (596—640). 14. Peregyezés (641—646). 15. Perorvoslatok (647—723). 16. Végrehajtás (725—736). 17. Perköltség (757—768). 18. A bírói parancsok (769—783). *B) Sommás perek* (779—783).

Különösen ki kell emelnünk az idézésről, a bizonyításról és az ítéletről szóló terjedelmes fejezeteket — s ez utóbbiban a bűncselekmények szembeállítását a hatalmaskodással — és a perorvoslatok c. fejezetben az inhibítio és es prohibitio közti különbségnek tisztázását.

Néhány megjegyzésünket a következőkben tesszük meg.

Itt is, mint már előbb is több alkalommal *törzsi* szerkezetről beszél *nemzeti* helyett (312., 550. stb.). Az ispán hatalma a nemességre nem terjed ki (312.). Szerző szerint «a nemesség magatartása hívta életre a megye törvénykezési autonómiáját, melyet a királyi hatalom tűr, de kifejezetten nem sanctionált.» (314.) Hiszen az autonom törvénykezés legelső emlékében, a híres 1232-i oklevélben, világosan benne van, hogy «dom. autem rex ex beneplacito suo concessit nobis benigne licentiam ab eo petitam...» A XIII. sz. végétől kezdve már törvények szólnak róla. — «1298-ban is azt olvassuk, — írja egy helyt (577.), — hogy a szolgabíráknak az általuk eszközölt inquisitióról a királytól nyert pecsét alatt kell ugyancsak a királynak relatiót adni.» A hivatkozott törvényekből azonban ez nem olvasható ki; igaz, hogy a szövegük romlott, de azt meg lehet állapítani, hogy inquirálui «per dominum regem tunc

eligendi» 12 nemes megy, akik természetesen a királytól kaptak pecsétet. — Hogy 1550 előtt *csak* Somogymegyének volt pecsétje, azt világosan mutatja az 1550:62., mely úgy rendelkezik, hogy a vm. nevében kiadandó leveleket pecsét alatt adják ki, «amint az Somogyvármegyében történik.» (579.)

Az 582. lapon Sáros vm. egy 1621-i statutumából azt olvassa ki, hogy minden bevallás stb. káptalan vagy konvent előtt eszközözlendő s az erről szóló levelek a megye minden kongregációján megpecsételhetők. Az ill. statutum azonban nem ezt mondja: «*Interim quod capitula et conventus installabuntur, per regnicolas quaelibet fassiones ... secundum superinde sancitum articulum confici queant ac in singulis congregationibus comitatus nostri sigillari ...*» Itt valami speciális esetről lehet szó, amelyből kifolyólag a közgyűléseket rendelték ki a hiteleshelyi működés pótlására Sárosban, de arról szó sem lehetett volna, hogy a hit. helyek előtt tett fassiókat a közgyűlés pecsételje meg. Az e statutumhoz fűzött messzemenő következtetései tehát nem állhatják meg a helyüket.

Ingatlan tulajdonátruházás nemcsak a hit. helyek előtt történhetett (583), hanem általában hiteles pecséttel bíró fórumok előtt; az 594. lapon a fejedelmet is hiteles helynek nevezi, tehát csak nem szabatosan fejezi ki magát.

*

Összefoglalva már most bírálatunk eredményét, Vinkler pályaművében olyan jogtörténeti munka áll előttünk, amelyet egy *kitűnő perjogász kilenc* év lelkes és odaadó munkájával alkotott meg. Aki tudománnyal foglalkozik, tudja azt, micsoda lemondást jelent a szakstudiumtól hosszabb időt elszakítani és azt attól többé-kevésbbé távolabb eső kérdések vizsgálatára fordítani s az értékelni is tudja szerző áldozatkészségét, aki ily hosszú idő munkáját fordította arra, hogy a magyar jogtörténeti irodalom egy nagy hiányát pótolja.

Hogy munkája nem teljesen kimerítő és nem kifogástalan, azt a bevezetésünkben előrebocsátottak, szerző par excellence jogász volta megmagyarázza. Kifogásaink legtöbbje a középkori részekre esik, ami érthető, mert a korai időkre, az egyes jogintézmények kialakulásának idejére vonatkozólag rendkívül fontos azoknak a gazdasági stb. tényezőknek az ismerete is, amelyek kialakulásukra közreműködnek. A megfelelő egyensúlynak tehát — amelyről fentebb szoltunk —

a jogtörténészben úgy kell alakulnia, hogy a középkorra vonatkozólag a történész kerüljön kissé túlsúlyba, míg az újkorra vonatkozólag inkább a dogmatikus.

Azonban jogtörténeti irodalmunk említett elhanyagolt-sága mellett ki tudja, mikor akadt volna valaki, aki erre az óriási munkára vállalkozott volna, s így a legteljesebb elismerés illeti meg szerzőt, hogy ennyi munkát és lelkesedést áldozva megtette az első lépést; ez most már lehetővé fogja tenni, hogy történészeink is hozzá merjenek nyúlani újabb-kori perjogunk egyes kérdéseihez a levéltári anyag felhasználásával, s így előkészítsék az utat egy későbbi tökéletesebb szintézishez. Addig azonban nélkülözhetetlen lesz Vinkler e hatalmas munkája, de azután is az övé marad az a nagy érdem, hogy megtéve az első lépést úttörő munkával ajándékozta meg a magyar tudományt.

Mindezek alapján tehát tisztelettel azt javasoljuk a Tek. Akadémiának, hogy egyrészt azzal a legnagyobb pályadíjjal jutalmazza Vinklernek kb. 50 ívre terjedő hatalmas pályamunkáját, amely csak rendelkezésére áll, — másfelől pedig tegye lehetővé, hogy a szerző áldozatkészségével kiadott első kötet ne soká maradjon csonka, hanem mielőbb napvilágot láthasson a második kötet is.

Budapest, 1926 április 9.

Magyary Géza

r. t., bizottsági elnök.

Illés József

l. t.

Holub József

l. t., előadó.

Jelentés a Lukács Krisztina-jutalomtételről.

Bírálat dr. Somogyi József «A fenomenologia történeti és kritikai vizsgálata» c. pályamunkájáról. Budapest, 1926 189. l.

Szerző e művével a M. T. Akadémia megbízásának, melyet egy korábban benyújtott tervezete alapján nyert — teljesen megfelelt. Munkája egészben véve sikerült s jól és megbízhatóan tájékoztat Husserl fenomenológiájáról. Kritikai fejtegetései is alaposak s így a fenomenologia tanulmányozására figyelemreméltó útmutatást nyújtanak.

A mű, miután a Bevezetésben általános tájékoztatást ad, két részre oszlik. Az elsőben a fenomenologia történeti kialakulását, a másodikban annak kritikai méltatását adja. Az előbbi történeti szemléje kissé sommás, különösen a régebbi irányokkal szemben. A középkor idevágó nagyértékű mun-

kálatait alig említi. Mentségéül szolgálhat mindenestre az a körülmény, hogy a középkori philosophia tanulmányozása oly rengeteg anyag áttekintését tette volna szükségessé, melyet a legszűkebb keretek között értékesítve is a mű terjedelmét túlságosan megnövelte volna. Sikerültnek mondható ama három szempont (platonizmus, aristotelizmus és cartesianizmus), mely köré történeti anyagát csoportosítja. Különösen világosak és pontosak a Bolzanoról, Brentanoról s a legújabb idevágó irányokról szóló fejtegetések.

A kritikai vizsgálódások értéke nem egyenlő. Erősen vitatható például azon dilemmája, mely szerint a Husserl-féle «jelentésegységek ugyanis vagy teljesen üres, tartalom nélküli identitások és ezért függetlenek a változó, fejlődő megismeréstől, vagy pedig tartalmuk megismerhetetlen, csupán fennállásukat ismerhetjük meg» (117. l.).

Fennáll ugyanis egy harmadik eshetőség is: mert ismerünk oly jelentésegységeket (pl. relatio, egyenlőség), melyek élénk tárják annak a példáját, hogy valamely jelentésegység vonatkozhat tőle különböző tárgyra, anélkül, hogy vele azonos volna. A tudománynak pedig az a «haszna» van az ily jelentésegységek felvételéből, hogy egy *valóban* fennálló dualismust konstatál ideális tartalmak és tárgyak között. Ép ennek felfedezése Platon legnagyobb érdeme, kinek szempontjai iránt szerzőnek nem sok érzéke van.

Viszont igen sikerült a *Husserl-féle lényegszemlélet* bírálata, valamint annak kimutatása, hogy e bölcselő ismeretelméleti idealizmusát mily kevésbé alapozza meg. Szerző kritikájában mindenütt tárgyilagosságra és méltányosságra törekszik, bár némely ponton talán kelleténél erősebb kifejezéseket használ. Bírálata jól átgondolt állásfoglaláson alapszik, bár az ezidőszerint még majdnem teljesen negatív jellegű.

Azt vagyunk bátrak javasolni, hogy a tek. Akadémia dr. Somogyi Józsefnek a pályadíjat ítélje oda.

Kelt Budapesten, 1926 február 3.

Pauler Akos

r. tag.

Kornis Gyula

l. tag.

A nagygyűlés, illetőleg az összes ülés valamennyi bizottság javaslatát elfogadta.

LXXXVI. Nagygyűlés.

Első nap. 1926 május 5.

I. Az elnök úr az ülést megnyitván, üdvözlí a nagygyűlés tagjait. A főtitkár bemutatja a május 9-én tartandó LXXXVI. ünnepélyes közülés programmját:

1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki megnyitó beszéde.

2. Kozma Andor t. t.: «Két öreg költő.» (Költemény Gyulai Pál és Lévy József emlékére.)

3. Balogh Jenő főtitkár: Gyulai Pál és az Akadémia.

4. Voinovich Géza r. t.: Gyulai Pál emlékezete.

II. A főtitkár előterjeszti, hogy a Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom a folyó évben az 1917—1925. évkörben megjelent biológiai, ásvány- és földtani munkák legjobbjait illetvén, a javaslattételre kiküldött bizottság (Horváth Géza osztályelnök elnöklete alatt Lenhossék Mihály, Mágócsy-Dietz Sándor és Mauritz Béla r. t. t. és Buday Kálmán l. t., az utóbbi mint előadó) szemlét tartott az említett évkörben megjelent munkák fölött és a Nagyjutalmat Krompecher Ödön l. t. a rákbetegséget, főleg pedig a basalsejtű rákot tárgyaló sorozatos dolgozatainak; a Marczibányi-mellékjutalmat pedig Jávorka Sándor: «Magyar Flóra» c. művének javasolta kiadatni. A III. osztálynak egyhangú javaslata alapján a nagygyűlés egyhangúlag ilyen értelemben határoz.

III. A főtitkár előterjeszti, hogy a Chorin Ferenc-alapítvány 1926. évi kamatait az ügyrend (Akadémiai Értesítő XXXVI. k. 368—370. l.) értelmében kiküldött hét tagú vegyes bizottság (Gaal Jenő r. t. elnöklete alatt báró Wlassics Gyula és Popovics Sándor ig. t. t., Heller Farkas, Kaán Károly és Zelovich Kornél l. t. t. és Kovács Alajos l. t., az utóbbi mint előadó) néhai Buday László l. t. «Magyarország küzdelmes évei» c. munkájának javasolja odaitélni, azzal, hogy a jutalom az Ügyrend II. pontja értelmében elhunyt kiváló tagtársunk özvegyének lesz kifizetendő. A II. osztály azon az alapon, hogy az ügyrendben említett «nagygyűlés» alatt a nagygyűlési osztályülés is értendő, május 4-én tartott zárt ülésében foglalkozott ezzel a javaslattal és a bizottság véleményéhez egyhangúlag hozzájárult. A nagygyűlés ezt a javaslatot szintén egyhangúlag elfogadja, tudomásul vevén, hogy az Igazgató-Tanácsnak mai

napon tartott ülése a jutalomdíjat kerek összegben 60, azaz hatvan millió koronában állapította meg.

IV. Az 1926. évi Sámuel—Kölber-díjat a kiküldött bizottság (Szinyei József ig. és r. t. elnökle alatt Gombocz Zoltán és Melich János r. t., az utóbbi mint előadó) jelentése alapján a naggyűlés az I. osztály javaslatára dr. Pais Dezsőnek ítéli oda «A latin Philippus magyar származékai» c. értekezéséért.

V. A II. osztály javaslatára a Székesfőváros által felajánlott egy millió korona felhasználásával a főváros történetét tárgyaló munka jutalmazására kitűzött pályadíj Isoz Kálmánnak ítéltetik oda a bírálóbizottságnak (Angyal Dávid r. t. elnökle alatt Domanovszky Sándor és Lukinich Imre I. tagok) és a II. osztálynak egyhangú javaslata alapján.

VI. «A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és egyéb nemzetközi egyezmények értelmében» c. jutalomtétel alapján (Ak. Ért. XXXVI. k. 187. l. 11. sz.) a naggyűlés a kiküldött bizottság (B. Wlassics Gyula ig. és t. és Magyary Géza r. t.) és a II. osztály javaslatára, a beküldött tervrajz alapján Buza László szegedi egyetemi tanárt bízza meg a jutalomtétel kidolgozásával.

A jutalomdíj csak a munka elkészülte után, újabb bírálat alapján lesz annak idején kiadható.

VI/a) A Gorove-díjból kitűzött pályakérdésre (A XVIII. századi csatornatervezgetések története Magyarországon közlekedéspolitikai szempontból, Ak. Ért. XXXVI. 197. 12. p.) egy tervrajz érkezett be Ruzitska Lajos okleveles mérnök, máv. felügyelőtől. A bírálók (Eckhart Ferenc és Kováts Ferenc I. tt.), valamint a II. osztály egyhangú javaslatának elfogadásával az Akadémia fészolítja a szerzőt, hogy valamely csatornázási rendszert levéltári kutatások alapján dolgozzon fel és csak, ha szerző úr ennek a felhívásnak megfelel, bízza meg őt a pályakérdés kidolgozásával.

VII. A Halmos Izor 100.000 koronás adományának felhasználásával az Akadémia saját bevételeiből két millió koronára kiegészített pedagógiai jutalomtételre «A világháborúból és a forradalmakból merithető tanulságok köznevelésünk szervezésére nézve» (Ak. Ért. XXXVI. k. 188. l. 13. sz.) három pályamű érkezett be, melyek közül egyet, minthogy a borítékon a szerző neve fel volt tüntetve, vissza kellett utasítani. A másik két pályamű megbírlására Pauler Ákos r. és Kornis Gyula I. tagok kérettek fel. A bíráló urak egyhangú javaslata alapján a II. osztály indítványára

a nagygyűlés a jutalmat a «Cselekednünk kell, ha élni akarunk» jeligéjű, Széchenyi művéből vett «A nemzeti közszellem pedagógiája!» című pályamunkának ítéli oda. A jelíges levél felbontatván, kiderült, hogy a szerző Barankay Lajos felsőkereszk. isk. tanár, Pécssett. A másik: «Ember, küzdj és bízva bízzál!» jelíges pályamű jelíges levelének elégetésével Berzeviczy elnök úr Gerevich Tibor és Jakubovich Emil I. tagokat bízta meg, akik még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásuknak eleget tettek.

VIII. A természeti emlékek megóvása és fenntartása érdekében tett intézkedések kritikai méltatása, valamint az e tárgyban megjelölendő gyakorlati javaslatok tárgyában birdetett jutalomtétel (Ak. Ért. XXXVI. k. 189. lap, 18. sorsz.) folytán a III. osztály javaslatára a beküldött tervrajz és kidolgozott részletek alapján a nagygyűlés megbízta Kaán Károly I. tagot a jutalomtétel kidolgozásával.

IX. Eredménytelenek maradtak és az Akadémia pénzügyi helyzetére való tekintettel újabban nem hirdettetnek az 1925. évi Akadémiai Értesítő (XXXVI. k.) 186—188. lapjain közölt következő jutalomtételek: 7, 9, 14.

X. A főtitkár javaslatára a nagygyűlés egyhangúlag elhatározza, hogy tekintettel az Akadémia pénzügyi helyzetére, ezentúl csak kevésszámú pályakérdést tűz ki, de a jutalomdíj összegét a lehetőséghez képest magasan fogja megállapítani és tekintettel arra, hogy ezek a jutalomdíjak 1927-ben lesznek kifizetendők, pengő értékben.

Egyhangúlag elhatározzatik az is, hogy a jutalomdíjak összegét a folyó év második felére szóló költségvetés megállapítása alkalmával fogja az Igazgató-Tanács véglegesen meghatározni.

XI. A főtitkár javaslatára a már hirdetett, de még le nem járt pályázatokon kívül a nagygyűlés a következő jutalomtételeket írja ki:

1. Gróf Széchenyi István nevéhez és működéséhez méltó életrajz, jutalma három ezer pengő.

2. A M. Tud. Akadémia jutalma két kiváló néptanító részére (a Bárány Wodianer Albert-alapítvány időközi kamatainak felhasználásával az Akadémia bevételeiből) egyenkint 200—200 pengő.

3. Kazinczy Gábor és neje jutalom.

Az I. osztály köréből:

1. Vojnits-jutalom (a M. Tud. Akadémia Vojnits érme).

2. Sámuel-Kölber-díj (Nyelvészeti értekezés jutalmazására).

3. A magyar igekötők fejlődése a XV. század végéig, alaktani és jelentéstani szempontból. A jutalomdíj összegét az Igazgató-Tanács fogja megállapítani. Határnap 1928. szeptember 30.

4. A magyar dráma története 1867—1896-ig. A jutalomdíj összegét az Igazgató-Tanács állapítja meg. Határnap 1928. szeptember 30.

A II. osztály köréből:

1. Fejtsék ki a hatósági ármegállapítás közgazdasági hatása a háború alatt. — Jutalma a Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-adományának felhasználásával kétszáz pengő. — Határnap 1928. dec. 31. — A pályadíj csak abszolút becsű munkának adatik ki. Ha a szerző a munkát a jutalomdíj odaítélése után egy év alatt ki nem adja, a munka az Akadémia tulajdonába megy át.

2. Nyílt pályázat. — Fejtsék ki Magyarország kereskedelmi összeköttetéseinek iránya és jelentősége a háború előtt és a háború folytán megváltozott helyzetben.

Jutalma a Pesti Tőzsde adományának felhasználásával 200 pengő. A munka tervrajza valamely kidolgozott fejezet kíséretében 1928. évi december 31-ig küldendő be a M. Tud. Akadémia főtitkári hivatalába. — A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására záros határidővel megbízást kap. — A jutalom újabb bírálat után csak teljesen kész, jutalmazásra érdemes munkának adatik ki.

A III. osztály köréből az 1927. évi Nagyjutalom (2000 pengő) és a Marczibányi-mellékjutalom (800 pengő) az 1918–26. évkörben megjelent matematikai és technikai munkák legjobbjainak.

XI. Az illetékes egyetemi hatóságok felterjesztése alapján a nagygyűlés nyelvészeti, illetőleg történettudományi jutalmul 10–10 kiadványt ítél oda a következő egyetemi hallgatóknak:

A budapesti kir. m. Pázmány Péter-tudományegyetem részéről Kniezsa István II. éves bh. (nyelvészeti), Grünwald Béla doktorandusz (történelmi).

A debreceni m. kir. Tisza István-tudományegyetem részéről Schwenczer Lajos III. é. b. h. (nyelvészeti), Vass Henriette IV. é. b. h. (történelmi), továbbá

a m. kir. Ferenc József-tudományegyetem részéről Bálint Sándor IV. é. b. h. (nyelvészeti), Juhász Béla IV. é. b. h. (történelmi).

A pécsi Erzsébet-tudományegyetem részéről javaslat nem érkezett be.

XII. A főtitkár bemutatja az egyes osztályok tagajánlásait.

Az I. osztályba: Tiszteleti tagnak: Badics Ferenc r. t. 35 szavazattal 5 ellen; Szabolcska Mihály l. t. 37 szavazattal 3 ellen.

Az A) alosztályba: rendes tagnak Vári Rezső l. t. 29 szavazattal 11 ellen.

A B) alosztályba: levelező tagnak: Bajza József 35 szavazattal 4 ellen.

A II. osztályba: Tiszteleti tagnak: Popovics Sándor ig. t. 48 szavazattal 5 ellen.

Az A) alosztályba: rendes tagnak: Thirring Gusztáv l. t. 47 szavazattal 6 ellen; levelező tagnak: Laky Dezső 37 szavazattal 14 ellen.

A B) alosztályba: rendes tagnak: Áldásy Antal l. t. 40 szavazattal 7 ellen; Domanovszky Sándor l. t. 42 szavazattal 3 ellen; Kuzsinszky Bálint l. t. 34 szavazattal 12 ellen; Monori Wertheimer Ede l. t. 37 szavazattal 12 ellen; levelező tagnak: Bella Lajos 32 szavazattal 1 ellen; Bruckner Győző 33 szavazattal 11 ellen; Dedek Crescens Lajos 35 szavazattal 6 ellen; Gyalókay Jenő egyhangulag; külső tagnak: Julius Beloch 28 szavazattal 2 ellen; Birinyi K. Lajos 29 szavazattal 2 ellen; Amedeo Giannini egyhangulag; Pivány Jenő 23 szavazattal 6 ellen.

A III. osztályba: A B) alosztályba rendes tagnak: Schaffer Károly l. t. 32 szavazattal 1 ellen; levelező tagnak: Scherffel Aladár 29 szavazattal 4 ellen; külső tagnak: Schumann Richárd 28 szavazattal 1 ellen.

Együttal főtitkár felemlíti, hogy a t. III. osztály B) alosztályában levelező tagsági hely nincs üresedésben, azonban a t. III. osztály a május 4-i osztályülésen Schaffer Károly l. t. urat rendes tagul ajánlotta és egyttal az ilyenképen megüresedő levelező tagsági helyre Scherffel Aladár botanikust hozta javaslatba.

Minthogy Akadémiánk ügyrendje (11. §.) értelmében a tagajánlásokat a február 28-ig megüresedett helyekre kell beküldeni és mindegyik tag csak annyit ajánlhat, ahány hely az illető alosztályban üresedésben van, minthogy továbbá a III. B) alosztályban most sincs üresedés, érdemes hosszabb eszmecsere alapján az Akadémia úgy határoz, hogy erre a helyre a május 6-i nagygyűlési ülésen nem fog szavazást elrendelni.

XIII. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére B. Wlassics Gyula ig. és t. t. és Rejtő Sándor r. t. urakat kéri fel és az ülést bezárja.

Második nap. 1926. május 6.

I. Az elnök úr az ülést megnyitván, kedves kötelesség gyanánt megemlékezik arról a tényről, amelyet az Akadémia évkönyve alapján állapítottunk meg, hogy ma 40 éve, 1886 május 5-én (Ak. Ért. XX. évf. 141. lap) választatott meg Akadémiánk tagjává két fiatal tudós: Concha Győző egyetemi tanár és báró Wlassics Gyula, akik évtizedek óta Akadémiánk munkásságában mindig élénk részt vettek és Társaságunk tevékenységét állandó figyelemmel kísérték.

Az elnök úr őket a mai évfordulón igaz ragaszkodással és legmelegebben üdvözli és szívből óhajtja, hogy még sokáig ép és munkás erőben lehessenek közöttünk.

A nagy számban jelen volt tagok az elnök úr üdvözlő szavait élénk helyesléssel kísérték.

II. Az elnök úr felemlíti, hogy a tegnapi ülés végén egyes tagtársak távozása miatt nem lehetett határozni Beöthy Zsolt és Szily Kálmán néhai nagyérdemű társaink arcképének a képesteremben elhelyezése tárgyában.

Az I. osztálynak egyhangú javaslata alapján a naggyűlés titkos szavazással 41 szavazattal egyhangúlag elhatározza, hogy Beöthy Zsolt ig. és r. tag arcképét megfesteti és a képesteremben el fogja helyeztetni.

III. A III. osztály javaslatot tett néhai kitűnő tagtársunk, id. Szily Kálmán volt főtitkár és volt főkönyvtárnok arcképének a képesteremben leendő elhelyezése iránt.

Titkos szavazás útján, 42 szavazattal egyhangúlag elfogadtatott.

IV. Az Ügyrend értelmében az elnök úr sorshuzással megállapítja az osztályoknak a tagválasztásnál követendő sorrendjét.

Az eredmény: III., I., II.

V. Az Igazgató-Tanács egyik, az Akadémia összesége által választandó tagjának megválasztása végett az elnök úr elrendeli a titkos szavazást. Ennek megtörténtével megállapítja, hogy beadatott 42 szavazat, amelyekből Fináczy Ernő r. t. osztálytitkár 26; Gaal Jenő r. t. 13; Angyal Dávid r. t. 1 szavazatot kapott; egy szavazólap üres volt; egy szavazólapon pedig igen szó iratván fel, ez a szavazat érvénytelen.

Az elnök úr megállapítja, hogy Fináczy Ernő r. t., osztálytitkár abszolút szótöbbséggel igazgató-taggá választott és őt ebben a minőségében legmelegebben üdvözlí, mire Fináczy Ernő melegen megköszöni, hogy őt az Akadémia legfőbb kormányzótestületének tagjai sorába választotta és ígéri, hogy kötelességeit ezen az új munkatéren is legjobb tudása szerint, lelkiismeretesen fogja végezni.

VI. Titkos szavazással golyózás útján megválasztattak:

Az I. osztályba. Tiszteleti tagnak: Badics Ferenc 41 szavazattal 4 ellen, Szabolcska Mihály 42 szavazattal 3 ellen.

Az A) alosztályba. Rendes tagnak: Vári Rezső 35 szavazattal 10 ellen.

A B) alosztályába. Levelező tagnak: Bajza József 38 szavazattal 6 ellen.

A II. osztályba. Tiszteleti tagnak: Popovics Sándor 43 szavazattal 1 ellen.

Az A) alosztályba rendes tagnak: Thirring Gusztáv 40 szavazattal 3 ellen. Levelező tagnak: Laky Dezső 38 szavazattal 6 ellen.

A B) alosztályba. Rendes tagnak: Domanovszky Sándor 41 szavazattal 2 ellen, Monori Wertheimer Ede 41 szavazattal 4 ellen, Áldásy Antal 40 szavazattal 4 ellen, Kuzsinszky Bálint 38 szavazattal 4 ellen. Levelező tagnak: Dedek Crescens Lajos 38 szavazattal 2 ellen, Bella Lajos 35 szavazattal 2 ellen, Gyalókay Jenő 34 szavazattal 4 ellen, Bruckner Győző 33 szavazattal 7 ellen. Külső tagnak: Birinyi K. Lajos 37 szavazattal 1 ellen, Amedeo Giannini 37 szavazattal 2 ellen, Julius Beloch 35 szavazattal 3 ellen, Pivány Jenő 26 szavazattal 11 ellen.

A III. osztályba a B) alosztályba rendes tagnak: Schaffer Károly 43 szavazattal 2 ellen. Külső tagnak: Schumann Richárd 43 szavazattal 1 ellen.

A M. Tud. Akadémia jutalomtételei:

1.

A M. Tud. Akadémia 1896 október 5-én tartott összes ülésén elhatározta, hogy bármikor is fog Széchenyi Istvánnak az ő nevéhez és működéséhez méltó életrajza akár kéziratban, akár kinyomtatva benyújtani, ennek szerzője jutalomban fog részesülni. E jutalomdíj összege 3000 pengő.

A pályaművek megbírálásában egy az Akadémia három osztályából kiküldött öt tagú bizottság előterjesztése alapján a nagygyűlés dönt. E bizottság elnöke a II. osztály elnöke vagy akadályoztatása esetén valamely ilyenül megválasztott tiszteleti tagja, tagjai közül kettőt a második, egyet-egyet az I. és III. osztály választ. A jutalom odaitélése vagy ki

nem adása iránti véleményes jelentést a bizottsági tagok egyike szerkeszti és terjeszti elő a nagygyűlésen.

2.

A M. Tud. Akadémia saját bevételeiből az id. Báró Wodianer Albert-alapítvány kamatainak felhasználásával fejenként 200—200 pengő jutalmat tűz ki Magyarország bármely népiskolájában működő két leg-érdemesebb néptanítónak, tekintet nélkül az iskola-fenntartó jellegére.

A jutalmat az Akadémia 1927 márciusi összes ülésén ítéli oda. A jutalmazottaknak a jutalmat az Albert napját követő áprilisi összes ülésen az Akadémia elnöke adja át.

E jutalomra az Akadémiához kérvényt nem lehet beadni, mert csak a tanfelügyelőkötől a közoktatásügyi minisztérium útján beérkezett jelentések szolgálhatnak a döntés alapjául.

3.

Kazinczy Gábor ny. kuriai bíró és neje Várady Szabó Anna alapítványának évi kamatait (ezidő szerint kerek összegben 5 millió koronát) az Akadémia olyan érdemes tudós, illetőleg író vagy művész munkásságának megjutalmazására tűzi ki, aki hosszabb időn át kiváló munkásságot fejtett ki olyan tudományszakma terén vagy olyan irodalmi, illetőleg művészeti téren, amelynek jövedelme nincs arányban a végzett szellemi munkának belső értékével.

Az Akadémia a jutalmat a nagygyűlés második napján ítéli oda.

A jutalomra jelentkezés, a folyamodó munkásságának feltüntetésével, 1926 december 31-ig küldendő be a főtítkári hivatalba. Ha a jutalomra érdemes tudós, író vagy művész a kitűzött határidő előtt jelentkeznek e jutalom elnyerése végett, az Akadémia sürgősség esetén összes ülésben is kiadhatja a jutalmat.

Az I. osztályból.

I. Új jutalomtételek.

4.

Az özv. Vojnits Tivadarné-jutalomra (a M. Tud. Akadémia «*Vojnits-érme*») az 1926. évben Budapesten előadott irodalmi becsü és a színpadon sikert aratott magyar eredeti tragédiák, vígjátékok és népszínművek pályáznak. Bármely más jutalmat nyert színmű nem jön tekintetbe.

A jutalom az 1927. évi februári összes ülésben fog odaítéltetni.

5.

Az 1926-ban megjelent nyelvtudományi értekezések legjelesbike a M. Tud. Akadémia bevételeiből a Sámuel Alajos-Kölber-alapítvány kamatainak felhasználásával 200 pengő jutalomban fog részesülni. A jutalom odaítélése a nagygyűlésen fog kihirdettetni.

E pályázatban részt vesznek az összes 1926-ban megjelent értekezések, amelyekről a bírálóknak tudomásuk van.

II. Már hirdetett jutalomtételek.

6.

A magyar igekötők fejlődése a XV. század végéig alaktani és jelentéstani szempontból.

Jutalma a M. Tud. Akadémia bevételeiből a Marczibányi-alapítvány kamatainak felhasználásával 1000 pengő.

Határnap 1928 szeptember 5.

A jutalom csak önálló tudományos becsű munkának adatik ki. A jutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik, ha ezt egy esztendő lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

7.

A magyar dráma története 1867-től 1896-ig.

Jutalma a M. Tud. Akadémia bevételeiből a Bésán-alapítvány kamatainak felhasználásával 1000 pengő.

Határnap 1928 szeptember 30.

A jutalom csak önálló (abszolút) becsű munkának adatik ki.

A II. osztályból.

Már hirdetett jutalomtételek.

8.

Fejtsék ki a hatósági ármegállapítás közgazdasági hatása a háború alatt.

Jutalma a Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-adományának felhasználásával az Akadémia bevételeiből 200 pengő.

Határnap 1926 december 31.

A pályadíj csak abszolút becsű munkának adatik ki.

A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, aki azonban köteles azt egy év leforgása alatt közrebocsátani és egy példányt a Magyar Kereskedelmi Csarnoknak beküldeni. Ha azt a szerző egy év alatt ki nem adja, a munka az Akadémia tulajdonába megy át.

9.

Fejtsék ki Magyarország Kereskedelmi összeköttetéseink iránya és jelentősége a háború előtt és a háború folytán megváltozott helyzetben.

Jutalma a Pesti Tőzsde adományának felhasználásával kiegészítve 200 pengő.

A munka tervrajza valamely kidolgozott fejezet kíséretében 1926. évi december 31-ig küldendő be a M. Tud. Akadémia főtítkári hivatalához. A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására záros határidővel megbízást kap. A jutalom újabb bírálat után csak a teljesen kész jutalmazásra érdemes munkának adatik ki.

A III. osztályból.

10.

Az 1927. évi akadémiai Nagyjutalom (2000 pengő) és a Marczibányi-mellékjutalom (800 pengő) az 1918–1926. évkörben megjelent *matematikai és technikai* munkák legjobbjainak lévén odaítélendő, az Akadémia figyelmezteti az ily munkák szerzőit, hogy műüket 1926. évi december hó 31-ig a főtítkári hivatalba küldjék be, feljegyezvén röviden azt, amit munkájuk kiválóságának tartanak.

Azonban a figyelmeztetésnek korántsem az az értelme, mintha be nem küldött munka, melyről a tagoknak tudomásuk van, nem pályázhatnék, sőt ha az Akadémia kiadásában jelent meg, vagy könyvtárába már beküldetett, hivatkozás történhetik arra, hogy a szerző pályázni kíván velc.

Adalékok az Anonymus-kérdéshez

Kivonat *Jakubovich Emil* lev. tagnak az I. osztály 1925 nov. 9-iki ülésén bemutatott székfoglaló értekezéséből.*

A magyarság eredetének, bevándorlásának és honfoglalásának legbeszédesebb, egyszersmind legrégibb kéziratban fennmaradt középkori, hazai kútforrása, Béla király Névtelen Jegyzőjének *«Gesta Hungarorum»*-a SCHWANDTNER 1746. évi első kiadásából lett közismertté. Ez idő óta, immár húsz híján kétszáz esztendeje, úgyszólván megszakítás nélkül folyik a vita a mű kora, hitelessége és titokzatos szerzőjének kiléte felett. Két évszázad legnevesebb magyar tudósainak irodalmi harcába számos külföldi történétíró is beleelegyedett. A *«Gesta»* kora mindazonáltal ma is eldöntetlen, szerzőjének személye ma csak úgy, miként NESSEL DÁNIEL 1692-ben elnevezte, *Anonymus, Névtelen*. — Köztudomású, hogy a mű eredeti példánya nem maradt fenn. Egyetlen, 24 hártylevélre terjedő, nyilván nem is teljes, XIII. századi másolatát a bécsi volt cs. és kir. Udvari-, most Nemzeti Könyvtár 514. sz. latin kódexe őrzi. A kódex első hártylevelének előlapja üresnek látszik, hátlapjának szövegkezdő szavaiban a szerző *«Pdictus magister»*-nek és a jóemlékezetű, dicsőséges Béla király egykori jegyzőjének vallja magát s művét *N.* névkezdőbetűs barátjának, volt tanulótlársának ajánlja. A vita első főkérdése a *«Gesta»* kezdőszavának, a *«Pdictus»*-nak olvasása és értelmezése, második annak találgatása volt, hogy 1060—1270 közt uralkodott négy Béla nevű királyunk közül melyiknek a jegyzője lehetett a szerző.

Az első kérdés megfejtésének kulcsa a *«Pdictus»* szó palaeographiailag helyes olvasása s az elolvasott szónak diplomatikai adatokkal és analógiákkal igazolt helyes philologicus értelmezése.

* Teljes szövege megjelent a GR. KLEBELSBERG-Emlékkönyvben. 169—213 l. Egyes részleteit bővebben kidolgoztuk válaszul DR. FERENC GYULÁNAK a Magyar Tudományos Akadémia II. oszt. 1926 január 11-én tartott ülésén *«Ki volt Anonymus?»* címen bemutatott, de nyomtatásban mindaddig meg nem jelent értekezésére.

SCHWANDTNER első három kiadása (1746, 1765, 1766) és az ezek szövegét követő négy lenyomat Anonymus művének kezdőszavait «*Praedictus magister*»-nek, «*Előbb-megnevezett mester*»-nek olvassa, melyhez BÉL MÁTYÁS mellékelt Praefatiója azon magyarázatot adja, hogy a mű elveszett eredeti példányának első lapján a szerző neve és művének címe díszes, initialés betűkkel volt kiírva, de a lusta s hanyag másoló, a meglévő bécsi kódex írója, e szavakat elhagyta s így megfosztott bennünket annak lehetőségétől, hogy a szerző nevét valaha is megfejtessük, mert a mű következő lapon kezdődő Prologusának élén álló «*Praedictus*» szó a szerzőnek teljesen kiírt, de a másolatban elhagyott nevére, tehát az üres lapra mutat vissza. A vitatkozó tudósok egy része, köztük a «*Gesta*» legjobb fordítója, SZABÓ KÁROLY is elfogadta e magyarázatot (1860), sőt az utóbbi évtizedekben FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ kitűnő facsimile kiadásának (1892) és a Magyar Tudományos Akadémia «Magyar Honfoglalás Kútfoi» c. monumentális forrásgyűjteményének (1900) ugyancsak FEJÉRPATAKY olvasása szerint kiadott «*Gesta*» szövege nyomán úgyszólván általános elfogadásra talált a «*Praedictus*»-os olvasás és annak fenti, BÉL-féle magyarázata.

SCHWANDTNER ezen olvasásának és BÉL MÁTYÁS hozzáfűzött magyarázatának helyességét legelőször (1766) KOLLÁR ÁDÁM támadta meg. Szerinte a «*Gesta*» kezdőszavai «*P. dictus magister*»-nek olvasandók, miből a *P.* a szerző nevét rejtő névkezdőbetű, sigla, a «*dictus magister*» pedig a szerzőnek *szerénykedve* kifejezett címe, «nam auctor studio modestiae magistrum se magis dici, quam esse scripsit.»

A vita régebbi szakaszában tudósaink nagyrésze elfogadta KOLLÁR «*P. dictus*»-os olvasását s többé-kevésbbé a hozzáfűzött magyarázatot is. Legtöbbjük a *P.* siglából a «*Gesta*» szerzője nevének megfejtését is megkísérelte. Hosszú idők során gyanúba vették Béla királyainknak valamennyi Péter, Pál vagy Pous nevű jegyzőjét, alkancellárját és kancellárját, sőt az e korban élő úgyszólván összes *P.* névkezdőbetűs prépostot, püspököt és érseket is. E nézethez csatlakozott többek közt a régiek közül PRAY GYÖRGY, KAPRINAY ISTVÁN, KATONA ISTVÁN, utóbb ENDLICHER LÁSZLÓ, az újabbak közül MÁTYÁS FLÓRIÁN, HUNFALVY PÁL, MARCZALI HENRIK, sőt részben PAULER GYULA is. ENDLICHER LÁSZLÓ 1827 és 1849 évi (Monumenta Arpadiana), MÁTYÁS FLÓRIÁN 1883 évi «*Gesta*»-kiadása (Hist. Hung. fontes domestici II. köt.) «*P. dictus magister*» olvasással kezdődik. Velük szemben a

«*Praedictus*»-os olvasás hívei hamar készen voltak a váddal, hogy a *P.* siglával csak a titokzatos Jegyző nevének kitalálását óhajtják megkönnyíteni, a címnek, méltóságnak a névhez, vagy annak kezdőbetűjéhez, siglájához «*dictus*» szóval való kapcsolása pedig nemcsak az egész középkori latinságban, hanem még a hazai «konyhalatinságban» is példa nélkül való, szerintük latinul így soha sem beszéltek. Még a nagytudományú CORNIDES DÁNIEL is, ki «*Vindiciae Anonymi*» c. posthumus művében (kiadta 1802. ENGEL J. KERESZTÉLY) az Anonymus-kutatás legalaposabb kátéját adta, merészen hangoztatja az utóbbi vádat, mely később FEJÉR GYÖRGYNÉL (1828), FEJÉRPATAKY LÁSZLÓNÁL (1879) és az ő nyomdokain SEBESTYÉN GYULÁNÁL (1898) is erős visszhangra talált.

A véget érni nem akaró, meddő vitákból KOLLÁR óta az első komoly lépést a kérdés e részének megfejtése felé ERDÉLYI LÁSZLÓ tette (1906), midőn rámutatott arra, hogy XIII—XIV. századi okleveleinkben néhány bencés és cisztercita apát igenis használja neve vagy nevének siglája és apáti címe közt «*szerénykedésből*» a «*dictus*» kitételt. Fontos továbbá azon később (1907) tett megfigyelése is, hogy korai, XII—XIV. századi kódexeinknek *soha sincs* diszes, initialés betűkkel kifestett külön címlapjuk.

A megkezdett helyes nyomon másfél évtizeddel később értekező folytatta tovább a kutatást. Anonymus művét mindenekelőtt még csak a FEJÉRPATAKY-féle facsimile kiadásban vizsgálva (1922) benne is gyanút ébresztett az a rendes szokástól eltérő körülmény, hogy a mű szövege a kódex első levelének nem külső (recto), hanem belső (verso) lapján kezdődik. Ennek okát keresve Bécsben első sorban is a kódex eredetijének eleve gyanúba vett első (recto) lapját tette vizsgálata tárgyává (1923) s azon több sornyi vakarást vett észre. A rasurával tele lapról RAFAEL KÖGEL wessobrunni német bencés ultra-violet sugarakkal dolgozó, higanylámpás, kvarcprizmás palimpsest-fényképező módszerével több felvételt készíttetett. Az addig üresnek tartott «címlapon» nem kevesebb mint 34 sor szöveg tűnt elő, mely azonban nem tartalmazza a «*Gesta*» szerzőjének nevét és műve címét, sőt egyéb ismeretlen adat sincs benne, mert szóról-szóra megegyezik a műnek a belső (verso) lapon újra kezdett, ismert Prologusával. Első két sora beljebb kezdődik, mint a következők. Az így támadt üres tereket a később megrajzolandó *P.* initiale számára tartotta fenn a másoló. A szöveget pedig itt is csak «*dictus magister*» szavakkal kezdte. Bizonyára

több hibát ejtetta szövegben, feketével folytatta a Prologusnak vörössel irandó fejezetcímét, az initiale számára hagyott teret is kicsinyelhette, azért kivakarta 34 sornyi munkáját s tudva, hogy a vakart részekben szétfolyik a tinta, nem rajzolhatja meg rajta a díszes, szövegkezdő *P.* initialét sem, a belső (verso) lapon kezdte újra ma is meglevő bevezetését. Itt azonban már nem két, hanem öt sort vetett beljebb az initialés *P.* betű számára. Ez az oka annak, hogy ma az első lap üresnek látszik, a szöveg pedig a rendes szokástól eltérőleg nem az első (recto), hanem a második (verso) lapon kezdődik. Mindezzel összeomlott a 180 éven át ismételt, hibás vélekedés, hogy az első lapot a «*Gesta*» szerzőjének neve és díszesen, initialés betűkkel megrajzolandó címe számára hagyta üresen a lustasággal vádolt másoló. De egyszersmindenkorra megdőlt a «*Praedictus*»-os olvasás jogosultsága is. Mire mutatna immár vissza a «*Praedictus magister*», «*Előbb megnevezett mester*» kitétel? Nincs mire vonatkozzék. Hisz' az előző lapon sem volt megnevezve a szerző. A kezdő initialés *P.* betű tehát csak a királyi jegyző nevének kezdőbetűje, a kor szokásaként alkalmazott siglája lehet. Denemcsak ezzel, hanem egyéb palaeographiai bizonyítékokkal is megcáfolja az értekező a «*Praedictus*»-os olvasás lehetőségét. Anonymus kódexének következetes helyesírásából és kora conventionalis rövidítőjeleinek szabályos alkalmazásából is világosan kitűnik, hogy a kezdő «*Pdictus*»-szal nem a «*Praedictus*» szót akarta rövidíteni a másoló. A «*prae*» praepositiót igen is szabályosan, minden egyes esetben a *p* betű fölé tett vízszintes vonalkával rövidíti szövegközben, ha kisbetűvel kezdődik, ellenben számos példával és facsimilékkal is igazolja az értekező, hogy mindannyiszor rövidítés nélkül, teljesen kiírja a «*Prae*»-t és a «*Praedictus*»-t is fejezet vagy mondat élén, mert a nagybetű vagy initiale fölé kora szokása szerint nem tehet és valóban egyetlen alkalommal sem tesz rövidítőjelet. Ha tehát a szöveg kezdetén «*Praedictus*»-t akart volna írni, azt betűnként, rövidítés nélkül kiírta volna, mint pl. ki is írja a «*Praedictus*» szót a mű 25. fejezetének elején is vörös, initialés *P.* kezdőbetű után, rövidítés nélkül. A szövegkezdő «*Pdictus*» tehát palaeographicus alapon sem lehet a «*Praedictus*» rövidítése, hanem a királyi jegyző *P* névkezdőbetűjének, siglájának «*dictus*» szóval való kapcsolása az utána következő «*magister*» címéhez. Hogy a *P.* sigla után nem tett pontot, annak nagyon egyszerű magyarázata az, hogy az öt sor beljebb vetésével nyert tér sem bizonyult elegendőnek

a díszes, cifra initiale számára. Nagyon vitatható egyébként, hogy csaknem a lap aljáig lenyúló szárú, díszes *P* kezdőbetű mellé tulajdonképpen hova is kellett volna szabályszerűen tennie a pontot? — Ezzel palaeographicus alapon is tökéletes igazolást nyert azon régi felfogás, hogy Béla király Névtelen Jegyzőjének neve *P.* betűvel, «*Gestā*»-jának szövege pedig «*P. dictus magister*» szavakkal kezdődött.

Ezek után a «*P. dictus magister*» olvasás nyelvi helyességének igazolására tért át az értekező. KOLLÁR ADÁM szerint Jegyzőnk szerénykedésből, «*studio modestiae*» kapcsolta nevének siglájához «*magister*» címét a «*dictus*» szóval. ERDÉLYI LÁSZLÓ pedig néhány magyarországi példával is meg tudta már cáfolni a «*Praedictus*»-os olvasás híveinek ama tudatlanságuk bátorságával hangoztatott állítását, hogy ily szerkezetet a középkori latinság nem ismer s a «*Gesta*» «*P. dictus magister*» formában olvasott kezdőszavai még a magyar «konnyhalatinság»-nak is szégyenére válnának. Azt azonban már ERDÉLYI sem kutatta tovább, hogy hol kell a magyar diplomatikában mindössze csak néhány példával igazolható «*dictus*»-os szerkezet eredetét és philologiai helyességének s valódi értelmének igazolását keresnünk. Pedig maga Anonymus mutatja meg az irányt, amerre kutatásainkat folytatnunk kell, midőn művének Prologusában elmondja, hogy iskolai tanulmányai közben *N.* névkezdőbetűvel, siglával jelölt barátjával együtt, — kinek később «*Gestā*»-ját is ajánlotta — hallgatta magistereitől és olvasgatta DARES PHRYGIUS és egyéb auktorok műveiből a trójai háború történetét. A középkori francia litterátusoknak volt kedvelt tanulmánya e tárgy, mert nemzetük őseit, a frankokat a trójaiaktól származtatták. Kétségtelen, hogy a DARES PHRYGIUS-nak és DICTYS CRETENSIS-nek tulajdonított ál-ókori műveken alapuló irodalmi eredet-mondájukat nemcsak a XII. század végén kialakult párisi egyetemen, hanem már a régtől híres és VII. Lajos korában (1137—1180) virágzásuk tetőpontján álló párisi székesegyházi és káptalani iskolákon is tanították. Itt olvasta DARES munkáját Ottó freisingi püspök, a híres történetíró is, ki 1129—1133 közt tanult Párisban. DARES munkájának ma is Párisban van a legtöbb (18 drb.) középkori, IX—XV. századi kézírata. Ez iskolákra gyűlt a XII. században Párisba, Európának már akkoriban is kulturális középpontjába, egész azon időbeli művelt világ tudományszomjas ifjúsága. Köztük magyarok is voltak. A gyér számban ránk maradt emlékekből is ki tudjuk mutatni, hogy már 1150—56 közt Párisban tanult GIRARDUS PUELLA

mester iskolájában *Lukács*, a későbbi egri püspök, majd esztergomi érsek; 1177—1192 közt a párisi hegyen épült Szt. Genovéa monostorban iskolázott négy magyar klerikus: *Bethlehem*, *Jakab*, *Mihály* és *Adorján*; majd Párisba küldte a melódia tanulására III. Béla király *Elvint*, a későbbi váradi püspököt. De nyilván nem ők voltak a legelső magyar tanulók Párisban, mert a magyar-francia kulturális érintkezés sokkal korábbi eredetű. Megindul már Szt. István idejében s állandóvá válik 1091 óta, mely évben Szt. László megalapítja és a saint-gillesi anyamonostor fennhatósága alá rendeli a somogyvári Szt. Egyed apátságot, hova alapítólevele értelmében csak francia szerzeteseket volt szabad felvenni. Legújabb nyelvtörténeti, palaeographiai és történelmi irodalmunkban három tudósunk három külön szempontból világított rá e kulturális érintkezés többoldalú voltára és korai intenzivítására. MELICH JÁNOS kimutatta, hogy a magyar orthographia már a XI. század végétől a XIII. század közepéig francia szabályokat követ. HAJNAL ISTVÁN épp ez időből (XII. század elejétől — XIII. század végéig) származó okleveleink külalakján, betűformáin, írásjellegén és stilusán vette észre a mindjobban erősödő francia hatást. HÓMAN BÁLINT pedig kétségtelenné tette, hogy a Szt. László-kori *«Gesta Ungarorum»* és Anonymus *«Gesta»*-ja stílusra és kompozícióra nem a száraz német annaleseket és barátkrónikákat, hanem a magas irodalmi ízléssel, szépprózában megírt, kerek konstrukciójú, művészi *francia gestákat* követi. Íróik sem lehettek hát kolostorokban meghúzódó szerzetesek, hanem külföldi, főképp francia, párisi iskolázottságú, művelt királyi udvari familiárisok, káplánok és notáriusok voltak, kikből csakhamar prépostok, kancellárok, püspökök és érsekek lettek, bekerültek a királyi tanácsba, fontos kiküldetésekre, külföldi követségekre alkalmazták őket. *A mely időtől kezdve tehát királyi okleveleinken és a kir. udvarban írt Gestáinkon érezhető a francia hatás, attól fogva szükségképp francia, párisi képzettségű királyi jegyzőket, magistereket is fel kell tételeznünk.*

Anonymust a közfelfogás az utóbbi félszázadban MÁTYÁS FLÓRIÁN, PAULER GYULA, SEBESTYÉN GYULA és HÓMAN BÁLINT kutatásai alapján III. Béla király jegyzőjének vallja, ki tanulmányait kétségtelenül a párisi egyetemen végezte. Értekező egyelőre csak azt látja behizonyítotttnak, hogy Gestájának történeti adatai alapján I. Béla, magyar nyelvtörténeti adatai alapján pedig IV. Béla jegyzője *nem lehetett*. A mű megírásának korát tehát a II. Béla († 1141) és

III. Béla († 1196) halálát követő évek közt lefolyt erős félszázadra kell tüzetesebb korhatározó adatainak megismerése előtt korlátoznunk. E szerint Jegyzőnk csak úgy iskolázhatott a XII. század második negyedében a Párisban működött főszékesegyházi, három nagyobb és több kisebb káptalani és apátsági iskolák valamelyikén (pl. a *Notre Dame* székesegyház kötelékébe tartozó, vagy a *Szt. Genovéa* hegyi apátság, *Szt. Viktor*, *St. Germain*-, *St. Martin*-, *St. Denis-i* egyházak iskoláján), mint a XII. század végén az egyetemen.

Ezek megállapítása után annak vizsgálatára tér át az értekező, hogy használgák-e ezen egyházi iskolák és a későbbi egyetem ez időbeli főnökei, apátjai, tanárai vagy ezek tanítványai hivatalos kiadványaikban, okleveleikben, missilis leveleik, epistoláik és műveik kezdő, ajánló sorai-ban címük, egyházi méltóságuk, titulusuk mellett a kérdéses *«dictus»*-os szerkezetet?

Tudnivaló, hogy Anonymus műve Prologusában nemcsak hivatkozik DARES-re, hanem egész sorokat is átvész *«Excidio Troiae»* c. műve előszavából. Miként ebben Cornelius Nepos a római levél rövid, kezdő salutatiójával köszönti Sallustiust: *«Cornelius Nepos Sallustio Crispo suo salutem»*, Jegyzőnk is a XII. századi missilis levelek, epistolák s egyéb írásművek ajánló sorainak szokásos kezdő salutatiós frázisaival ajánlja *«Gestá»*-ját N. névkezdőbetűs barátjának: *«P. dictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius N. suo dilectissimo amico, viro venerabili et arte litteralis scientie imbuto salutem et sue petitionis effectum»*.

Értekező, bár MIGNÉ nagy Patrologia Latináján kívül kevés francia oklevéltár, formulárium állott rendelkezésére, több száz példával ki tudja mutatni, hogy a fent felsorolt párisi egyházak apátjai, tanárai, más francia érsekek, püspökök, papok és apácák s egész akkori művelt nyugaton elszóródott tanítványaik a XII. század 30-as éveitől kezdve tökéletesen analóg szerkezetet használnak okleveleik, missilis leveleik és műveik ajánló, salutatiós soraiban, rendszeren odaírván nevük vagy még gyakrabban nevük siglája, kezdőbetűje és címük, egyházi méltóságuk titulusa közé a *«dictus»* szót: *«Frater G. dictus abbas, G. coenobii S. Victoris dictus abbas, Sanctissimo Domino et patri Dei gratia summo pontifici H. Sancti Dionysii, F. Sancti Germani, G. Sancti Victoris, S. Sanctae Genovefae dicti abbates salutem etc.»* — *H. Remensis dictus archiepiscopus, P. sancti Remigii dictus abbas; Nobilissimo B. Hungariae*

regi Stephanus de Sancta Genovefa *dictus* abbas....; St. *dictus* decanus, Hugo Suessionensis *dictus* episcopus, Frater Michael *dictus* minister, M. Dei gratia *dicta* abbatissa, *dicta* magistra.... N. N. N.^o salutem» etc. etc. A korábbi századokban inkább a *vocatus*, *quamvis indignus*, *licet indignus*, *inutilis et indignus*, *inmeritus*, *humilis*, *peccator*, *nomine non merito*, *solo nomine* stb. stb. szavakat s kifejezéseket tettek címük, méltóságuk neve elé a püspökök, más egyházi férfiak és apácák. Mindebből kitűnik, de az egykorú formuláskönyvek, «*ars dictandi*»-k, «*ars prosandi*»-k expressis verbis is kimondják, hogy e *szerénykedő*, gyakran önbecsmérlő frázisokat kötetes alázatosságuk kifejezésére tették, sőt tartoztak kitenni nevezettek papi méltóságuk neve elé, mintegy azt akarván ezzel kifejezni, hogy bár így s így cimeznek, *nem illet meg e cím*, *nem vagyok rá méltó*, *csak mondanak*, *neveznek* (*dictus*, *vocatus*) *annak*, de csak *nérleg*, *érdemtelenül* (*solo nomine*, *nomine*, *non merito*) *vagyok az*, *méltatlan*, *alkalmatlan* (*quamvis indignus*, *licet indignus*, *inmeritus*, *inutilis*) *vagyok címemre*, *állásomra*, *méltóságomra* (v. ö. az u. n. formula *devotionis*-szal a pápák, királyok, püspökök címeiben: *servus servorum Dei*, *superna providente clementia rex*, *Dei gratia rex*, *miseratione divina episcopus* etc.). Ugyanakkor a náluk magasabbrangú címzettet a legkeresettebb dicsérő-, a velük egyenlő, vagy alacsonyabb rangút udvarias, elismerő jelzőkkel illetik. A címzett neve csak az esetben előzi meg a levélíróét, ha magasabb rangú ennél.

Mindezekeken felül nevük, vagy nevük siglája elé az «*Ego*», «*Nos*» egyes vagy többes első személyű személyes névmást csak hivatalos kiadványaik, jogi tartalmú okleveleik élére tehetik ki, *missilis levelek*, *epistolák* vagy *műveik ajánló sorai* elé azonban *sohasem*, *mert ezekben* a római levelek salutatója mintájára *nem első*, *de mindig harmadik személyben beszélnek magukról*, mint ézt a címzett neve vagy nevének siglája mellé rendesen kitett «*domino suo*», «*amico suo*», «*fratri suo*», «*N. suo*» (s *nem meo* vagy *nostro*).... *salutem*» szavak világosan jelzik.*

A «*dictus*»-os szerkezet divatja a franciaországi vagy francia hatás alatt álló nyugati, egyházi levélstilusban csak a XII. században volt általános, a XII század végén s még inkább a XIII. században a ciszterciták és a rendjükből származó trappisták apátjai sajátították ki. Méltóságnevük mellett a «*dictus*» szó a XIII. századtól kezdve

* Szolgáljon ez felvilágosításul SEBESTYÉN GYULÁNAK.

karakterisztikussá válik: «Frater Hermannus *dictus* abbas de Ripatorio; Frater A *dictus* abbas domus Dei de Trappa; Frère Michiel *dit* abbé de la Trappe etc.»

Mindezzel feles számú diplomatikai adattal is igazolást nyert a «*P. dictus magister*» olvasás philologiai helyessége és kétségtelen magyarázatot a nálunk szokatlan «*dictus*»-os szerkezet értelme és eredete. Nyilvánvaló tehát, hogy Béla király névtelen jegyzője a XII. század 30-as éveitől Franciaországban — hogy úgy mondjuk — divatos és onnan szétterjedt kifejezést alkalmazta, midőn «*Gesta*»-jának ajánló sorait «*P. dictus magister*» szavakkal kezdte. Ennek legteljesebb analógiáját az értekező egy *T.* siglával jelzett nevű apácza-fejedelemasszonynak Szent Hildegardhoz, a belgiumi, liègei egyházmegyében fekvő Szt. Rupertről nevezett apáczakolostor apátnőjéhez 1147—73 közt intézett levele ajánlósorából idézi: «Hildegardi magistrae sponsarum Christi *T. dicta magistra* sororum Anturnacensium summis spiritibus quandoque conjugi in coelestibus etc.»

Ezen tökéletes egyezéssel bizvást lezárhatjuk a 180 éves Anonymus-kérdés első, sokat feszegetett problémáját: «*Praedictus*», vagy «*P. dictus magister*»-nek kell-e olvasnunk a «*Gesta*» kezdőszavait? Ezeket immár palaeographicus és linguisticus megvilágításban helyesen csak egyféleképpen olvashatjuk: «*P. dictus magister*», amit magyarrá: «Mesternek nevezett *P.*» vagy «*P.*, kit mesternek neveznek» szavakkal kell fordítanunk.

Béla király névtelen jegyzőjének neve tehát minden kétség kizárásával *P.* betűvel kezdődött. Mindazoknak kombinációi tehát, kik a hibás «*Praedictus*»-os olvasásra támaszkodva más névkezdőbetűs királyi kancelláriai alkalmazottak személyében keresték a Névtelen Jegyzőt (mint pl. SEBESTYÉN GYULA: «Ki volt Anonymus?» 1898. c. könyvében, *Adorján* erdélyi püspök, III. Béla *kancellárja* személyében), az elmaradt díszes címlap meséjének cáfolatába, az írástörténeti és nyelvészeti bizonyítékok s többszáz analog példa erejébe ütközve üres habként mállanak szét.

A «*Gesta*» kezdőszavainak biztos megállapításával és a «*dictus*»-os szerkezet XII. századi francia eredetének kimutatásával új, erős bizonyítékkal járult értekező egyszerűsmind annak az eddig is általánosan elfogadott feltevésnek igazolásához is, hogy *P.* mester tanulmányait Párisban végezte. Innen indult ki a XII. század 30-as éveiben a «*dictus*»-os szerkezet divatja és szélesebb egyházi körökben csak a XII. század végéig tartott. Később már csupán egyes

szerzetesrendek apátjai használták. E körülmény megállapítása *P.* mester párisi iskolázása időkorának az eddig feltételezettnél tágabb határokat, mintegy 60—70 évet szab. A facultas artium elvégzése után a székesegyházi vagy a káptalani iskolák bármelyikén csak úgy elnyerhette a XII. század második negyedében a «magister» címet, illetve a tanítási szabadságot, mint a század végén az egyetem ugyan-ezen vagy theologiai facultásán. A híres ABAELARD PÉTER (1079—1142) «magister»-ré, mesterré avatásáról már FREISINGI OTTÓ ír. A Szt. Gellért-legenda XI. századi részeiben és egy-két korai oklevelünkben emlegetett első magyar mesterek még bizonyára kanonoki fokozatuk-, vagy nevelői állásukból kifolyólag viselik a «magister» címet, de II. Géza király azon magisterei, kik 1147-ben az országon átvonuló VII. Lajos francia királynak a fattyú (Borics) egyházi jogi helyzetét interpretálták, már kétségtelenül a király környezetéhez, familiájához tartozó, theologiai és egyházi képzettségű udvari papok voltak.*

A XII. század a diákvándorlások kora. A francia scolarisok a facultas artium elvégzése után rendszeren még az olasz egyetemekre is ellátogattak. Kiváltképp a bolognai egyetemet keresték fel azok, akik jogi studiumokat is akartak folytatni. Abból, hogy Gestánk ajánló sorainak és prologusának számos kifejezése együttesen s többszörösen ismételve, úgyszintén a prologus egész gondolatmenete csak BOLOGNAI HUGO mester 1119—1124 közt írt «*Rationes dictandi prosaice*» című levelezőkönyvéből mutatható ki, jogosan következteti az értekező, hogy Jegyzőnk, *P.* mester is követte a párisi diákok szokását s az olasz egyetemeken, nyilván a bolognain is megfordult. Mivel pedig a divatjukat mult formulákat, használatból kiment, elavult mintákat régebben is csak úgy kerülték, mint ma, a XII. század első negyedében írt tankönyv használatából Gestánk írásának korára is szabad némi következtetést vonnunk.

Ezzel az Anonymus-kérdés második nagy problémájának, a *Gesta korának kérdésére* tértünk át. Ennek megállapításával a *P.* sigla mögé rejtőzött szerző titokzatos személyének kiderítéséhez is nagy lépéssel közelebb jutunk.

A mai közfelfogás, hogy Anonymus III. Béla király jegyzője volt s művét a XII. század utolsó, vagy a XIII. század első éveiben írta, MÁTYÁS FLÓRIÁN és PAULER GYULA megállapításain nyugszik.

* M. FLORIANUS, Hist. Hung. fontes domestici II. k. 219.

Két nagy történettudósunknak tulajdonképpen még a két szélsőség, egy részről a magyar romantikusoknak a lehető legkorábbi időpont, I. Béla kora, másrészről a tulzó szkeptikusoknak, HUNFALVY, MARCZALI s követőiknek és a német íróknak a legkésőbbi időhatár, IV. Béla kora mellett való állásfoglalása ellen kellett két frontra harcolniok. Azt, hogy Anonymus sem I., sem IV. Béla király jegyzője nem lehetett, sikerült is nekik úgy történelmi, mint nyelvtörténeti és diplomatikai adatokkal teljes megnyugvást keltő módon, véglegesen igazolniok. Arra azonban, hogy művét II. vagy III. Béla halálát követő években írta-e, értekező szerint nem tudtak döntő érvényességű bizonyítékot találni. Kimondott szavuknak súlya, szuggesztív ereje azonban ma is lenyűgöző hatással van történetíróinkra.

MÁTYÁS FLÓRIÁNNAK II. Béla kora ellen emelt történelmi és diplomatikai kifogásai mai történelmi, diplomatikai és társadalom-történeti tudásunk segítségével könnyen megcáfolhatók. PAULER GYULA pedig midőn alapos történelmi felkészültséggel harcol IV. Béla kora ellen, alig veszi észre, hogy bizonyítékainak többsége a *XII. század közepe*, tehát a *II. Béla halála utáni kor mellett* jobban érvényesíthető, mint III. Béla kora, a XII. század vége mellett. II. Béla kora ellen felhozott érvei pedig épp oly kevésbé állják ki a szigorú, minden egyes aprólékos adatot tűzetesen megvizsgáló kritikát, mint MÁTYÁS FLÓRIÁÉI.

Legújabb történelmi irodalmunkban Béla király jegyzőjének történetírói egyéniségét, kvalitását és módszerét, Gestájának műfaját, irodalmi és forrásértékét kitűnő megvilágításba helyezte HÓMAN BÁLINT. A szerzőről mint III. Béla jegyzőjéről beszél, mert korát főképp MÁTYÁS FLÓRIÁN és PAULER kutatásai alapján eldöntöttnek veszi. Azonban két nagy elődének tekintélyére épített állásfoglalása azok argumentumainak megingatásával szintén labilissá válik. Jegyzőnk művének azon egy-két terminus technikus, melyeket a II. Béla halálát követő évekből még koraiaknak, korszerűtleneknek tart, az eddig kevés figyelemre méltatott egykorú külföldi, főképp *francia* forrásokból többé-kevésbé kimutathatók. Másrészt ellenben nagy szolgálatot tett HÓMAN azzal, hogy a Jegyzőnk művében elbeszélt oláh Gelou elleni hadjárat és a vele kapcsolatos oláh incolatus kérdését, a mű kora végleges megállapításának mindeztideig egyik legnagyobb akadályát, a Szt. László kori «*Gesta Ungarorum*» párhuzamos helyeinek kimutatásával fényesen megoldotta.

Imigyen a III. Béla kora mellett felhozható adatok közül *egyetlen egy* sem állván ki a lelkiismeretes kritikát, értekező két csoportra osztja bizonyítékait, melyek alapján a mai közfelfogással szembehelyezkedve a Gestát a *XII. század derekáról valónak, szerzőjét pedig II. Béla király jegyzőjének tartja.*

Első csoportba a mű latin szövegében szórványosan előforduló magyar személy-, hely- és köznevek nyelvi és helyesírásbeli sajátágaiból levonható korhatározó *nyelvtörténeti bizonyítékait* sorolja.

Ha Gestánk magyar nyelvtörténeti adatait, nyelvi sajátságait a magyar nyelvtörténeti fejlődésbe beállítjuk, azok *együtt, tömegesen és rendszeresen* egy bizonyos nyelvfejlődési fokot mutatnak, még pedig oly fejlődési fokot, *mely élesen, szemmel láthatólag elüt a XII. századvégi és XIII. századeleji nyelvallapottól* s legalább is félszázaddal korábbi állapotnak felel meg.

Éppen a XII. század második felében indul meg nyelvünkben a rövid magánhangzók fokozatos nyiltabbá válásának, a diftongusok monoftongizálódásának és a tövéghangzók lekopásának folyamata. A Gesta magyar nyelvtörténeti adataiban még *tömegesen és rendszeresen a régiebb, eredetibb nyelvallapotot találjuk* meg, sajátos, de következetes magyar helyesírása is számos tekintetben *elüt a III. Béla, Imre vagy II. Endre okleveleiben* előforduló magyar tulajdon- és köznevek helyesírásától és sok tekintetben *megegyezik* a II. Béla és II. Géza okleveleiben található ilyennemű adatok írásmódjával. Ha *P. mester* művének magyar tulajdon- és közneveit nyelv- és helyesírástörténeti szempontból összehasonlítjuk a dömösi prépostság 1138. évi alapítólevelének több száz hely- és személynévvel s az 1200 körül írt Halotti Beszéddel, minden tekintetben az *előbbivel* mutatnak közelebbi rokonságot, sőt azonos sajátságokat.

Gestánk *latin ortografiája* a classicus latin *ae*-t rendszeren egyszerű *e*-vel, néhányszor farkas *ę*-vel (*ę* caudata), egy esetben pedig külön írt *æ*-vel (XIV. fejezet végén: *oluptolmae*) írja. Miután az utóbbi két jelölés a XIII. század második felében már ismeretlen volt, csak az eredeti kódexből kerülhettek a mű ma meglevő XIII. század végéről való másolatába. Állásfoglalásunkat az *ę* caudata használata nem érinti, mert az egész XII. század folyamán, sőt még a XIII. század elején, Imre királyunk okleveleiben is gyakran előfordul, de nagyon fontos *korhatározó értéke* van az *ae*-nek, mely külön írva nálunk utoljára Guden 1079—82. közt

írt oklevelében, contrahálva, összevonva (æ) pedig egy 1131—41. közt írt, és egy 1165. évi oklevelünkben fordul *utoljára* elő. Gestánk eredetijét ebből következtetve oly scriptornak kellett írnia, ki a XI. század végén vagy a XII. század elején tanulta a betűvetést s így III. Béla 1196-ban bekövetkezett halálát aligha érhetette meg.

A korjellemző nyelv- és helyesírástörténeti bizonyítékok után *második csoportba* sorozza értekező a Gesta szövegének *korhatározó történeti adatait*. A dinasztikus érzésű királyi jegyző a honfoglalás korába visszavetítve saját korának eseményeit, politikai és társadalmi viszonyait írja le, művében az országnak egykorú állapota és területi viszonyai tükröződnek.

HÓMAN BÁLINT megállapítja, hogy Anonymus Gestájának főforrása, melyet a maga egyéni írói művéhez azonban csak *keretül* használt fel, a Szt. László-kori «*Gesta Ungarorum*» és annak II. István-kori folytatása volt. Legkésebbi adata, melyet ebből merít, az 1127. évből való. A «*Gesta Ungarorum*» II. Géza-kori, 1152-ig vitt folytatását már *nem ismeri*.* Ebből következtetve művét II. Béla halálának éve, 1141 és 1152 közt kellett volna írnia. De még ennél is szorosabbra vonhatjuk a mű megírásának korhatárait, ha szövegében meglátjuk az egykorú események visszatükrözését. 1147-ben indul meg a második keresztes hadjárat. Először *III. Konrád német-római császár* vonul keresztül az országon. «De a császár Magyarországon nem úgy jelenék meg, mint Krisztus zarándoka, hanem inkább zsarnoki és rabló dühöséget gyakorola. Nam petitionis simulatione . . . a regno Hungarie pecuniam non modicam extorsit, ita ut nulla mater ecclesia sive monasterium totius Hungarie remaneret, de quo pecunia non extraheretur et peregrinanti Cesari pre timore non offeretur» írja átvonulásáról keserűn a «*Gesta Ungarorum*» II. Géza-kori folytatása. A német császárt nyomon követte *VII. Lajos francia király*. Kiséretében volt Odo de DIOGILO történetíró, ki a hadjárat történetében érdekes leírását adja a XII. századi Magyarországnak. Megemlíti többek közt, hogy: «Terra hec in tantum pabulosa est, ut dicuntur in ea *pabula Julii Cesaris* extitere». Már MARCZALI HENRIK kiemelte, hogy ez a külföldön ismeretlen megállapítás mindenesetre a magyar krónika «*pascua Romanorum*»-ával függ össze. A magyar krónikát azonban DEUILI ODO közvetlenül nem használta, művében legalább egyéb nyomát nem találjuk

* HÓMANN BÁLINT, A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói, 1925. 75. l.

magyar forrás használatának, a rómaiak *legelőjére* vonatkozó tudósítását tehát kétségkívül valamelyik egykorú *litteratus magyar pap szóbeli értesítésének* köszönhetette. Jegyzőnk Gestájának IX. fejezetében olvassuk a következő passzust: «Et laudabant eis terram Pannonie ultra modum esse bonam. Quam terram habitarent . . . *pastores Romanorum*. Quia post mortem Athile regis terram Pannonie *Romani dicebant pascua* esse, eo quod greges eorum in terra Pannonie *pascabantur*.* Et iure terra Pannonie *pascua Romanorum* esse dicebatur, *nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie*». A francia király történetírójának szájába fenti tudósítást aligha adhatta más, mint a magyar király azon francia, párisi iskolázott-ságú udvari papja, kinek Gestájában csaknem azonos szavakkal találjuk meg Pannonia leírását. Közvetlen utána, saját korára vonatkozó célzását, hogy *most is a rómaiak híznak Magyarországot javaiból*, nehéz lenne másra, mint III. Konrád német császár 1147. évi sarcolásaira magyaráznunk. III. Béla korából erre kadenciát keresve sem találunk. Hogy a rómaiak alatt az átvonuló német-római császár népeit értette, nyíltan kifejezi hátrább, Beszprém elfoglalásának leírásánál: «*Reliqui vero Romanorum* videntes audatiam Hungarorum . . . fuga lapsi sunt, et pro remedio vite in *terram Theotonicorum* properauerunt». Mindebből nem következtethetünk mást, mint azt, hogy *P. mester* Gestáját 1147-ben kezdte írni.**

Következtetésünk helyességét más adatokkal is tudjuk támogatni. Gestájának VII—XII. fejezetében írja meg a magyarok bevándorlásának történetét: miként nyomultak Álmos és a hétmagyar vezérlete alatt Oroszországon, *Susudalon*, a ruthén földön, *Kiev*, *Lodomér* és *Halics* városokon keresztül a Havas-erdőig s azon át az ungi részekre és Munkácsra. A megrémült susudali, kievi, lodoméri és halicsi fejedelmek megkísérlik az ellentállást, a kievi a kúnokat is segítségül hívja, hogy a magyarokat feltartóztathassák, mi nem sikerülvén, *töménytelen ajándékot, aranyat, aranyos fékű és nyergű lovakat, prémes ruhákat* adnak a megvendégelt magyar vezéreknek és előkelőknek. *Fiaikat túszul, népeiket vezetőül ajánlják melléjük*, hogy őket távozásra bírják, a legyőzött hét kún vezér pedig csatlakozik hozzájuk. II. Géza az 1148—1152. években hat hadjáratot indított a duklai, *verেকেi* és talán a *laborci* és *uzsoki* szorosokon keresztül,

* Megismétli a XI. fejezetben: «*preoccupassent Romani principes terram Pannonie usque ad Danubium, ubi collocavissent pastores suos.*»

** A római név ily értelmű használatát 1136 előtti adattal igazolja a Magyar Honfogl. Kútfoi 446. l. 3. jegyz.

hogy sógorát, Izjaszlávot a kievi nagyfejedelmi trónra segítse, *Kievbe, Halicsba és Lodomérba*. Kettőt személyesen vezetett. Az egykorú orosz évkönyvek részletesen leírják e hadjáratokat. A Gesta VII—XII. fejezetéből imént felsorolt honfoglalás előtti események minden egyes momentumuma sokszor a legapróbb részletekig csodálatosképpen ismétlődik az orosz évkönyvek leírásában (így pl Izjaszláv fiát Msztiszlávot adja 1152-ben kezeseül II. Gézának, a Gesta X. és XI. fejezetében a kievi és susudali fejedelmek «*filios suos in obsidem dederunt*», Galicia fejedelme pedig «*unicum filium suum... in obsidem dedit*»), úgy hogy lehetetlen meg nem látni, hogy P. mester saját korának jól ismert, talán személyesen átélt eseményeit vetítette vissza a honfoglalás korába.* III. Béla és II. Endre *halicsi* hadjárait is megírják egész részletesen a későbbi orosz évkönyvek, de e részleteikben a Gestával rokon momentumokat hiába keresünk. II. Géza, illetve Belos bán 1150. évi *rúcorssági* hadjáratának és Manuel görög császár 1152. évi *délvidéki* betörésének reminiscenciáit is meglegljük még a Gestában.**

Ugyanezen évből származó pannonhalmi oklevélben olvassuk, hogy II. Géza 5 éves fiacskáját, a későbbi III. István királyt — 1147-ben született, mert keresztatyja az országon átvonuló VII. Lajos francia király volt — uralkodótársul vette maga mellé («*regnante Geysa unacum filio suo Stephano duce*» Pannonhalmi Rendtört. I. 601.), miként a Gesta LII. és LIII. fejezetében Árpád Szultát, és az LVII. fejezetben Szulta Taksonyt. Géza öccsének, (II.) László hercegnek, a későbbi trónkövetelőnek be kellett érnie az atyjától, II. Bélától kapott bosnyák hercegséggel. Felesleges erőlködés többet kiolvasni a Gesta szövegéből, mint amennyi benne van. Hiába, teljesen alap nélkül keres hát benne SEBESTYÉN GYULA Imre király és (II.) Endre herceg testvérháborújára és III. László megkoronázására vonatkozó célzásokat s tökéletesen hibásan következteti ki az azonkori eseményekből hónapnyi pontossággal a Gesta írásának idejét és csonkán maradásának okát. Mindezekre egyetlen szónyi támaszpontunk sincs P. mester Gestájának szövegében. Ellenben nehéz észre nem vennünk azon számos korhatározó célza-

* HODINKA ANTAL, Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai 84—88, 89, 91, 127, 149, 151, 153, 159, 161, 163, 167, 169, 171, 179, 187, 189.

** PAULER GYULA, II. Géza orosz-görög háborúi 1148—1156. (Többek között érdekes benne, hogy PAULERNAK, III. Béla hívének is önkénytelenül Anonymus XLVI. fejezetét juttatja eszébe a magyaroknak egy 1151-ben Kievben tartott löversenye. 18. l.)

tosságot, melyeket az Álmos fejedelem — kinek túlságos előtérbe tolt szerepeltetésével «jóemlékü» királyának, II. Bélának atyját, Álmos herceget akarta megdicsőíteni — és vezértársainak szájába adott eskü, a vérszerződés pontjaiba (VI. fejezet) rejtett: «Az eskü első pontja így vala, hogy míg élők tart, mind maguknak, mind maradékaiknak is *vezérok mindig Álmos nemzetségéből való legyenek*». III. Béla, Imre és II. Endre korában idegen nemzetségből való király megválasztásáról, törvénytelen trónraültetéséről *szó sem esett*. Ellenben nagyon is szükséges volt hangoztatni e törvényt a XII. század derekán. II. István élte utolsó éveiben *nőtest-vére fiát*, Sault akarta utódjává tenni. Majd röviddel azután «Bors vero comes et Iwan inani spe ducti a traditoribus in regem electi sunt» (a *Gesta Ung.* II. Géza-kori folytatásában). II. Béla és II. Géza trónját pedig 1132—1155 közt állandóan veszélyeztették a trónkövetelő, fattyú Borics és pártjának fondorlatai, mignem 1155-ben egy «*Cumanus, qui et Scythia*» — az egykorú Freisingi Ottó használja ezt a Gestában sokszor kárhoztatott népnevet — Boricsot le nem nyilazta. Még 1132-ben, az aradi gyűlésen a rác Ilona királyné szenvedélyes kifakadására II. Béla hívei 68-at gyilkoltak le azon főurak közül, kik a király atyja, Álmos herceg és Kálmán király között annak idején a viszályt szították és II. Béla megvakíttatásának is okozóiá lettek. A kivégzettek hozzátartozói és az elmenekült elégedetlenek orosz és lengyel segédhadakkal az említett Boricsot hívták be az országba. II. Béla a Sajóig ment a betörők elé. Sajóparti táborában kiújult a vérengzés a Boricshoz átpártolni készüők ellen. E vérengző itélkezések sanctionálását kell látnunk a vérszerződés negyedik pontjában: «*hogya valaki utódaik közül hűtlenné lenne a vezér személye ellen és meghasonlást mívelne a vezér és rokonai (Kálmán király és Álmos hg.) közt, a vétkesek vére ontassék, miképp az ő vérok omlott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettek*».

A XI. század végén és a XII. első felében nagy szerepük van történelmünkben a *kúnoknak*. Szt. László és II. István sok kún hadifoglyot telepít az országba. Különösen ez utóbbi — Kún László méltó elődje — kedveli őket.* Kedves kún testőrei közt leheli ki lelkét is 1131-ben Egerben. Álmos herceg feleségének, a kievi Predszlavanak

* Tulajdonképpen a Komnen János bizánci császár által az 1124. évi berrhoei csatában legyőzött vegyes besenyő-komán nép menekültjeit fogadta be. L. KOSSÁNYI BÉLA, Az uzok és kománok történetéhez. Századok 1924. 532. l.

anyja, tehát *II. Béla király nagyanyja* maga is *Tugor (Tochur)* palóc, fehér kún, *komán kán* leánya volt. *II. Géza* kievi hadjárataiban is közeli ismeretségbe jutott számos, a kievi fejedelmekkel szövetséges törzsökkel (*černii klobuky-k*, berendék, úzok, torkok, *fekete kúnok*), *Dolgorukij György* susudali fejedelem szövetségeseivel, a polovecekkel (*palócok, fehér kúnok, kománok*) is akadt elég dolga, mint már 1099-ben *Przemyslnél Kálmán királynak*. Nem csoda hát, ha *P. mester* egy a honfoglalás előtt valóban a magyarokhoz — szerinte Kievnél — csatlakozó, idegen, türk fajú népet, a kazár-chavarokat is *kumánoknak* vélte s az északeleti és délnyugati gyepük védelmére letelepített törzseik vezéreinek a honfoglalásban nagy szerepet osztott. Történeti forrásaink a XII. század végén és a XIII-ik elején már alig említik a *kúnokat*.

Mind e megfigyelések nagy valószínűséggel igazolják értekező azon következtetését, hogy *P. mester II. Béla* jegyzője volt és Gestáját «jó emlékü» ura halála után 1147—1152 közt írta. Csak a XII. század első felében kereshetjük tehát azon egyéneket, kiket a *Gesta* élők-, vagy legalább is közemlékezetben levőkként szerepeltet. Egyik-másikat meg is leljük. Így az LVII. fejezetben a *Taksony* korában *Bulár* (volgai bolgár) földről az országba jött *izmaelita Billa* és *Boksu* nemzetiségéből származó *Eltheyt* említi a *Gesta*. Alig lehet más, mint a *Kálmán király* 1111. évi zabori oklevélben szereplő *kaliz* (= *izmaelita*) *Eltheius*, a királyi fiscus javainak tisztje, vagy haszonbérelője. Nyilván társának, *Percus* centurio-nak neve is latinizálva van az oklevélben, eredeti törökös neve *Thonuz*, *Thanyz*, *Tanisz* (= disznó) lehetett. A XXXIII-ik fejezetben *Huba* vezérnek, kit *Árpád nyitrai ispánná* tett, utóda a «*prudens Zemera*» említettetik. Azonosnak szokták venni *Zemere* semptei ispánnal, kit III. Béla egy 1177. év körüli oklevele említ. Sokkal inkább lehet azon *Zemera* «*religiosus vir*», ki egy 1105—1116. évek közti pannonthalmi feljegyzésben *Mózes nyitrai ispán* és *Gyárfás nyitrai püspökkel* kapcsolatban szerepel. A *Gesta* XIX. fejezetében említi *Jegyzőnk* *Velek* vezér utódát, *Turda* püspököt. III. Béla korából úgyszólván hiánytalanul ismerjük püspökeink sorozatát, de köztük *Torda* nevűt hasztalan keresünk. *PAULER* kínos etymologizálással — *Dietrich*, *Detre*, *Teodra*, *Tudra*, *Turda* — megteszi *Theodericus* dominikánus perjelnek, kit 1228-ban kún püspöknek neveztek ki, pedig csak úgy elfér e *Turda* püspök is azon házagokban, melyek püspökeink névsorában a XII. század elején, sőt még dere-

kán is mutatkoznak, mint azon Bethleem püspök, kit fia révén említ csak egy 1151 körüli oklevél. — III. Bélával összes középkori krónikánk necrologiumi adatain (koronázás éve, napja, uralkodás évszáma, halálának éve, napja, eltemették Fehérvárott) kívül pár sorban végez. Történetírója kimutathatólag sem neki, sem közvetlen utódainak nem volt.

Ha ezen aprólékos, de fontos korhatározó értékű adatokhoz vesszük még PAULER megállapításait: hogy pl. Anonymusnál egyetlen, a XII. század első felén túl keletkezett, újabb országalakulás, vagy új országnév elő nem fordul, Erdélynek is csak egy kis részét, a Meszes-kapu és Szamos-völgy közt elterülő északnyugati csücskét írja le (XXIV—XXVII. fej., Szt. László tolta ki eddig a gyepüket, Kálmán két, 1111. és 1113. évi zabori oklevelében, a comesek után utolsó helyen olvasunk első «princeps»-éről *Mercurius*-ról s II. Béla atyja *Almos hg.* rakatta itt az első monostort, a *meszesit*), de nem tud még a II. Géza alatt betelepült erdélyi szászokokról (szepesiekről sem) és az erdélyi székelyekről, az oláhokat pedig még a XII. században csaknem teljesen felmorzsolódott (!) besenyők beütései háborgatják, ellenben emlékszik még a XI. században megsemmisült kazárokra s számos más dologra, melyről gestáink és krónikáink már mit sem tudnak stb. stb., értekező újabb kutatásai alapján úgyszólván eldöntöttnek vehetjük az *Anonymus-kérdés* második nagy problémáját, korának kérdését is. Eredményein mai ismereteink mellett a lelkiismeretes, komoly kritika is keveset változtathat, annál kevésbbé döntheti meg a kimondott szót makacsul védelmező, a tájékoztatlanokat talán megtévesztő, de a hozzáértők előtt tarthatatlan és nem meggyőző gáncsolódás. Így csak legteljesebb diplomatikai járatlanságukat árulják el azok, kik a *Gesta* ajánló soraiban fennakadnak a szegény, vak II. Béla királynak adott «*gloriosissimus rex*» címen vagy azon, hogy Jegyzőnk még László király szentté avatása előtt «*sancti reges et duces*»-ről beszél (III. fej.). Mindkét kitétel a XI—XII. századi latin curialis stílus legtipikusabb elogiuma.

Szent István a törvénytárunkba felvett «*De institutione morum ad Emericum ducem*» IX. fejezetében az imádság gyakorlására buzdítja fiát: «*tu quoque hac eadem utere . . . ut invictissimus rex a cunctis nomineris.*» (V. ö. *Biblia*, Jézus Sirák fia könyve 18 f. 1 v.) I. Endrét az 1055. évi tihanyi alapítólevél, Kálmánt az 1111. évi zabori oklevél «*victoriosissimus*»-nak, a másik, 1113. évi zabori oklevél már «*gloriosissimus*»-nak nevezi, ugyanígy II. Istvánt Acha 1116—1131

közt írt adománylevele. Ettől kezdve nincs XII. századi királyunk, ki e díszítő jelzők valamelyikét meg ne kapta volna. II. Béláról, ki a magyar királyok címét «*rex Ramae*»-val gyarapította, azt írja a közelkorú *Gesta Ungarorum*: «*Confirmatum est ergo regnum in manu eius et inimicos eius dedit Dominus in obprobrium eius usque in presentem diem.*» Meg is adja neki a «*uictoriosissimus rex*» címet a dömösi prépostság 1138. évi (KNAUZ, Mon. Eccl. Strig. I. 88.), a «*gloriosissimus*» pedig a bozóki monostor 1135. évi alapítólevele (FEJÉR, Cod. Dipl. VII/5. 105.). Fiát, II. Gézát és unokáját, III. Istvánt is csaknem minden oklevelük ugyane jelzővel illeti, épp úgy, mint kortársukat, VII. Lajos francia királyt saját kancelláriája. (Már a *Karoling és Capeting* királyok kézjegye, monogrammája mellett állandóan megtaláljuk: Signum Pipini *gloriosissimi* regis; Signum Hugoni, Rotberti *gloriosi, gloriosissimi* regis.)

MABILLON, az oklevéltan megalapítója (De re diplomatica 1709. Lib. II. cap. VI. pag. 90.) és DU CANGE (Glossarium Latinitatis) egybehangzóan tanúsítja, hogy nemcsak a francia «*rex catholicus*»-t, de az angol és magyar királyokat, sőt a haereticus bizánci császárokat is «*sanctus, sanctissimus, sanctitas*» elogiummal tisztelték meg még a nyugati egyház püspökei is. István, a párisi hegyen épült Szt. Genovéva monostor apátja, a későbbi tournay-i, doorniki püspök azon levelében, melyben III. Bélát Bethlehem magyar klerikus haláláról értesíti, így búcsúzik a királytól: «*Valeat Sanctitas vestra et regnum vestrum coram Domino roboretur.*»* Nálunk a XI. század végén a Kálmán törvényeit lejegyző Albricus Seraphin esztergomi érseket, a XII. század derekán Cerbanus bencés szerzetes Dávid pannonhalmi apátot illeti a «*Sanctitas*» címmel. Hogy Jegyzőnk is ugyanezen, kora stílusának megfelelő elogiumot akarja használni és nem ténylegesen szentté avatott királyokat és hercegeket ért a «*sancti reges et duces*» alatt, azt az is eléggé bizonyítja, hogy Szt. Imrén kívül az egyház ma sem ismer több szentté avatott magyar «*dux*»-ot.

Legújabbán a *Gesta* LVII. fejezetében említett «*pons Guncil*»-l kapcsolatosan merült fel egy elég komolynak

* Figyelemre méltó, hogy DR. SEBESTYÉN GYULA bírálatában kétszer is ellenkezésbe kerül ezen levél adataival, jóllehet egész Anonymus-Adorján püspök elmélete e levélen alapszik. Egyébként legkevésbé sem ő, hanem majd 100 évvel korábban ENGEL J. KERESZTÉLY hozta e levelet téves vonatkozásba Anonymus-szal (l. CORNIDES, *Vindiciae Anonymi* 1802. 317—318 l.).

látszó kifogás is értekező kormeghatározása ellen. II. Géza király 1146-ban ellenségeskedésbe keveredett fennemlített III. Konrád német császár mostohaöccsével, FREISINGI OTTÓ fítestvérével, Jahsomirgott Henrik osztrák markgróf-, bajor herceggel, mert ez a fattyú Borics ügyét támogatta. 1146 szept. 11-én, az osztrák határon, a mosoni portánál, a Lajta két partján, *Bruck* közelében harcra került a dolog a magyarok és a németek közt. A Képes Krónika egy *Guncel* nevű magyarul és németül egyaránt jól beszélő kém érdemének tulajdonítja a magyarok győzelmét (LXX. fejt. M. FLOR., Hist. Hung. fontes domesticæ II. 217.). A Gesta utolsó fejezete szerint Szulta vezér Magyarország határát a németek felől «usque ad pontem *Guncil*» tűzte ki, folytatólagosan említi még ugyanazon tájon Oroszvárt és ugyanezen határszélén a mosoni Fertőn túl letelepített besenyő határőröket. A szöveg alapján tehát a «pons *Guncil*»-t Oroszvártól akár a Fertőn túl, az osztrák határon, Kismartontól délnyugatra fekvő Pecsényédig (Besenyőd, Csánki, Magyarország tört. földr. III. 623.) is kereshetjük. E vonalba, körülbelül a közepére esik *Bruck* környéke is, az 1146. évi magyar-német harc és *Guncel* kém tevékenységének színhelye. Kézenfekvő a feltevés, hogy a határhidat csak *Guncel* kém nevére nevezhették el s a kifogás is, hogy Jegyzőnknek jóval 1146 után, legalább is III. Béla korában kellett élnie, ha a Szulta vezér által kitűzött határt II. Géza korában keletkezett helynévvel jelöli meg. Értekező, bár nem tartja meggyőzőnek a kifogást sem, nagyon is valószínűvé tudja tenni, hogy a feltevés sem helytálló. *Guncel* kémnek — még ha egykorú is a Képes Krónika adata — alig van valami köze a «pons *Guncil*» helynévhez, sőt *Ecilburgu*-n kívül e másik ófelnémet (1050—1150) alakjában fenntartott helynévvel kapcsolódik némileg Gestánk a nagy német hősmondáéhoz, a Nibelungenliedhez is.

A tudós HEILL MIKSA 1772. évi térképén (CORNIDES, Vindiciae Anonymi-jének melléklete) Kőszeg (*Güns*) helyére teszi «*Guncil*»-t, a mellette folyó Gyöngyös patakhoz pedig «Fons *Guncil* hodie *Gunz* Fl.» elnevezést ír, meghatározása nyilván téves, a Gesta nem e vidékről beszél. ENGEL JÁNOS KERESZTÉLY a Lajta melletti *Czillendorf*-hoz helyezi a kérdéses hidat (ENDLICHER, Anonymus-kiad. 1827., 259. l.), SZABÓ KÁROLY 1860. évi Anonymus fordítása szerint «*Cönczil-hídja* igen hihetően a mai *Gunzelsdorf* Alsó Ausztriában, Magyarország határszélétől néhány órára a Triesing (helyesebben Triesting) patak partján» (Bádentől délre). Ez is jóval kívül

esik a Gesta által meghatározott vonalon, nevét egyébként bizonyára nem a kémtől, de régi birtokosától nyerhette. PAULER a Magy. Honfoglalás Kütfőiben (461. l.) a mai *Bruck* irányában, merre a Lajtán átjártak, keresi a «*pons Guncil*»-t s hivatkozik egy a XIII. század második feléből való oklevél ezen adatára: «*Villa Zumbathel*» — vagyis a mai Nezsider, a Fertő mellett — «*prope Guncel*» (WENZEL, Árpádkori új okmt. X. 453.). «E *pons Guncil* alkalmasint a magyar földön fekvő mai *Bruck*.» Ez a meghatározás tökéletesen megfelel a Gesta szövegének, viszont *Guncel* kém 1146. évi működésének színterével is azonos. Lássuk, az ő nevérol neveztek-e el a kérdéses helyet?

Régóta ismeretes, bebizonyított dolog, hogy a német *Gunzili, Cuncili, Güntzel, Günzel, Küntzel, Künzel, Kunzli, Kunz* név a *Konrád, Kuonrát* név becézése és német területeken *Cunzelshowe, Gunzilhofen, Gunzelhofen, Gunzeldorf, Gunchelberga, Kunzel auf dem Kehrbach* stb. régi helynévi adatokban is előfordul (ERNST FÖRSTEMANN, *Alt-deutsches Namenbuch*, Bonn, 1900. I. 697; Magy. Oklevélszótár 307. *Gönczöl* alatt; SZARVAS GÁBOR, «Mit beszél a *Gönczöl* csillag?» Magy. Nyelvőr, 1888. XVII. 435., PETZ GEDEON, «*Gönczöl-szekér*» u. o. 1912. XLI. 87 l.).

Ha PAULERNak a Magy. Honfoglalás Kütfőiben említett XIII. század második feléből származó adatát WENZEL idézett helyén (X. k. 453.) felkeressük, ott erre vonatkozólag a következőket olvassuk: «KONRÁD mester fiát Jakab comest a birtokában lévő javak iránt értesíti. Év nélk.» (1285. körül) «Nos magister *Corrardus* filius Stephani uobis Comiti Jacobo filio nostro menti assignamus.... habetis duo privilegia reservata, cum quibus.... villa Zumbathel *prope Guncel* erat Chepano auo nostro et cum altero privilegio erat *Poth* Palatino condonata.» Zumbathel birtokról megmondja PAULER, hogy azonos a mai Nezsiderrel (Neusidl, Fertőfőszombathely, CSÁNKI III. 673—4.). Adományban kapta ősi, mosonmegyei birtokaik, Magyar-Óvár, Lébény, Rajka, Csuny, Bán, Körtvélyes, a Gáta és Zurány falvakkal határos Csolló, *Potz-Neusidel* (*Pots-Neusidel, Patujfalva, Lajtafalva*), *Potesdorf* (*Pothfalva, ma Pátfalva*, CSÁNKI, III. 684—5.), stb. közelében a Győr nemzetség Óvár—Kéméndi ágából származó *Csepán* nádor (1199—1209), majd *Pat* (*Poth*) nádor (1199—1221) s tőlük szállt unokaöccsükre, Istvánra (1208—1232), majd fiára Óvári (Altenburgi) *Konrád* kir. főpohárnokmesterre (1239—99.) és fentemlített fiára Jakab comesre (KARÁCSONYI, Magyar nemzetségek II. 96—102). IV. Béla korában Óvári

(Altenburgi) *Konrád* egyik *ősi birtokán*, a Lajta (*Saár*) folyó mellett erős várat építtetett, s mivel onnan a becsapó németek ellen az *ország határait* hathatósan védelmezte, a királytól, később V. Istvántól és IV. Lászlótól a Lajtának (*Saár* folyónak) a vár alatt levő *hídján* az Ausztriából behozott és oda kivitt árúk után vámszedő jogot nyert. V. István 1270—72 közt kelt megerősítő levele a vár és a *határhíd* helyét egyszerűen csak «*pons*»-nak nevezi, miből kétségtelen, hogy az *ősi birtok* a későbbi *Bruck* volt, a *híd* pedig nyilván a «*pons Guncil*»: «Magister *Corraldus* filius Stephani de Owar... *in possessione sua hereditaria* propter gubernaculum et munimen confinii regni nostri castrum forte fecit preparare, per quod conseruatio dicti confinii regni nostri potissime dynoscitur gubernari; super portu *pontis fluvii Saar*, quod est *subtus castrum* eiusdem Magistri *Corraldi* prenotatum a descenditibus de Austria cum suis mercimoniis per ipsum portum *pontis fluvii Saar* transeuntibus vel in Austriam ascenditibus, tributum fieri voluisset...» (WENZEL, VIII. 420., IV. László 1282. évi megerősítése u. o. XII. 355—56., KARÁCSONYI id. mű II. 99.). A Győr nemzetség ezen ágának másik nagy uradalma a *kéméendi* volt, Baranyamegyében, Pécestől keletre és délkeletre (u. o. 102.). Óvári (Altenburgi) *Konrád* itt levő birtokait egy 1296. évi oklevél így sorolja fel: «*uillas eiusdem magistri Corradi* scilicet *Petre*, *Bolugd*, *Topoz*, *Gunchel*, *Guerech* et *Kuecher* ac *Polcana* vocatas» (Hazai oklevéltár 152.; WENZEL, X. 213.). Közülök *Gunchel*-t ugyanily alakban említi *Konrád* utódainak birtokában még egy 1308. évi és *Gunchyl*, *Guncyl* alakban egy 1351. évi oklevél (Anjoukori okmt. I. 142. és V. 437. v. ö. CSÁNKI, II. 486.). Győr nemzetségbeli *Konrád* egymástól távol eső mindkét uradalmában van tehát egy-egy *Gunchel*-*Guncyl* nevű birtok s az első minden bizonnyal a *Gesta* «*pons Guncil*»-jével azonos s a név a német *Kuonrát*, *Konrád* becézője. Kétségtelen mindezekből, hogy mindkét *Gunchel*, *Guncil* birtok a nemzetség egy *Konrád*, becézve *Cuncili*, *Gunzili*, *Kunzel*, *Günzel* nevű megtelepítőjétől nyerte elnevezését. Községeink legnagyobbbrésze így kapta nevét.

Magyar-Óvári, Altenburgi *Corrardus*ról, *Konrád*ról pedig azt mondják a XI. századi, Szt. László-kori «*Gesta Ungarorum*»-ra, mint ősforrásra visszamenő XIII—XIV. századi krónikáink, hogy a «*generatio Poth*»-ból, egy bevándorló nemzetségből származik, melynek őse, *Poth* I. Endre fia Salamon király korában jött be Németországból Panno-

niába s *Konrád* császár, I. Endre és Salamon között követi szerepet töltött be (*Botho*, *Bothe*).

HÓMAN BALINT állapította meg, hogy az ősi német hősmondákat, a Nibelungenlied magvát összegyűjtető Pili-grim passauai püspök (971—991) rokonságából származó II. *Aribo* bajor pfalzgraf, comes palatii és *Potho* comes 1054-ben résztvettek *Konrád* herceg lázadásában, ennek bukása után vagyonukat és méltóságukat veszve a herceggel együtt Magyarországra, I. Endre udvarába menekültek. *Potho* később Salamonnal, anyjával és német feleségével I. Béla elől visszamegy Németországba, legendás hős, majd Salamon comes palatii-je, nádora (*Atha*, *Otho*, az általa alapított zselicz-szt. jakabi monostor később) a *Győr*-nemzetség összes ágainak együttes kegyurasága alá tartozik) lesz, de Salamon bukása után újra hazatér. Testvére *Aribo* itt marad és megalapítója lesz a *Győr* (*Győr* város latin neve *Arabo*!) nemzetségnek. (Egyetemes Philologiai Közlöny 1923. XLVII. évf. 71—74.) Közvetlen utódairól semmit sem tudunk. Bizonyára e nemzetségből származik azon *Konrád* nevű főúr, III. István «jobbágya», ki 1172-ben *Győrmegyében* Hecsen, Csicsón és *Écsen* birtokokat ad a pannonhalmi apátságnak (Turul 1899. XVII. 120., Pannonhalmi Rendtört. I. 605., a nemzetségnek még a XIII. században is van egy *Écs* nevű tagja, KARÁCSONYI id. mű II. 108.). Nyilván korábban is hagyományos volt a *Konrád* név a nemzetségnél, hisz' a XIII—XIV. században még 4 *Konrád* nevű tagja szerepel (u. o. II. 97, 103, 106.). Nem valószínű, hogy a bajor pfalzgrófok, magyar nádorok, Saul kalocsai érsek, *Konrád* főpohárnokmester, számos hadvezér és főispán főúri nemzetségéből kémek kerültek volna ki, de biztosra vehetjük, hogy a *Gesta* «*pons Guncil*»-je, mely még a XIII. században is a nemzetség birtokában van, a nemzetségnek egy korai, még el nem magyarosodott, a XI. század végén vagy a XII. század elején élt, *Guncil*-nek becézett *Konrád* nevű tagjától, első birtokosától kapta nevét.

Szembenézve így az összes felmerült kifogásokkal, a *Gesta* korának meghatározása után a *P.* névkezdőbetű alapján immár némi reménnyel indulhatunk a szerző személyének kikutatására is. Ki volt már most *P.* mester, II. Béla király jegyzője? Ertekező a kritikus korban szereplő két *Peter* nevű főpap személyét tudja forráskritikai alapon összeköttetésbe hozni Béla király jegyzőjének «*Gestá*»-jával, sőt éppen a *Gestához* való viszonyuk alapján teszi nagyon is valószínűvé, hogy a kettő tulajdonképpen egy személy.

Első sorban FEJÉR GYÖRGY jelöltje, azon *Péter* nevű főpap felé fordul figyelme, akit II. Béla 1134-ben II. Lothár német császárhoz küldött követségbe. Megemlíti e követséget az egykorú FREISINGI OTTÓ is, de legrészletesebben COSMAS PRAGENSIS cseh krónikájának folytatója írja le. Leírásában elsősorban az szembetűnő, hogy *Péter*, a követ — szerinte fehérvári püspök — ugyanolyan ajándékot visz a császárnak, minővel a *Gesta* szerint a kievi, susudali, meg a lodoméri fejedelem kedveskedett Álmosnak, majd ismét Árpád küldött követei által Salánnak: *két díszesen felszerszámozott, aranyos nyergű fehér lovat*. Még szembe-ötlőbbé teszi *Péter* főpap és a *Gesta* kapcsolatát azon, első látásra nehezen magyarázható, de tagadhatatlan körülmény, hogy a cseh krónikás szinte azonos szavakkal és kifejezésekkel beszéli el *Péter* követségét s írja le a küldött két fehér ló felszerelését, mint a *Gesta* X., XI., XIV., XVI., XX., XXX., XXXIII. és XXXVIII. fejezetében *P.* mester írja le az orosz fejedelmeknek Álmoshoz és Árpádnak Salánhoz küldött követ-ségeit és ajándékait. *Péter* követségéről PRÁGAI KOZMA folytatója a következőket írja: «Rex Pannoniorum coecus episcopum Albae civitatis, nomine Petrum ad imperatorem magnis cum muneribus... miserat... Dona autem Ungarorum imperatori oblata haec sunt: duo albi equi decenter fallerati, quorum sellae XXVI. marcas auri in se continebant et alia quamplurima. Praedictus ergo Petrus, Albae civitatis episcopus optata legatione potitus, insuper ab imperatore ac ab eius contectali multis muneribus pretiosis donatus lactus repatriavit.»

P. mester *Gestájában* a következő, szószerint többször is ismétlődő kifejezéseket szokta használni a követküldések leírásánál: X. fej.: «cum eis miserunt decem milia marcarum et mille equos cum sellis et frenis more ruthenico ornatis... ac alia multa munera;» XI. fej.: «pretiosis muneribus... Et insuper duo milia marcarum argenti et centum marcas auri cocti... equos... cum sellis et frenis... et alia munera... diversa munera... CC. marcas auri... duci... condonavit;» XIV. fej.: »audita legatione Salani... Et data eis legatione diuersis eos muneribus ditavit et capta beniuolentia eorum repatriare precepit... misit nuncios suos ad Salanum ducem et misit ei XII. albos equos... et XII. pallia deaurata... missi sunt in legatione illa;» XVI. fej.: «dona presentaverunt... uisis muneribus et audita legatione... letior factus est solito... missos diuersis donis ditavit... Ound et Ketel accepta licentia a Salano

duce *repatriare* ceperunt... maxima *letitia* orta est... legatos Salani ducis diuersis *muneribus* *ditatos repatriare dimisit*...» XX. fej.: «Dux autem Menemorout eos benigne recepit et diuersis *donis* *ditatos*... *repatriare* precepit...» XXX. fej.: «*miserunt* nuncios suos... diuersa *dona* presentavit... audita *legatione*... factum est *gaudium magnum* in curia ducis... Et cepit dux *donare*...» XXXIII. fej.: «diuersa *dona* presentauerunt... diuersis *muneribus* *remiserunt*... *letiores facti* sunt solito... nunciis *gaudia* ferentibus *multa dederunt dona*;» XXXVIII. fej.: «Salanus... *misit legatos* suos *ad imperatorem* Gregorum... factum est *gaudium magnum* in curia ducis... *miserunt legatos* ad ducem Arpad... ad natale solum *repatriare* inciperet... *misimus XII. albos equos* et cetera... *Legati* uero hoc audientes... accepta licentia, *tristi uultu* ad ducem Salanum properauerunt...» XLI. fej.: «*Albam civitatem* ingressus est.»

A Bibliából, Daresből, Nagy Sándor-mondából és a régi Gesta Ungarorumból frázisokat kereső és azokat unos-untalan ismételtető, szószegény Gesta-író és a cseh krónikás ezen tagadhatatlan érintkezése csak abból magyarázható, hogy Pétert, II. Béla követét a vak király sógora, Szobjeszló cseh fejedelem kísérte Lothár császárhoz: «Sed quia... parum aut nihil legatio minoris apud maiorem proficit, nisi mediator intersit, *praefatus episcopus (t. i. Petrus) ad Sobezlauum ducem in Bohemiam venit*, quatenus eo mediatore ac intercessore *legatio sua proficua fieret*. Hanc igitur ob causam *dux Sobezlauus profectus est ad imperatorem*, quo postquam pervenit, *benivole ac honorifice ab imperatore susceptus est*...» mondja előbbi idézetünk közbevetéseképp KOZMA folytatója (*Mon. Germ. Hist. Script.* IX. 139. 1134. évnél).

Mindebből elég nagy valószínűséggel merjük következtetni, hogy a követséget leíró egykorú és talán Szobjeszló kíséretében személyesen is résztvevő, szemtanu cseh történetíró szavait és kifejezéseit a követségek leírásánál annyi ízben felhasználó Gesta írója is csak Péter, a követ lehetett.

A cseh krónikás «*Albae civitatis episcopus*»-nak, fehérvári püspöknek nézi őt. PAULER PÉTER veszprémi püspökkel azonosítja II. Béla követét. FEJÉR GYÖRGY székesfehérvári prépostnak véli, mert később is a fehérvári prépostok voltak többnyire a királyi jegyzők. Ebben is neki van igaza, mert JOANNES DLUGOSZ krakói kanonok, XV. századi lengyel történetíró művéből értesülünk, hogy a II. Béla részéről Lothárhoz küldött követség «*princeps*»-e «*Petrus Albe Regalis prepo-*

situs» volt (Historiae Polonicae libri. Opera omnia cura ALEXANDRI PRZEZDZIECKI edita, Tom. I. Cracoviae, 1873. 546 l. 1133. évnél). Püspök tehát nem volt, de állásának kiváltságaihoz tartozott a püspöki jelvények, pontificaliák használata. Péter közvetlen utóda, előzőleg tehát nyilván alantasa, a székesfehérvári prépostságban 1138-ban Mercurius fia *Katapán* volt (KNAUZ, Mon. Eccl. Strig. I. 97., KARÁCSONYI, Magy. nemzetségek II. 328., NAGY GYULA, Szt. István kir. Emlékezete 19.), a Zemplén- és Komárom-megyében birtokos *Katapán*- vagy *Koppán*-nemzetség tagja. Abból, hogy a XIII. században e nemzetség birta Zemplénmegyében *Sátorhalm* és *Ketelpataka* környékét, Komárom közelében, Koppán-monostorától délnyugatra pedig a maig meglevő *Rét-Alap*, Püspök-Alap mellett *Tolmát* és *Tolma-Bábolnát*, joggal következteti KARÁCSONYI, hogy őse a Gesta szerint Almshoz Kievnél csatlakozó 7 kún vezérek egyike, a *Ketelpatakába* esett, Sátorhalmától Tolcsva patakáig birtokot nyert és Salánhoz követségbe küldött *Ketel* és ennek fia *Alap-Tulma*, Komárom várának alapítója volt (Első Lónyayak 25—29, 75, Gesta XIV—XVI. fej., Hazai Okmánytár III. 9.), anynyival is inkább, mert nemzetségfáján 1244 előtt a *Kethel*, Keczel név is előfordul. Senkitől sem kaphatta hát könnyebben a Gesta felsorolt adatait *Péter prépost*, mint *Katapántól*. A *Katapán*-nemzetség hagyományainak és a Gestának ezen szoros kapcsolata alapján HÓMAN régebben II. *Katapán* székesfehérvári prépost (1190—95), III. Béla híres kancellárja, később egri püspök személyében, vagy környezetében kereste Anonymust (Turul 1912. 106—107.). A Gesta-író *Péter* és I. *Katapán* székesfehérvári prépostok egymáshoz való viszonyából ismét magyarázatot lel immár a kapcsolat. Székesfehérvár környéke egyébként több helynévvel: *Vértés erdő*, *Pákozd* és *Bodajk* hegy. *Pét mező*, *Sárvíz*, *Csákvár* és egy mellette fekvő *fertő*, *Sóskút*, *Százhalom* stb. van képviselve a Gestában.

Ha *Péter* prépost életének adatait e korból még nagyon gyéren fennmaradt emlékeinkben tovább kutatjuk, feltűnik 10 évvel korábban, II. István királynak a garamszentbenedeki apátság 1075. évi alapítólevelét átíró 1124. évi oklevelében *Péter* (6-) *budai prépost*, ki a király parancsára megpecsételte az oklevelet, tehát nyilván *királyi jeqyzó* volt. Maga az oklevél hamisítvány ugyan, de hamisítója nagyon ügyesen egykorú oklevelekből szedegette ki a hamisítványban szereplő személyeket: érsekeket, püspököket és comeseket. Mind, egytől-egyig megtalálhatók egykorú, eredeti

okleveleinkben és a Gesta Ungarorum II. István-kori folytatásában. Tehát *Péter ó-budai prépost*, királyi jegyző is kétségtelenül történeti személy. Egyik legnagyobb történetírónk, KATONA ISTVÁN az ő személyében kereste Anonymust. *P.* mester, a Gesta írója egy várost se ír le oly részletesen, mint *Buduuarát*, *Ecilburgut*, vagyis *Ó-Budát*, melyből még annak idején Attila király űzte ki a rómaiakat s falakkal megerősítve székhelyévé tette. Az I. és XLVI. fej.-ben leírja Attila palotáit, melyeknek kőépületeit, többé-kevésbbé ép maradványait, t. i. *Aquincum* város romjait, Árpád magyarjai ámulva nézték. Megemlíti Árpád vezértársának, *Kurzánnak* — kiről ezen kívül csak a bizánci auktorokban olvasunk — *várát*, melynek helyét még a XIV. században is mutogatták Ó-Budán. Pontosan megjelöli *Árpád sírját* »egy kis patak forrása fölött, mely kömederben folyik alá Attila király városába, holott is a magyarok megtérése után egyház épült, melyet Albának, *Fehéregyháznak* neveznek, boldog szűz Mária tiszteletére» (LII. fej.). Ismeri a környéken fakadó *Fel-Hévízeket*, tehát az alsókat is, az Ó-Budától északra fekvő (békás- és káposztás-) *megyeri révet*, *Pest* izmaelita lakosait, *Rákost*, *Soroksárt*, *Diódót*, *Torbágyot*, *Sóskutat*, *Százhalmot* és a nagy, fejedelmi szigetet (*insula magna* Danubii, XLIV., L., LI. fej.), *Csepelt*. Az ő korában, 1148-ban erősíti meg II. Géza király az (ó-) *budai prépostot* és káptalant Szt. László király adományaiban. Többek között a *pesti rév* vámjára — melyet természetsszerűleg leginkább a Gesta utolsó fejezete szerint ott megtelepedett izmaelita kereskedők fizettek — és a »*portus Megyer*»-től az »*insula magna regis*»-ig, tehát *Csepel-szigetig* terjedő dunai halászat jogára vonatkozott az adomány (FEJÉR, Cod. Dipl. II. 129.). Talán elég sokat mond, hogy a Gesta mind e helyeknek egy-egy fejezetet (XLIV. és XLVI.) szentel. Így *P.* mester művén, a Gestán keresztül tudjuk következtetni, hogy PÉTER (ó-) *budai prépost* egy személy *Péter székesfehérvári préposttal*, a Gestának ennyi egybehangzó adattal bizonyítható mindezekig legvalószínűbb szerzőjével.

Származására nézve bizonyára *dél-borsódi* volt, mert ezt a vidéket a legkisebb patakig, forrásig ismeri, talán a Gestában oly gyakran szerepeltetett *Bors* kún vezértől leszármazó *Bors-Miskoucz* nemzetség tagja vagy familiárisa. Ez esetben a művében legszívesebben emlegetett felső-tiszai nemzetségek (*Aba*, *Bors-Miskoucz*, *Tomaj*, *Órs-úr*, *Szovárd*, *Kartal-Korcán* stb.) hagyományait még gyermekkorában megismerhette a Miskolctól délre megtelepedett *igriczi* (CSÁNKI, Magyarország. tört. földrajza I. 172.) joculatorok »csacska éne-

keiből», kik az ő koráig «nem engedték feledésnek a magyarok vitézi tetteit és hadait». Felnővén az *egri egyházmegye papja* lett, — IPOLYI ARNOLD és HÓMAN bizonyítják ezt — mert ennek területét és hagyományait ismeri a legminuciózusabb pontossággal (Turul 1912., 106.). *Egerben* juthatott a kedves kúnjai körében ott szívesen időző II. István udvarába, ki udvari papjává, királyi jegyzővé és (ő)-*budai préposttá* (1124) tette. Az *egri völgyben* még a XI. században letelepedett, de régi hazájukkal még a XV. században is érintkező *francia-vallonok* — ezekről PAIS DEZSŐ ír* — összeköttetései révén kerülhetett ki 1125—30 körül Párisba s onnan talán a bolognai egyetemre. Hazatérvén II. Béla király fogadta udvarába az egyházi és világi jogtudományban kiművelt papot s 1131—34 közt *jegyzőjévé és székesfehérvári préposttá* tette. Mint erre legalkalmasabbat küldte 1134-ben követségbe a Gestában leírt Nyitra—Sempte—Galgóc—Bolondóc—Trencsén—Bána-i úton (XXXVII. fej.) Prágán keresztül Szobjeszló cseh fejedelem és történetíró udvari papja kíséretében Supplinburgi II. Lothár német császárhoz kinek még «*contectalisa*», felesége Richenza is megáldvelte mert külön megajándékozta a finom modorú, franciás műveltségű udvari papot. Vak Béla halála után II. Géza udvarában élte keresztül a második keresztes had, III. Konrád, majd VII. Lajos és velük történetíróik, FREISINGI OTTÓ és DEUILI ODO átvonulását. Úgy lehet, részt vett II. Géza orosz és első görög hadjárataiban is. Az utat legalább Munkácsig, Ungvárig, Borsváig, Sóvárig, a Szepességig és a Tátráig, másrészt le a Tisza mentén — II. Géza Halicsból ment 1152-ben egyenesen le az Al-Dunához Mánuel ellen — Kanizsa, Csesztreg, Bege, Temes vidékén át Titelig — ott a Tiszán a *görögök* vereségéről elnevezett révet említ — Panóczán (Pancsova), Kevevárán, Orsován, Haramon keresztül Bodony és Barancsig (XXXVIII., XXXIX., XLIV. fej.) stb. igen jól ismeri. Ezeken kívül csak a Meszes-kapu—Szamosvölgy környékét és a nyugati osztrák határt írja le nagyon részletesen. Az előbbi vidék megismerésére talán a Mercurius fia Katapán s az első «princeps Ultrasilvanus», Mercurius feltehető rokonsága, — a kettő nem egy személy — némi magyarázattal szolgálhatna. Az utóbbit, a Rába-Rábea, Lapincs, mosoni Fertő, az azon túl megtelepített besenyő határőrség — kik 1146-ban még szerepelnek, de Imre és

* Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes I., 140—42. — Feltűnő, hogy a fentemlített *Lukács* is *egri* püspök lett (1156—58.) párisi iskolázása után.

II. Endre királyoknak az osztrák heiligenkreuzi cisztercita apátság számára kiadott oklevelei már pusztulásukat jelentik — és Oroszvár vidékét II. Géza 1146. évi osztrák hadjárata alkalmával kellett megismernie (XLVIII—L., LVII. fej.). Ezen háborúk reminiscenciáival egészítgette ki 1147—1152 közt megírt Gestájában a honfoglalásnak már az ő korára is gyéren jutott hagyományait. Vitte-e még magasabbra az egyházi pályán, szabad-e személyét a Gesta külön fejezetében (XLVIII.) megénekelt *Veszprém* püspökével, egy 1156. évi oklevélben *Peta* néven említett II. *Péterrel* azonosítanunk, nehéz lenne megmondani. Megígért művét nyilván már korábban, midőn még szerényen «*Petrus dictus magister*»-nek nevezhette magát, kiküldte francia iskolatársának, *N*-nek (az *N*. a kor szokása szerint alkalmazott *sigla*, névkezdőbetű) és nem a *nomen* rövidítése, sem pedig a diplomatikában ismeretlen titkolódzó rejtőjegy, mint SEBESTYÉN GYULA képzelei!), ezért maradt itthon egész középkoron át ismeretlen s írójának feledésbe merült neve még a mű felfedezése után harmadfél századon át is *Anonymus*, *Névtelen*.

A Gesta egyetlen, XIII. századi, csonka másolata 1665-ben került a tiroliai, ambrasi várból a bécsi Udvari Könyvtárba. Ekkor PANSÁ GÁSPÁR «*Iter ex Germaniae finibus in Galliam susceptum*» c. 1610-ből való franciaországi út-leírásának kéziratával volt egybekötve. Nyilván PANSÁ hozta magával a kódexet Franciaországból. A másolat semmiképpen sem lehet magyar ember munkája. Magyar scriptor a XII. századi eredeti mű magyar hely- és személyneveit nem másolta volna le betű szerint, változtatlanul, hanem — miként korai okleveleink kései átirataiban tapasztalhatjuk — legalább részben a saját korabeli hangzás szerint és 100—150 év alatt erősen megváltozott ortográfiával írta volna át e magyar tulajdonneveket. Az idegen másoló rovására kell írunk a Gesta legismertebb magyar neveinek leírásában elkövetett számos hibáját is, mint: *Apad*, *Apadium* és *Arpium* — Arpad és Arpadium helyett, *Edum*, *Burger*, *Tuso*, *Cusee*, *Zolsu*, *Bonton*, *Icundium* — Edumen, Bunger, Tosu, Eusee, Zobolsu, Botond és Vrcundium helyett, *Hyeu*, *Louiou*, *Opar*, *Brudrug*, *Uetus*, *Etiburgu* és *Elciburgu* stb. — *Kyeu*, *Souiou*, *Alpar*, *Budrug*, *Uertus* és *Ecilburgu* helyett. Ily természetű botlásokat magyarul tudó író nehezen követhet el. Idegen létére unt bele csakhamar, 24 levél leírása után a bizonyára sokkal terjedelmesebb magyar Gesta másolásába, közvetve mégis neki köszönhetjük a legmagyarabb középkori latin művet, a honfoglalás történetét.

Levedia és Etelköz.

(Gróf Zichy István I. t.-nak 1926 január 4-én tartott székfoglalója.)

KONSTANTINOS PORPHYROGENNETOS «de administrando imperio» című munkájából ismerjük őseink ezen két honfoglaláselőtti lakóhelyének nevét. Művének 38. fejezetében beszéli el, hogy a magyarok korábban Levedia nevű földön laktak és miután a besenyők őket onnan kiűzték, egyik részük keletre «a persa részek felé», más részük pedig nyugatra Atelküzü nevű vidékre költözött. KONSTANTINOS császár korában itt már szintén a besenyők szállásai voltak.

Atelküzü, vagy mai magyarsággal Etelköz fekvéséről KONSTANTINOS császár munkája megközelítően pontos képet ad. E szerint a besenyők szállásait, melyek régebben a magyaroké voltak, az ottani folyókról nevezik. Ezek a Βαρύχ = Dnyeper, Κουβού = Bug, Τρολλος = Dnyeszter, Βροῦτος = Pruth és Σέρετος = Szereth. A 42. fejezet adatai szerint ez a terület az Aldunánál kezdődött. A 6. fejezetből pedig azt látjuk, hogy a X. században Etelközben lakó besenyők sűrűn érintkeztek a Krim félszigeten fekvő Cherson lakóival. Így tehát ez a terület délen a Fekete-tengerig terjedt. Északon egy ponton, valószínűleg Kijev volt határa terjeszkedésüknek, mely város már akkor is a *rös* néven említett varégok kezében volt. A keleti határról csak annyit tudunk, hogy a Dnyeper még ezen a területen folyt keresztül, de a Don már nem szerepel az Etelköz leírásában.

De hol feküdt Levedia? Erre KONSTANTINOS nem ad több közvetlen felvilágosítást, mint azt, hogy ott egy Χιδμάς nevű folyó folyik, mely Χανγγυλός néven is ismeretes. Ezek a nevek sokféle feltevésre adtak alkalmat, de eddig elfogadható magyarázatra nem találtak. Nézetiünk szerint a «de administrando imperio» történeti adataiból és a besenyők X. századi szállásainak leírásából inkább kaphatunk megközelítő képet Levedia fekvéséről.

A 38-dik fejezetben azt olvassuk, hogy a magyarok korábban «a kazárok közelében laktak», tovább pedig hogy «három évig laktak együtt a kazárokkal és együtt küzdöttek velük minden háborújukban». Rég feltűnt már, hogy a két utóbbi adat sehogy sem egyeztethető össze. Ha a magyarok a kazárokkal minden háborúban együtt küzdöttek, úgy ez az egymás közelében,

vagy együttlakás igen hosszú ideig tarthatott és a «három évet» vagy elírásnak, vagy félreértésnek kell tulajdonítanunk. Hogy ez az együttlakás milyen szoros együttélést jelenthetett, azt ugyanazon fejezet folytatásából tudjuk meg. Itt KONSTANTINOS császár elmondja, hogy a magyaroknak korábban sohasem volt fejedelmük, Levedi volt első vajdájuk, de ez is csak olyan vajda volt, mint a többi hét törzse. Mikor Levediából kiűzetve Etelközben telepedtek meg, a kazárok khagánja magához hívatta Levedit és arra szólította fel, hogy legyen ő most népének fejedelme, «neki azonban engedelmeskedjék». Alig volna elképzelhető, hogy csak akkor akarták volna a kazárok a magyarokat souverainitásuk elismerésére bírni, mikor azokat egy ellenséges nép támadása tőlük már elszakította. Az egész elbeszélésből inkább arra kell következtetnünk, hogy a magyarság korábban a Kazár birodalomhoz tartozott és ezért nem is volt önálló fejedelemre szüksége. A változott helyzet folytán azonban a kazárok érdeke is úgy kívánta, hogy a magyarság egy erős kézben egyesüljön, mert széthullva még a Kazár birodalom ellenségeit erősíthette volna. Más részről azonban biztosítani kívánták azt, hogy a magyarok a khagán souverainitását tovább is elismerjék. Az elbeszélés folytatása ezt a feltevést még megerősíti. Levedi visszautasítja a fejedelemséget és maga helyett Álmost vagy ennek fiát, Árpádot ajánlja erre a méltóságra. Erre a khagán megbízott embereit küldi a magyarokhoz és ezek, miután a megbízottakkal tanácskoztak, választották Árpádot fejedelmévé.

Ha a magyarok Levediában a kazárokkal együtt, tehát a Kazár birodalom területén laktak, úgy először azt kell megkísérelnünk, hogy ennek a birodalomnak határaitól alkossunk képet. Tudjuk, hogy a kazár főváros a Volga torkolatánál, a mai Astrachán közelében feküdt. A kazárok szorosabb értelemben vett területe a Kaspi-tó mentén a Volga torkolat és a Kaukázus keleti része között terült el. A Volgától keletre az Ural folyó felé a besenyők szállásai voltak. Ezek helyét, előretörésük után az úzok foglalták el. A Kazár-birodalom észak felé való kiterjedéséről csak annyit tudunk, hogy a kazár főváros és a volgai bolgárok területei között a Volga mentén lakó burtász nép a kazár khagán fennhatósága alá tartozott. Nyugot felé a Don alsó folyásánál 833-ban épített Sarkel várát tekinthetjük egyik határpontnak és a Kimmeri Bosporos, a IX. század második felében még kazár fennhatóság alatt volt. Így tehát a Kaukázustól északra, az Azovi-tenger és Kaspi-tó között elterülő síkság,

fel a Don és a Volga alsó folyásáig a Kazár birodalomhoz tartozott.

A «de administrando imperio» 37. fejezetéből azonban azt látjuk, hogy a besenyők a X. század közepén nemcsak Etelközben laktak. Négy törzsük a Dnyeperen túl «Úzia, Khazaria, Alania» felé szállt meg. Földjük Úzia és Khazariától öt, Alaniától hat napi járásra feküdt. Az alánok a X. század közepén már a Kaukázusban laktak, így közelségük arra mutat, hogy a besenyők szállásai akkor a Maeotistól keletre fekvő síkságokra is kiterjeszkedtek. Még jobban megerősíti ezt a feltevést az, hogy KONSTANTINOS szerint Bosporos különösen közel volt területükhöz. Így azt kell feltennünk, hogy a besenyők a Kimmeri Bosporosnak keleti partjait is megszállva tartották. Nézetiünk szerint a X. századi besenyők földjének ez, az Etelköztől keletre fekvő része volna Levedia. Erről a területről üzték ki őket először a magyarokat és ezt Etelköz megszállása után tovább is birtokukban tartották. Ez a terület KONSTANTINOS idézett adatai után ítélve az alsó Don vidékétől a Maeotis-Kaszipó isthmusának nyugoti részén a Kaukázus közeléig terjedt és így nagyrészt össze is esett a IX. századi Kazár birodalom nyugoti részével. Ezen a földrajzilag élesen körülhatárolt síkságon a magyarok csakugyan a kazárok «mellett» «azokkal együtt» laktak volna. Itt, az erős szervezetű Kazár birodalom határain belül a magyarság politikai helyzete nem is képzelhető el másként, mint amilyennek azt KONSTANTINOS történeti adatai sejtenünk engedik.

Arab és persa földrajzírók munkáiban, egy az «északi népekről szóló tudósítás» keretében maradtak fenn a honfoglaláselőtti magyarság lakóhelyeiről, állami szervezetéről és életmódjáról szóló leírások. Ezek körül legfontosabbak a következők: IBN RUSTAH arab nyelvű munkája, mely K. u. 910—920 közt keletkezett; GARDEZİ persa krónikája, melyet K. u. 1050—1052 közt írt és a K. u. 1094-ben elhalt spanyolországi arab író AL BAKRİ könyve. Ezekon kívül már régebben tudnak egy X. századvégi persa kéziratról, melynek azonban eddig csak egyes kiszakított részleteit ismertük. Az északi népekről szóló tudósítás mindezeknél sok közös vonást mutat, úgy az előadott anyag tárgyában, mint az előadás sorrendjében, sőt a szövegek egyes helyei szinte szóról-szóra megegyeznek. Így tehát önként vetődött fel az a feltevés, hogy ezek a szövegek egy közös ősforrásból származnak. Ezt a közös ősforrást a kutatók először AL GAIHĀNİ khoraszáni emir (ki a IX. század végén és a X. század elején

szerepelt) sokat idézett, de elveszett művében sejtették. MARQUART indokolt véleménye szerint a legrégebbi szövegnek korábban, már a IX. század első felében kellett létrejönnie. Ezt a szöveget szerinte később AL GAIHĀNĪ bővítette ki és ebből az átdolgozásból készültek volna a reánk maradt forrásmunkák hol bővebb, hol szűkebbre szabott kivonatai. Ezen előadás keretében nem bocsátkozhatunk a szerzőség kérdésének fejtegetésébe. Itt arra kell szorítkoznunk, hogy a három főszövegnek a magyarokra vonatkozó adatait vegyük vizsgálat alá. Meg fogjuk kísérelni, hogy a magyarokra vonatkozó leírásoknak egymáshoz és a feltehető összöveghez való viszonyát tisztázzuk. Valamint azt a kérdést kellene megközelítenünk, milyen viszonyban állanak a leírások KONSTANTINOS császár adataihoz.

Mint ahogy három szöveg összehasonlításából kell kiindulnunk, ezeket úgy állítottuk egymás mellé, hogy a meg egyező, vagy közös eredetre valló szakaszok párhuzamosan legyenek elhelyezve. Ezt elérhettük anélkül, hogy a szövegek eredeti sorrendjét megbontottuk volna. Egyszerűbb kezelés szempontjából az így előállt szakaszokat mindhárom szövegben közös számozással láttuk el.

Ibn Rustah

Gardēzī

Al Bakrī

1. A besenyők országa és a bolgárokhoz tartozó *◆skl*-ek országa között fekszik a magyarok határai közül az első határ,

2. A magyarok a törökök egyik fajtája,

4. főnökük húsz-ezer főnyi lovasság élén lovagol,

5. főnökük neve *kndh*, *kündüh*,

6. ez a név királyuknak címe, mert

1. A bolgárok területe és az *◆skl* terület között, mely szintén *Bulgār*-hoz tartozik, van a magyarok határa,

2. és ezek a magyarok a törökök egyik fajtája,

4. és az ő főnökük húszezer lovas-sal (... a szövegben nincs állítmány),

5. ezt a főnököt *kndh*-nek hívják,

6. ez nagyobbik királyuk címe, azt,

1. Leírás a magyarok országáról: Ezek a besenyők országa és a bolgárokhoz tartozó *◆skl*-ek országa között laknak,

3. a magyarok bálványimádók,

5. királyuk címe *kndh*,

annak az embernek, aki az ügyeket in-
ki felettük uralko- tézi, *glh*-nak neve-
dik, neve *glh* (*gulah*, zik és a magyarok
gyula) és minden ma- azt teszik, amit *glh*
gyar arra hallgat, parancsol,
amit nekik harc és
védelem dolgában,
valamint egyebek-
ben *glh*-nek neve-
zett főnökük paran-
csol,

7. sátraik vannak,
a fűvel és a termé-
kenységgel együtt
vándorolnak,

7. síkságuk van,
az egész fűvel (...)

7. ez a nép kuny-
hókban és sátrak-
ban lakik, követve
az eső hullását és a
fű sarjádzását,

8. országuk ki-
terjedt,

8. és széles hely,

9. országuk hosz-
sza száz farszánk,
szélessége száz far-
szánk,

9. országuk szé-
lessége 100 farszach,
hossza ugyanannyi,

10. egyik határa
a *rüm*-iak tenger-
réig terjed,

10. és területük a
rüm-iak tenger-
ével határos,

10. országuk egyik
határa a *rüm*-iak
országával ha-
táros,

11. e tengerbe két
folyó szakad, ezek
egyike nagyobb a
Gaihün-nál, lakóhe-
lyeik a két folyó
között terjednek el,
ha beáll a tél, min-
denki ahhoz a folyó-
hoz jön, mely a kettő
közül hozzá köze-
lébb van, ott töltik a
telet, abban (a folyó-
ban) halakat fogva,
a téli tartózkodás
ott legmegfelelőbb
számukra,

11. mely a *Gaihün*-
tól (v.-nál) abba a
tengerbe esik és ők
e folyó mellett lak-
nak és ha a tél be-
áll, mindazok, kik a
Gaihüntől távolabb
voltak a *Gaihün* kö-
zelébe jönnek vissza
és ott töltik a telet
és halakat fognak
és ezzel szerzik élel-
müket,

12. és az a *Gaihün*,
amely az ő baljukon

12. a másik, a
sivataggal szomszéd-

a szláv oldalon egy nép van, *rūm*-i fajta, mindnyájan keresztények és őket *nndr*-nek nevezik, ezek a magyaroknál számosabbak ugyan, de gyengébbek,

dos határuk mellett hegység terül el, amelyen ♦ *īn* nevű nép szokott megszállni, van sok bar-muk (? lovuk), lábas jószágjuk és szántó-földjük,

13. és ez a két *Gaihūn*, az egyik az ♦ *tl* a másik a *dubā* és mikor a magyarok a folyó partján vannak, ezeket a *nndr*-eket látják,

14. a *nndr*-ek felett a folyó partján egy magas hegy emelkedik és annak a hegynek oldalán víz van kint (? jön ki), és azon hegy mögött egy keresztény nép van és őket *mrđt*-nak nevezik, ezek és a *nndr* között tíz napi járóföld van, ők nagyszámú nép, ruházatuk az arabokéhoz hasonlít turbán, ing és *dsübe* dolgában, vetésük van és szőlőik vannak, a víz földjükön folyik, földalatti csatornák nincsenek, mondják, hogy számuk nagyobb a *rūm*-okénál, külön nemzeti-ségűek, leginkább az arabokkal kereskednek,

14. e hegység alsó részén, a tengerpart mellett *augunh* nevű nép lakik, ezek keresztények és az iszlámnak tiflisz földjével vonatkozásban levő vidékeivel határosak, ez Armenia legelső határa, ez a hegység addig terjed, míg *al-Bāb-wa-l-Abwāb* földjéhez nem ér és a Khazarok földjével szomszédos.

15. és az a *Gaihūn*,
mely a magyarok
jobb oldalán van *sak-
lāb*-ban van és erről
a helyről a Khazar
országba esik és ez
a *Gaihūn* mindkét
Gaihūn közül a na-
gyobbik (v.: ez a
Gaihūn nagyobb,
mint mindkét *Gai-
hūn*),

16. a magyarok
országába fában és
vízben bővelkedik,
és vizet fogó és az
talaja nedves, sok
ő szántóföldjük van,

17. a velük szom-
szédos összes szlávok
fölött uralkodnak és
nehéz adókra köte-
lezik őket, ezeket
foglyokként tart-
ják,

18. a magyarok
tűzimádók,

19. a szlávok el-
len támadásokat in-
téznek és a foglyok-
kal a tengerparton
mennek, míg a *rūm*-
iaknak *krχ* nevű
kikötőjébe nem hoz-
zák azokat,

20. a khazarok ál-
lítólag annakelölte
a magyarok és más
szomszédos népek
ellen sáncokkal vé-
dekeztek, hogy or-
szágukat tőlük meg-
védjék,

21. mikor azután
a magyarok a fog-

16. a magyarok
országába az egész fás
és vizet fogó és az
ő földjük nedves.

17. és ők mindég
rajtaütnek a szlávok-
ra és a szlávokra
sarcot vetnek és
őket mint foglyai-
kat tartják,

18. a magyarok
tűzimádók,

19. és a szlávok-
nak és a *rūs*-oknak
harcára jönnek, fog-
lyokat visznek in-
nen, *rūmba* viszik
őket és ott eladják
őket,

lyokkal *krγ*-ba érnek, elébe jönnek a *rūm*-iak és ott kereskednek, a rabszolgákat átadják nekik és azok fejében *rūm*-i brokátokat és takarókat kapnak.

22. a magyarok bátrak, szépek és tekintélyesek és az ő ruháik brokát és az ő fegyvereik ezüst... (olvashatatlan szó) és állandóan a szlávoknak rácsapására jönnek, a magyaroktól a szlávokig tíz napi út van. A szlávoknak...-jában van egy város, azt *Vāntit*-nak (?) hívják. (Ezután a m. házassági szokásainak leírása jön még.)

Első tekintetre szembeötlik a következő szakaszok közös származása. Az 1-es számmal jelölt bevezető szakaszé, az 5. és a 10.-iké. Bár ezek közül is csak az 5. szakasz jelentése teljesen egyértelmű mindhárom irónál. Ide vehető még a 7. szakasz is, legalább *GARDĒZĭ*-nak e helyen csonka szövege nem zárja ki ezt a feltevést. Csak *IBN RUSTAH* és *GARDĒZĭ* szövegében találhatók a 2., 4., 6., 8., 11. és a 16.-tól a 19.-ig menő közös eredetű szakaszok, ezek megfelelő helyei *AL BAKRĭ*-nál teljesen hiányoznak. Viszont csak *GARDĒZĭ* és *AL BAKRĭ* szövegében találhatók és *IBN RUSTAH*-nál hiányoznak teljesen a 9., 12. és 14. szakaszok, melyek közül a két utóbbi (erős eltérések dacára) szintén kétségtelenül közös eredetre mutat. Ebből vagy az következne, hogy *GARDĒZĭ* szövege a legteljesebb és a másik két író csak más-más anyagú rövidebb kivonatát adja egy közös forrásnak, vagy pedig az, hogy *GARDĒZĭ* két lényegesen eltérő szövegváltozatot olvasztott össze munkájában. Az eddigi kutatók szinte

kivétel nélkül GARDEZĪ -ét tekintették a főszövegnek. Szerintünk GARDEZĪ -ről csak úgy alkothatunk véleményt, ha előbb a két másik, lényegesen eltérő szöveg forrásértékét tisztázzuk.

Először vizsgáljuk AL BAKRĪ leírását, mert csak ő nála találunk olyan pozitív földrajzi meghatározást, mely fejtegetéseink kiinduló pontjául szolgálhat. A 12. és 14. szakasz szerint «a sivataggal szomszédos határunk mellett hegység terül el» és tovább «e hegység alsó részén a tengerpart mellett» egy nép lakik és ezek «Tiflisz földjével vonatkozásban levő vidékekkel határosak». Végre pedig «ez a hegység addig terjed, míg *al-Bāb wa-l-Abwāb* földjéhez nem ér és a kazárok földjével határos». Tudjuk, hogy *al-Bāb wa-l-Abwāb* a mai Derbent régi arab neve, így tehát a hegység kétségtelenül csakis a Kaukázus lehet, amint különben már a «Tiflisz földjével vonatkozásban levő vidék» is a Kaukázusra utal. Mellesleg megemlíthetjük, hogy a hegységen és a hegység alatt a tengerparton lakó két népnek a szövegekben teljesen elrontott írású nevét MARQUART-nak igen meggyőző érveléssel sikerült megállapítania. Az első nép alatt az alánok egyik törzsét, a másik alatt az abkházokat kellene értenünk.

Ha AL BAKRĪ szerint a magyarok egyik határa a Kaukázusig terjedt, úgy ez a leírás nem az etelközi, de csakis a levediai tartózkodás idejéből származhatik. AL BAKRĪ bevezető sorai (1. szakasz) sincsenek ellentétben ezzel a felfogással. A Volgától keletre fekvő «besenyők országa» az alsó Don mentén tanyázó magyarságnak szomszédjaként joggal szerepelhetett. Az *eškel*, *iškil* vagy akár *aškal*-nak is olvasható bolgárok alig választhatók el a volgai bolgárok második törzsétől, mely ezen nép leírásában IBN RUSTAH-nál ♦ *sgl* (olv. *esgel*, *işgil*, stb.), GARDEZĪ -nél ♦ *s kl* (olv. *eskel* stb.) néven szerepel. A volgai Bolgár birodalom kiterjedéséről alig tudunk valamit, de nincs okunk azt feltenni, hogy a Don mellékén élő magyarok a volgai bolgárság leginkább délfele lakó törzsével ne érintkezhetek volna. A 10. szakasz szerint a magyarok egyik határa a *rūm*iak (byzānciak) országával határos. Ez nyilván a Krim félszigetre és ennek görög lakosságú városaira vonatkozik, melyek közül Bosporost csak a tengerszoros választotta el Levediától.

IBN RUSTAH szövegében nem találunk olyan pozitív földrajzi adatot, mint AL BAKRĪ -ében. Legtöbbet mond a 17. szakasz, mely szerint a magyarok a velük szomszédos összes szlávok felett uralkodnak, nehéz adókra kötelezik őket és ezeket foglyokként tartják. Ez a viszony a magyarok és

szlávok között a IX. században Levediában sokkal kevésbé képzelhető el, mint Etelközben, hol utóbb KONSTANTINOS császár korában a besenyők egyik kerülete az *Ultinokkal*, *Derlenin-ekkel*, *Lenzeninekkal* és más szláv törzsekkel volt határos. IBN RUSTAH 10. szakasza szerint a magyarokkal, nem mint AL BAKRĪ -nál a *rūmiak országa*, hanem a *rūmiak tenger*e határos. Ez alatt az elnevezés alatt ebben az összefüggésben alig érthetünk mást, mint a Fekete-tengert. Ugyancsak inkább Etelközre, mint a Maeotistól keletre elterülő kopár síkságra illik a magyarok földjének jellemzése (16. szakasz). IBN RUSTAH szerint «a magyarok országa fában és vízben bővelkedik, talaja nedves». Moldvában, Beszarábiában, Herzon kormányzóságban és a Dnyeper torkolat déli részén fordulnak elő kisebb nagyobb erdők, vagy mutathatók ki régebben kivészett erdők nyomai, melyek a magyarok teleteltetésénél fontos szerepet játszhattak. Ezenkívül a Dnyeszer és Dnyper közti vidéken az oroszországi erdőöv akkor sokkal mélyebben nyúlt délfelé, mint a mi korunkban. Vízben is inkább bővelkedett a sok folyótól átszelt Etelköz, mint Levedia.

AL BAKRĪ nem említi sem a tengert, sem a két nagy folyót, sem pedig a magyarok uralma alatt álló szlávokat, viszont IBN RUSTAH szövege nem tud a Kaukázusról és az ennek vidékén élő népekről. Így már az eddig felhozott földrajzi adatok alapján is hajlandók volnánk IBN RUSTAH munkájának a magyarokra vonatkozó fejezetében tudatos átdolgozást látni, mely az etelközi tartózkodás idejében jött létre. Ezzel szemben AL BAKRĪ -nál a levediai korból származó összöveg maradt volna fenn. Ezzel a feltevessel szemben szerintünk csak az volna felhozható, hogy IBN RUSTAH 1. szakasza ugyanúgy írja le a magyarok első határát, mint AL BAKRĪ -é. Nézetünk szerint az átdolgozó itt az összöveg bevezetését változatlanul vette át az új szövegbe. Magyarázható volna ez azzal, hogy az átdolgozónak nem volt újabb az északi határookra vonatkozó adata és így nem tudta a régit jobbal pótolni. Magyarázható volna akár egyszerűen a gondolkodásnak és kritikának azzal a megdöbbenő hiányával is, mélyen oly gyakran találkozunk az arab és persa compilátoroknál.

IBN RUSTAH Etelközre vonatkoztatott földrajzi adatainak nincsen olyan bizonyító erejük, mint AL BAKRĪ -ének Levediára, de ezeket kiegészíti a magyarok politikai állapotának leírása (5. és 6. szakasz). IBN RUSTAH szerint «a magyarok főnökének neve *kündüh*, ez a név királyuknak

címe, mert annak az embernek, ki felettük uralkodik, neve *gulah* és minden magyar arra hallgat, amit nekim harc és védelem dolgában, valamint egyebekben *gulah*-nak nevezett főnökük parancsol». Ez szerintünk annak a helyzetnek leírása, mely Árpád fejedelemmé választása után állt elő, mikor Levedi elsőbbsége még élt a köztudatban, bár a hatalom már Árpád kezébe ment át. Hogy AL BAKRĪ szövege a *kündü*-t királynak nevezi, annak nincsen jelentősége, mert pl. más arab írók a kazárok egyik magasrangú tisztviselőjét, a tarkhánt szintén királyként emlegetik. A *kündü* cím az altai tatároknál korunkig is fennmaradt méltóságnév, mely nem uralkodói rangot jelöl és így megfelelhetne annak az állásnak, amilyen KONSTANTINOS császár adatai után Levedié lehetett, *gula*, vagy mai magyar kiejtéssel *gyula*, szintén török méltóságnév. A magyarságnál a fejedelmek korában ez a méltóság első sorban következett a fejedelemé után. Árpádnak fejedelemmé választása előtt a magyarság egyik legelőkelőbb állású emberének kellett lennie, különben őt Levedi nem ajánlhatta volna erre az állásra. Így közel állana az a feltevés, hogy ő viselte a gyulai méltóságot és talán még az is feltehető, hogy őt, úgy mint Levedit is régi címén emlegették a magyarok, a fejedelemválasztást közvetlenül követő időben. Ha ezt a feltevést elfogadjuk, nem volna egyszerű kihagyásnak vehető, hogy AL BAKRĪ szövegében csak a *kündü*h szerepel és a *gulah*-ra vonatkozó szövegrész teljesen hiányzik, mert hisz ez megfelelné a levediai politikai helyzetnek és így megegyezik a földrajzi adatokkal, melyek ugyancsak Levediára mutatnak.

Azt a feltevést, hogy AL BAKRĪ őrizte meg a magyarokra vonatkozó fejezetet az összöveghez legközelebb álló alakjában, a már tárgyalt részleteken kívül az egész szöveg egységes jellege, következetes és folyamatos előadása is megerősíti. Az északi népek leírásának sorrendjében a magyarság a volgai bolgárok után következik. Így logikusan először a magyarok északi határaitól értesülünk. Azután röviden hallunk vallásukról (3. szakasz), államfőjük címéről (5. sz.), a nép életmódjáról (7. sz.) és országuk kiterjedéséről (9. sz.). A leírást az ország délnyugoti és déli határainak megnevezése fejezi be. Az utolsó mondat még a magyarok keleti szomszédait is említi, mert a hegylánc másik (keleti) vége «a Khazarok földjével határos». Nem vonhatjuk kétségbe annak lehetőségét, hogy AL BAKRĪ cikke esetleg valamivel bővebb eredetinek kivonata és csak arra akarnánk rámutatni,

hogy ebben az egységes jellegű szövegben interpolációkat alig gyaníthatnánk.

IBN RUSTAH-nál két tipikus interpolatiót állapíthatunk meg. Az egyik (18. sz.) teljesen értelmetlenül szakítja meg a magyarok és a szlávok viszonyának előadását. A másik (20. sz.) ugyanígy szakítja meg a hadifoglyoknak a bizánciak vásárára való szállításának leírását.

Ezek után még GARDEZİ szövegéről kell megemlékeznünk, mint amelyiket az eddigi kutatók szinte kivétel nélkül a legteljesebb és így legfontosabb szövegnek is tartották. Ha az AL BAKRİ-nál és IBN RUSTAH-nál fennmaradt szövegekről kifejtett nézeteink megállhatnak, úgy GARDEZİ szövege nem más, mint a Levedia-ra vonatkozó összszövegnek és az etelközi viszonyokra alkalmazott tudatos átdolgozásnak értelmetlen összeolvasztása. Mindkét elbeszélésnek minden eleme feltalálható sok helyütt érthetetlenül romlott szövegében. Néha elferdítve, néhol bővebb, néha talán töle kibővített fogalmazásban. Átvette mindazt ami IBN RUSTAH-nál Etelközre vonatkozhatik, a Gyulát (6. sz.), a rümi tengert (10. sz.), a két folyót 11—15. sz.), a talaj jellemzését (16. sz.), a szlávokra vonatkozó leírás nagyrészt (17. és 19. szakasz), sőt a magyarok válására vonatkozó interpolált 18-adik szakaszt is. Viszont a hegységet és a hegységnél említett két népet is átveszi (12—14. szakasz) AL BAKRİ forrásából, de ennek adatait átdolgozza, összezavarja a szlávok leírásával és az IBN RUSTAH-nál szereplő folyókkal. Jellemző még a 8. és 9-dik szakasz. AL BAKRİ forrásában a magyarok területe számokban van megjelölve, IBN RUSTAH-nál csak annyi áll, hogy «országuk kiterjedt» GARDEZİ 8-dik szakasza «és széles hely» nyilván az előbbinek az ő nyelvébe való átültetése, de azért AL BAKRİ forrásának számszerű (egyébként ugyancsak semmitmondó) adatát is beírja szövegébe.

GARDEZİ egyedüli nagy érdeme az, hogy nála olyan adatokat is találunk, melyek sem IBN RUSTAH-nál, sem AL BAKRİ-nál nem fordulnak elő. Sajnos hogy imént jellemzett módszere ezeket is részben gyanúsakká teszi. Valószínű, hogy az IBN RUSTAH-nál említett két folyó (11. sz.) nevét GARDEZİ őrizte meg, bár ezek is teljesen zavaros szövegrészben fordulnak elő (13. sz.). Szerinte ezek egyikének *Dubā*, másikának *Etel* vagy *İtil* volna a neve. Magából Etelköz nevéből tűnik ki, hogy ennek egyik folyóját *Etel*-nek hívták. A *Dubā* szó pedig, mint már rég felismerték nem más mint a *Duna* nevének elírása. Ennek magyará-

zata nagyon egyszerű, mert az arab írás *be* és *nun* jegyeit csak egy alúl, illetőleg felül elhelyezett pont különbözteti meg. Figyelemre méltó az is, hogy GARDEZİ a szlávokkal együtt a *rūsok*at (Varégeket) is említi (19. sz.) ugyanúgy, mint ahogy KONSTANTINOS etelközi leírásában is együtt szerepelnek a *rūsok* a szláv törzsekkel. Kérdéses nem e teljesen ismeretlen forrásból származik a magyarok külső megjelenésének színes leírása (22. sz.), melybe GARDEZİ, MARQUART megállapítása szerint a szlávokról szóló fejezet bevezető sorait ékelte be. A magyarok házassági szokásainak leírása nála teljesen egyedül áll és azt szövegösszehasonlításunkból ki is kapcsoltuk.

Eddigi fejtegetéseink eredményét a következőkben foglalhatjuk össze: KONSTANTINOS PORPHYROGENNETOS adatai alapján arra következtethetünk, hogy Levedia a IX. századi Kazár birodalom határain belül, a Kaukasz nyugati részétől a Maeotis mentén terjedt észak felé, valószínűleg az alsó Don vidékéig. Etelköz alatt pedig a mai Beszarábiát és a Délorosz sikságot kell értenünk a Dnyeper és Don folyók között sejtethető ismeretlen keleti határvonalig. A három arab-persa szövegből pedig két, más-más korban és más viszonyok közt létrejött szöveget hámozhatunk ki. Az egyik Levediáról szól. Földrajzi adatai lényegében megegyeznek KONSTANTINOSÉVAL. Ezt tekinthetnénk az összövegnek. A második az előbbinek az etelközi tartózkodás idején készült tudatos átdolgozása.

Alapítványok ügyrendjei.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Gróf Széchenyi István-alapítványa.

A M. Tud. Akadémia alapításának századik évfordulója alkalmából a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank «Gróf Széchenyi István nevére K 100,000.000 azaz Egyszázmillió koronás alapítványt ajánlott fel a M. Tud. Akadémiának és ezt az összeget 1925 december 15-én 29.448 sz. alatt kelt iratával az Akadémiának a M. Földhitelintézetnél vezetett számlája javára átutalta. Az alapítvány tőkéje a M. Földhitelintézetnél az 1591. számú takarékbetétkönyvben helyezett el állandó lekötéssel. Az alapítvány felhasználásának módzatait az alapítványttevő Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal folytatott tárgyalás és az osztályok meghallgatása után az Akadémia következőleg állapította meg:

I. Az alapítvány neve: «A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Gróf Széchenyi István-alapítványa.»

II. Az alapítvány tőkéje K 100,000.000 azaz Egyszázmillió korona.

III. Az alapítvány célja, hogy annak kamataiból *két évenként* közgazdasági munkák szerzői díjaztassanak, esetleg közgazdasági munkák kiadásával felmerülő nyomdai költségek fedeztessenek.

IV. A II. és III. pontok rendelkezéséhez képest a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank átadja a M. Tud. Akadémianak, mint az alapítvány kezelőjének az alapítvány tőkéjét kitevő K 100,000.000 azaz Egyszázmillió koronát, amely tőke semminemű esetben sem használható fel, de azt az Akadémia belátása szerint gyümölcsözőleg helyezi el.

Az alapítvány vagyona a M. Tud. Akadémia tulajdonát képező vagy általa kezelt egyéb vagyonoktól elkülönítetten kezelendő, egyébként az Akadémia az alapítvány kezelésében teljesen önállóan jár el.

V. A tőke jövedelme a következő módon használható fel:

1. Az előző két évben megjelent, a közgazdasági tudományok körébe tartozó olyan műnek jutalmazására, amely tudományos jelentőségénél fogva a jutalomra méltónak mutatkozik.

A díj nem osztható meg.

A díjat bárkinek csak egyszer lehet odaítélni.

Ha a jutalmazott a díj odaítélésének időpontjában már nincs életben, a jutalmat özvegye, annak nem léteben törvényes leszármazói kapják. Törvényes leszármazók hiányában a M. Tud. Akadémia az összeget a 2. pont szerint használhatja fel.

2. Amennyiben az 1. pont valamely évben nem alkalmazható, a M. Tud. Akadémia a kamatokat valamely közgazdasági munka nyomdai kiállítási költségeinek fedezésére használhatja fel.

3. A M. Tud. Akadémia a kamatokkal új jutalomtétel vagy több jutalomtétel kiírása céljából is rendelkezhetik.

A kamatok felhasználása, illetőleg a jutalom odaítélése tárgyában a M. Tud. Akadémia 1927-től kezdve a Nemzetgazdasági Bizottság javaslatára a nagygyűlésen határoz.

A M. Tud. Akadémia a díj kiadását megelőző évi nagygyűlésen figyelmezteti a jutalom körébe eső munkák szerzőit, hogy művüket a kitűzött határidőig a M. Tud. Akadémia főtítkári hivatalához küldjék be. E figyelmeztetés

tetés azonban nem zárja ki, hogy be nem küldött munka, amelyről a bírálóknak tudomásuk van, jutalomban részesülhessen.

VI. Ha ez a pénzügyi helyzethez és a nyomdai árakhoz képest indokoltnak mutatkozik, a M. Tud. Akadémia akként határozhat, hogy a tőke kamatait több éven át, de legfeljebb négy éven át összegyűjti és a fennebbiek (V. pont 1—3. alpontok) értelmében egy összegben használja fel.

A Kazinczy Gábor ny. kúriai bíró úr és neje Várady Szabó Anna által tett alapítvány ügyrendje.

Kazinczy Gábor ny. kúriai bíró az Akadémia alapításának századik évfordulója alkalmából, áthatva a M. Tud. Akadémia jelentőségétől, amelyet halhatatlan emlékeztető nagyatyja, Kazinczy Ferenc is átérzett, a maga és neje nevében negyvenmillió koronát utalt át a M. Tud. Akadémia pénztárába alapítvány gyanánt.

A M. Tud. Akadémia ezt az alapítványt elfogadván, felhasználásának módozatait következőleg állapította meg:

I. A tőke legkedvezőbb kamatozás mellett, mint *«Kazinczy Gábor és neje Várady Szabó Anna örök alapítványa»* kezelendő és annak állaga nem használható fel.

II. A tőke kamatait időről-időre olyan érdemes tudós, illetőleg író vagy művész munkásságának megjutalmazására kell fordítani, aki hosszabb időn át kiváló munkásságot fejtett ki olyan tudományszakma terén, vagy olyan irodalmi, illetőleg művészeti téren, amelynek jövedelme nincs arányban a végzett szellemi munkának belső értékével.

III. A díj odaitételese tárgyában javaslattételre első ízben 1927-ben, azután évenként január havában az Akadémia vegyes bizottságot küld ki.

Ebbe a bizottságba az Igazgató-Tanács két tagot, az osztályok pedig egy-egy tagot választanak.

A bizottság jelentését a többséget alkotó tagoknak egyike szerkeszti és terjeszti elő rendszerint a nagygyűlésnek második napján.

Szavazati joguk van a tiszteleti és rendes tagoknak.

A nagygyűlés kétharmad szótöbbséggel dönt. Ha a kétharmad többséget senki sem nyeri el, a nagygyűlést követő összes ülés egyszerű szavazattöbbséggel határoz. Ha a többséget ekkor sem kapná meg senki, a jövedelem az alapítványi tőkéhez csatolandó.

A nagygyűlés, illetőleg az ezt követő összes ülés eltarthat a bizottság javaslatától és a díjat olyannak is odaitélheti, akit a bizottság javaslatba nem hozott, de akit az ülésnek szavazatra jogosított egyik tagja előszóval is ajánlott.

IV. A Kazinczy Gábor és neje jutalom első ízben az 1926. évi LXXXVI. nagygyűlésen hirdettetik.

V. Felhatalmaztatik az elnökség, hogy ha nélkülözést szenvedő, erre a jutalomra érdemes tudós, író vagy művész a kitűzött határidő előtt jelentkezne e jutalom elnyerése végett, indokolt sürgősség esetén bármelyik összes ülésnek előterjesztést tehessen aziránt, hogy a jutalom a következő nagygyűlés előtt is kiadható legyen.

VI. A jutalom odaitélése tekintetében az Akadémia nincs szorosan kötve az osztályok váltakozó sorrendjéhez, hanem az lesz a döntő kérdés, hogy a jelentkezők közül ki a legméltóbb és a jutalomra ki szorul rá leginkább.

Wellisch Alfréd-alapítvány.

Wellisch Alfréd budapesti lakos K 20.000,000 azaz Húszmillió koronát fizetett be a Magyar Tudományos Akadémia folyószámlájára, azzal a rendeltetéssel, hogy ez összegnek kamataiból időközönként építészeti vagy képzőművészeti kérdéssről írt értekezés jutalmaztassék. Ez az összeg állandó lekötés mellett 1925 október 28-án a Magyar Földhitelintézetnél az 1540. számú takarékbetétkönyvben helyeztetett el (1675/1925. számú iratok).

Az alapítvány felhasználásának módozatait az Akadémia a következőkben állapítja meg:

I. A tőke mint Wellisch Alfréd-alapítvány kezelendő a Magyar Tudományos Akadémia vagyonában. Kamatai a tőkéhez csatolandók mindaddig, amíg az összeg akkorára növekszik, hogy 5 évi kamata elegendő legyen egy-egy értekezés jutalmazására. Korábban a Wellisch-Alfréd-jutalom hirdetése iránt az Akadémia csak akkor fog intézkedni, ha az alapítványttevő az évi kamatjövedelmet olyképen egészíti ki, hogy ez az összeg tiszteletdíj gyanánt számbavehető legyen.

II. Az illető időpontban az alapítványi tőke jövedelme következőképen használható fel:

1. Öt évenként váltakozó sorrendben olyan építészeti vagy olyan képzőművészeti értekezés jutalmazására, amely tudományos jelentőségénél fogva a jutalomra méltónak mutatkozik. Az Akadémia nagygyűlésén hirdeti ki, hogy az illető évkörben milyen értekezés lesz jutalmazható.

2. A pályázatban résztvesznek az Akadémiához beküldött értekezéseken felül mindazok az értekezések is, amelyekről a bírálóknak tudomásuk van.

3. A jutalom odaítélése az e tárgyban kiküldött bizottság javaslata alapján a nagygyűlésen egyszerű szótöbbséggel történik.

4. Ha a jutalmazott a díj odaítélésének időpontjában már nincs életben, a jutalmat özvegye, ennek nem léteiben törvényes leszármazói kapják. Törvényes leszármazók hiányában az összeg az alaptőkéhez csatoltatik.

Halmos Izor-alapítvány.

Halmos Izor budapesti lakos 1925 szeptember 4-én és 1926 február 23-án két részletben 20.000,000 koronát fizetett be a Magyar Földhitelintézet pénztárába azzal az óhajjal, hogy ezen tőke kamataiból «ha majd évek múlva megfelelő összeg összegyűl» irodalomtörténeti értekezések jutalmaztassanak.

A tőke a Magyar Földhitelintézetnél az 1096. számú betétkönyvben állandó lekötéssel elhelyeztetett (1277/1925, 490/1926).

Az alapítványt a Magyar Tudományos Akadémia elfogadta; a kamatok felhasználásának módozatait a következőkben állapította meg:

I. A Halmos Izor-alapítvány tőkéje megfelelő kamatoztatás mellett kezelendő a Magyar Tudományos Akadémia vagyonában. Kamatai a tőkéhez csatolandók mindaddig, míg az összeg akkorára növekszik, hogy több évi kamata elégséges legyen egy-egy értekezés jutalmazására. Az Akadémia esetleg korábban is intézkedni fog a Halmos Izor-jutalom hirdetése iránt akkor, ha az alapítványtevő akár a tőkét, akár az évi kamatokat olyképen egészíti ki, hogy a rendelkezésre álló összeg tiszteletdíj gyanánt számbavehető lesz.

II. Megfelelő időpontban az alapítványi tőke jövedelme a következőképen használható fel:

1. Az előző évkörben megjelent olyan irodalomtörténeti értekezés jutalmazására, amely tudományos jelentőségénél fogva a jutalomra méltónak mutatkozik.

2. Az Akadémia a körülményekhez képest nagygyűlésen határozza el, hogy a jutalomtételt milyen évkörben megjelent értekezések jutalmazására fogja fordítani.

3. A jutalom odaítélése a következő nagygyűlésen történik.

4. A pályázatban résztvesznek az Akadémiához beküldött értekezéseken felül az évközből megjelent mindazok az értekezések, amelyekről a bírálóknak tudomásuk van.

5. Ha a jutalmazott a díj odaitélése időpontjában már nincs életben, a jutalmat annak özvegye, nemlétében törvényes leszármazói kapják. Törvényes leszármazók hiányában az összeg az alaptőkéhez csatolandó.

Költségvetés

az 1926. év július—december hónapjaira.

Tárgyalta az összes ülés 1926 május 31-én.

I. Az <i>Akadémiai Értesítő</i> 1926. évf. 2. és 3. füzetére	40,000.000 K
II. A belső tagok irodalmi munkálatainak kinyomatására	6,000.000 „
III. A <i>Budapesti Szemle</i> július—decemberi füzetének írói tiszteletdíjára	60,000.000 „
IV. Hozzájárulás a <i>Budapesti Szemle</i> 1926. jan.—július havi füzetének nyomdai kiállításához	40,000.000 „
Összesen	146,000.000 K

A) Az I. osztály és bizottságai.

a) I. osztály.

1. Értekezések és emlékbeszédek kinyomatására	20,000.000 K
2. Ezek írói tiszteletdíjára	10,000.000 „
3. Bírálati díjakra	1,000.000 „
Összesen	31,000.000 K

b) Nyelvtudományi Bizottság.

1. A <i>Nyelvtudományi Közlemények</i> új füzetére írói tiszteletdíjjal együtt	60,000.000 K
2. A <i>Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvére</i>	90,000.000 „
3. A <i>Magyar Etymologiai Szótár</i> 9. füzetére és írói tiszteletdíjára	100,000.000 „
4. Az előadó tiszteletdíjára	1,000.000 „
5. Bizottsági kisebb kiadásokra	500.000 „
Összesen	251,500.000 K

c) Classica Philologiai Bizottság.

1. Darkó Jenő l. t.: <i>Laonici Chalcondylae Historiarum demonstrationes</i> nyomdai kiállítása és írói tiszt. díjára	45,000.000 K
2. Csengery János r. t.: <i>Euripides töredékei</i> c. műve kinyomatására és írói tiszteletdíjára	60,000.000 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 „
4. A Classica Philologia kézikönyvének bírálati tiszteletdíjaira	1,000.000 „
5. Bizottsági kisebb kiadásokra	200.000 „
Összesen	107,200.000 K

d) Irodalomtörténeti Bizottság.

1. Az Irodalomtörténeti Közlemények nyomdai kiállítására és írói tiszteletdíjára	33,000.000 K
2. Egyéb irodalomtörténeti kiadványokra kb.	66,000.000 «

Nyomdában vannak:

- a) *Kazinczy Ferenc Levelezésének* XXII. pótkötete,
 b) *Szilády Áron Régi Magyar Költők Tára* VII. kötetének jegyzet anyaga,
 c) *Rosnyai Dávid Horologium Turcicum* (a Régi Magyar Könyvtár füzete gyanánt).

3. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 «
4. Kisebb kiadásokra	200.000 «

Összesen 100,200.000 K

Az I. osztály és bizottságai összesen 489,900.000 «

B) A II. osztály és bizottságai.

a) II. osztály.

1. Ertekezések és Emlékbeszédek kinyomatására	10,000.000 K
2. Ezek írói tiszteletdíjára	5,000.000 «
3. Bírálati díjakra és postaköltségekre	5,000.000 «

Összesen 20.000.000 K

b) Történelmi Bizottság.

1. Szentpétery Imre I. t.: « <i>Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke</i> » II. füzet	100,000.000 K
2. A <i>Történeti Bibliografia</i> tiszteletdíjaira	20,000.000 «
3. A <i>Hunyadiak kora</i> levéltári kutatásokra	20,000.000 «
4. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 «
5. Bizottsági kisebb kiadásokra	500.000 «

Összesen 141,500.000 K

c) Hadtörténeti Bizottság.

1. Hozzájárulás a <i>Hadtörténeti Közlemények</i> 1926. évfolyamához (további részlet)	10,000.000 K
2. József főherceg Ö Fensége ig. és t. t.: « <i>A világháború, amilyennek én láttam</i> » c. műve nyomdai kiállítására és térképmellékleteire	150,000.000 «

Összesen 160,000.000 K

d) Nemzetgazdasági Bizottság.

1. A Carnegie Endowment for the International Peace magyar kiadványának következő kötetére (első részlet gyanánt)	30,000.000 K
2. Kováts Ferenc I. t.: « <i>Pozsony városának középkori kölcsönei</i> » c. műve nyomdai kiállítására és írói tiszteletdíjára	50,000.000 «
3. A <i>Közigazdasági Szemle</i> segélye	30,000.000 «

4. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 K
5. Postaköltségekre és egyéb kisebb kiadásokra	500.000 «
Összesen	111,500.000 K

e) Archaeologiai Bizottság.

1. Az <i>Archaeologiai Értesítő</i> nyomdai kiállítására és írói tiszteletdíjára	100,000.000 K
2. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 «
3. Bizottsági kisebb kiadásokra	200.000 «
Összesen	101,200.000 K
4 II. osztály és bizottságai összesen	534,200.000 K

C) A III. osztály és Bizottsága.

a) III. osztály.

1. A <i>Matematikai és Természettudományi Értesítő</i> nyomdai kiállítására és a belőle készülő különlenyomatokra és az írói tiszteletdíjakra további részletül még	80,000.000 K
2. <i>Math. u. Naturw. Berichte aus Ungarn</i> nyomdai kiállítására és az írói tiszteletdíjakra	50,000.000 «
3. <i>Báró Eötvös Lőránt összes munkáinak</i> kiadására hozzájárulásul (első részlet gyanánt)	100,000.000 «
4. Pinzger Ferenc: <i>Hell Miksa levelezése</i> c. m. nyomdai kiállítására	45,000.000 «
5. Fröhlich Izidor ig. és r. t.: <i>«Szétterülő fénysugarak polározása»</i> c. m. nyomdai kiállítására	40,000.000 «
6. Ortvay Rudolf: <i>«Az anyag korpuszkuláris elmélete»</i> c. ért. nyomdai kiállítására	85,000.000 «
7. Emlékbeszédekre és írói tiszteletdíjakra	10,000.000 «
8. Bírálati díjakra és postaköltségekre	500.0000 «
Összesen	410,500.000 K

b) Matematikai és Természettudományi Bizottság.

1. Értekezésekre körülbelül	286,000.000 K
2. Egyelőre nyomdába adatott:	
a) Gelei József: <i>«A potencia prospektiva és a differenciálolás»</i> ,	
b) Dr. Hollós László: <i>«Új gombok Szekszárd vidékéről»</i> ,	
c) Hegyfokj Kabos: <i>«A virágzás idejének ingadozásáról»</i> ,	
d) Zimányi Károly: <i>«Kristálytani vizsgálatok Krassó-Szörény vármegye pyritjein»</i> ,	
e) Tokody László: <i>«A Magyarországi cerusszitek kristálytani monografiája»</i> ,	
f) Méhely Lajos: <i>«Az abaligeti barlang vak rákja»</i> ,	
g) « « <i>«Magyarország ecsetcsápú rákja»</i> .	
Ha a pénzügyi helyzet engedi, nyomdába küldhető lesz Hazslinszky: <i>Myxomyceták és Filarszky Nándor: A szeparációs sejtosztásról</i> c. m.	
3. Az előadó úr tiszteletdíja	1,000.000 «
A III. osztály és bizottsága összesen	697,500.000 K

A Könyvkiadó Vállalat kötete gyanánt.

Gyulai Pálnak eddig össze nem gyűjtött kritikai dolgozatai nyomdai költségeire és a gyűjtő munkadíjára 42,000.000 K

Szótári Bizottság.

1. Szótári gyűjtések tiszteletdíjára	3,000.000 K
2. Dologi kiadások (kartotéklapok, famentes papír stb.)	3,000.000 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja — — — — —	1,000.000 „
Összesen	7,000.000 K

Keleti Bizottság.

1. A M. Tud. Akadémia Balkán-kutatásainak eredményei III. k.: Adatok Albánia Flórajához (táblákkal és szövegközi rajzokkal)	80,000.000 K
2. A Balkán-kutatások zoologiai eredményei nyomdai költségére — — — — —	30,000.000 „

Külön kiadvány.

1. Gróf Tisza István összes munkái IV. kötet nyomdai kiállítására	35,000.000 K
2. Adatok a M. Tud. Akadémia történetéhez (Ferenzi Zoltán r. t., Viszota Gyula l. t. és Bártfai Szabó László munkálatai)	20,000.000 „

Könyvtár.

1. Külföldi folyóiratok pótlására	10,000.000 K
2. Könyvtári legszükségesebb kiadásokra	40,000.000 „
Összesen	50,000.000 K

A Széchenyi-Múzeum gyarapítására	10,000.000 K
Akadémiai kiadványok szétküldésének költségeire	10,000.000 „
Az 1927. évi nagygyűlésen kiadandó jutalomdíjakra tartalékul (első részlet)	80,000.000 „
További centenaris előadások tiszteletdíjára és a centenaris kiadvány költségeire	30,000.000 „
«Coopération intellectuelle» költségeire	5,000.000 „
A Kazinczy-ingatlanok gondozásával Zemplén-megyében felmerülő kiadásokra	1,000.000 „
Kazinczy Ferenc-jutalomra és ösztöndíjra (a sárospataki főiskola javaslata alapján)	700.000 „
Előre nem látható kiadásokra	12,000.000 „

Személyzeti kiadások.

Főtítkári fizetés	3,000 „
A főkönyvtárnok úr tiszteletdíja (július—dec. hónapokra)	12,000.000 „
Összesen	12,003.000 K

Tiszteletdíjak félévre.

A három osztálytitkár úrnak egyenként 10,000.000 K, összesen	30,000.000 K
Dr. Bánszky János ügyész	10,000.000 „

Dudás Kálmán építész... ..	10,000.000 K
Dr. Badics László könyvelésért	8,000.000 «
Összesen	58,000.000 K

Nyugdíjak.

Az Akadémia régibb alkalmazottainak nyugdíjára és az időnként előterjesztett kérelmek alapján rendkívüli segélyekre kb. 100,000.000 K
 Jónás Károly nyug. gondnok 3 személy után.
 Dr. Trócsányi Zoltán nyug. irodaigazgató 2 személy után.
 Özv. Tiringér Béláné a Könyvkiadó Hiv. vezetőjének özvegye 2 személy után.
 Özv. Borovszky Samuné (irodaigazgató özvegye) 1 személy után.
 Ezenfelül minden nyugdíjas részére megszavaztatott tüzelőanyag és Jónás Károly ny. gondnok a bérház I. emeletén természetben kap lakást (3 utcai szoba és egy udvari helyiség), valamint mellékhelyiségeket. Ezekből egy szobát Jónás Károly bérbe ad.

Személyzeti kiadások végösszege 170,003.000 K

Rendes dologi kiadások félévre.

Fűtőanyagra 15,000.000 K

Villamos világításra és pedig:

az Akadémia palotájának világítására és a bérház lépcsőházának világítására	20,000.000 «
Vízdíj a palotában és a bérházban együtt...	15,000.000 «
Kéményseprés	8,000.000 «
Gázóra díja	300.000 «
Ülési meghívók előállítására és borítékokra	1,500.000 «
Telefondíj	2,500.000 «
Postadíjakra kb.	5,000.000 «
Irodai kiadásokra kb.	2,000.000 «
Kézbesítő altisztek villamos költsége kb.	3,000.000 «

Adókra és pedig:

a) az Akadémia palotája után
 c) a bérház után

Összesen 72,300.000 K

Az adók összege még bizonytalan.

A széphalmi Kazinczy-ingatlan tatarozási költségeire és a mauzóleumot körülvevő park bekerítésére 40,000.000 K

Rendkívüli dologi kiadások- és beruházásokra.

1. Az Akadémia palotájának tetőzetén bádogos- és palamunkák végzésére	20,000.000 K
2. Előre nem látható javítási és helyreállítási munkálatokra, pl. csőrepedés stb.	10,000.000 «
3. A heti ülésterem világításának teljes rendbehozatalára	20,000.000 «
4. A könyvtári helyiségekben a villamosvezeték megjavítására	4,000.000 «
5. Az ülésteremben használt székek javítására	3,000.000 «

6. Az Akadémia fűtőkazánjához egy tartalékműtor beszerzésére	6,900.000 K
7. A Magyar Nemzeti Múzeum Növénytani Osztályának a palota II. emeletén levő egyes helyiségei fűtési készülékének karbáhozatalára	10,000.000 „
8. Kályhák és ablakok javítására és a palotában kisebb helyreállítási munkálatokra	20,000.000 „
Összesen	93,700.000 K
Összes kiadások	2.656,503.000 K

Bevételek.

1. Államsegély	750,000.000 K
2. Házbérjövedelem kb.	240,000.000 „
3. Könyvek eladásából kb.	50,000.000 „
4. Adományokból előreláthatólag	60,000.000 „
5. Az iskolai Széchenyi-ünnepélyek alkalmával befolyt adományokból	65,000.000 „
6. Tökek kamatai	18,000.000 „
Összesen	1.183,000.000 K
Pénztári maradvány 1926 május 31-én	1.476,000.000 K
Rendelkezésre áll	2.659,000.000 K

Némethy Géza osztályelnök üdvözlő beszédei
az I. osztályban tartott székfoglalók alkalmából.

I. Jakubovich Emil I. taghoz 1925 nov. 9.

Miután székfoglalóddal eleget tettél alapszabályaink követelményének, ezennel beiktatlak a M. T. Akadémia teljes jogú levelező tagjainak sorába, mint a magyar nyelvtörténetnek immár húsz esztendőös, nagy termékenységu és nagy sikeru munkását.

A Te munkád méltó folytatása két kitünő előd, Karácsonyi János és Melich János munkásságának. Karácsonyi ugyanis, középkori történetünk nagyérdemű kutatója, az ő historiai tanulmányait fényes sikerrel tudta párosítani nyelvtörténeti kutatásokkal, Melich János pedig nyelvtörténeti kutatásaihoz nem csekélyebb sikerrel hívta segítségül középkori történetünk tanúságait. Ilyen historikus nyelvész vagy Te is, aki mint kiváló paleografus és a középkori oklevéltanyag egyik legjobb ismerője nagy elmeéllel kombinárod a historia és a nyelvészet adatait s így sikerül új világot vetned a magyar nyelv középkori történetére, amint különösen a königsbergi szójegyzékre, az ó-magyar Mária-síralomra, a tihanyi alapítólevél olvasására és számos más, magyar nyelvtörténeti szempontból fontos oklevélre vonat-

kozó értekezéseid mutatják. Ma már Te Karácsonyival és Melichhellyel együtt egy oly tudományos triumvirátus tagja vagy, amelynek a magyar középkor sokkal mélyebb ismeretét köszönjük, mint aminő az eddigi volt.

Ez a szép siker, amelyet még fiatalon értél el, feljogosít bennünket arra, hogy nagy reményekkel nézzünk további munkásságod elé, amelyhez nem is kell egyebet kívánnunk Neked, mint erőt, egészséget és sok szerencsét.

II. Zsigmond Ferenc 1. taghoz 1925 nov. 9.

Székfoglalód elhangzása után örömmel iktatlak be a M. T. Akadémia teljes jogú levelező tagjai sorába Téged, mint újabkori irodalomtörténetünk buzgó és sikeres művelőjét.

Kellemes feltűnést keltettél már évekkel ezelőtt Scott-ról és Jósikáról, Baksay Sándorról, Lévy Józsefről, Gárdonyi Gézáról, Vas Gerebenről és Jókai regényköltészetéről szóló speciális dolgozataiddal, melyek alapos tudásról, módszeres munkáról és nem közönséges írói művészetéről tettek tanúságot, valamint arról is, hogy a magad útján járó irodalomtörténész és esztétikus vagy. Ilyen kedvező auspiciumok után jelent meg a múlt évben összefoglaló nagy munkád Jókai életéről és műveiről Akadémiánk kiadásában, amellyel igen szépen inauguráltad a mi Jókai-centenariumunkat s a nagy író műveinek mélyen járó elemzésével és igazságos méltatásával elnyerted a kritika egyhangú elismerését.

Ez a siker különösen azért is megérdemli a legnagyobb méltánylást, mert Te igen kedvezőtlen körülmények közt, egy kis vidéki városban középiskolai tanári teendőket végezve, megfelelő környezet és tudományos segédesszük hiányával folytonosan küszködve, érted el ezt a szép eredményt, ami ritka szívósságra és a tudomány iránti önzetlen lelkesedésre vall. Most már szerencsére kedvezőbb helyzetben vagy, mint egy nagyobb kulturális középpont, a régi főiskolai és új egyetemi város, a mindnyájunknak kedves Debrecen lakója s így mi, akik eddig is szerető érdeklődéssel kísértük tudósi és írói fejlődésedet, joggal remélhetjük, hogy jövőd még szebb lesz multadnál s hogy méltó módon fogsz nyomába lépni a mi felejthetetlen kedveseinknek, az újabb irodalomtörténet művészi feldolgozóinak: Gyulai Pálnak, Beöthy Zsoltnak és Riedl Frigyesnek. E nagyok szellemei ihlessenek további fáradságos munkádban!

III. Gróf Zichy István I. taghoz 1926 január 4.

Miután mai székfoglaló értekezéssel eleget tettél alapszabályaink követelményeinek, ezennel beiktatlak a M. T. Akadémia teljes jogú levelező tagjai sorába, mint a magyar őstörténet jeles kutatóját.

De, amikor mint új társunkat örömmel üdvözöllek, lehetetlen meg nem emlékezni arról a nagyérdemű főúri nemzetségről, amelynek sarjadéka vagy s amely mindég szoros összeköttetést tartott fenn a mi Akadémiánkkal. Hiszen még nem oly régen három Zichyt számíthattunk tagjaink közé: Jenőt, aki éppúgy, mint Te, a magyar őstörténet búzgó kutatója volt s még öregkorában is fáradságos expediciót vezetett Ázsián keresztül őseink nyomait keresve; Gézát, a gyöngéd érzésű költőt s a világszerte ismert kitűnő zeneművészt és zeneszerzőt; Ágostot, aki fiatalkorában szintén szenvedélyes utazó volt s akinek a japáni művészetről és Jáva szigetéről írt tanulmányait Akadémiánk adta ki. E kedves emlékü férfiak nincsenek az élők sorában, de elődeid nyomába lépsz most Te, aki szerencsésen egyesíted magadban családod művészi és írói hajlamait s annak nemes hagyományait fenntartani mindenképen hivatva vagy.

Miután több speciális értekezésben biztos ítélettel foglalkoztál a magyar őstörténet egyes részletkérdéseivel, két évvel ezelőtt megjelent Akadémiánk kiadásában főmunkád, *A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig*, amelyben a finnugor összehasonlító nyelvtudomány eredményeit az obi-ugor népekre vonatkozó entnografiai adatokkal kombinálva új vonásokkal gazdagítottad a magyar-ugorok, majd a bolgár hatás alá került magyarság művelődésének képét s idevonatkozó feltevéseidet, egészen eredeti módon, arheológiai, valamint növény- és állatgeografiai adatokkal támogatád. Munkád alapgondolatát, hogy a magyarság, mint a finnugorságnak legkeletibb csoportja, először vándorolt át az Ural keleti lejtőjére s ily módon az erdő- és a steppe-regió határára kerülve, belesodródhatott a népvándorlás mozgalmába, a kritika igen szerencsés gondolatnak ismerte el s hajlandó végleges eredménynek tekinteni.

Ezek után nem kívánhatunk Neked egyebet, mint a szerencsés kezdethez éppoly szerencsés folytatást és bizton reméljük, hogy az a munkásság, amelyet Te eddig is legkitűnőbb nyelvészeinkkel válllvetve folytattál, immár Akadémiánk közös munkásságának keretében dúsan fog gyümölcsözni.

IV. Horváth Cirill r. taghoz 1926 április 12.

Székfoglaló értekezésed meghallgatása után ezennel beiktatlak a M. T. Akadémia teljes jogú rendes tagjai sorába s mindnyájunk nevében örömmel üdvözöllek, mint immár a legnagyobb tudományos kitüntetés birtokosát, amelyet főleg a régibb magyar irodalom történetére vonatkozó nagyszabású munkásságoddal érdemeltél ki.

Kezdetől fogva ritka buzgalommal és vas következetességgel kutattad fel középkori vallásos irodalmunk, főleg az úgynevezett kódexirodalom maradványait. Ezt a célt szolgálta már első munkád Temesvári Pelbártról, valamint a régi magyar irodalom történetéről szóló önálló műved s a kódexeinkkel foglalkozó speciális értekezéseid hosszú sora. Együtt dolgoztál valaha e téren korán elhunyt felejtethetlen társunkkal, akinek drága emlékét ezúttal is kegyelettel újítuk meg, Katona Lajossal és Nektek kettőtöknek köszönhetjük, hogy középkori vallásos irataink fordításjellegét felismertük, forrásaikra rábukkantunk s be tudjuk illeszteni őket az e nemű európai latin irodalom internacionális keretébe.

Munkásságodat újabb időben betetőzted egy egészen monumentális alkotással, a Régi Magyar Költők Tára első kötetének új kiadásával, amelyben legrégibb verses maradványaink nagyérdemű kutatójának Szilády Áronnak, nyomaiba lépve úgy exegétikai, mint szövegkritikai tekintetben, valamint a magyar verstörténet oly nehéz és bonyolult kérdéseinek megoldásában minden elődödet felülmúltad. Ez a munkád volt az, amelyet mi a rendes tagsággal óhajtotunk honorálni.

Kedves Társunk! Te abban a korban vagy, amidőn a tudós ember tehetségének és tudásának csúcspontján áll. Mit kívánjunk hát Neked e szép napon egyebet, mint ezt: adjon a jó sors Neked időt ahhoz, hogy a jövőre szóló terveidet is megvalósíthassad és hogy mi megkapjuk Tőled tudományod legérettebb és legnemesebb gyümölcseit a mi nagy örömünkre s a magyar tudomány hasznára és dicsőségére.

Ünnepi beszédek.

1. Papp Ferenc l. t. beszéde Berzsenyi Dániel születésének százötvenedik fordulóján a celldömölki irodalmi ünnepen 1926 május 9-én.

Nemzeti műveltségünk felszentelt templomaiban: a M. T. Akadémiában s a Kisfaludy-Társaságban mindig a

legbensőbb tisztelet fénye ragyogta körül Berzsenyi Dániel költői egyéniségét. Homlokára a legszebb babérkoszorút a M. T. Akadémia fonta, mikor első tagjai közé választotta. A legmeghatóbb cipruságot is az Akadémia tette a költő sirjára, mikor eszményi lelkű szónokával, Kölcsey Ferencsel, mondatott róla emlékbeszédet. 1860-ban pedig a M. T. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagjai vezették a nemzeti zárandoklatot Niklára, s a magyar nemzet élni akarásának hangoztatásával országos jelentőséget adtak a Berzsenyi-ünnepnek. Mindkét irodalmi őrseregünk a legőszintébb hódolatát küldi a mai ünnepre is, hol Berzsenyi Dániel születésének százötvenedik fordulóján a költészet varázsa alatt Vas vármegye hajtja meg nemes lobogóját a szellemi nagyság előtt.

Az idő távolából még győzelmesebben bontakozik ki előttünk Berzsenyi költői egyéniségének tulajdonképeni tartalma. A világot kormányzó hatalomnak földre küldött szikrája volt ő, igazi költő, kinek tekintete áthatolt a látszaton s a dolgok valóját tárta fel.

Előtte és utána hány szem látta már a Ságnak hófúvatos vagy sötét tetejét? De senki sem tudta gyönyörű vidékünneknek, Kemenesaljának, lelkét, a vonalak és színek bűvös összhangját oly teljesen kifejezni a költészet hatalmával, mint ő. Nemzeti összeomlásainkban is valójában a világfejlődés mozzanatát, a századok érkezésének rombolva alkotó munkáját csodálta s prófétai ihlettel hirdette hanyatló nemzetének az emelkedés egyetlen alapját: a tiszta erkölcsöt. S minél inkább befellegezte kedélyét a mulandóság eszméje, annál ellenállhatatlanabb erővel ragadta meg egész gondolat- és érzésvilágát minden földi változáson túl az örök valóság, a végtelenség ura, Isten. A klasszikus költői formák, a merész, sokszor képzeletet kápráztató nyelv Berzsenyi költészetének jellemző elemei ugyan, de igazi mozgatója mégis az az olthatatlan, szenvedélyes vágy, mely az emberi élet értelmét s a mindenség titkát kutatja.

Mint a M. T. Akadémia és Kisfaludy-Társaság képviselője mélységes tisztelettel hajlom meg Berzsenyi Dánielnek, a költő-vatesnek, szelleme előtt, ki az emberiség örökkévaló eszményei felé fordította nemzetének tekintetét. Szívem melegével köszöntöm egyúttal szülőföldemnek, Vas vármegyeének nemes közönségét is, mely nemességének legfényesebb jelét épen a költői lángelmének tiszteletével adta.

Te pedig megdicsőült nagy lélek, szólj hozzánk szellemajakkal, tárd ki előttünk költészetednek minden értékét,

hogy lássuk az emberi törekvésben az isteni akaratot, a mulandóban az örökkévalót! S amint egykor megállítottad a romlásnak indult magyart, emeld fel most is porba sujtott nemzetedet, hogy ébredjen saját erejének tudatára s tudjon hinni magasabb világtörténeti hivatásában! Hass, alkoss, munkálj tovább szülővármegyédnek büszkeségére, a magyar nemzet boldogságára, Isten dicsőségére!

2. Szász Károly 1. t. beszéde Prielle Kornélia sírjánál.

— Születése százados fordulóján, a szabadszállási temetőben, 1926. június 6-án. —

A Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság nevében megilletődött lélekkel hódolok e csöndes sírnál a felejthetetlen nagyasszony, a kiváló színművésznő, *Prielle Kornélia* soha el nem múló szelleme és emlékezete előtt.

A színpad mindenütt nevezetes tényezője a közművelődésnek. Kétszeresen az nálunk, ahol a színház nemcsak a szorosan vett művészetnek, a költői képzeletnek, a «szép» művelésének temploma — hanem ahol a világot jelentő, az életet tükröző deszkákon folyó játék a hazafiúi érzés, az igazi értelemben vett nemzeti politika, a nyelvünkben rejlő nemzetfenntartó erő edzésének és fokozásának komoly és hatásos szolgálatát is kell hogy jelentse. Ennek a nagy nemzeti fontosságú és hivatású intézménynek, a színháznak, hősei és hősnői között a legnagyobbak egyike az a művésznő volt, aki apai ágon idegen származású volt ugyan, de kit az édes magyar anyatej, s a magyar égnek lelkeket áttüzesítő forró napsugara, a mosolygó virágot és életadó kalászt termelő magyar föld lelkes honleánnyá nevelt, s a kinek a mármarosí bércek alján ringott bölcsőjétől eddig az alföldi néma sirig terjedő fényes pályája a nemzeti génusz ragyogó diadalainak sorozatából állott. Hogy Prielle Kornélia milyen Isten-áldotta nagy művésznő és milyen izig-vérig magyar nő volt: annak minden szónál ékeesebben beszélő bizonyossága az, hogy lelke lángjának gerjelménél a Petőfi lelke is lángra gyúlt, és hogy hosszú évtizedeken keresztül az egész nemzet hordta lábai elé a magyar mezők virágait — boldog rajongással és szíveket dobogtató büszkeséggel!...

Abban a tündöklő csillagtáborban, amelynek lobogó égi fáklyái a múlt század első felében gyúltak ki, sűrű egy-

másutánban, a magyar mennyboltozaton — a *Deák és Kossuth, Arany és Petőfi, Jókai és Kemény Zsigmond, Madách és Szígligeti* csillaga mellett ott ragyognak a színművészet nagyjainak állócsillagai is — köztük a *Prielle Kornéliá-é*. S mikor nemzeti keserves gyászunk mai sötét éjszakájában nincs más biztatónk és vezetőnk, mint ennek a multunk dicsőségét jelző csillagrajnak fényessége, s jelentőséges nemzeti ünneppé tesszük nagyjaink születésének százados fordulót — az ország hálás lehet a kis *Szabadszállás* lelkes közönsége iránt, hogy a temetőjében nyugvó Prielle Kornélia centenáriumán az ő sirja mellett a régi fénynél ime új szövétneket gyűjt, s meghatottan áldoz ama nagy művésznő emlékének, kinek tevékenysége oly sokban hozzájárult a magyar név dicsőségének öregbítéséhez, s a nemzeti művelődés emelkedéséhez.

Az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság, mint a magyar tudományosság és irodalom legfelsőbb főrumai, nemcsak a színpad egykori fejedelemasszonyának halhatatlan emlékét ünneplik itt most igaz kegyelettel — hanem az elismerés szavával köszöntik Szabadszállás közönségét is, melynek ünneplésében most, mint ahogy tiszta harmatcseppben a fényes nap képe, az egész nemzet érzése és felfogása tükröződik. Ezt látva, fölemelő és boldogító tudatában lehetünk a költő ama mondása igazságának:

Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal —
Van élni abban hit, jog és erő! . . .

**Külföldi intézetek, melyeknek egyes akadémiai
kiadványok hivatalból küldetnek:**

Amsterdam: Mathematische Gesellschaft.

« Akademie d. Wissenschaften.

Bergen: Bergens Museum Bibliothek.

Berlin: Bibliothek d. oriental. Seminars.

« Preussische Akademie d. Wissenschaften.

« Preussische Staatsbibliothek.

« Ungarisches Institut.

« Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft.

Breslau: Schlesischer Altertums Verein.

Brno: Průrodovědecká Fakulta Masarykovy University.

Bukarest: Academia Româna.

Calcutta: Asiatic Society of Bengal.

California: The University Library Berkeley.

Cambridge: Libraire of the Philosophical Society.

« Museum of Comparison Zoology.

Cincinnati: Lloyd Library Curtis G Lloyd.

Colombo: Museum.

- Copenhagen*: Société Royal des Antiquaires du Nord.
Danzig: Naturforschende Gesellschaft.
Darmstadt: Grossherz. Hof- und Landesbibliothek.
Dorpat: Archeologisches Kabinet der Universität.
 " Meteorologisches Observatorium.
Edinburgh: Royal Society.
Erlangen: Physikalisch Medizin. Societät.
Frankfurt a. M.: Physikalischer Verein.
Genève: Société de Physique et d'Histoire Naturelle.
Giessen: Hessische Universitäts Bibliothek.
Göttingen: Bibliothek d. Akademie d. Wissenschaften.
Haag: Bibliothèque Royale Néerlandaise.
Halle: Universitäts Bibliothek.
 " Ungarische Bibliothek a. d. Universität.
Halle Wittenberg: Ungar. Verein.
 " Deutsche Morgenländische Gesellschaft.
Hamburg: Mathematisches Seminar d. Universität.
Heidelberg: Universitäts Bibliothek.
Helsinki: Société de Litterature finnoise.
 " Tiedeakademia.
 " Institutum Historico-Philologicum.
 " Bureau Central de Statistique de Finlande.
Jena: Universitäts Bibliothek.
Jerusalem: Jewish University Library.
Kiel: Gesellschaft f. Schleswig Holsteinische Geschichte.
Krakau: Physiogr. Museum d. Poln. Akademie d. Wissenschaften.
 " Polska Akademia Umiejetnosci.
La Plata: Facultad de ciencias Fisicomatematicas, Puras y Aplicadas, Comision de Publicationes.
Leipzig: Deutsche Bücherei.
 " Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften.
 " Bibliothek der Universität.
 " Direktion d. Osteurop. Instituts a. d. Universität.
London: London Library St. James Square.
 " Royal Society.
 " The Science Library, Science Museum South Kensington.
 " British Academy.
 " Viciator and Albert Museum.
Lwow: Universitäts Bibliothek.
Lyon: Bibliothèque de l'Université.
Madrid: Real Academia di Ciencias exactas Fisicas y Naturales.
Mainz: Stadtbibliothek.
Moscou: Société des relations culturelles entre l'Union des R. S. S. et l'étranger.
 " Bibliothek d. Russisch. Akademie d. Wissenschaften.
München: Geografische Gesellschaft.
 " Bayerische Akademie der Wissenschaften.
Neufchâtel: Université de Neufchâtel.
New York City: Library of the American Mathematical Society.
New York State: Library Albany.
Palermo: Circolo Matematico.
Paris: Institut de France.
Perm.: Institut des Recherches Biologiques à l'Université.
Philadelphia: The Academy of Natural Sciences.
Prague: Bibliothèque de Musée National.

Prague: Jednota Českých Filologu.

« Akademie d. Wissenschaften.

« Comité d'Organisation de l'Institut Slave.

« Botanický ústav university Karlovy.

« Société Royal des Sciences de Bohême.

Providence: Mathematical Seminary Brown University.

Roma: Accademia dei Lincei.

« Bibliotheca di Consultazione.

« Bibliotheca Vaticana.

« Bibliothèque Institut International d'Agriculture.

« Società Italiana per il Progresso delle Scienze.

« Archeologisches Institut.

Sanfrancisco: California Academy of Sciences.

Sarajevo: Landesmuseum.

Sidney: The Australian Museum.

Sofia: Bolgár Akadémia.

« Bulgar. Archeolog Institut.

Stanford: University Library Stanford.

Stavanger: Stavanger Museum.

Stockholm: Redaction des Acta Mathematica.

« Sveriges Geologiska Undersökning.

Strasbourg: Bibliothèque Universitaire et Regionale.

Stuttgart: Landesbibliothek.

Tartu: Ülikooli ilmade Observatorium.

Tokio: Universitäts Bibliothek.

« Akademie der Wissenschaften.

Trieste: Società Adriatica di Scienze Naturali.

Uppsala: Kunigl. Universitäts Bibliothek.

Venezia: R. Istituto Veneto di Scienze Lettere ed Arte.

Varsovie: Presidium du Corp des Conversateurs d'état des Monu-
ments Préhistoriques.

« Institut de Physique de l'Université.

« Bulletin Archeologique Polonais.

« Uniwersytet Redakcja Fundamenta Mathematicae.

Washington: Smithsonian Institution.

Wien: Nationalbibliothek.

« Universitätsbibliothek.

« Wiener Magyar Szövetség.

« Institut f. Österr. Geschichtsforschung.

« Akademie d. Wissenschaften.

« Geologische Staatsanstalt.

« Bibliothek d. Polytechnikums.

Yale: Universitäts Bibliothek.

Zagreb: Akademie der Wissenschaften.

« Societas Scientiarum Naturalium Croatia.

« La Redaction de la Narodna Starina.

Zürich: Bibliothèque Centrale.

« Naturforschende Gesellschaft.

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

(az előző kiadványok jegyzékét l. Akad. Ért. 1926. évf. 75 l.)

Magyar Etymologiai Szótár VIII. f. (Csohontos—Daru) 1121—1280 lap.*A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve* I. k. 6. f. (első fele: 2)*Melich János*: A honfoglaláskori Magyarország (81—160 lap).*Iványi Béla*: Mossóczy Zakariás és a Magyar Corpus Juris keletkezése (135 lap).*Történeti Szemle* XII. évf. 1—4. füzet (234—IV. lap).*Hadtörténelmi Közlemények* XXVII. évf. 2. füzet (125—258 lapig).*Finkei Ferenc*: Binding Károly k. tag emlékezete. (Emlékbeszéddek XIX. k. 9. sz. 31 lap).*Gaal Jenő*: Matlekovits Sándor r. t. emlékezete. (Emlékbeszéddek XIX. k. 11. sz. 26 lap.)*Sigmond Elek*: Kosutány Tamás l. tag emlékezete. (Emlékbeszéddek XIX. k. 12. sz. 33 lap.)

A M. Tud. Akadémiának felajánlott alapítványok és adományok folytatólagos jegyzéke.

(L. Akad. Értesítő XXXVII. k. 433. füzet 376. l.)

Adományok:

Stoll Ernő tanító, Nyiregyháza	100.000 K
N. N., visszaajándékozott tiszteletdíj	200.000 „

A nagymélt. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak
83.160/1925—IV. ü. o. sz. rend. alapján az iskolai Széchenyi-
ünnepélyeken befolyt adományok jegyzéke 1926-ban
(második csoport).

Áll. Kossuth Lajos reálgymnázium, Pesterzsébet	1,000.000 K
V. ker. m. kir. áll. Berzsenyi Dániel főgymnázium, Bpest	500.000 „
Síklósi jótékony ker. Nőegylet	300.000 „
Ref. reálgymnázium, Csurgó	180.000 „

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: BALOGH JENŐ.

XXXVII. KÖTET.

1926 október—december

10—12. FÜZET.

Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki megnyitó beszéde 1926 október 4-én.

Midőn Akadémiánknak a nyári szünet után ez első összes ülését megnyitom s munkába visszatért tagtársainkat és bennünket megjelenésükkel megörvendezett vendégeinket tisztelettel üdvözlöm, kötelességem megemlékezni arról, hogy a lefolyt nyáron két oly ünnepély vonta magára hazánkban a közfigyelmet, mellyel az Akadémiának is közösséget kell vallania. Az egyik a mohácsi évnap megünneplése volt, annak négyszázadik fordulója alkalmából; másik gyanánt az Amerikai Egyesült-Államok függetlenségének másfélszázados fennállása emlékére Budapesten, a Washington-szobornál július 4-én végbement ünneplést kell emlékezetökbe idéznem.

Az elsőnek történeti jelentőségét a nyár előtti utolsó összejeövetelünk alkalmával itt az elnöki székéből méltattam már;* Akadémiánk egyébiránt részt vett az évnapon Mohács mezején rendezet emlék-ünnepélyben is.

A másíknak nemzetközi s azért hazánkat is illető jelentőségéről legyen szabad most megemlékeznem ebben az ülésünkben, amely értekező részében is az amerikai Unióhoz való viszonyunk méltatásának lesz szentelve.

Az Egyesült-Államok függetlenségének megalapítása ezelőtt 150 évvel kétségkívül egyike volt az újabb kor legnagyobb hatáú világeseeményeinek. Egy szövetséges államot hozott létre, mely azóta az emberi civilizáció majdnem minden terén túlhaladta régibb társait. Megvalósította a szabadság és függetlenség elvét, oly ellenállhatatlan példaadó erővel, hogy az azóta világszerte érvényesült függetlenségi és szabadságtörekvések — elkezdve a francia forradalmon — mind öntudatosan vagy öntudatlanul az amerikai példa követőivé lettek; csakhogy, míg a követők az erők nem helyes mérlegelése, vagy túlhajtások és szertelenségek miatt gyakran vereséget szenvedtek vagy eltévedtek s az igazi függetlenséget, szabadságot és demokráciát megvalósítani nem tudták, addig a 'példaadó, Amerika, bölcs mértéktartás

* L. fennebb 113—114 l.

és előrelátás, a hagyomány és haladás szerencsés összeegyeztetése által zökkenés és visszaesés nélküli folytonossággal haladott tovább a nagy alapítóktól megjelölt úton, lett mintaképévé a valódi, demagóg üzelmektől meg nem rázkódott demokráciának, egy újszerű konzervatív politika uralmának a haladás legszedületesebb arányai középett.

Midőn mi is lerójuk elismerésünk adóját egy ilyen, az egész emberiség sorsára kiható nagyszerű politikai alkotás megindítóinak emléke előtt s szerencsét kívánunk annak a nemzetnek, amely nagy alapítóihoz azáltal bizonyult legméltóbbnak, hogy műveket s hagyományaikat megtartani és továbbfejleszteni tudta, illő megemlékeznünk arról is, hogy nekünk, mint magyaroknak és mint a tudomány embereinek, különleges jogcímünk is van az északamerikaiakat emlékeztetés ünneplésök alkalmából lelkesen és melegen üdvözölni.

Mint magyarok nem feledhetjük el azt, hogy a nagy északamerikai nemzet mindig megértéssel és meleg rokonszenvvel viseltetett a mi nemzeti és szabadságtörekvéseink iránt. A magyar szabadságharc menekültjei ott találkoztak legmelegebb fogadtatással s részesültek legtöbb támogatásban: Kossuth nevének ma is bámulatos varázsa van Észak-amerikában. Újabban hazánk egy más nagy, még élő fia részesült ismételve kitüntető fogadtatásban az Unió területén s annak nyilvánossága körében. És minden jelét bírjuk annak, hogy az után a mostoha és igazságtalan bánásmód után is, amelyben hazánkat az Egyesült-Államok által el nem fogadott békeszerződések részesítették, a megcsonkított, megalázott Magyarország is megtartotta Északamerika rokonszenvét és barátságát s ama nagy nemzet egy jeles fiának köszönhetjük, hogy legalább gazdasági téren a nemzetközi gyámkodás alól aránylag gyorsan és könnyen szabadultunk.

Mint a tudomány embereinek, meg kell végül emlékeznünk azokról a bámulatos szolgálatokról, melyeket az Egyesült-Államoknak különösen társadalma a tudomány érdekeinek tesz. Mint a legfiatalabb államok egyike, az Unió a maga területén a tudomány minden szakát gazdagabban virágoztatta fel, mint a legrégebb kultúrájú államoknak nem egyike. Az óriási méretű gazdasági tevékenység körében ott gyakran rövid idő alatt szerzett ugyancsak óriási méretű vagyonok ott nemcsak a korlátlan életélvezet, nem is csak a további gazdagodás céljait szolgálják, hanem arra is szolgálnak, hogy fejedelmi adományokkal és alapítványokkal vigyék előbbre a tudományt, a kutatást, az ismeretterjesztést. Amerika ma szellemi téren már-már azt a szerepet viszi,

amelyet az a gyermek visz, kit szülei fölnevelvén és önállósítván, idővel istápolójává lesz saját szüleinek. Az öreg, elszegényedett Európa ma már szívesen veszi, ha a szellemileg az ő emlőin nevelkedett új világrész a maga bő eszközeivel és tudományos eredményeivel segítségére jön nevelő anyjának, az európai tudományosságnak. A készség és bőkezűség, mely erre nézve Amerikában nyilvánul, legfényesebb jele annak, mily mélyen gyökerezik már az új világrész fiatal kultúrájában a tudomány becsének, hivatásának, szolgálata egyetemességének és közösségének tudata.

Opening address

delivered at the meeting of the Hungarian Academy of Sciences held in Budapest on October 4, 1926, by Albert de Berzeviczy, Ph. D., P. C., President.

Members of the Academy, Honoured Guests:

In opening the first full session of the Academy after the summer vacation and extending respectful greetings to our members and to the guests we have the pleasure of having with us to-day, it is my duty to refer to two public celebrations held in our country during the past summer, with both of which the Academy must acknowledge its solidarity. One was the commemoration of the battle of Mohács on the occasion of the four hundredth anniversary of that fateful event; the other was the celebration of the sesquicentennial of the American declaration of independence, which took place at the statue of George Washington in Budapest on the fourth of July.

The historical import of the former I had occasion to dwell upon from this chair at the last full session; the Academy also took part in the memorial celebration held on the field of Mohács.

As to the other event, I shall undertake to express a brief appreciation of its international significance at to-day's session which is in its lectural part devoted to a survey of our historical relations to the great republic beyond the seas.

The establishment of the independence of the United States was undoubtedly one of the most important world-events of modern times. It brought about a federal state which has since surpassed its older fellow states in nearly

every field of civilisation. It made a reality of the principles of liberty and independence setting thereby so irresistible an example that all modern efforts for achieving these precious rights in the whole world — beginning with the French Revolution — have been conscious or unconscious imitations of the American model. With this difference, however, that some of the imitators, through errors in gauging the opposing forces or through exaggerations and excesses, have often met with reverses or gone astray and, thus, could not establish the hoped-for independence, freedom and democracy. The setter of the example, America, on the other hand, by exercising wise selfrestraint and foresight, by reconciling progress with tradition, went forward without great jolts or relapses on the path fixed by the fathers, becoming the model of true democracy free from the abuses of demagogy and of the rule of conservatism amidst the most staggering achievements of progress.

In paying tribute to the memory of those who were the framers of a wonderful political fabric of such far-reaching effect on the fate of mankind, and in congratulating the American nation which proved itself worthy of the great founders by carefully preserving and cautiously developing their work, it is proper to remark that we have both as Hungarians and as men of science a special title for sending warm and sincere greetings to America on this memorable occasion.

As Hungarians we cannot forget that the great American nation has always evinced understanding for, and sympathy with, our national aspirations and our struggles for liberty and independence. It was in America that the refugees of our last war for freedom met with the warmest reception and most brotherly support; the name of Kossuth has not quite lost its magic power there to this day. In more recent times another, still living great countryman of ours was received there repeatedly with signal honours. There seems to be abundant evidence to show that, in spite of the harsh and unjust treatment accorded our country by the peace treaties which the United States refused to accept, mutilated and humiliated Hungary has preserved the good will and friendship of America. And it is due mainly to the unselfish services of a distinguished son of America that at least in the field of finance and economy we have been freed in a comparatively short time from international tutelage.

As men of science we must call to mind the admirable services performed by the United States, and particularly by some of their private citizens, in the interest of science. Although one of the youngest countries, America has on her own territory more powerfully advanced all branches of science than some of the states possessing the oldest culture. The immense fortunes built up, often within rather a short time, through economic activity on a gigantic scale are used there not only for pleasures of a material kind, not even exclusively for the accumulation of more wealth, but are put to noble use in the shape of princely donations and foundations for the advancement of science, research work and the popularisation of knowledge. In the intellectual sphere America is now very near to playing the part, which a child plays who, having been brought up and made selfsupporting by its parents, becomes bye-and-bye itself the supporter of the parents. Old, impoverished Europe accepts it now with pleasure, when the new world which has been nourished ed intellectually on her breast comes with its plentiful means and scientific achievements to the assistance of its foster mother, European scholarship. The readiness and generosity manifested in this respect by America is the surest indication of how deeply the knowledge of the worth and purpose of science as well as of the universality and solidarity of its service has taken root in the young culture of the new hemisphere.

A Smith Adám műve megjelenésének
150-ik évfordulója alkalmával 1926
november 29-én tartott ünnepi ülés.

Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki megnyitó beszéde.

Tekintetes Akadémia, Tisztelt Vendégeink!

Nemzetgazdasági Bizottságunk javaslatára mai összes ülésünket amaz emlékezetes tény megünneplésének szenteltük, hogy ez évben telt le 150 esztendő azóta, hogy Smith Adám halhatatlan és világhírű műve: *«Inquiry into the nature and causes of the Wealth of nations»* 1776-ban megjelent. A magyar közgazdasági tudomány, melynek neves művelői Akadémiánk fennállása óta majdnem kivétel nélkül Akadémiánkhoz tartoztak s annak körében is érvényesítették munkásságukat, úgyszólván ellenmondás nélkül elismerte

mindig, hogy Smith Ádám e műve által megalapítójává lett a tulajdonképeni közgazdasági tudománynak s hogy e műre és szerzőjére minden időkben alkalmazhatók lesznek Wilhelm Roschernek szép szavai, hogy «nem képzelhető nagyobb dicsőség egy íróra nézve, mint az, hogy minden, ami ő előtte íratott, csak mint előkészítés ő reá és minden ami utána íratott, csak mint az ő tanainak továbbfejlesztése tűnik fel».

Smith Ádám és az ő műve legilletékesebb tagtársaink részéről a mai ülés folyamában oly beható szakszerű méltatást fognak találni, hogy részemről, midőn az ülést megnyitom és tagtársainkat, meghívott vendégeinket és a közönséget tisztelettel üdvözlöm, csak ünneplő megemlékezésünk rövid indoklására kell szorítkoznom.

Kétségtelen, hogy a közgazdasági életnek a nemzet összességgel összefüggő problémáit Smith Ádám elsőként foglalta összes tudományos tantételekbe és rendszerbe. Felfogására befolyással voltak egyes kortársainak, különösen a francia physiokratáknak és encyklopedistáknak munkái és tudományos elvei, de ő azokkal szemben is egészen önállónak és eredetinek mondható, sőt sokban az azokétól eltérő következtetésekre jutott.

Ép oly kétségtelen, hogy tantételei a javak termelésének tényezőire s azok összehatására, főleg a munkafelosztásra, az árképződésre és a nemzetvagyon megoszlására, de az államháztartás alapelveire nézve is döntő hatással bírtak a tudomány további fejlődésére és bizonyos tekintetben annak ma is alapjául szolgálnak. Az előzmények és a korviszonyok által is magyarázható állásfoglalása az állami beavatkozás ellen s a forgalom teljes szabadsága mellett, különösen a saját nemzete gyakorlati, közgazdasági fejlődésére elhatározó befolyással bírt s tanainak némely félreértései és túlhajtásai által ő még a saját szándékán túlmenőleg is befolyásolta a közgazdasági elméletek képződését és azok harcait úgy tudományos, mint politikai és szociális téren.

A tudományban, különösen a gyakorlati élet jelenségeire alkalmazott tudományban megállás nincs és 150 év nagy idő, amely alatt az életviszonyok fejlődése óriási változásokat idéz elő s e változások új szükségletek, új szempontok, új felfogások és új törekvések szülőivé lesznek.

Smith Ádám tanításának elévülhetetlen értékét bizonyítja az, hogy ma is hivatkozunk reá, úgyszólván ma is belőle indulunk ki és ma is mindent reá vonatkoztatunk. De viszont természetes, hogy ma sokat másképp ítélünk meg,

mint ő és következtetéseinek érvényét szűkebb körre szorítjuk, mint ő tette. A közgazdasági élet jelenségeivel szemben a szocialis felfogás érvényre emelkedése a merőben individualisztikussal vagy államival szemben, a dolognak új oldalait tárja föl, melyekkel szemben a Smithianismusnak magukban véve helyes elvei sem nyújtanak teljesen kielégítő eligazodást. Nem váltjuk ki a tőle letett alapokat, de tovább építünk rajtok oly irányokban is, melyekre ő a maga korában nem gondolhatott; azonban bármily büszke arányokban épüljön is ki a közgazdasági tudomány, annak művelői és hirdetői sohasem fogják megtagadni a nagy alapvető nevét és kisebbiteni az ő dicsőségét.

Midőn Akadémiánk, mely ezelőtt 35 évvel adta ki néhai másodelnökünk, Kautz Gyula bevezetésével a Smith Ádám örökbecsű művének első magyar fordítását, mai ünnepi ülése által hódol a nagy férfiú emlékének, egyuttal lerójuk tiszteletünk és csodálatunk adóját ama nagy nemzet iránt is, mely őt szülte, nevelte, már életében méltatta és megértette s tanait megvalósulás elé vitte.

Melegen üdvözlöm a budapesti angol kir. követség képviselőjében megjelent Mr. Clark és Szüts Jenő követségi titkár urakat és felkérem az első előadó *Bernáth István l. t.* urat felolvasásának megtartására.

Introductory Address spoken by Mr. Albert de Berzeviczy, Hon. Member, Member of the Governing Council and President of the Hungarian Academy of Sciences at the Meeting held on November 29th., 1926, to celebrate the Hundred and Fiftieth Anniversary of the Publication of Adam Smith's «Wealth of Nations».

Ladies and Gentlemen!

On the proposal of our National Economy Committee we have devoted the Plenary Session being held today to the commemoration of the fact that it is one hundred and fifty years since the publication — in 1776 — of Adam Smith's immortal and world-famed work entitled «*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*». Hungarian economic science — the eminent representatives of which who have appeared since the foundation of our Academy have practically without exception been Members of that Academy and have carried on their activity under

its auspices — Hungarian economic science has at all times practically without demur acknowledged that by this work of his Adam Smith became the founder of the science of political economy properly so called, admitting that we shall at all times be able to apply to this work and its author the fine words of Wilhelm Roscher — «it is not possible to conceive anything more flattering to a writer than that everything written before him should be regarded merely as a preparation for him, and that everything written after him should appear merely as an expansion of his teachings».

Adam Smith and his work will be dealt with so thoroughly and critically during the course of the present Session by those of our Members most competent to speak on the question that all that is left for me to do — when opening the Session and welcoming our Members, our guests and the public — is to explain briefly the motives inspiring this act of commemoration.

There can be no doubt that Adam Smith was the first to comprise in scientific doctrines and gather into a scientific system the problems of economic life affecting the totality of a nation. His views were influenced by certain of his contemporaries, — in particular by the works and scientific principles of the French Physiocrats and Encyclopaedists; but he may be said to be original and independent even of these writers, and does indeed actually arrive at conclusions in many points entirely different from theirs.

It is just as indubitable that his doctrines have been of decisive influence on the further development of the science in respect of the questions of the factors of the production of wealth and of the interaction of the same — in particular of the questions of the division of labour, of the development of prices and of the distribution of the national wealth; and in certain respects these doctrines are still the basis of that science. His attitude of hostility towards State intervention and in favour of a complete freedom of trade — an attitude to be explained alike by antecedents and by the conditions of his own age — proved of decisive influence particularly on the practical and economic development of his own nation; and certain misinterpretations and an exaggerated materialisation of certain of his doctrines, have led to his exercising a greater influence than he had ever intended to exercise on the formation of

economic theories and the contests between the same alike in political and in social respects.

In science — particularly in a science applied to the phenomena of practical life — there can be no stagnation: and 150 years are a long period, during which the development of the conditions of life calls into being enormous changes, these changes in their turn producing new needs, new standpoints, new conceptions and new endeavours.

The unfailing value of Adam Smith's teaching is shown by the fact that even today we continue to quote him as an authority, — that even today we make him our starting-point and judge of everything in comparison with him. On the other hand, however, our judgment is in many cases different from his; and we restrict the validity of his conclusions to a far narrower compass than he did himself. The assertion of the social conception of the phenomena of economic life as opposed to the individualistic or State conception, has revealed new sides to the question in connection with which the principles of Smithianism — though correct enough in themselves — do not afford an absolutely satisfactory guidance. We do not displace the foundations laid by him; but we continue to build on them — in such directions too of which in his age he could not even have dreamed: however, proud as the dimensions may be of the new edifice of economic science, the apostles and cultivators of that science will never deny the fame of its founder or depreciate his eminent merits.

In paying homage to the memory of this great man by devoting the present Session to the commemoration of the publication of his immortal work, our Academy — which 35 years ago issued the first Hungarian translation of Adam Smith's «Wealth of Nations» with a Preface by the late Gyula Kautz, a former Vice-President — presents its tribute of respect and admiration for the great nation of which he was the son — the nation which fostered his genius, understood and appreciated that genius during his lifetime, and carried his teachings into practical effect.

Smith Ádám tudományi előzményei és korszakos úttörő egyénisége.

(Bernát István 1. t. előadásának kivonata.)

Bernát István az első előadó arról szól, milyen álláspontot foglalt el Smith Ádám a physiokratákkal és a mezőgazdasággal szemben. Vázolja életét és kiterjeszkedik arra, milyen állapotban volt szűkebb hazájának, Skótszágnak gazdasági élete a XVIII. században. A mezőgazdaság szűk határok között és igen alacsony színvonalon mozgott. Hiányoztak az utak, a mocsaras, rosszul művelt szántóföldek legfeljebb 2—3 magot teremtek. A búzakenyér ritka fényűzés volt, a cséplésnél a kézciséplők, a liszt előállításánál a kőmozsarak voltak divatban. A táplálék főleg zabliszt és bab. A szellemi élet azonban, különösen az egyetemeken, újjászületőben volt. Az előadók felszabadították magukat a kontinens fölényétől. Egyesek, mint Hutcheson, Fergusson és Hume Locke nyomán indulva, a szabadságnak és a társadalmak erkölcsi megújulásának olyan elméletét konstruálták, mely Franciaországban elfogadásra találva, alkotó részévé lett úgy a közgazdasági iskolák, valamint a politikai mozgalom vezetői értelmi világának. Az írók által kijelölt irányok s a nemzeti ébredés kölcsönhatásban állva, erősítették egymást és a 18-ik század végén megindult az a folyamat, mely Skóciát és vele Nagybritanniát gazdasági téren alig remélt eredményekhez juttatta. Smith Ádám egyik életírója reámutat, hogy míg a régi időkben a gazdagságot az erkölcsi romlás egyik forrásának tekintették s a luxus kicsapongásait, a pénz szeretetét a közerkölcsök szigorításával igyekeztek korlátok közé szorítani, a modern idők felfogása éppen az ellenkező. A gazdagságot üdvösnek tartjuk, mert nélküle a nemzetnek, különösen az alsó rétegeknek emelkedése lehetetlen. Ehhez a munka okos megoszlása szükséges, Smith azonban már érzi az így kifejlődő egyoldalúság hátrányát, a munkás mechanizálását és ezt az értelmi és erkölcsi színvonal emelésével akarja ellensúlyozni. A munkamegosztáson kívül a felvilágosult önzést állítja oda, mint a haladásnak legfontosabb feltételét. Ebből folyólag szükség-szerűleg ellentétbe kerül a Colbertizmussal, melynek lényege az állami gyámkodás. Ellenben elfogadja a physiokraták alapvető tételeit, a szabadságot, az egyéni erőfeszítések értékét. Szembe kerül azonban velük ott, ahol az iparos és kereskedő osztály gazdasági értékét fejtegeti. A physiokra-

tizmusról, mint kormányzati elvről keveset tart. Oly rendszert, mely szerint a föld termékei a nemzeti gazdagságnak egyetlen forrása, szerinte egy nemzet sem fogadhat el. Épp ezért elveszett fáradság lenne ennek a rendszernek tévedéseit hosszasan tárgyalni, mert az sohasem tett és valószínűleg nem is fog kárt tenni a világ bármely részében. Quesnay és társainak azonban nagy érdeme az egyenlőség, szabadság és igazság méltánylása. Ha tantételeik nem voltak is kifogástalanok, nagy érdemük, hogy megcáfolták azt, mintha a nemzetek gazdagsága pénzben állana, holott az igazi gazdagság a nemzetek évi munkájával előállott javaknak összessége. A physiokraták munkája értékes volt, mert reá kényszeríté a közvéleményt oly tárgyak fejtegetésére, melyeket előbb elhanyagoltak. Szolgálatot tettek ezzel a mezőgazdaságnak, felszabadítván azt a sok korláttól és nyűgtől. A szabadság közgazdasági jelentőségének hangoztatásából haszna lett az iparnak és kereskedelemnek is. Tényezői voltak a haladásnak és így meglehet fejteni, hogyan mondhatta némi elfogultsággal Mirebeau marquis azt, hogy az emberi társadalom felépítésénél az írásnak, pénznek és a physiokraták tanainak egyaránt alapvető fontossága van, illetőleg lesz.

Smith tanainak nyomán az iparnak és kereskedelemnek soha nem látott nagyarányú fejlődése következett be. Ezek mellett elmaradt a mezőgazdaság haladása, amiért sokan Smithet hajlandók felelőssé tenni. Ha azonban alaposabban vizsgáljuk nagy művét, meg kell állapítanunk, hogy azt a mezőgazdaság és a földet művelő rétegek iránti meleg szimpathia hatja át. Ez oly erős, hogy nem egyszer túlhaladja azt, mit az ipar és kereskedelem iránt táplál. Szerinte a nyugati államok politikája egyoldaluan kedvezett az iparnak a mezőgazdaság rovására. Pedig a mezőgazdaság a legtöbb országban a gazdasági emelkedés főtényezője. Viteléhez a tudásnak és tapasztalatoknak oly sokoldalúsága szükséges, mint a szabad foglalkozásokat leszámítva, egyikhez sem. A mezőgazdaság több józan ítéletet és belátást igényel, mint azon iparágak, melyek mechanikus műveletek közt folynak. A mezői munkának alantasabb ágai is több tapasztalást kívánnak, mint a kézműipar legnagyobb része. A vas- és rézmunkás körülbelül mindig ugyanazokat a munkákat hajtja végre, a földművelésnél azonban magának a földnek megműveléséhez szükséges állatoknak tartása, felhasználása és megítélése külön és nem könnyű feladat. A paraszt szegletes, talán durva, de tudása különböző tárgyakra terjedvén

ki, rendszerint felette áll azoknak, akik reggeltől-estig egyetlen műveletet végeznek. Reámutat arra, hogy a gazda nem fél a versenytől, míg a nagyiparnak vezetői rendszerint a monopolizálás felé haladnak. A gazdának titkai nincsenek. Szívesen közlik tapasztalataikat, sőt örülnek, ha tanácsaik jó földbe hullanak. A gazdák mindenfelé szétszórva, nem tudnak olyan gyorsan szervezkedni, mint a gyárosok és kereskedők, akik azokat a megszorításokat is kitalálták, melyek az idegen árúcikkeket terhelik s a belföldi iparosoknak a piacot biztosítják. Ezek a törekvések az ő révükön kaptak erőre a gazdák körében is. Utal a kisbirtokosság előnyeire, ellenben megrója a kereskedő osztály egyoldalú törekvéseit, amelyeknek révén sokszor a nemzetek odajutnak, mintha szomszédaik kizsarolása az ő érdekük volna. Elterjesztették azt a nézetet, hogy az egyiknek nyeresége a másiknál veszteséget jelent. Itt lett a kereskedelem az ellentétek legbővebb forrása. Ezért állítja Smith, hogy a királyoknak és ezek ministereinek nagyravágyása sok kárt okozott ugyan, de kevésbbé volt végzetes, mint a merkantil osztály okatlan versengése. Az erőszak és igazságtalanság, melyeket a nemzetek kormányzóinál látunk, oly régi baj, melyet az emberi természetből alig lehet kiküszöbölni. De azoknak a kereskedőknek és iparosoknak monopolizáló törekvése, akik semmiképpen sem hivatottak arra, hogy az emberiséget kormányozzák, olyan mederbe szorítandó, hogy legfeljebb saját maguknak nyugalalmát veszélyeztesse. Szűk-körü felfogásukkal szemben utal arra, hogy az a nemzet, mely külső kereskedelem révén igyekszik gazdagulni, ezt legkönnyebben úgy érheti el, ha szomszédjai is gazdagok és iparkodók.

Smith tehát éppen nem volt ellensége a mezőgazdaságnak, sőt ennek ellenkezője áll. Ha tanításából mégis olyan eredmények fakadtak, amelyek a mezőgazdaságot tönkretették, ez nem a mester hibája, hanem a tanítványoké, akik egyoldalúságukkal meghamisították az igazságokat, melyeket a mester hirdetett. Csak így magyarázható meg a manchesterizmus és az, hogy Anglia a foglalkozási ágak harmonikus fejlesztése helyett a mezőgazdaságot tökéletesen elhanyagolta. A modern fejlődés azonban szembe helyezkedett a Smith által hirdetett tanokkal. Mindenfelé látjuk az állami hatalomnak szinte korlátlan terjeszkedését gazdasági téren, a régi merkantilista nézetek felújulását, a pénz felmagasztalását és annak a mások iránti sympathianak hanyatlását, melyre ő oly nagy súlyt helyezett.

Foglalkozik még előadó Smith Ádámnak Magyarországra gyakorolt hatásával. Ez nagyon észrevehető volt már az 1790/91-i országgyűlés bizottsági előadójánál, Skerletz Miklósnál. Berzeviczy Gergely, e kiváló író egyenesen célul tűzte ki Smith tanainak ismertetését. De művét a cenzura elnyomta. Széchenyi István gróf, Magyarország újjáteremtője bevallotta, hogy Smith szellemében írt, hatott és munkált. Karvassy, Kautz, Földes Béla, Gaál Jenő egyetemi tanárok, Matlekovits Sándor államtitkár, szintén az ő tanítványainak vallották magukat, anélkül, hogy ellensúlyozni tudták volna azt a helytelen irányzatot, mely az iparnak és kereskedelemnek dicsőítése mellett a mezőgazdaságot elhanyagolta. Ebből az országnak kiszámíthatatlan kára származott. A Magyar Tudományos Akadémia lefordíttatta Smith Ádám művét. Ehhez Kautz Gyula írt egy értékes előszót. Navratil Ákos egyetemi tanár értékes kötetben foglalkozott Smith Ádám rendszerével és ennek bölcséleti alapjával.

Előadásának végén meleg szavakkal emlékezik meg azon értékes támogatásról, amelyben Smith Ádám szülővárosának polgármestere, Mr. Alexander Kilgour részesítette. Vázolja azon ünneplést, melyben Smith Ádámnak úgy születésnapjának kétszázados fordulóján, valamint a folyó évben a nagy mű megjelenése százötvenedik évfordulóján része volt. Bemutatja Smith Ádám anyjának, a Kirkcaldyban emelt Smith Ádám Hallnak és gyermekkori iskoláskönyvének, valamint szobrainak és síremlékének képét, amint azt szülővárosának képviselői megkoszorúzzák.

Smith Ádám mint közgazda és a klasszikus nemzetgazdaságtani rendszer kialakulása.

(*Fellner Frigyes* 1. t. előadásának kivonata.)

A dolgozatban Smith Ádám közgazdasági tantételeinek beható elemezése után ezeknek méltatása következik.

Smith Ádám tantételeinek a közgazdasági és pénzügyi politika szempontjából még ma is *több irányban* van gyakorlati jelentősége. Így Smith a legélesebben ostromozza azt az eljárást, midőn az állam felszaporodott adósságaitól úgy kíván szabadulni, hogy hitelezőit elértéktelenedett pénzzel elégíti ki.

Smith mesterműve több mint egy évszázadon keresztül iránytadó befolyást gyakorolt az európai kultúr államok gyakorlati közgazdasági politikájára. Ő nem volt sem agrár-

rius, sem merkantilista, hanem minden szélső irányzattól ment — közgazda.

A gazdasági állapotok evolúciója mindenkor befolyást gyakorol az irodalom fejlődésére és viszont az irodalomban kifejezésre jutó eszmék nem maradnak hatástalanul a gazdasági életet irányító gyakorlati politikára. Smith Adám idejében indult meg az a nagy eszmemozgalom, amely a céhek megszüntetésével a kereskedelmi és ipari szabadságot vívta ki, a mezőgazdaság terén pedig a jobbágy felszabadítását eredményezte és a földbirtokforgalom szabadságát juttatta diadalra. E győzelemre jutott eszmék és gondolatok mind ott vannak Smith könyvében. A népesség gyors szaporodásával fokozódott szükségletek csak úgy voltak kielégíthetők, ha a nem szaporítható földbirtokon többet termelnek, ami csak több munka és tőkebefektetéssel volt elérhető. A kényszer-munka helyébe a produktívabb szabad munka lép. A gazdasági szabadságnak tehát meg kellett valósulnia. A gazdasági szabadság eszméjének volt Smith ha nem is úttörője, de első legnagyobb tudományos képviselője.

Smith empirikus alapon törekszik beigazolni azt, hogy az erők szabad érvényesülésén nyugvó gazdasági rend a legtökéletesebb, mert ha az egyesek önérdeüköt követve, fejtik ki gazdasági tevékenységüket, úgy ez az összességnek is leginkább javára fog szolgálni.

Smith és utána Ricardo és John Stuart Mill az egyént mint gazdálkodó alanyt nem elszigetelten tekinti, hanem társas lény gyanánt, aki a maga előnyeit csak a jogrend sérelme nélkül érvényesítheti. Smith és követőinek, a klasszikus nemzetgazdasági rendszernek gazdasági liberalizmusa nem jelenti mások kizsákmányolásának szabadságát, hanem azt, hogy mindenki másoknak versenyt támaszthasson. A tőkések versenye a munkásosztály javára szolgál, mert a munkabér emelésére vezet.

Smith és a klasszikus nemzetgazdasági iskola nem vette kellően figyelembe azt, hogy a gazdasági önérdek mennyire befolyásolja a munka produktivitását. Az önálló gazdasági alanyoknál a gazdasági erő kifejtés nem marad jutalmazatlanul, tehát az önérdek legteljesebb munkakifejtésre késztet. Már sokkal kisebb befolyása van az önérdeknek a gazdasági produktivitásra az alkalmazottak és a munkásság nagy tömegénél, mert az érdekeltség nincsen meg a munkaeredményben. A gazdasági önérdek követésével az egyén nem mindenkor szolgálja a közgazdasági érdeket is. Ez mutatja, hogy a gazdasági liberalizmus rendszerének

is meg van a maga gyengéje, de senki sem tud egy olyan, alapjában más gazdasági rendszerre mutatni, amelyben a szabad verseny nagy előnyei érvényesülhetnek, annak hátrányai nélkül. Smith halhatatlan érdeme marad mindenkor ép az, hogy rámutatott arra, hogy a gazdasági szabadság rendszere felel meg leginkább a gazdálkodó egyén benső természetének.

Smith fellépésének legnagyobb hatása a külkereskedelmi politika irányítására volt. Ő készítette elő a szabad kereskedelem korszakát. De téves volna azt gondolni, hogy Smith a teljesen szabad kereskedelem mellett foglalt volna állást. A védvám alkalmazását maga Smith indokoltnak jelentette ki, ha valamely iparágra a haza védelme szempontjából van szükség, továbbá, ha a belföldi termelést valamely adó terheli, úgy a külföldi árrúra is ugyanazon adó kirovását jelezte méltányosnak.

A teljes kereskedelmi szabadságot utópiának mondja. A Smithianista szabad kereskedelmi rendszer napjainkban meg nem valósítható, mert az egyes országok nem vihetik ki termelt feleslegeiket korlátlanul a külföldre, tekintettel arra, hogy a különböző fejlődési fokon álló országok egymással szemben elzárkózási politikát folytatnak. A merkantilisták azt tanították, hogy a külkereskedelmi mérlegben mutatkozó kiviteli többlet erejéig nemes érc jön az országba. Ezt a tantételt, melyet Smith is magáévá tett, ma nem fogadhatjuk el, mert nem a külkereskedelmi mérleg gyakorol döntő befolyást az ország nemes érckészletére, hanem az értékforgalom összes elemeit magában foglaló nemzetközi fizetési mérleg alakulása. Mert az áruforgalom a nemzetközi értékforgalomnak csak egyik alakja. A merkantilizmus idejében a nemzetközi értékforgalmat az áruforgalom csaknem kizárólag képviselte, ma azonban, a nemzetközi hitelszervezet kifejlődésével, nemzetközi követelések és tartozások, tőkéik kamataiból, a vándormozgalom és idegenforgalomból, a nemzetközi fuvarozás költségeiből, stb. is keletkeznek.

Smith, a merkantilistákkal szemben, nem tulajdonított jelentőséget a nemes érckészlet gyarapodásának az országban, a pénzforgalom lebonyolítására szükséges készleten felül. Smith ebben tévedett, mert igaza csak akkor volna, ha az országot elszigetelten lehetne tekinteni a többi országtól, vagy ha a világ egy egységes gazdasági terület volna, mert ezekben az esetekben a nemes érc gyarapodása tényleg csak az árak emelkedésével járna, de nem fokozná a jólétet.

Minthogy azonban a nemzetek külön gazdasági területeket alkotnak, az egyes országokban a nemes érctöbblet gazdagodást jelent, mert azzal az ország a külföldön javakat szerezhet be, ami a jólét gyarapodására szolgálhat.

Smith Ádám tantételeit, követői hosszú sorában, főképp Malthus és Ricardo továbbfejlesztették, mélyítették, kiegészítették és az így kialakult smithianizmus rendszerét John Stuart Mill-nél találjuk szerves egészbe foglalva. A smithianizmus rendszere hosszú évtizedeken át uralta nemcsak az angol, hanem a többi nemzet közgazdaságtudományát is.

Smith művének megjelenése után 22 évvel lépett fel Malthus előbb névtelenül, majd saját neve alatt közzétett munkájával, mely a népesedés kérdését tárgyalja. A klasszikus nemzetgazdaságtan rendszerében a népesedés problémája nagyon fontos helyet foglal el. Már Smith foglalkozott a népességgel és fejtegette, milyen befolyással van a népesség száma a munkásosztály sorsára és viszont. Malthus az önérdek mellé, egy, a gazdasági jelenségekre ható új tényezőnek a nemi ösztönt állítja oda, mely az emberi nemre, a népesség határtalan szaporodásának lehetősége folytán, veszéllyel jár, mert a népesedési erő sokkal nagyobb, mint a földnek emberi táplálékot termelő ereje.

A népesség, ha semmi akadálya nincsen, mértani arányban növekszik (1, 2, 4, 8, 16, 32, 64...); az élelem csak számtani arányban (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7...). Hatása: egyfelől a nyomor és bűn, másfelől az erkölcsi önmeztartóztatás. Az egyensúlyt a népesség és javak mennyisége közt ismét helyreállítja a járvány, a háború és egyéb, az emberiséget megtizedelő csapások. Bármily nyomasztó legyen is Malthus e tanítása, annak helyesen értelmezett lényege helytálló maradt napjainkig is, mert ha a közegészségügy javulása mellett, a járványok ma már kevésbé tizedelik meg a kulturállamokban a népességet, mint régebben, de viszont kétségtelen, hogy ez a körülmény csak fokozza a háború-kitörések valószínűségét, ami mögött végeredményben mindig a szaporodó népesség megélhetési nehézségeiből eredő gazdasági küzdelem lappang. A halandóság növekedése represszív, a születések csökkentése az erkölcsi önmeztartóztatás útján praeventív hat, ami azonban nem a házasságra, hanem a házasságon kívüli nemi érintkezésre értendő. A házasságon belül a szaporodás nem korlátozandó, hanem csak a házasságra lépés, ha annak gazdasági megalapozottsága hiányzik.

Malthus kiegészítette és mélyítette Smith tanait a népesedésről. Ricardo viszont behatóan elemezte a földjáradék

kérdését, foglalkozott a jegykihocsátó bankok szerepével és főleg a nemzetközi kereskedelemmel. De különös érdeme, hogy míg Smith a termelés törvényeit és jelenségeit kutatta, addig Ricardo új téren mozog és a javak megoszlásával foglalkozik különösen. De talán leghíresebbé vált Ricardo földjáraadék elmélete. Visszautasítja azt a felfogást, mintha a járaadék a természet közreműködésének volna az eredménye. A föld termékenysége önmagában sohasem lehet a járaadék oka. Egy újonnan művelés alá kerülő gyarmatországban, ahol több a föld, mint amennyire a népességnek szüksége van, a legtermékenyebb föld sem ad járaadékot. Mert Ricardo szerint a járaadék a föld hozadékának az a hányadrésze, amelyet azért fizetnek a földtulajdonosoknak, hogy jogot nyerjenek a föld termelő és kimeríthetetlen erejének kihasználására. Járaadék csak akkor keletkezik, ha a népesség szaporodása a rosszabb minőségű és előnytelenebb fekvésű földterületek feltörésére kényszeríti. Ha a rosszabb földet több munka- és tőkebefektetéssel ép úgy kell művelés alá vonni, mint a jó földet, úgy megjelenik a járaadék a jobb föld művelője javára, mert a termelési költségek levonása után értékföllet mutatkozik.

A szaporodó népesség tehát csak egyre fokozódó erőfeszítést mellett fog megélni, a mindig gyengébb földek művelése során. Így kapcsolódik Ricardo földjáraadék-elmélete Malthus lehangoló népesedési törvényébe.

Ricardo Smith munkabér-elméletét is kimélyítette. noha lényegében azt magáévá tette. Viszont a külkereskedelem elméletét Ricardo határozottan előbbre vitte, midőn a nemzetközi munkamegosztás eszméjét kifejtve, azt tanítja, hogy minden ország legnagyobb gondot ama termékek előállítására kell, hogy fordítson, amelyek tekintetében a többi országgal szemben előnyben van, ellenben szabadon engedje be azokat az árucikkeket, amelyeknek előállítása az országban nem nyereséges, mert így fogja saját szükségletét a legnagyobb munka- és tőkemegtakarítással fedezheti.

Ha Smith Ádám és követőinek tanításai a gazdasági élet rohamos fejlődése és átalakulása folytán, egyes részeiben elévülteknek látszanak is, tantételeinek igazságai napjainkig is megtartották erejüket.

Smith és az ő nyomán kialakult nemzetgazdasági rendszer által hirdetett tanok elévülhetetlen igazságaira újból rámutatni, ép napjainkban ismét alkalomszerű, hogy azokból okulhassunk, mert a háború folyamán és az azt követő zavaros időkben a gazdasági erők természetes és szabad

érvényesülését az államhatalom megakadályozta és a háborút követő gazdasági válság csak a gazdasági erők természetes érvényesülésével enyhült, hirdetve a gazdálkodó ember örökké azonos benső lelki természetéhez alkalmazkodó gazdasági szabadság eszméjének változatlan erejű érvényességét.

Smith Ádám és a közgazdaságtan mai állása.

(Heller Farkas 1. t. előadásának kivonata.)

Hiányos volna mai ünnepi megemlékezésünk Smith Ádámról, ha meg nem kísérelnők tanítását a működése óta lefolyt százötven év eredményeinek távlatába állítani. Ma e feladat egyébként is nagyon időszerű, mert újabban tudományunkban ismét mutatkoznak áramlatok, melyek Smith kiindulási pontjait visszautasítják. Már magában ez a tény azonban bizonyítja, hogy Smith tanítása nem a múlté, hanem ma is elevenen ható tényezője tudományunknak. Senkinek sem jut az eszébe ma, hogy a merkantilisták, vagy a physiokraták tételeit cáfolgassa. E munkát Smith olyan sikeresen elvégezte, hogy azóta teljesen túlhaladott rendszer lett mind a kettő. Smithel azonban ma is polemizálnak és ez a legnagyobb bizonyítéka annak, hogy másfél évszázad munkássága nem tudta a történetnek átadni Smith eredményeit.

Ezt természetesen nem szabad úgy értelmeznünk, mintha a lefolyt százötven esztendő munkássága nem hozott volna igen fontos, Smith által észre nem vett szempontokat előtérbe és nem vezetett volna Smith által még föl nem ismert eredményekre. Senki sem várhatja, hogy ma, százötven évvel Smith működése után ugyanazt tanítsuk az értékről, az árról, a pénzről, a jövedelemelosztásról, amit Smith Ádám tanított és ugyanazokat a gazdaságpolitikai nézeteket valljuk, mint ő. Hiszen ez a másfél század serény munkában folyt le, amelyben hatalmas tehetségű férfiak vettek részt.

Erősen átalakult mindenekelőtt az értékelmélet. Smith ismerte ugyan a használati érték fogalmát, de a mennyiségi tényezőnek a hasznossággal való azon egybehatása, mely a subjectiv értékforgalomhoz vezet, az ő korában még nem volt eléggé felderítve ahhoz, hogy a használati érték kellő világításba kerüljön. A Gossen, Walras, Jevons és Menger megállapításai nyomán elinduló subjectiv értékelmélet az értékelésnek oly gyökereit tárta fel, melyek Smith objectiv értékelméleté mellé odaállították a használati és a hozadéki értéknek megfejtését is. Ezzel az értékelmélet sokat nyert

mélységben, mert a gazdálkodó ember belsejéhez, a gazdaság rugójához találta meg a kapcsolatot.

Már kevésbbé távolodott el Smith tanításától árelméletünk. Igaz, hogy ma már egyoldalúnak és hiányosnak tartjuk Smith ama tételét, hogy az árat a termelési költségek határozzák meg, mert felismertük azt, hogy a termelési költségek csupán az árak alsó határát szabják meg, de nem magát az árat is. Ezzel az, amit Smith a természetes árról tanított, sokkal viszonylagosabbnak tűnik fel ma már, mint Smith korában, de magának a természetes árnak a fogalma ma is helyet foglal tudományunkban, midőn normálárról, egyensúlyhelyzeti árról, vagy más valami hasonlóról beszélünk. És ma is áll Smithnek az a tétele, hogy a piaci ár nem egyezhetik pontosan a természetes árral, mert a kínálat és kereslet ingadozásai folytonosan kilengéseket eredményeznek a piacon. Smith tanítása a kereslet és kínálat törvényéről több mint egy évszázadon keresztül úgyszólván változatlanul tartotta magát és a tudomány Hermann és mások fejtegetéseiben inkább csak a két tényező bővebb kifejtésére törekedett. A kínálat elemzésében alig sikerült kiszélesíteni Smith tanítását. Inkább csak a kereslet elemzése az, amit Smith óta a lefolyt kutatások az elmélethez hozzáfűztek. A határhaszonelmélet lehetővé tette ugyanis az áralakulásnál is a subjectív mozzanatok felderítését és ezzel a kereslet behatóbb elemzését. Csak legújabban sikerült azonban két olyan megismerés birtokába jutnunk, amelyek lényegesen új távlatba helyezik az áralakulás kérdését. Az egyik az *összes árak egymás közötti összefüggésének tétele*, amelyet Zwiedineck-Südenhorst, Wicksell, Cassel, Spann és Amonn, bár különböző alapon, de egyaránt hangoztatnak és amelynek mélyreható beigazolását sikerült nyújtaniok. A másik annak felismerése, hogy a kereslet és kínálat törvénye túlságos mechanikusan állítja be az áralakulás folyamatát és nem veszi figyelembe azt, hogy egyfelől a kereslet és a kínálat befolyásolja az árat, másfelől azonban maga az ár is befolyásolja úgy a keresletet, mint a kínálatot, úgy *hogy az ár, a kereslet és a kínálat között függvényszerű összefüggés forog fenn*, melyet Cassel az ő áregyenleteivel igyekezett kifejezni. Ha Cassel egyenleteihez sok szó fér is, az kétségtelen, hogy a kereslet, kínálat és ár közötti összefüggést jobban fejezik ki, mint Smith egyszerű tétele, mely szerint a kereslet növekedése növeli, csökkenése pedig lenyomja az árat és a kínálat növekedése, vagy csökkenése ellenkező irányban hat. De nem szabad elfelejtenünk, hogy csak e leg-

újabb megállapításokkal jutottunk el oda, hogy Smith ár-elméletét lényegesen túlhaladtuk.

A pénzelmélet is óriási fejlődést mutat Smith óta. A pénz és a javak fogalmának éles szembeállítására nem sikerült neki, de a pénz lényegét, annak tisztán instrumentális természetét, melyet később kivált Pantaleoni oly szépen domborított ki, Smith már tisztán látta. Lényegesebb hiánya Smith pénzelméletének az, hogy csupán a pénz objektív csereértékét, annak vásárlóerejét veszi figyelembe és nem ismeri a pénz subjektív csereértékének fogalmát. Így az áreltolódások elmélete is hozzáférhetetlen maradt számára, melyet azonban ismét csak tudományunk legújabb fejlődése, főképp a világháború előtti drágaság vizsgálata hozott felszínre. Ezért Smith a pénzmennyiség és az árak közötti összefüggést csak hiányosan láthatta és nem nyújthatta az inflatio elméletét. Amde ehhez még sokkal kisebb tapasztalati anyag is állott rendelkezésére, mint Ricardonak, aki közvetlen tapasztalatból figyelhette a napoleoni háborúk utáni angol inflatio lefolyását és persze még sokkal kevesebb anyag, mint amilyent inflációs korunk mai pénztheoretikusai értékesíthetnek kutatásaikban.

A munkabérről, a tőkekamatról, a földjáradékról és a vállalkozói nyereségről, egyszerűen a jövedelemelosztás törvényszerűségéről való felfogásunk is jelentékeny eltéréseket mutat Smith felfogásával szemben. A kapitalistikus jövedelemelosztási küzdelem e téren is oly gazdag megfigyelési anyagot hozott felszínre, hogy Smith óta erősen el tudtuk mélyíteni tudományunk e fejezetét. Ma már tudjuk, hogy a jövedelemelosztás törvényei nem simulnak annyira az értékelés törvényeihez, mint Smith hitte és összefüggésük ezekkel nagyon sokkal kevésbé közvetett, mint ő gondolta. A piac törvényeinek behatóbb elemzésének köszönhetjük e téren is tudományunk haladását.

Erősen bővült Smith óta a világgazdaságról, a nemzetközi kereskedelemről és a váltoárfolyamról való tudásunk is. Ricardo, John Stuart Mill és Cairnes, továbbá Lord Goshen hatalmasan elmélyítették tudományunk e fejezetét, de már Smith fontos megállapításokkal készítette elő e munkát.

Bár láttuk, hogy a részleteket tekintve Smith munkáját tudományunk százötven év alatt erősen túlhaladta, még sem szabad arról megelégednünk, hogy bár erősen módosítva, mégis nagyon sok él még tudományunkban abból, amit Smith tanított. Azok az örömujjongások, amelyek Smith egy-egy tételének látszólagos megcáfolásához fűződtek, a

kedélyek lehiggadása után indokolatlannak mutatkoztak, mert legtöbbször kiderült, hogy az újonnan felfedezett igazság nem dönti meg, csupán csak kiszélesíti és új világításba helyezi azt, amit már Smith is tanított. Így a határhaszonelmélet hívei eleinte azt gondolták, hogy Smith értékelméletét és a termelési költségek tanát teljesen megdöntötték. Csakhamar be kellett azonban látni, hogy a subjektív érték csak kiegészíti Smith értékelméletét és hogy a költségtörvény nem nélkülözhető az áralakulás magyarázatában. Úgy Böhm-Bawerk, mint Wieser kénytelenek voltak ezt végre is beismerni. És így volt ez sok más kérdésnél is. Smith annyira megtalálta a legtöbb kérdésben a lényeges pontot, hogy a lefolyt 150 év inkább csak elmélyítette, egyes pontokban csak helyesbítette, de legtöbbször inkább csak kibővítette Smith tételeit. Inkább csak bonyolultabbnak, mint lényegében másnak látjuk ma a közgazdaság folyamatait, mint Smith Ádám.

De Smith ereje egyáltalában nem a részletekben van. Mint minden úttörő, aki egy tudomány megalapozásán fáradozik, tekintete mindig az összességre, az egészre volt irányítva. *A közgazdaság egészét áttekinteni, körülhatárolni azt a területet, mely tudományunk által felkutatandó és megismerni azokat az alaperőket, amelyek a közgazdaságot mozgatják, valamint meghatározni az új tudomány állását a többi tudományok között, ez volt az, amire Smith törekvései irányultak. Kutatásunk alapirányát, a közgazdaságtan tárgykörét, valamint módszerét kell tehát vizsgálat alá vennünk akkor, ha meg akarjuk állapítani, hogy mennyiben ma is ható tényezője tudományunknak Smith munkássága.*

Ami az első kérdést illeti, Smith Ádám törekvése abban foglalható össze, hogy a közgazdaság életjelenségeinek felderítésére irányuló tudományt, mint a vizsgálandó jelenségek kör egységessége által kívánt *külön tudományt*, megalapozza, de egyúttal a közgazdaságtant az etikába, politikába, sőt a természettudományokba is mintegy beleágyazza. Egyrészt tehát a társadalmi kutatás amaz általánosságából törekedett kiemelni a közgazdaságtant, mely azt az általános állambülcseletbe beolvasztva tartotta, másrésztől azonban megóvni kívánta azt az összefüggést, mely az így megalapított külön tudományt a rokon tudományágakkal, az etikával és a politikával az élet és a társadalmi jelenségek egyetemes voltából kifolyólag összefűzi.

A lefolyt százötven év alatt nem egy kísérlet történt arra, hogy a közgazdaságtan, kutatási irányát megváltoz-

tassák és módosítsák. Egyrésztől túlságosan tágnak találták azt a keretet, amelyet Smith szabott tudományunknak és e keretek szűkítését kívánták, azzal az indokolással, hogy így mélyebbre lehetne szántani. Másrésztől ismét keveselték, túlszűknek találták azokat a határokat, amelyeket Smith a közgazdaságtannak szabott, és kétségbevonták azt, hogy a társadalmi élet egyéb vonatkozásaitól elkülönítve eredményesen lehetne a társadalom gazdasági vonatkozásait felderíteni.

Az első törekvés már Ricardoval kezdődik. Célja a közgazdasági kutatás exakt alapokra helyezése, melyet csak az áralakulással kapcsolatos forgalomgazdasági jelenségekre tartanak kivihetőnek. Már elég korán (Cournot, Dupuit, Gossen és Jevons) mathemathikai alapra igyekezett ez irány helyezni kutatását. Elődeikhez hasonlóan Walras, Pareto, Schumpeter és Cassel is csupán a gazdasági élet mennyiségi viszonylatai kutatásában látják a feladatot.

Míg azonban ezek az irányzatok kevésbbé öntudatosan helyezkedtek szembe Smith kutatási irányával, addig egyenesen ez ellen és Smithnek tudományunkról alkotott fogalmával szembehelyezkedve keletkezett az a három irány, amely a Smith által meghatározott kereteket túlszűkeeknek bélyegezte. Az egyik a Sismondival kezdődő *ethikai*, a másik az Adam Müllerrel meginduló *romantikus* és a harmadik a Roscherrel kezdődő *történeti iskola*. Bár nem jelentéktelen árnyalati eltérések vannak közöttük, mégis mindhárom azzal vádolja Smith rendszerét, hogy a közgazdaságtanból rideg és a valóságtól elrugaszkodott tudományt kíván csinálni, mert nem veszi tekintetbe az ember erkölcsi természetét és szabad elhatározó képességét befolyásoló erkölcsi mivoltát és elhanyagolja a gazdasági intézmények történeti fejlődését. Szemére vetették, hogy az emberi élet sokoldalúságát elhanyagolva csupán az önzésből kívánja levezetni a gazdasági életet. Már Sismondi chrematistikának bélyegezte Smith tudományát és Spann «Kaufmannsökonomie»-nak nevezte el.

E felfogás alaptévedése, hogy Smith tanításába olyant magyaráz bele, mit Smith sohasem állított. A «Theory of moral sentiments» szerzője teljesen távol állott az önzés egyoldalú dicsőítésétől. Sohasem gondolta, hogy a társadalmi együttélést egyedül az önérték működésére lehet visszavezetni és még kevésbbé tanította azt, hogy a gazdasági politika egyedüli feladata az önértéknek szabad folyást engedni.

Ha Smith rendszerében az önértéknek mégis oly központi szerep jut, ennek két oka van. Egyik, hogy a

gazdasági cselekvés fogalmát nem tudta másképp megragadni, mint motivációjában és így az *egyének önmagukról való gondoskodásában kereste a gazdasági cselekvés lényegét*. A másik az, hogy a *gazdasági élet társadalmi szálait fűző kapocs sajátos lényegét is az önérdekben vélte felfedezni*. Míg az egyéb társadalmi kapcsok erkölcsi jellegűek, addig a gazdasági viszonylatokat jellemző vonást Smith abban látta, hogy mindenki saját érdekét követve, szolgálja gazdasági téren a mások érdekét is. Ami tehát itt Smith szeme előtt lebegett, az annak az erőnek a felkutatása, amely a cserefogalmat mozgatja, melyben a gazdasági kiegészülés az egyének között végbemegy és amely az egyének beletagozódását a gazdasági élet nagy egységébe éppen a csereforgalommal előidézi.

Vajjon mit tudtak ezzel a tagadhatatlanul egységes és határozott felfogással szembeállítani, az etikai, romantikus és történeti iskola képviselői? Ők eleve lemondtak arról, hogy a gazdasági cselekvést és a közgazdasági életet a maga igazi sajátosságában ragadják meg, mert szerintük az emberi motiváció sokaságából és az emberi cselekvés nagy egységéből nem szabad a gazdaságot kiszakítani, mert akkor torzképet kapunk és nem ismerjük fel a való életet. Igen megkapóak Sismondi erkölcsi fejtegetései, Adam Müller mistikus küdben mozgó fejtegetései a közület egységes voltáról és magasröptűek Schmoller tervei, melyek a közgazdaságnak a reálisabb, az élet sokoldalúságában való felkutatására irányulnak. Kiváló érdemük van e fejtegetéseknek a közgazdaság szerves kapcsolatainak felkutatásában, a közgazdaság és a társadalmi, valamint általában az emberi élet közötti vonatkozások felderítésében. Ezeken az alapokon azonban és Smith Ádám kevésbbé magasröptű, de határozottan a megismerendő tárgykör sajátosságaira irányított fejtegetései nélkül aligha jutottunk volna el oda, hogy a közgazdasági jelenségek egy egységes nézőpont alá foglalva képezhetnék vizsgálódásaink tárgyát. És ha közelebbről megnézzük a Smith-tel szembehelyezkedő irányok eredményeit, akkor megállapíthatjuk, hogy a gazdasági politika Sismondi, List Frigyes, Roscher, Schmoller, Wagner és mások fejtegetéseinek igen sokat köszönhet, hogy azonban végeredményben ez irányok egyike sem tudta volna a közgazdaságtant, mint önálló tudományt megalapozni, mert nem a különösre, nem a sajátosra, hanem az általánosra, az egyetemes összefüggésre irányult figyelmük és ezen az alapon nem lehet az önálló kutatásra még annyira meg-

érett és szerves egységénél fogva erre mégannyira kínálkozó jelenségekört önálló tudománnyá alakítani.

Ez iskoláknak nem is lehetett más a sorsuk, mint az, hogy végre is megfeneklettek.

Az etikai és romantikus iskola jelentékenyebb kibontakozáshoz nem is jutottak, a történeti iskola pedig, legalább is abban az alakban, amelyben eddig fennállott, csődjét maga is kénytelen már beismerni, mert az emberi elme átfogó képességét felülhaladó célt tűzött maga elé, amelynek szolgálatában végre is inkább csak — bár tagadhatlanul értékes — részletkutatásokat, vagy az általános kultúratörténethez közeledő áttekintéseket tudott nyújtani.

A százötvenéves fejlődés eredménye tehát az, hogy tudományunk kutatási iránya ma is a Smith által meghatározott mederben folyik.

De Smith alaptörekvése nemcsak arra irányult, hogy egységesen, mint önálló tudománykört alapozza meg a közgazdaságtant, hanem *a kutatás célját is világosan látta maga előtt.* A közgazdasági élet törvényszerűségeinek megállapítása az a cél, amely felé törekszik. És e tekintetben ismét igen heves ellenmondásra talált az etikai, a romantikus és a történeti iskola képviselői részéről.

A Smith kutatási iránya ellen felhozott ellenvetést talán legvilágosabban Knies formulázta. Szerinte igazi szükségszerűség csak a természet tüneményeiben van. Ott, ahol a szellemi és egyéni tényezők állanak előtérben, Knies szerint szoros szükségszerűség fenn nem állhat, mert helyét a céltudatosság és a fejlődés foglalják el. Nem törvényszerűségeket kell tehát a közgazdaságtannak keresnie, hanem legfeljebb a jelenségek és az intézmények fejlődésében mutatkozó analógiákat kell kutatnia. Smith tévedése ezek szerint tehát abban van, hogy túlságosan a természeti tünemények mintájára képzei el a közgazdasági jelenségeket.

A történeti iskola azonban végeredményben, miként Diehl kimutatta, éppenséggel nem maradt hű ahhoz az alapelvhez, hogy a közgazdaságban nem lehet törvényszerűségeket megállapítani. Midőn a Smith-féle irányzat bírálata után pozitív alkotásokra törekedett, maga is eljutott oda, hogy törvényszerűségeket állított fel. List Frigyes, Hildebrand, Schmoller és Bücher a gazdasági élet tipikus fejlődési fokait igyekeztek törvénybe foglalni, még pedig nem sok szerencsével. A gazdaságtörténészek és az elmélet képviselői egyaránt kétségbevonták emez úgynevezett fejlődési törvények helytálló voltát, és bizonyítani igyekeztek

azt, hogy csupán néhány nép gazdasági fejlődéséből leszűrt és éppenséggel nem általános szükségyszerűségeket mutató fejlődési fokozatokról van szó. És e bizonyítékok súlya alatt ma általános az a vélemény, hogy ez úgynevezett fejlődési törvények legalább is épp oly merész általánosítások, és épp oly elvont okoskodáson alapszanak, mint a klasszikus iskolának nem egy oly tétele, mely ellen a történeti iskola felemelte tiltakozó szavát.

És mit bizonyít, hogy a történeti iskola maga is törvényszerűségek kutatására tért rá? Kétségtelenül azt, hogy Smithnek igaza volt, amidőn a közgazdasági élet törvényszerűségeinek kifürkészésében jelölte ki tudományunk célját, mert a tudomány főadata nem merülhet ki abban, hogy képzeleteinket határozott fogalmakká alakítsa és e fogalmakat rendezze, hanem a jelenségek között mutatkozó összefüggésekre és az ezekben fellépő szabályszerűségekre is ki kell terjesztenie figyelmét. A hatalmas úttörő biztos tekintetével látta meg ezt Smith.

Ha Smith tudományunk kutatási irányát helyesen jelölte ki, akkor az új tudomány által felölelendő *tárgykör* tekintetében sem tévedhetett nagyot. Valóban megállapíthatjuk, hogy tudományunk tárgyköre ma is nagyjában azonos a Smith által körülhatárolt területtel. A csere és a munkamegosztás tüneményeinek vizsgálatában határolta körül Smith a közgazdaságtan területét, melyet tehát a gazdasági élet társadalmi vonatkozásaiban vélt megállapíthatni. E keretben halad ma is tudományunk, ha egyes fejezetei ki is bővültek és egy és más, mint p. o. a gazdasági élet hullámmozgásának elmélete, hozzá is növekedett. Sem lényegesen kibővíteni, sem pedig lényegesen megszükiteni e tárgykört nem sikerült.

Az elsöre ismét egyrésről az etikai és a romantikus iskola, másrésről a történeti iskola törekedtek. Az első két irányzat többé-kevésbé gazdasági társadalomtanná akarta kiszélesíteni, a második pedig, a történeti iskola, annyira ment a tárgykör kiszélesítésében, kivált Schmoller óta, hogy egészen kiforgatta a közgazdaságtant szaktudományi lényegéből és a gazdasági szempontot előtérbe toló művelődéstörténetté alakította. Schmoller «Grundriss»-je mutatja ezt legjobban.

A közgazdaságtan tárgykörének az az erős megszorítása sem találhatott általános elismerésre, amelyet a matematikai iskola szeretne keresztülvinni. Jevons felfogása, mely szerint a közgazdaságtan lényegében matematikai tudomány, mert

tisztán mennyiségi viszonylatokkal foglalkozik, csak egyesek helyeslését tudta elérni és ma is csak nagyon kevesen vannak, akik Schumpeterrel ezt a nézetet vallják. Nem is mondhat le tudományunk a közgazdaság szervezeti és egyéb nem tisztán mennyiségi vonatkozásainak vizsgálatáról.

Sehol sem aratott a lefolyt 150 év irodalmával szemben Smith olyan diadalt, mint a közgazdaságtan *módszerének* kérdésében. Láttuk, hogy bár nagy vonásokban helyesen jelölte ki a közgazdasági kutatás irányát és bár biztos érzékkel határolta körül tudományunk területét, mégis nem egy helyesbítésre és kiszélesítésre volt e két irányban szükség. A kutatás módszerében azonban Smith olyan mesternek mutatkozott, hogy 150 év leforgása után is csak az a törekvés vezérelhet: Vissza Smith Ádámhoz.

Smith módszerét úgy jellemezhetjük, hogy minden módszertani doctrinalismustól ment volt. Es éppen ez volt ereje. Ő nem vitatkozott azon, hogy empirikus, avagy abstract-deductiv tudomány-e a közgazdaságtan, hanem mindig azt kereste, hogy a felvetett kérdést milyen úton lehet legjobban megközelíteni. Ezért akár a történeti módszer megindítójának is lehet nevezni a közgazdaságtanban, mert ahol ez vezetett célra, ott elvont és deductiv okoskodásai mellett a történeti szempontnak is szerepet juttat. Így azután a matematikai módszer követőinek kivételével, úgy a tapasztalati, mint a deductiv, mint pedig a történeti módszer hívei igyekeztek álláspontjuk megerősítésére Smith tekintélyét igénybe venni és ő reája, mint módszerük megalapítójára hivatkozni.

Tagadhatatlan, hogy Smith e három módszert nem kezelte egyforma sikerrel és hogy leggyengébb a deductiv módszer alkalmazásában volt. E módszerben Ricardo és Stuart Mill, Menger, Böhm-Bawerk és Wieser, valamint természetesen a matematikai iskola követői kétségbevonhatatlanul fölülmúlták Smitht. Ő azonban felettük állott, ha nem is e módszerrel nyert eredményeivel, hanem azzal a biztos érzékkel, hogy a tapasztalat és a leírás, a való élet jelenségeinek minél pontosabb megfigyelése nélkül, sem az abstractio, sem pedig deductio helyes eredményekre nem vezethet.

Utódai részben abba a hibába estek, hogy túlságosan előtérbe tolták az abstractiókat és egynehány általános tételtől próbálták a közgazdasági élet jelenségeinek a magyarázatát levezetni. Részben az ellenkező végletbe tereledtek, amidőn, mint a történeti és a vele rokon iskolák egyaránt alig akartak tudni abstractiókról. Míg tehát Ricardo

és iskolája túlságosan kiélezte az elmélet abstract természetét és az empiriával szinte elveszítette a kapcsolatot, addig a történeti iskola az abstractiótól való félelmében ellaposította, mert túlságosan a részletekre irányította a kutatás módszerét, bár, mint láttuk, a gazdasági fejlődési fokokra vonatkozó elméletében abstractio szempontjából vetekedett a klasszikusokkal.

Miután főképp Menger és Schmoller között lefolyt módszertani vita különböző szempontok belekeverésével ellaposodott és végső elintézését nem nyert, úgy látszik, mint hogyha ma bizonyos kijózanodás mutatkoznék a módszertani kérdésben. A történeti iskola annak idején annyira fennen hangoztatott módszertani követeléseit erősen elcsendesedtek és legalább is arra a józan alapra hangolódtak le, melyet még Roschernél észlelhetünk, ki az abstractiókkal dolgozó elméletet nem vetette el. Schmoller élete végén szintén igen sokat engedett a Mengerrel szemben hangoztatott szélső követeléseiből. A helyesen alkalmazott abstractio tehát lassankint jogaiba visszatér a közgazdaságtanban.

Emellett azonban határozottan észlelhető az empiriával, a tények megfigyelésével való érintkezés keresésének vágya. Ezúttal is angol-szász elmék, most az ifjabb amerikai nemzetdek képviselői vezetnek e követelésben. Nem hivatkoznak Smithre és nem is az ő munkája közvetlen eredményének mutatkozik ez irányzat, de mégis szellemét tekintve Smith empirikus hajlamaival egy irányban halad. Persze 150 év leforgása után az empiriának is más eszközök állanak rendelkezésére, mint Smith korában és a legújabb amerikai irányzat ezeket az eszközöket igyekszik megragadni. Fokozott mértékben fordul a jelenségek statisztikai megfigyelése felé, hogy az elméletet szorosabban tudja az élet tényeihez fűzni. És érdekes módon kapcsolja be az empiria fokozottabb kihasználásába a deduktív matematikai módszert, hogy az empiria által nyert megfigyeléseket minél mélyebben kihasználhassa.

E törekvésekben Smith módszerének fényes beigazolását kell látnunk, mert az empiria és az elvont kutatás épp oly kiengeszteléséről van szó, amilyenre Smith Adám törekedett. Csupán az eszközök finomultak, egyrészt a statisztika széleskörű kiépülésével, másrészt a deduktív okoskodásnál a matematikai módszer igénybevételével.

A Smith óta lefolyt mástól évszázad hatalmasan előrevitte tudományunkat. Ha elfogulatlanul tekintünk vissza ez időszakra, nem kételkedhetünk abban, hogy e munka

sikerének talapzata Smith Ádám munkássága volt, mert ő volt az, aki a Quesnay által túlszűken méretezett közgazdasági kutatás medrét oly mértékben kiszélesítette, hogy a jövő nemzedékek e meder némi további szélesítése és erős elmélyítése mellett közgazdasági tudásunkat azzá tehették, ami ma. Készségesen elismerjük, hogy a német romantizmus és idealizmus előtt a gazdasági élet átfogóbb és szélesebb körű képe lebegett, mely a gazdasági és egyéb társadalmi jelenségek széleskörű egymásbakapcsolódását tárja elénk. De a közgazdasági élet igazi lényegének kihámozására, a közgazdaságtan önálló tudományyá alakítására csakis Smith Ádám realismusa, a nagy universalis összefüggések helyett a közgazdasági élet sajátosságaira és sajátos szabályszerűségeire irányított tekintete volt képes.

Végrendeleti jogunk kialakulása.

Kivonat *Holub József* lev. tagnak a II. osztály 1925. márc. 16-iki ülésén bemutatott székfoglaló értekezéséből.

A nemzetségi szervezet, amelyet a vérség természetes köteléke fűzött egybe, megszabta a honfoglaló magyarok letelepedésének módját is. Nemzetségek és ágak szerint éltek, — mint Böles Lőrő írja —, s e szerint telepedtek is le, vették birtokba a földet, s ezen a vérségi köteléken belül öröklődtek javaik is. Ez a nemzetségi szervezet igen erősen éreztette hatását azután is, amikor már megindult az u. n. másodlagos családok kiválása, önállósulása, s a nemzetségi vagyon helyébe a családvagyon lépett. A rendkívül erős családi kötelék eléggé megmagyarázza, hogy a családvagyon időnkénti birtokosának szabad rendelkezési joga a fölött nem lehetett, mert a családfő csak haszonélvezője, kezelője volt a vagyonnak. Ily természetű vagyonban tehát szó sem lehetett szorosán vett öröklésről; a családfő halála életre keltette a hozzá legközelebb állónak jogát, aki tehát automatikusan szerezte meg az uralmat a familia fölött, és pedig úgy a családtagok, mint a vagyon fölött. Ilyen erős családi kötelékben lazítani az időnkénti családfőnek nem volt hatalma, az örökösödés tehát, — ha mégis így mondjuk, — kizárólag törvényes öröklés volt.

A fejlődésnek ezen a fokain átment a római jog is; a nemzetségi szervezet idejében a kultusszal együtt a birtoknak is fiúról-fiúra kellett szállnia és semmiféle olyan intézkedésnek sem lehetett helye, amely a szükségképi örököst félretolhatta volna. A XII-táblás törvény ismert

pontja (uti legasset stb.) sem az ősi vagyonra vonatkozott, s azért is szólt csak pecuniáról, mert a törvényes örökösödési rendet ekkor még nem változtathatta meg a paterfamilias, a nemzetségi kötelék, a gens, lévén a vagyon tulajdonképeni birtokosa.

Később azonban a családi szolidaritás érzete egészen háttérbe szorult és teljes érvényesülést engedve az egyénnek, a családapa személyes akaratát tekintette a lényeges jogi tényezőnek. Ezért tűnt fel annyira Tacitusnak a végrendelet hiánya a germánoknál («heredes successorumque cuique liberi et nullum testamentum»), — pedig világos, hogy a családnak és a tulajdonnak olyan szervezete mellett, aminőt a germánoknál találunk, szabad rendelkezésnek, végrendeletnek helye nem lehetett. Így azután lényeges attribútumaitól megfosztva lassanként elsorvadt ez, s a VIII. sz. közepe felé már teljesen el is tűnt; egyedül Dél-Franciaországban és Hispániában maradt fenn a végrendelezési elv, mert itt a római vulgáris jog meg tudta tartani felsőbbbségét a frank jog fölött, — de itt is csak erősen elhalványulva. Csak a XI. században jelenik meg újra a végrendelet, mint egyoldalú és visszavonható jogügylet, de ez — mint látni fogjuk — már nem a római jogi végrendelet volt.

Korán felmerült azonban a germánoknál is, a gazdasági viszonyok megváltoztával, valami olyan módozatnak a szüksége, amellyel örököszt kreálhattak maguknak. Ez a szükség teremtette meg a longobárd gairethinxet és a frank adiatimust, amely mindkettő azonban családjogi intézmény volt: *adoptio*, még pedig *adoptio in hereditatem*, tehát univerzális successiót hozott létre, nem pedig singulárist a hagyaték egyes tárgyaiba.

Mivel azonban az ősi, a családvagyon mellett az ingóságokról és a szerzeményi javakról szabadon rendelkezhettek, erte is igyekeztek megfelelő formát, eljárást találni, annyival is inkább, mert a germán rüzssek időközben kereszténnyé lettek s a kegyes cselekedetek keresztény teóriája mint különösen jó és Istennek tetsző cselekedetet emelte ki az egyháznak való ajándékozást s az alamizsnát, amit buzgón gyakoroltak is.

Az egyházra nézve az ajándékozási forma volt a legelőnyösebb, mert azonnal tulajdonába vehette az ajándék tárgyát; az ajándékozóra nézve azonban ép ez volt a hátránnyos, hogy t. i. rögtön meg kellett attól válnia. A kevésbé buzgó hívő, aki szerette volna ugyan lelke üdvét szolgálni, de birtokától sem akart élete végéig megválni, igyekezett

módot találni arra, hogy liberálisának következményeit haláláig kitolja. Nagyon alkalmasnak bizonyultak e célra — mint sűrű alkalmazásuk bizonyítja, — az u. n. precariák, amelyeket a római jogi precariumból a római vulgáris jog fejlesztett ki; ezeknek a lényege az volt, hogy az egyház a neki felajánlott birtokot rögtön visszaadta használatra az illetőnek élete végéig, sőt nem ritkán még meg is toldotta azt a sajátjából.

E precariák mellett azonban, amelyek nem voltak intuitu mortis tett intézkedések, igen korán találkozunk kifejezetten halál esetére szóló rendelkezésekkel is: a halál esetére szóló ajándékozásokkal, amelyek szintén nagyon előnyös megoldásul szolgáltak úgy az egyház, mint a hívők számára.

A végrendeletek helyett tehát ezek a dologi jogi természetű jogügyletek terjedtek el, amelyek azonban gazdasági szempontból tulajdonképen ugyanazon eredményt nyújtották, mint a végrendeletek, csak jogi konstrukciójukban különböztek ezektől: *dologi jogi ügyletek voltak örökjogi hatállyal.*

*

Abban az időpontban tehát, — s ez reánk nézve lényeges a most vázolt nyugati fejlődésből, — amikor a magyarság belép a nyugati keresztény népek kultúrközösségébe és Szent István megteremti a magántulajdont, ott a végrendelet nincs gyakorlatban, hanem a donationes post obitum pótolták azt. Így aztán világos, hogy Szent István első törvénykönyvének 5. pontja sem konstituálhatott végrendelezési szabadságot, hanem csak élők közötti szabad rendelkezést s ezt is csak igen szűk körre, a család tagjaira és a család lelki tagjának tekintett egyházra korlátozva.

Az Aranybulla 4. pontja fiörökös hiányában szabad rendelkezést enged a nemesnek, a leánynegyed kivételével. Az összes halál esetére szóló rendelkezések átvizsgálása alapján azonban megállapíthatjuk, hogy e szabadsággal való élésnek nyomát sem találjuk: *az összes XII. századi ilyenmü rendelkezések királyi engedéllyel és beleegyezéssel történtek*; ezt vagy határozottan megmondja az első személyben beszélő intézkedő, vagy pedig a királyi pecsét mutatja kétségtelenül, hogy királyi oklevéllel van dolgunk, ami egyben a királyi jóváhagyásnak is bizonyossága, — *s az Aranybulla után kelt végrendeletek vagy donationes post obitum is majdnem kivétel nélkül királyi engedéllyel jöttek létre.* Elég, ha csak arra hivatkozunk, amit II. Endre négy évvel az

Aranybulla után mondott, amikor Uros apátnak végrendeletét megerősítette, hogy: *ad ultime voluntatis stabilitatem provida dispositio sit necessaria et omnis dispositionis confirmatio ad regie maiestatis pertineat officim*, vagyis minden végrendelkezéshez (a *dispositio* gyakran használatos ebben az értelemben) nélkülözhetetlen a királyi megerősítés. Sőt azt látjuk, hogy 1239-ben pl. még egy vásárolt birtokkal való rendelkezéshez is királyi beleegyezést kért a tulajdonos, amire pedig semmi szüksége sem volt. Az 1222:4. és az 1231:11. t.c. tehát valóban «nunquam in effectum ivit», sohasem lépett érvénybe, mint már Kovachich is megállapította, s így az 1351.-iki törvény által történt eltörlésének sem volt semmi különösebb jelentősége, annál kevésbbé, mert már az 1290:26. ismét csak arra a szűk körre szorítkozva beszél a nemesek rendelkezési szabadságáról, amelyet Szent István említett törvénye szabott meg.

Röviden érinthettük most csak természetesen az idevágó kérdéseket, — amelyek különben, bár rendkívül fontosak, még egyáltalában nincsenek tisztázva, — de legalább nagy vonásokban feleletet kellett kapnunk arra a kérdésre, hogy milyen vagyonkategóriák fölött és mily feltételek mellett volt lehetséges a szabad rendelkezés.

Most azután rátérhetünk arra a kérdésre, — fejtegetéseink tulajdonképeni tárgyára — hogy a *megengedett esetekben minő formák közt történhetett a halál esetére szóló rendelkezés*.

Mint a római jog, úgy a római-frank oklevél is csak délen, a rómaiság közvetlen és erős behatásának kitett vidékeken tudta magát némikép fenntartani. Németországban azonban a VII. századtól kezdve gyorsan hanyatlani kezd és hanyatlása a X—XI. században érte el tetőpontját. Ez az a korszak, amelyet a diplomatika az oklevél elleni visszahatás korának nevezett el, ami természetes következménye volt annak, hogy ez egyszersmind az írásreakció kora is volt, mert Nyugat-, de főképp Közép-Európában csaknem teljesen elfeledkeztek az írás praktikus alkalmazhatóságáról.

Nálunk sem lehetett ez másképp a XI. században s ez magyarázza meg, hogy ebből az időből oly kevés oklevelet ismerünk. Pedig hogy bőven történtek ajándékozások az újonnan megtért magyarok részéről az egyházaknak, az kétségtelen, de az íráshasználat ritkasága miatt ezeket nem foglalták írásba, hisz' még a király is ritkán állított ki adományairól oklevelet. Később sem történt meg az írásba-foglalás minden esetben, amikor pedig már az írás nagyon

el volt terjedve s azért volt aránylag gyakran szükség arra, hogy a végrendeleti tanukat hitelesen kihallgassák.

Az írásreakció és az oklevelek elleni visszahatás kora azonban a XI. századdal lezárult; a XII.-ben már mind nagyobb számban kezdenek az oklevelek megjelenni, s ezek közt mind sűrűbben találkozunk halál esetére szóló rendelkezésekkel is. Összeesik ez körülbelül azzal az időponttal, amikor Nyugaton ismét megjelenik az egyoldalú, visszavonható, halál esetére szóló rendelkezés: *a végrendelet*.

A mi okleveles anyagunkat vizsgálva arra az eredményre jutunk, hogy a *XII. századi halálesetre szóló intézkedések tulajdonkép mind donationes post obitum, halálesetre szóló ajándékozások királyi oklevélbe foglalva*. Pl. «beato Martino donavimus» — mondja 1146-ban Színes úrnő — «ut post mortem nostram sit sub ipsius ecclesie abbatis procuratione». Vagy idézhetjük Joachimnak a XII. század végén, szintén királyi engedéllyel tett rendelkezését, amely donatio post obitum reservato usufructu, bár Imre király, aki megerősítette, testamentumnak, a rendelkezőket pedig testatornak, illetve testatrixnek nevezi. A testamentum kifejezéssel tehát vigyáznunk kell, mert ez a név más jelentésben használatban maradt azután is, amikor már az eredetileg általa jelölt jogügylet eltűnt; magára a névre tehát a rendelkezések jogi természetének vizsgálatánál nem támaszkodhatunk biztosan.

Nyugaton az ajándékozásról szóló oklevél átadásával az ajándékozás le volt zárva: a traditio cartae s az investitura egy aktussá folyt össze s magát az oklevél átadását tekintették szimbolikus investitúrának.

A mi jogfejlődésünkben azonban az elidegenítésnek s az investitúrának aktusa mindvégig élesen különválasztva maradt; nem volt elég a traditio cartae, ezt követnie kellett a reális investitúrának, a beiktatásnak is. Már most a donationes post obitum reservato usufructu-nál a beiktatásnak rögtön meg kellett történnie, mert itt a tulajdon a jogügylet létrejöttével átment a megajándékozottra («donavit abdicato a se prorsus possessionum dominio»). A jogilag megkülönböztethető két aktus: a dolog átruházása az ajándékozó részéről s a haszonélvezet átengedése az új birtokos részéről nálunk egyszerre történt meg: az ajándékozó kijelenti, hogy ő ezután csak haszonélvezője lesz az elajándékozott dolognak.

Az ajándékozások ezen fajához állnak közelebb a már ismertetett precariák s jogilag véve ide sorolhatók azok

az esetek is, amikor az ajándékozó magának, esetleg családtagjainak élethossziglan való eltartást — ellátást és ruházatot — köt ki. Ilyen precariák igen nagy számban olvashatók okleveleink közt, de a rendes precaria oblatákra és remuneratoriákra is találunk példákat; csak a korai oklevelekben igen gazdag veszprémi püspöki és káptalani levéltár egy árpádkori oklevelét említjük meg, mely szerint valaki 1262-ben atyja lelki üdvéért egy birtokot ajánlott fel a káptalannak, amely azt elfogadta, de rögtön vissza is adta neki, hogy haláláig élvezze s még négy márka ezüstöt is adott hozzá.

Ezekkel szemben azonban az egyszerű *donationes post obitum*-nál a *dominium*, a tulajdonjog haláláig az ajándékozonál maradt, ezek tehát feltételes ajándékozások voltak; a feltétel felfüggesztő volt, a hatás csak az ajándékozó halálával köszöntött be.

Gazdasági szempontból úgy a kétféle donatióknak, mint a precariáknak ugyanaz a hatása volt, jogi szempontból azonban lényegesen eltértek egymástól s közülük a *donationes post obitum* álltak közelebb a végrendelethez, főképp akkor, ha az ajándékozó egyedül rendelkezett, ami gyakori eset volt. Kétoldalú jogügyletnél ugyan ez lehetetlen, de az egyház, minthogy e halálesetre szóló rendelkezések majdnem kizárólag *pro remedio animae*, az egyház javára szóltak, befolyásával oda hatott, hogy a szerződési formának meg nem tartása a jogügylet érvényességét ne érintse.

Bár a különbség jogilag igen lényeges volt, mert az ajándékozások, mint kétoldalú jogügyletek, visszavonhatók nem voltak, mégis a *donationes post obitum*, ebben a látszólagos egyoldalú jogügyleti formájukban, egy lépéssel ismét közelebb vittek a végrendelethez.

S a formának ezt a közeledését hamarosan kihasználta az a szükség, amely a hosszú szentföldi zarándokútra, vagy a keresztes hadjáratokba, vagy más háborúkba induló keresztény hívekben támadt fel, amikor arra az esetre óhajtottak rendelkezéseket tenni, ha esetleg nem térhetnek vissza. Ilyen esetekben azt találták a legcélravezetőbbnek, ha kikötik maguknak a visszavonhatóságot; legkorábbi emlékünk erre Adalbertnek, II. Géza királyunk követének intézkedése, aki mielőtt Sziciliába indult, rendelkezett ősi és szerzett javairól, kikötve azonban azt, hogy ha visszatér, «*cuncta nostra, ut et nunc, subiecta sint iudicio.*»

Ettől már csak egy lépés volt a végrendelet, a szintén halálesetre szóló, de nemcsak látszólagosan, hanem lénye-

géből folyóan valóban egyoldalú s mindenképen visszavonható jogügylet. Az a végrendelet azonban, amely a XII. században feltűnik, már nem a római jogi végrendelet, mert örökösnevezést nem kellett magában foglalnia, hanem az úgynevezett kánoni végrendelet, amely csak egyes hagyatéki tárgyak fölött való rendelkezésre korlátozódott. Láttuk, hogy mikép fejlesztette ki ezt a formát az egyház befolyása lépésről lépésre azzal a tendenciával, hogy minél könnyebbé tegye a keresztény hívőknek a lelki üdvükről jó cselekedetekkel való gondoskodást. Míg a római jogi végrendelet örökösnevezés nélkül nem állhatott meg, addig a kánoni végrendeletnél a *caput et fundamentum testamenti a pro remedio animae rendelt hagyatéki*; ezért definiálja egy oklevelünk arengája úgy a végrendeletet, hogy ezáltal «*sperat mortaliū devotio coram summo iudice, postquam hinc transierunt, sese misericorditer salvare.*»

A súlyosan beteg fekvő keresztény hívő elhivatja lelki atyját, hogy előkészítse a nagy útra — *pro confessione audienda cum utroque sacramento* — s miután ez megtörtént, — *salubri confessione peracta acceptoque sancto Corpore Christi* — földi dolgait rendezi el, még pedig úgy, hogy legelsősorban lelki üdvösségéről igyekszik földi javai felhasználásával gondoskodni, egyházaknak tett hagyományaival. Így azután megértjük, hogy a végrendelet az utolsó gyónás kiegészítőjévé, függelékévé lett, s hogy az utolsó gyónás és a kegyes hagyományok a középkorban elválaszthatatlan fogalmak voltak, hogy az intestatus egyenlő jelentésű lett az *inconfessus*sal («*sive testatus sive intestatus, id est sive confessus sive non*»).

Ami a formát illeti, az egyház ép arra való tekintetből, hogy *pro remedio* vagy *refrigerio animae* akart a hívő végintézkedést tenni, nem kívánt meg semmi különösebb formalitást a végrendelet érvényességéhez. A szentírás azon helye alapján, hogy «*in ore duorum vel trium stat omne verbum*», csak azt írta elő, hogy az illető papja és két vagy három tanu legyen jelen a végrendelezésnél. Sőt a halál küszöbén állónál még ettől a formaszorúságtól is eltekintett s elégségesnek tartotta, ha az a körülállóknak érthetően kinyilvánította akaratát.

Az az időpont, amikor nálunk a végrendeletek megjelennek, összeesik a hiteles helyeknek, a *loca credibiliak*-nak kialakulásával. A hiteles helyek történetében fontos momentumot jelölő 1231. 21. t.-c. előtt jóval, már 1210-ben *Opus «ad canonicos Geurienses»* megy s ott végrendelezik,

1213-ban pedig, — mint a Várad Regestrumban olvassuk, — Vid özvegye a várad káptalan előtt teszi meg testvérét örökösévé. Érdekesek ez adatok, mert mutatják, hogy már a XIII. sz. legelején mennyire szokásban volt, hogy köz-hitelességű testületeknek tekintsék a káptalanokat. Nagyon természetes, hogy ezeket a hiteles pecséttel bíró, nagy erkölcsi tekintéllyel rendelkező egyházi testületeket gyakran vették igénybe végrendekezés céljából a felek, még pedig vagy úgy, hogy maga a fél ment az illető hiteles hely elé vagy pedig — s ez volt a gyakoribb eset, — ha súlyos betegsége ágyhoz kötötte, a káptalan vagy konvent testimoniumát kérte magához.

A kánoni végrendeletek mellett azonban még a XV. században is sűrűn találkozunk *donationes post obitum*mal is; de igen gyakran a legnagyobb zavarba jutunk, mert a leggondosabb vizsgálat mellett sem tudjuk eldönteni, hogy egy-vagy kétoldalu mortis causa intézkedéssel állunk-e szemben. A terminológiában is a legnagyobb zavar uralkodik: a végrendelet fogalmával ellenkezik a visszavonhatatlanság, mégis gyakran olvassuk az *irrevocabile testamentum* kifejezést; végrendeletnek neveznek továbbá olyan jogügyleteket is, amelyek kétségtelenül halál esetére szóló ajándékozások. Egy végrendeletünk formáit tekintve tiszta végrendelet, mégis «*inviolabile et irrevocabile, nullo omnino calumpniatorum immutandum*»-nak mondja azt a végintézkedő. Egy másik végrendeletnek mondott jogügyletből kifolyólag rögtön megkapja az illető a birtokot s abba be is iktatják.

Azt hisszük azonban, hogy a visszavonhatatlanság, megmásíthatatlanság hangsúlyozása nem a rendelkező kezét akarta a jövőre megkötni, nem azt akarta kizárni, hogy intézkedését meg ne másíthassa, hanem az inkább az utódainak szólt, hogy azt tiszteletben tartsák, ha másképp nem intézkedik; így tehát ugyanaz a szerepe volt, mint a legkorábbi halál esetére szóló intézkedésekben a *poenae spirituales*nek. Jellemző bizonyítéka annak a törekvésnek, hogy az ajándék sorsát erősen biztosítsák, Miklós comes *donatio post obitum*a a gyulafehérvári káptalan részére 1314-ből, ahol így bástyázta azt körül kimerítve az összes lehetséges módokat: a káptalannak rendelte a birtokot «*iure donationis inter vivos, iureque donationis causa mortis. iure constitutionis sibi heredis, iureque legati, codicilli, testamentarioque ac per omnem viam, vel si non per unam etiamque per aliam, si non uno iure, tamen alio*».

Összefoglalva már most vizsgálódásaink eredményét: azt láttuk, hogy bár a családnak és a tulajdonnak szervezete kizárta a birtok fontos kategóriájában a szabad rendelkezést, mert az ősi vagyonban csak törvényes örökösödésről lehetett szó («solus Deus heredem facere potuit, non homo»), a halál esetére szóló intézkedések mégis jelentős szerepre tettek szert. Eleinte ezeket csak halál esetére szóló ajándékozások formájában tették, túlnyomó részben pro remedio animae, a lélek üdvéért, egyházak részére. Az egyház éppen ezért azon volt, hogy az ily intézkedést megkönnyítse s nagy szimpátiával karolt fel minden egyszerűsítést a formát illetőleg. Az egyház befolyása, a mindinkább tért nyerő római jog hatása alatt így alakul ki lépésről-lépésre az ú. n. kánoni végrendelet, amelynél azonban már nem a heredis institutio, az örökösnevezés, a caput et fundamentum, hanem a kegyes hagyományok, s amelynek formái nem oly szigorúak, mint a római jogi végrendeletéi, hanem elégséges hozzá a papnak és két vagy három tanúnak a jelenléte.

E mellett azonban megmaradnak használatban a halál esetére szóló ajándékozások különféle fajtái is, mert ezek nagyon rugalmasak voltak a legkülönbözőbb kikötések, feltételek számára, sőt, mint hangsúlyoztuk, olyannyira befolyásolták a végrendeleteket is, hogy gyakran egészen tanács-talanul állunk egy-egy mortis causa történt jogügylet előtt jogi természetét illetőleg.

Ezen azonban nem szabad csodálkoznunk, mert nem a forma volt a lényeges a régiek előtt, hanem azt a tényleges hatást nézték, amit elérni akartak, s oly finomabb jogi distinkciókra, amilyeneket ma teszünk, szükségük sem volt. A jogtörténeti kutatás módszerére nézve fontos tanulság ez, mert ez is arra figyelmeztet bennünket, hogy a jog csak formája lévén az életnek, nem elég a dogmatikus vizsgálat, hanem a formát kitöltő tartalmat is teljesen ismernünk kell, minthogy ez a maga szükségleteihez képest teremti meg és alakítja, módosítja a külső formákat. A két szempontnak együttes figyelembevétele segítheti csak komplikált problémáinak megoldásához a jogtörténetet, amely így tulajdonképp a kulturtörténelemnek egyik régi, de természetesen öncélú, saját külön módszerével dolgozó része.

A debreceni ütközetről.

(1849 augusztus 2.)

Kivonat *Gyalókey Jenő* lev. tag. 1926 október 18-iki székfoglalójából.

A debreceni ütközet is egyike azoknak az eseményeknek, amelyeknek balsikeréből Görgey ellen vádat kovácsoltak. Súlyos volt ez a vád, mert nem kevesebbről volt benne szó, mint arról, hogy Görgey az I. magyar hadtestet az orosz főserég megtámadására kényszerítette s ezzel a ki nem kerülhető katasztrófába taszította. S ez nem volt elég, hanem a hadtestparancsnok — Nagy-Sándor József tábornok — ellen táplált gyűlöletből, nem segítette meg a bajbajutott I. hadtestet, noha megtehetette volna.

A vád legfőbb kútforrása Nagy-Sándor vezérkari főnökének — Pongrácz István őrnagynak — egy hírlapi cikke volt.¹ Ebben Pongrácz, pusztán emlékezőtehetségére támaszkodva, azt állítja, hogy a Hadházzól 1849 augusztus 2-án hajnalban Debrecen alá érkezett s onnan már délután továbbmenni szándékozó I. hadtest, a «reggeli órákban», azt a *váratlan* parancsot kapta Görgeytől, hogy a debrecenbalmazujvárosi út mindkét oldalán állást foglalva, a netalán mutatkozó ellenséget *támadja meg* és verje vissza.

Ezzel szemben, a most már hivatalos, egykorú okmányokból kétségtelenül megállapítható valóság az, hogy Pongrácz augusztus 1-én, délelőtt 1½10 órakor, egy jelentést küldött Görgey akkori főhadiszállására, Nyíradonyba, amelyben azt javasolja, hogy *az I. hadtest még az éj folyamán induljon Hadházzól Debrecenbe s ott megelőzve és harcra készen várva az oroszokat, megütközzék velük.*²

Ebből a jelentésből tehát máris kitűnik az, hogy a debreceni ütközet gondolata Pongrácz agyában született.

A hadtestparancsnokság tüstént válaszolt.³ Minthogy Pongrácz jelentése a helyzetet aggasztónak s a javasolt ütközetet kockázatosnak nem mutatta, *a nyíradonyi főhadiszállás hozzájárult a tervhez, anélkül azonban, hogy akár az ellenség megtámadására utasította volna Nagy-Sándor hadtestét, akár egy bizonyos állást jelölt volna ki neki.* A többi napokra pedig fenntartotta a Szerencsen, július 28-án kelt intézkedésben foglaltakat, tehát azt is, hogy az I. hadtestnek augusztus

¹ *Hon.* 1867. évf. 157. sz. (Július 11.)² *Kriegs-Archiv Wien*: Feldakten der ung. Ins. Armee. 1849. Fasc. VIII. Nr. 8.³ *Ü. o.*: ad Nr. 8.

3-án kell Derecskére továbbvonulnia. *Ez a parancs augusztus 1-én este már Nagy-Sándor kezében volt s így másnap csak azokat lephette meg, akik nem tudtak semmit Pongrácz javaslatáról.*

Feltűnő és nagyon fontos dolog, hogy *Görgey ezt az intézkedést nem írta alá*, amiből az következik, hogy a vezérkari főnök meg se mutatta neki. Megérthetjük tehát Görgey tiltakozását azzal az állítással szemben, hogy a debreceni megütközést ő parancsolta meg.

Az augusztus 2-án hajnalban Debrecenbe ért magyar hadtest éle mindjárt össze is csapott a főserég előtt járó orosz lovassággal és csekélyszámú gyalogsággal.¹ A kis csetepaté után rögtön összeült a haditanács, ahol szavazásra került a sor abban a kérdésben, vajjon megfogadják-e Görgey állítólag éppen akkor (valójában pedig már az előző estén) érkezett parancsát, avagy sem?² Itt Pongrácz a megütközés ellen nyilatkozott, holott — mint fennebb idézett jelentése bizonyítja — ő volt az, aki egy nappal előbb a Debrecennél vívandó harcot javasolta.

Ebből tehát kétségtelenül az tűnik ki, hogy az augusztus 2-ára kialakult helyzetet látva, maga Pongrácz is meggyőződött róla, hogy az előző napon tett indítványa elhamarkodott volt és végrehajtása komoly veszedelemmel járhat. Ezért kellett valódi értelmétől eltérően tolmácsolni és váratlanlannak mondani a haditanács tagjai előtt, a hadseregparancsnokságtól kapott rendelkezést. Az, hogy az összehívott parancsnokok a teljes és helyes szöveget nem ismerték, Máriássy ezredes közleményéből³ is kiviláglik, aki az említett rendelkezésre így emlékezett: «az első hadtest Debrecennél állást véve, az *ellenséget, bárhol mutatkozik, verje vissza*».

Már pedig egy «bárhol mutatkozó» ellenség visszaverése, csakis annak megtámadása, nem pedig pusztá védekezés útján történhetik.

Nem gondolhatunk arra se, hogy az előbb már említetten kívül, egy újabb parancs is jött augusztus 2-án, mert Pongrácz mind a «Hon»-ban, mind pedig alább következő jelentésében is, csak egyről tud, arról, amelyet 18 évvel az esemény után hibás szöveggel közölt.⁴

¹ U. o.: Nr. 10.

² Hon: i. h.

³ *A debreceni csata*, 1849 augusztus 2. (Hon: 1867. évf. 264., 265. sz. — nov. 16., 17.)

⁴ A bérsi hadilevéltár hadműveleti iratai között se található, a debreceni ütközetre vonatkozóan, az augusztus 1-inél későbbi kellezésű rendelkezés.

Azt az állítást, hogy Nagy-Sándor már 2-án délután tovább akart vonulni fáradt hadtestével Derecske felé s ezt a szándékát csak Görgey támadást parancsoló váratlan intézkedése hiúsította meg: megdönti Pongrácz augusztus 2-án reggel 8 órakor, már a debreceni csatatérrel küldött jelentése.¹

Ebben t. i. azt írja, hogy a hadtest, az 1-én kapott rendelkezés értelmében, Debrecen alá érkezett, ahol *minden intézkedés megtörtént az oroszok kellő fogadására*. Egyszersmind jelenti, hogy a korábban² kapott parancs szerint, *3-án indulnak tovább Derecskére*.

Az első mondat erős bizonyítéka annak is, hogy a hadseregparancsnokság nem utasította támadásra Nagy-Sándort. Mert hogyan képzelhető el, hogy az a hadtest, amely *támadásra* kapott parancsot, egy előre kiszemelt és megszállott védőállásban akarja *bevárni* az ellenséget?

Ha pedig az I. hadtest, a kapott parancs ellenére is, védelemre szánta el magát, akkor ezt, a kényszerítő körülményekre hivatkozva, tüstént jelentenie kellett volna.

A második mondat egész határozottan tanuskodik arról, hogy Nagy-Sándornak egyáltalán nem volt az a szándéka, hogy elcsigázott hadtestével még 2-án elhagyja Debrecen.

Nem is tehetette, mert akkor nem teljesítette volna oldalvédő feladatát. Ha az I. hadtest 2-án délben, vagy mindjárt délután felkerekedik, akkor ezzel szabadon hagyja a debrecen-vámspércsi utat s így az az orosz lovasság, amely már 1-én Debrecen alatt portyázott, valami éjjeli rajtaütéssel alaposan megriaszthatta s talán nagyobb bajba is hozhatta volna a Vámspércsen gyanutlanul táborozó két magyar hadtestet.

Bizonyára érdekelni fog mindenkit, hogy mit szól mindehhez Nagy-Sándor, aki augusztus 6-án — Nagyszalontán — írta meg a debreceni ütközetről szóló részletes jelentését.³ Ebben azonban Pongrácz javaslatáról s a hadseregparancsnokság válaszképen kiadott rendelkezéséről, mit se említ; de *azt se mondja, hogy támadásra kapott volna parancsot*. Valóban nem is ment neki az oroszoknak, hanem egy igazán szerencsétlenül választott védőállásban várta, hajnaltól délutánig, hogy azok rohanják meg őt.

¹ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldakten der ung. Ins. Armee, 1849. Fasc. VIII. Nr. 10.

² Július 28-án.

³ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldakten der ung. Ins. Armee, 1849. Fasc. VIII. Nr. 12.

Összefoglalva már most röviden azt, amit az első vádpontról hallottunk, kimondhatjuk, hogy:

1. *A debreceni ütközet értelmi szerzője Pongrácz István őrnagy volt.*

2. Se Görgey, se vezérkari főnöke nem adott ki olyan parancsot, amely Nagy-Sándort «*expressis verbis*» támadásra kényszerítette volna.

3. A debreceni harcot elrendelő, augusztus 1-én kelt, intézkedés Görgey tudtán kívül látott napvilágot.

4. Bizonyos, hogy ez az írás augusztus 1-én este már Nagy-Sándorék kezében volt.

Pongrácz augusztus 1-i jelentéséből és javaslatából azt láthatta a hadseregparancsnokság, hogy a helyzet nem túlságosan komoly és joggal hihette, hogy Nagy-Sándor vezérkari főnöke bizonyára csak az oroszok egyik előretolt különítményével indítványozza a megütközést. Képtelenség elgondolni, hogy a nyíradonyi főhadiszállás akkor is hozzájárul Pongrácz tervéhez, ha az utóbbi, augusztus 1-én azt jelenti, hogy az ellenség, a beérkezett hírek szerint, 30—40 ezer főből áll.

Nagy-Sándor védői azt mondják, hogy az I. hadtest azért szenvedett olyan súlyos vereséget, mert a tábornok vakon engedelmeskedett Görgeynek. Ezzel azonban kár előhozakodni, mert nem lehet szó vak engedelmességről ott, ahol szavazást rendelnek el annak eldöntésére, hogy teljessé-e Görgey akarátát, amely voltaképen nem is az övé, hanem Pongráczé (s így bizonyára Nagy-Sándoré is) volt.

Az utóbbi feltétlenül elkerülhette volna a teljes kudarcot, ha:

1. Kellő felderítésről gondoskodva, kipuhatolja, hogy hol van, mit csinál és mekkora az ellenség derékhada?

2. Ha alkalmas állást választ, amiben teljesen szabad keze volt.

3. Ha a harcot a kellő pillanatban abbahagyja.

Amde Debrecen alatt a három feltétel egyike se teljesült.

A 2. pontra vonatkozóan különösen hangsúlyoznunk kell, hogy a Pongrácz-féle parancsszövegben olvasható mondat, amely szerint az I. hadtestnek a debrecen-balmazújvárosi út mindkét oldalán (à cheval der Strasse) *kellett* állást foglalnia, a hadseregparancsnokság rendelkezésében nem található. Az I. hadtest azonban csakugyan «à cheval der Strasse» állott az ütközetben s Pongrácz, 18 év elmúltával már úgy emlékezett rá, hogy ezt Görgey parancsolta így.

A 3. pontra pedig azt kell megjegyeznünk, hogy volt a debreceni ütközetben, alig félórai ágyúharc után, egy mozzanat, amikor a kétségkívül jól dolgozó magyar tüzérség az orosz lovasságot viaszszorította, az orosz gyalogság pedig még csak bontakozott kifelé a kukoricaerdőből. Ekkor lehetett és kellett volna is, a visszavonulást megkezdeni.

Ez minden nagyobb veszedelem nélkül meg is történni lehetett volna, mert a debrecen — derecskei út elzárására helyzeténél fogva is hivatott 2. könnyű orosz lovashadosztály, nemcsak akkor, hanem a magyar hadtest veresége után se, mert kijönni a kukoricásból.¹

A helyzet augusztus 2-án olyan volt ugyan, hogy az oroszokkal való komoly összeütközést alig lehetett elkerülni; azonban a hadtseregarancsnokság rendelkezéséből — annak helyes végrehajtása esetén — mégse következett okozatszerűen a debreceni súlyos vereség.

Nagyon sokat bolygatott kérdés az is, hogy Görgey miért nem segítette meg az I. hadtestet, holott — a vádlók szerint — megtehetette, sőt kötelessége is lett volna.

Ámde legtöbben nem tudják, hogy Vámospércstől (Görgey augusztus 2-iki főhadiszállásától) a debreceni csatatérig 25 kilométer a távolság; továbbá azt se, hogy az ütközet délután 2 órakor kezdődött és 4 óra 30 perckor már vége is volt. Már pedig 2½ óra alatt semmiféle *hadssereg* sem járhat meg 25 kilométernyi útát. Hozzá kell még tennünk azt is, hogy Görgey két hadteste² mögött augusztus 2-án már 20 kilométernyi út volt;³ ezzel együtt tehát 45 kilométer lett volna az aznapi menet, amit az agyonhajszolt honvédsereg sehogyse bírhatott meg.

De van még egy nagyon fontos körülmény, ami Görgey eljárását, a fenti számítás nélkül is, igazolja s ez az, hogy az I. hadtest — mint az idézett jelentések tanúsítják — *se augusztus 1-én, se 2-án reggel, nem kért s így hát nem is várt, segítséget Görgeytől*. Pongrácznak az ütközet előtt írt két jelentéséből nem látszik semmi aggodalom. A hadseregarancsnokság tehát ezeknek a hatása alatt volt mindaddig, amíg valami újabb híradás mást nem mondott. Ilyen azonban csak másnap, augusztus 3-án jött.⁴

¹ A hadosztályparancsnok (Glasenapp altábornagy) védekezése megvan a bécsi hadilevéltárban. (Feldakten der k. k. Hauptarmee, 1849. Fasc. XIII. Nr. 23.)

² III. és IV.

³ Nyíradonytól Vámospércsig.

⁴ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldakten der ung. Ins. Armee, 1849. Fasc. VIII. Nr. 11.

Nagy-Sándor, már említett jelentésében,¹ egy szóval se mondja, hogy a vereséget a várt támogatás hiánya okozta. Pedig, ha így lett volna, bizonyára nyomatékosan hangoztatja ezt a különösen fontos mentőkörülményt.

Itt, a most tárgyalt esetben, a stratégiai feladat is a leghatározottabban ellene szólott annak, hogy Görgey — az egyenes útról Debrecen felé letérve — növelje a máris beállott késést s ezzel még jobban elodázza azt az időt, amikor a felsődunai hadsereg a délmagyarországgal egyesülhetett. Különben is, az I. hadtestnek, mint oldalvédő hadoszlopnak, az volt a rendeltetése, hogy a hadsereg zömének zavartalan továbbjutását biztosítsa. Ennélfogva *nem az I., hanem a III. és VII. hadtest volt az oltalmazandó fél.*

Ünnepi beszédek.

Berzeviczy Albert ig. és tt. elnök úr beszéde
gróf Tisza István debreceni szobra leleplezésénél
1926 okt. 17-én.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, ki ezt az emlékszobrot létrehozta s most felavatta, úgy kívánta, hogy azok részéről, kik — úgy, mint egyébiránt a miniszter úr maga is — munkatársai és barátai voltak gróf Tisza Istvának s most emlékét hiven ápolják, én is felszólaljak ez ünnepi órában, mint ezidőszerint elnöke annak az Emlékbizottságnak, mely alig egy évvel az ő halála után, akkor Beöthy Zsolt elnöklete alatt megalakult.

Az az Emlékbizottság megalakulásakor szobor állítására nem gondolt; az akkori zilált viszonyok s az összeomlás első nyomorúsága közepett ily célra társadalmi gyűjtőakciót indítani, olyat, mely a nagy halotthoz méltó szoboremlék létrejöttét biztosította volna, talán lehetetlen is lett volna. Arra szorítkoztunk, hogy emlékét és szellemét társadalmi és irodalmi téren tartsuk ébren és terjesszük, s elsősorban összegyűjtven a Tisza István szellemi megnyilatkozásait, azokat lehetőleg teljességükben kiadjuk, amire maga a M. Tud. Akadémia vállalkozott s eddig e műből már három kötetet bocsátott közre.

Hogy mégis ma már Tisza Istvánnak Magyarországon szobra is van és pedig kiváló művész jeles alkotásában hozzá méltó szobra, szobra abban a városban, melyet annyi emlék csatol az ő nevéhez s amelynek fiatal egyeteme büszkén vette

¹ U. o.: Nr. 12.

föl az ő nevét: az egészen a kormány s elsősorban a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr érdeme, amiért köszönettel tartoznak mindazok, kik Tisza Istvánban mint egy eszmében, mint egy elvben, az ő szellemi hagyományában, az ő élete tanításában hisznek s ezt a szobrot, mint e hitvallás hirdetőjét üdvözlík.

Igen, hitvallás az, amit ma Tisza-kultusznak szoktak nevezni és mint minden hitvallásnak, ennek is vérre és martýriumra volt szüksége, hogy győzedelmeskedjék, üldöztetnie kellett, hogy üldözői megszegyenüljenek és hitvallói megszorodjanak.

Gondoljunk vissza a nyolc év előtt történtekre. A Tisza István megöletése abban a sötét októberi alkonyatban, ott a városligeti villában nemcsak annak a négy, személyére nézve máig földeritetlen elvetemültnek a műve volt, akik fegyvereiket rá elsütötték. Abban része volt annak az ádáz gyűlöletnek, mely politikai téren, sajtóban és gyülekezetekben régóta üldözte őt, még akkor is, mikor már sikerült őt a hatalom polcáról letaszítani; mely ezreknek az ítéletét zavarta meg olyannyira, hogy őt, ki egyedül küzdött a háború ellen, a háború s a vereség előidézőjeként bélyegezték meg, amely ezrekkel el tudta hitetni, hogy a fenyegető összeomlás elhárítására más emberek kellenek, gyöngye emberek, éppen csak ő nem: a legerősebb! Az a gyűlölet, mely oly megátalkodott volt, hogy mikor ő már lerogyott s e bukás alatt megrengett a magyar föld, még akkor is a bűntudat terrorja a sajtóban elnyomott minden zokszót, fenyegette azokat, kik őt gyászolni merték és eltörülni sietett a merénylet nyomait, hogy elkövetőinek bántódásuk ne legyen.

És most?! Egyszerre mindenki letagadni igyekszik bűnét vagy mulasztását s alig van, aki a Tisza emlékére követ dobni merészelne. A Tisza híveinek száma csodálatosan megszorodott; az élő Tisza soha oly győzelmet nem aratott, mint a halott, soha oly népszerű nem volt életében, mint halálában. Szemrehányás és gúny nélkül állapítjuk meg a nézeteknek e nagy változását, a szomorú elégtétel érzetével, az engesztelődés jegyében itt, szoboralakja előtt, mint az ő igazságának diadalát, mint e szerencsétlen nemzet késő kijózanodásának, magábaszállásának, jobb belátásának jelét. Azt, ami az ő halálát előkészítette, kísérté és követte, a magyar nemzet pillanatnyi eltévelyedésének, ítélete elhomályosodásának akarjuk tekinteni; abban, ami ma tárul elélnk, látjuk a magyar nép igazi megnyilatkozását, a magyar ész ítéletét, a magyar szív dobogását.

Azt mondtam, hogy ránk nézve hitvallás a Tisza emlékének kultusza s mi e szobor felállításában és a köz-elismerésben, mely azt kíséri, e hitvallás diadalát látjuk.

Mi e hitvallás? Mi az az eszme, amelyet számunkra Tisza István megismerés, az ő élete példáz? A haza önzetlen és önfeláldozó szeretete, mely az egyéni életet és jólétet csak betétnek tekinti, amelyet a haza sorsa érdekében minden percben kockára tenni kész, amelyet a veszteség veszélye elől soha vissza nem von, amelynek gyarapítására soha nem gondol.

Az eszme, az elv, melyet Tisza István képviselt s amelynek magát feláldozta, a meggyőződés követésének az az elszánt bátorsága, amely bár nem közönyös a népszerűség iránt, ha kell, tudja megvetni azt. A mi legnagyobb publicistánk, Kemény Zsigmond, állapította meg sajnálattal azt, hogy mily kevés erkölcsi bátorság van a különben hőselkű magyarban ott, ahol a népszerűtlenséggel kell szembeszállnia. Nohát, ez a nemzeti gyöngeség Ti-zában teljesen hiányzott, ez a ritka bátorság benne csodálatosan ki volt fejlődve. Talán az ő mély vallásossága hozta magával, hogy egészen megfogadta a Krisztus urunk hegyi beszédjének mind a két tételét: «Jaj néktek, mikor minden emberek jót mondanak ti felőletek: mert hasonlatosképen cselekedtek a hamis prófétákkal az ő atyáik» — ellenben: «Boldogok lesztek, mikor az emberek titeket gyűlölni fognak és mikor a gyülekezetből kivetnek, és titeket szidalmaznak és a ti neveteket, mint gonoszt, kivetik az embernek fiáért».

Oh, hogy meg kellett halnia, hogy ez a gyűlölet meg-szégyenülve elnémuljon, hogy az idő igazságot szolgáltatson neki s az elkésett népszerűség behódoljon emlékének!

Az a népszerűtlenség, amely életében üldözte, soha meg nem tántorította őt útja követésében, sohasem keserítette el, sohasem hangolta gyűlöletre. Őt sokan gyűlölték, ő nem gyűlölt senkit; ostorozta azokat a tévedéseket, amelyeket a közérdekre nézve veszélyeseknek látott, tudott erős-zakos is lenni az oly törekvések megfékezésében, amelyek a hazát fenyegetik: az emberekben, kikkel szemben állott, azért ő mégis mindig csak megtérítendő eltévelyedetteket látott. nem ellenségeket, kiken bosszút kell állani; főtörek-vése volt: meggyőzni, ha ez lehetetlen volt, legyőzni, de sohasem megsemmisíteni.

Ez a lelki nemesség nyilvánult meg elfogulatlanságá-ban; őt politikai ellenfeleitől mindig csak a vélemény-különbőség és a haza féltett érdeke választotta el; osztály,

faj, vallás szerinti megkülönböztetést nem ismert; szíve elég nagy volt befogadni mindenkit, aki a haza javát szolgálta, nem volt a nemzetnek az a rétege, amelyben neki barátai nem voltak, amely az ő szeretetének melegét nem érezte volna.

Csak egyet gyűlölt lelke egész hevével: a hazugságot, az ámitást és képmutatást, még a hízélgés alakjában is. Az egyenes őszinteséget soha meg nem tagadta, az igazságot kereste, hirdette, követte fanatikus elszántsággal; hogy ebben nem ismert megalkuvást, az lehetett gyakran taktikai hiba, mely még mint ilyen is tiszteletet parancsol. Azelőtt és azóta is nálunk és másutt annyit vétettek és vétének az ellenkező irányban, hogy ma az ő kiméletlen őszintesége és igazságszeretete úgy tűnik föl, mint egy életadó forrás, amelynek nyomát veszítettük és amely felé epedve vágyunk vissza.

Ezek a jellemtulajdonok: a haza önzetlen és önfeláldozó szolgálata, a meggyőződés hajthatatlan követése és az igazság leplezetlen kimondása a népszerűség árán is és a gyűlölettel szemben is, ellenben elfogulatlan társulás a nemzet minden elemével, mely a haza javát akar, a, ezek alkotják azt az eszmévé finomult Tiszát, akit meg nem ölhettek, aki él közöttünk nemcsak szobor alakjában, hanem szellemében, példájában, melyet követni sohasem volt időszzerűbb és szükségesebb, mint nemzetünk súlyos megpróbáltatásának e mai napjaiban.

Legyen hát e szoboravatás napja a megdicsőülés napja arra nézve, kitől ádáz kezek akkor fosztottak meg, mikor legnagyobb szükségünk lett volna reá; a fogadalom napja, mely szelleme követésére kötelez; a békülés napja, mely egyesítse a haza minden hű fiát, akár Tisza mellett, akár vele szemben állott életében; a feltámadás napja, mely őt elevenen ható erővé tegye a haza feltámasztásának munkájában.

Tacitus azt mondja Agricolájában, hogy a valóban nagyot halála után nem siránkozással illik tisztelni, hanem csodálattal és példája követésével. Ezt tesszük ma, mikor a Tisza István szobrát felavatjuk és megkoszorúzzuk és ha ezt fogjuk tenni tovább is, példáját fogjuk követni közéletünkben is, akkor és csak akkor fog újra felvirulni e porba sujtott haza!

Beszéd a borjádi Petőfi-emléktábla leleplezése alkalmával.

Elmondta *Ferenczi Zoltán*, a M. T. Akadémia r. tagja 1926 május 30-án.

T. Közönség!

A borjádi emléktábla leleplezésére, melynek célja megörökíteni azt, hogy Petőfi, mint dr. Sass István barátjának és családjának vendége, 1845 nyár végén pár hetet itt töltött, a rendező bizottság a M. T. Akadémiát és a Kisfaludy-Társaságot meghíván, ez a két tudományos és irodalmi társaság engem bizott meg a képviselettel. Ezt a megbízást a legnagyobb örömmel vállaltam, mert a nagy magyar költő emlékének szentelt ünnepről van szó, kinek nagy élete és nagy költészete életem legnagyobb és szerény munkásságomnak legfőbb tárgya volt már kora ifjúságom óta.

Már akkor, mikor még aránylag kevesen foglalkoztak behatóan s a tudomány alapos eszközeivel e lángész életével és műveivel s inkább regényes mende-mondák és szónoklatok hangzottak el róla, elhatároztam, hogy nem nyugszom, míg nemcsak lehetőleg méltó emléket nem állítok nagyságának, hanem ezt egyszersmind beviszem a nemzeti köztudatba. Ez a szerény munkásság, első sorban természetesen a költő nagyságának, az egész világra kiható érdemeinek segítségével fényes eredményeket ért el. Ennek egyik bizonyítéka a mai ünnepély is, melyért úgy a M. T. Akadémia, mint a Kisfaludy-Társaság nevében a rendező bizottságnak, a Sass-családnak és mindazoknak, kik benne részt vesznek, tehát egész Tolna vármegyének legmelegebb köszönetet mondok. Az egyébiránt Tolna vm. közönsége részéről egészen természetes, hogy a költő itt időzésének emléke iránt ily meleg érzéssel viseltetik; mert ez a vármegye válhatatlanul és belsőleg van összekötve a nagy költő életével és életének legboldogabb, de részben nagyon szomorú emlékeivel. A költő háromszor időzött hosszasan Tolnamegyében. Először mint vagyonos szülőknek boldog gyermeke, mint a sárszentlőrinci algyrnasium növendéke két évig; ebből az időből egy kitűnő tanár vezetése, egy szerető család körében való élete örökre kedves benyomásokkal gazdagította fejlődő gyermeklelkét. Másodszor itt időzött, mint kezdő vándorszínész, barangolva a legnagyobb nyomorban egyik városból és faluból a másikba, 1841 nyarán, Baranyában, Tolnában, Veszprém- és Fehérmegyében és végre mint már országosan híres költő a

Sass-család vendégeként Borjádón és környékén 1845 szeptember havában és október elején. Költészetében mindenik itt időzésének gyönyörű és halhatatlan emléket emelt költészetében s midőn harmadszor itt időzött, gyermekkori boldog életének örök emlékei a *Gyermekkori barátnémhoz* költeménye s egyebek mellett *A négyökrös szekér* c. csodás költemény. Részletekre nem terjeszkedem ki, ezeket hivatott előadó fogja elmondani és így csak azt jegyzem meg, hogy amit a költő szíve valaha, valaki vagy valami iránt érzett, azt a halhatatlanságba emelte. Így halhatatlan lett általa Hittig Amália, halhatatlan lett Sass Zsófia és Sass Erzsike, akit még módomban volt ismerni és halhatatlanná tette Borjádót s mindazon helyet, ahol megfordult. Mert mindig igaz marad az, hogy szent a hely, ahol nagy ember időzött valaha, szent az emlék, mely e helyekhez kapcsolódik, minthogy példája ha mindenkor és mindenütt, ezeken a helyeken még buzditóbban szól az utódok lelkéhez. Már pedig Petőfi a nagyság és lángész szimbóluma oly mértékben, mint kevesen és egy részben inkább, mint bárki más. Mert Petőfi egyaránt volt nagy, mint lángeszű költő és mint rendkívüli, mint csodálatos jellem, mint hasonlíthatatlan nemzeti és szabadsághős s mint eszméinek tudatos és jóslatszerűleg eljegyzett vértanúja. Ezek egyike is elég volna, hogy a nemzet neki szívében halhatatlan emléket emeljen; de ő szó szerint megsokszorozta jogigényeit a halhatatlanságra s a nemzet soha eléggé le nem róhatja háláját iránta. Ő egyike volt azoknak a tűzszlopoknak, kik örökre útmutatói lesznek a nemzetnek és jelentősége, aktualitása mindig egy és ugyanaz marad, mint a természeti erőknek. Mert hiszen mi más a lángész is, mint csodálatos természeti erő.

Petőfi pedig, mint lírikus, nemcsak a magyar, hanem a világirodalomnak is legnagyobb szelleme. Ha semmit nem tudnánk is róla, elég volna költeményeit ismerni, hogy megszeressük és csodáljuk. A lángész sugárzik minden sorából, magasztos lelkesedés hatja át gondolatait, változhatatlan ember- és hazaszeretet, emelkedettség és áldozatkészség sugallja magas érzelmeit. De még jobban csodáljuk, ha közelebbről ismerjük. Mennyi szenvedés és izgalom e rövid, de annál csodálatosabb életben, mely ha talán hosszabb lett volna, sem lett volna csodásabb; mert vége nemcsak misztikus, hanem már a mennyei valóságokkal érintkezik. És költészete ép oly nagy, mint élete. Nemes és magasztos mindig és gyakran szomorú sorsa, gyér örömei közt képzelete állandóan túlemeli a földön, remegő világosságban, rezgő

fényben lebeg, kilehelve páratlan költeményekben a valóságon túlemelt tapasztalatait s állandóan elragadtatott lelke magasztos álmait. Mint ilyen, amint nem ismerte a megalkuvást, akképen nem ismerte a resignációt és sohasem különítette el szenvedélyeit, ideáljait, érzelmeit eszméitől, hazája szabadságától, ennek nagy jövőjétől. Mint ilyen, egyszersmind vallásosan hívő. Mindig hitt azokban az égi erőkben, melyek a szabadság által megváltják a világot. És ha minden nagy hitben, akképen minden nagy emberi dologban is van egy nagy «credo» s ez volt az ő nagy «credo»-ja. Ez tartotta fenn az élet minden barbárságai közt. A szabadságban vetett égő hit volt szellemének belső lényege, meggyőződésének misztikus ereje. Ez természetfölötti világossággal és ragyogással töltötte el szellemét; az ezért való küzdelem tollal és karddal volt földi vágyainak reménye és boldogsága s földi életének célja. És ő a szabadságot nemcsak tisztelte, nemcsak letérdelt előtte, mint egy oltár előtt, hanem katonája és mártirja lett ennek az eszmének, még pedig egyik leghűbb, legönzetlenebb, mondhatni szüziiesen tiszta katonája, melyért feláldozta ifjú életét, szerelmét, amint fogadta s amint e fogadalmát százszor megújította.

Íme, pár szóban a költő és a férfi. A költő magában is elérte volna a földi élet legnagyobb jutalmát: a halhatatlanságot, a világhírt. De ő, mint erős és meg nem ingatható lélek, jobban ragaszkodott eszméihez, mint az élethez. Így az övé az önzetlen feláldozás halhatatlansága is.

És itt egy nagy példa mellett egy nagy tanulságot is vonhatunk ki, ha őt követjük. Halhatatlan költészetében elérni bizonyára nem tudjuk. Oly lángész, mint ő volt a költészetben, századok alatt egy születik. De követni őt a hazaszeretetben, a hazáért való önfeláldozásban, küzdeni halhatatlan célokért sohasem csüggedve, élni az emberi nem vagy közelebbről nemzetünk hasznára munkálni a haladásért egy nemzet javára, melyek átalakítják a megbomlott világot s előbb-utóbb kiemelnek a mai nyomorból, visszaállítják hazánk nagyszerű ezeréves egységét: ezt, igenis, mind tudjuk tenni tehetségünk arányában. S itt kivált az ifjúság az, mely ifjúság senkiben sem élhetett volna nagyobb arányokban, mint a költőben; az ifjúság, az ifjú magyar az, kinek őt példányképpül kell vennie. Olvassa ez a magyar ifjúság állandóan a költő műveit, melynél rá nézve, a bibliát kivéve, becsesebb és érzelmeiben, eszméiben, a szent hazafiságra lelkesítésben nagyobb, szükségesebb könyv nincsen és

kövesse őt a hazafiság, önfeláldozás nemes, veszélyes, de a hazára nézve egyetlen célhoz vezető útján; mert ha akarja, ezt meg bírja tenni.

Ezeknek a gondolatoknak és érzelmeknek nevében hozom a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság üdvözlését és köszönetét Tolna vármegye nemes közönségének és közelebbről mindazon egyesületeknek és egyeseknek, kik e hazát szebbé és gazdagabbá tették egy, a költő életét, működését megörökítő emlékekkel. Legyen rajtuk és ezen az emléken az Eg áldása!

Ferenczi Zoltán r. t. beszéde Pencen, a Petőfi-emléktábla leleplezése ünnepén 1926 szeptember 8-án.

T. Közönség!

Ezzel az emléktáblával újra növekedett eggyel azoknak az emlékeknek száma, melyeknek hivatása megőrizni azt, hogy a nagy költő valahol rövidebb vagy hosszabb ideig időzött. Ezek az emléktáblák ma már az egész országot széppé teszik és még fogják. Számuk még nőni fog, minthogy alig van nagy Magyarországnak megyéje, városa, sőt gyakran kisebb helye is, hol a költő ne járt volna; mert ő nemcsak szerette hazáját, nemcsak halhatatlan költeményekben dicsőítette és adott neki fenséges érzelmei által nagyobb jelentőséget, hanem keresztül-kasul utazva minden részét, ismerni és lelkének meg költészetének részesévé akarta tenni. Ezáltal nemcsak sirja van ott mindenütt a hazában, ahol járt s nemcsak minden magyar szívben van ott költeményei által; hanem egész élete is fel van osztva a haza összes részeiben s egy-egy része benne van minden göröngyben. És itt most és mindenkor nem az a lényeges, hogy a költő valamely helyen való időzését jelzik-e hatalmas költemények? Hiszen Pencen a költő kimutathatóan csak kétszer időzött, egyszer 1835 karácsonyán, másodszor 1838 szüretén. Ez utóbbiról maga is megemlékezik egyik levelében. Mind a kétszer körülbelül két-két hétig volt itt, mint aszódi, majd mint selmeci tanuló, mint 13 és mint 16 éves serdülő ifjú. Költeménye egyik alkalomról sem maradt. De ez nem is döntő körülmény, hiszen még 16 éves koráig is csak pár ifjúkori kísérlete maradt ránk. Ez az emléktábla azonban, mint az összesek is, nem a 13 vagy 16 éves serdülő ifjunak, vagy akár a felnőtt férfiúnak, hanem mindig és mindenütt a halhatatlan költőnek, az örök szent hazafiság képviselőjé-

nek s a szabadság mártírjának szólnak, ki már 10 évvel később a márciusi napok hőse lesz s ettől alig egy évre a csatásokon teljesíti be csodálatosan megjósolt végzetét a haza szabadságáért vívott véres ütközetben. És e 10—11 év alatt elérte nemcsak azt a sóvárgott mártírhálált, hanem mint világirodalmi nagyság belépett a halhatatlanság pantheonjába. Élete, jelleme nagy, költészete a lángész csodája, halála miszteriózus megdicsőülés. Ennek a nagyságnak hirdetője ez az emléktábla is. De az még nem elég, hogy áldozó szívek és kezek ide helyezték. Nem elég, hogy a költő emléktáblái diszítik az ország annyi városát és faluját, kisebb-nagyobb épületeit. Mindenik egyszersmind, adja a jószágos ég, töltsse el a hazafiaknak és haza leányainak szívét a költő szellemével. Mindenki ismerje meg műveit, az önzetlen, áldozatkész hazaszeretetet e bibliáját, az összes más fenkölt érzelmek e kincstárát s teljék el átalok ugyanily önfeláldozással, haza-, szülő-, barát- és emberszeretettel; s ha emlékekkel kifejezzük iránta hálánkat és kegyeletünket, egyszersmind vegye magába mindenki az ő lelkét, hogy ha kell, semmi áldozattól vissza ne riadjon s legyen mindenki előtt első a haza!

Ezeknek az érzelmeknek és gondolatoknak nevében hozom a M. T. Akadémia üdvözlétét Penc falvának, a t. közönségnek és köszönetét mindazoknak, kik ezzel az emlékművel hódoltak a költő örökre szent emlékének.

Berzsenyi Dániel sírjánál Niklán, 1926 szept. 12.

Mondotta *Négyesy László* r. tag.

A Magyar Tudományos Akadémia koszorúját hozom erre a majdnem százesztendőös sírra, amelyben egy nagy magyar költő hamvai pihennek. És hozom az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság hódolatát a költő szellemének, amely szellem nincs eltemetve a hantok alatt, hanem a koporsóból kitör és eget kér s túl e síron és túl a századokon, amerre és ameddig a magyar nyelvű műveltség terjed, érezteti élő és éltető hatalmát.

A száz évvel ezelőtt alakult Akadémiának Berzsenyi Dániel legelső tagjai közé tartozott és örök dísze maradt; az Akadémia híven ápolta a költő kultuszát, pályájáról könyvet is iratott. A Kisfaludy-Társaság abban az évben született, amelyben Berzsenyi meghalt; de a Berzsenyi korának nemzeti lelkesedéséből és költői törekvései közt fogatott, amikor a sokat ócsárlott magyar nemesség a

maga nyolcszázados történetét egy nagyszerű tettel koronázta meg: az új magyar irodalom és műveltség megteremtésével és ezáltal nemzetiségünk megmentésével. Az Akadémiát és a Kisfaludy-Társaságot mintegy a szellemi vérség kötelékei fűzik Berzsenyihez és fűzik a nagy magyar század reggelének felejthetetlen és drága emlékei.

Mert a niklai földesúrnak neve egyike a legtiszteltebbeknek mindazok közt a magyar nemes írók közt, akik a Bessenyei, Kazinczy és Kisfaludy Károly korában a nemzeti nyelv és lélek kiművelésén oly csodatevő hittel fáradoztak. Ő a Kazinczy körének legnagyobb költője volt. Költői szava tele volt lélekkel és tüsszel, fenséggel és bájjal. A prófétai harag és lelkesedés soha fenségesebb és áthatóbb hangon nem dörgött az álmkóros nemzet fülébe, mint mikor ő a romlásnak indult hajdan erős magyart serkentgette, vagy amikor ő a magára eszmélt nemzet régi erényeinek felújulását és új eszményeinek, a gazdasági és szellemi kultúra rügyezésének jelenségeit és hőseit ünnepelte. És a nagy lélek eszméit és érzéseit magas, érett művészettel tolmácsolta, tökéletes belső formával és a magyar költői nyelvnek addig példátlanul tömör erejével. Az ókori lírai formákban magyar költő nem mozgott nagyobb könnyűséggel, bájjal és méltósággal. Diadalt szerzett a magyar költészetnek és a magyar nyelvnek; a magyar klasszikai ódának legnagyobb képviselője lett és a magyar világi lírát a fenség hangjára megtanította.

Ha mindezekkel Berzsenyi csak a maga korának szolgált volna is, akkor is örök háláját érdemelné a nemzetnek, mert az a kor újabb nemzeti fejlődésünk alapjait rakta le. Berzsenyi költészetének történeti és irodalomtörténeti jelentősége örökké emlékezetes maradna. De Berzsenyi költészete nemcsak történeti értéket jelent, hanem élő értéket is.

Talán nem bontom meg az ünnep összhangját, ha ezzel a mozzanattal kapcsolatban egy személyes kedves emlékemet felújítom. Mikor harmincnégy évvel ezelőtt engem, mint fiatal kutatót kegyelemem és irodalomtörténeti érdeklődésem először Niklára vezetett, a költő unokájával, Berzsenyi Sándor úrral, a család akkori fejével, Berzsenyi költészetéről beszélgetve, ő a leszármazottnak nemes szerénységével azt a nézetét fejezte ki, hogy Berzsenyi Dániel költészete mégis már egészen a múlté s most már nem számíthat hatásra. En azt feleltem, hogy oly értelemben népszerű, mint egy élő nagy költő, bizonyly nem lehet, de minél jobban terjed és minél alaposabb lesz az irodalmi művelt-

ség, annál jobban biztosítva van Berzsenyi költészetének állandó hatása, annál többen fogják őt érteni és értékelni.

Ma, negyedféltizedes tanulmány és tapasztalás után ezt a véleményt csak annál erősebb meggyőződéssel vallhatom. Igaz, hogy azok a ritmusok, melyekben Berzsenyi legszebb költeményei zengettek, még az ő élte alkonyán kimentek divatból, költői symbolumainak és vonatkozásainak nagy részét nem értik többé; a magyar költészet mindjárt az ő nyomában még dúsabb virágkorát élte meg, nagy és legnagyobb költők egész raja tűnt fel gyorsan egymásután, az ízlésformáknak száz év alatt sok divata áramlott elő és tűnt el ismét. Tömegolvasmány Berzsenyi a maga korában sem volt, most még kevésbé lehet. De az is igaz, hogy a később támadt nagy költők Berzsenyit nem tudták mindenben elhomályosítani. Vannak olyan költeményei, melyek kibírták a versenyt a legnagyobb későbbi költők remekeivel és a magyar költészet alapvető kincséhez tartoznak. Sok eszmét és gondolatot Berzsenyi olyan monumentális nyelven és művészettel fogalmazott meg, hogy azok az ő ércveretű szavaiban élnek minden művelt magyar ember agyában és szívében, s már a legnagyobb magyar, Széchenyi szerette őket idézni és idézik újabb-újabb nemzedékek. Java költeményeit minden művelt ember ismeri, nagy lelki élményt merít belőlük, lelkesül rajtuk, gyönyörködik bennük. Valahányszor az enyészet képzetei népesítik be az örök válságok közt forgó magyarság lelkét, mindannyiszor a Berzsenyi örök mementója, nemzetféltő aggodalma viharzik fel lelkünkben; ha gondolatvilágunk az istenség eszméje, a mindenhatóság, a legfőbb bölcsesség és örök jószág eszméi felé fordul, a Fohászkodás magasztos ígéire eszmélünk; az életnek és mulandóságnak, alkotó érdemnek és költészetnek filozófiai és költői szemléleténél, a lelki függetlenség, szabadság, szeretet élményeinél gyakran a Berzsenyi húrjai zendülnek meg lelkünk hárfáján. Költői szólása nem avúl, ma is friss és új, az antik versalak szinte hozzájárul egyéniségének hatásához. A klasszikus ízléssel magyar tüzet és melancholiát párosított. Nem divatos költő, de divaton felül álló költő; igazi klasszikus, aki mindig él. Olyan énekes, akinek hangját az egész nagy magyar symphoniában egyre halljuk, mint külön szólamot, melyet semmi más szólam el nem nyomhat és semmi más szólam nem helyettesíthet. Lehetnek korok, melyeknek ízlése ellenkező végletbe csap, minden régi értéket kockára dob, nyelv, szépség, eszme mind fonákjára fordul és az enerváltság lesz az eszmény: akkor a

Berzsényi férfiass költészete, fenséges lendülete, ép és szép magyar szava még fokozottabb értéket fog nyerni azok szemében, akik az örök szépet tisztelik.

Berzsényi Dániel, halhatatlan költőnk, gyermekkorom óta kedves poétám, csodálatom tárgya és ihletőm, boldog vagyok, hogy az Akadémia és Kisfaludy-Társaság nevében hódolhatok szellemednek és új koszorút tehetek emlékoszlopodra!

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

- (Az előző kiadványok jegyzékét lásd Akad. Ért. 1926. évf. 203 l.)
 A M. Tud. Akadémia Első Érszázada (Centenárius kiadvány. Első rész) 461 l. Ára 30 Pengő.
 Akadémiai Értésítő 1926. január—április 433. f. 1—76 l. Ára 4 P.
 Akadémiai Értésítő 1926. május—szeptember 434. f. 77—204 l. Ára 4 P.
 Csengery János: Euripides elveszett drámáinak töredékei 356 l. Ára 12 P.
 Csengery János: Bódiss Jusztin János emlékezete. Emlékbeszédek XIX. k. 8. sz. 17 l. 1'60 P.
 Irodalomtörténeti Közlemények. XXXVI. évf. 3. f. 161—256. l. Ára 4 P.
 Irodalomtörténeti közlemények. XXXVI. évf. 4 f. 257—344. l. Ára 4 P.
 József főherceg tábornagy ig. és t. t.: A világháború, amilyenek én láttam. I. k. 7/8 l. 27 drb. melléklettel. Ára 64 P.
 Karácsonyi János: Szentkláray Jenő emlékezete. Emlékbeszédek XIX. k. 10. sz. 14 l. Ára 1'60 P.
 Matematikai és Természettudományi Értésítő XLIII. k. VII. és 615 l. 2 táblával. Ára 32 P.
 Matematikai és Természettudományi Közlemények XXXV. k. 1. sz. Hollós László: Új gombák Szekszárd vidékéről 64 l. Ára 2'80 P.
 Matematikai és Természettudományi Közlemények XXXV. k. 2. sz. Gelei József: A potencia prospectiva és a differentialódás 48 l. Ára 2'20 P.
 Matematikai és Természettudományi Közlemények XXXV. k. 3. sz. Hegyfok Kabos: A virágzás idejének ingadozásáról 52 l. Ára 2'20 P.
 Matematikai és Természettudományi Közlemények XXXV. k. 4. sz. Tokody László: A magyarországi cerusszitek kristálytani monográfiája 92 l. Ára 4 P.
 Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn XXXIII. k. Ára 10 P.
 Nyelvtudományi Közlemények XLVI. k. 2. f. 1. Ára 4 P.
 Voinovich Géza: Gyulai Pál emlékezete 19 l. (Különlenyomat az Ak. Ért. 434. füzetéből). Ára 1 P.
 Gróf Zichy István: Levédia és Etelköz 13 l. (Különlenyomat az Ak. Ért. 434. füzetéből). Ára 80 fillér.
 Pauler Ákos: Anaxagoras istenbizonyítéka. (Értekezések a filozófia és társadalomtudományok köréből II. k. 10. sz.) 1. Ára 1'20 P.
 A M. Tud. Akadémia Balkánkutatásainak tudományos eredményei. III. k. Adatok Albánia flórájához. 349 l. Ára 24 P.
 Madzsar Imre: A II. Géza-korabeli Névtelen. Értekezések a Történeti Tudományok Köréből. XXIV. k. 11. sz. 19. l. Ára 1'60 P.

Popovics Sándor : A pénz sorsa a háborúban. 157 l. Ára 9 P.
 Régi Magyar Könyvtár 38. Rosnyai Dávid : Horologium Turcicum.
 260 lap. Ára 10 P.

Szilády Áron és Dézsi Lajos : Jegyzetek a régi Magyar Költők Tára
 hetedik kötetéhez. A VII. köt. folytatása. 321—426 l. Ára 6 P.

**A M. Tud. Akadémiának felajánlott adományok és
 alapítványok folytatólagos jegyzéke.**

(Lásd Akad. Ért. XXXVII. k. 434. f. 203. l.)

I. Alapítványok.

Halmos Izor : Irodalomtörténeti munka jutalmazására tett alapítványának gyarapítására	5,000 000 K
---	-------------

II. Adományok.

Franklin Társulat	20,000.000 K
Popovics Sándor, visszaajándékozott tiszteletdíj	10,000.000 „
König Lajos és neje Kauffmann Rozália, a Kauffmann- Könyvtár bekötési költségeire	1,000.000 „
Dr. Györfly István, visszaajándékozott tiszteletdíj	375.000 „

M. Általános Köszénbánya R. T. 3 vagon tatali szén.

Hitelbank egy drb írógép a könyvtár részére.

M. Kereskedelmi Bank egy írógép a könyvtár részére.

Magyar-Olasz Bank egy írógép a könyvtár részére.

NEKROLOGOK.

Ilosvay Lajos másodelnök úr beszéde Velencei
 Hauszmann Alajos tiszteleti tag ravatalánál.
 1926 aug. 3-án.

Gyászoló Gyülekezet!

Végokaiban egyik éppen olyan megfeyjthetetlen kérdés,
 hogy miért halál az élet vége? mint az a másik, hogy ha
 az élet csak vándorlás ebből a siralomvölgyből olyan világba,
 amelyben már nem fáj semmi, miért okoz gyötrő fájdalmat
 az elválás attól, akit szerettünk, nagyrabecsültünk és akivel
 minden eszményi és minden közhasznú célért annyi meg-
 értéssel küzdöttünk?

Lehet, hogy ezek a kérdések még sokáig fogják foglal-
 koztatni a legkiválóbb elméket: de a feleletek nem fognak
 kielégíteni senkit sem, mert a sírnál nem a tudás, hanem
 az érzelmi mozzanatok kormányozzák az akarást.

Semmiféle meggyőző érvek sem fogják meggátolni a
 bánatos feleséget, hogy imádott férjét, a hálás gyermekeket

és unokákat, hogy a gyöngéden szerető, minden áldozatra kész édesapát és nagyapát szívök szerint meg ne sirassák. És nincsen olyan köszívű, ridegen számító szaktárs, akinek lelkét meg ne hatná annak tudása, hogy a halál a magasan szárnyaló versenytársnak nemcsak testét, hanem szellemét is megsemmisítette és szelleme már csak alkotásaiban élhet, de új ihletsege, új terveket kigondoló és megvalósító ereje többé nem léssen.

Megdicsőült barátunk! Ha megérted volna azt az időt, amikor a lét és a nemlét dolgában már nincs előttünk semmi rejtély: akkor is azok, akiket hozzád a vérrokonság, az önzetlen barátság és az őszinte tisztelet fűz, nem kisebb fájdalommal vették volna körül ravatalodat, mint körülveszik ma, mert akkor is tudták volna, hogy onnan, ahová most Te indulsz, nincsen visszatérés.

Tudjuk, hogy a szabad eszmék térhódításának idején születél. Már gyermekéveidben beléd csepegtették a hit és a tisztességes munka szeretetét. Évek folytán munkakedved nem lanyhult, hanem erősödött és segítette kiváló tehetségedet azoknak a kellékeknek megszerzésében, amelyekkel építőművészetünk fejlesztésében mint vezér tölthetted be hivatásodat.

Szakadatlanul dolgoztál, nem csupán a mindennapi kenyérért, hanem azért, hogy építőművészi alkotásodban a szépet, a jót és az igazat megtestesídhessed. És éppen azért, mert mindig esztetikailag bírálható művek létrehozására törekedtél, Isten megsegített, hogy egyike legyél azoknak az építőművészeknek, akik remekművekkel írják be nevüket a magyar építőművészet történetébe.

Benned bámulatosan egyesült a független felsőség gyakorlása az egyéni szabadság minél szélesebb kiterjesztésével s ez érteti meg, hogy építészti alkotásaidban az újkori reneszánszstílus kiemelkedő mintáiból magadra nézve csak a vezető eszméket fogadtad el kötelezőknek.

Mint építőművészeknek mély volt tudásod, kényes volt ízlésed és tárgyilagos volt bírálatod nemcsak mások, hanem magad iránt is. Ezek a ritka tulajdonságok emelték és biztosították tanításod hatását közvetetlen tanítványaidra és mindazokra, akár művészekre, akár a műélvező közönségre, akiknél a Képzőművészeti Társulatban neked jutott szerepnél fogva, súlya lehetett szavadnak.

A M. T. Akadémia kitárta kapuját fényes tehetséged előtt s mély fájdalommal értesült elhunytadról. Most, amikor

nagy érdemeid elismerése jeléül, az Akadémia koszorúját ravatalodra helyezem, arra kérem a Mindenhatót, adjon Neked csendes nyugalmat azért a fáradhatatlan és eredményes munkálkodásért, amelyet mint tudós, mint művész és a közügyek hűséges szolgája, minden téren, ahol tehetségedre szükség volt, kifejtettél.

Tölem, egykori tanár, később akadémiai társadtól, fogadd el hűséges kísérelő hosszú utadra, baráti szeretetemet. Isten veled.

Kéky Lajos l. t. beszéde **Bánóczi József** l. t. ravatalánál 1926 nov. 22-én.

A Magyar Tudományos Akadémia nevében búcsúzom egyik legrégibb tagtársunktól, búcsúzom a magyar tudományos és kulturális életnek egyik nagyérdemű, szerényen, az érvényesülés tülekedéseitől elhúzódva, de teljes odaadással dolgozó munkásától.

Bánóczi József Akadémiánk koszorújával indult meg tudományos pályáján s ezen az úton mindjárt első lépése olyan sok értékkel biztató ígéret volt, hogy tagjai sorába is sietett megválasztani őt Akadémiánk. Három esztendő hiján felszázadig tartott az a viszony, mely őt hozzánk fűzte s melynek hűségéért s áldozatos szolgálataiért e pálya végső állomásán megindult lélekkel mondok köszönetet. Gazdag és sokoldalú tehetségének gazdag és sokoldalú munkásságából tudományos életünk különösen irodalomtörténeti monográfiáinak, Révai Miklós és Kisfaludy Károly jeles életrajzainak s bölcsészeti kulturánk mélyítésére kifejtett munkásságának emlékét őrzi hálás kegyelettel. De megőrzi egész munkás, csak a kötelességek szolgálatára szentelt életének nemes példaadását is. Bánóczi József a saját valómása szerint élete legboldogítóbb ajándékának érezte, hogy irodalomban és iskolában nemes életideálok szolgálatában dolgozhatott s égő vágya volt nemzetét műveltnek, felekezettét magyarnak tudni. Akiknek ő volt mesterük, nemcsak magyar szóval, hanem magyar szívvel is szolgálták a tudományt. Szép életpálya, dicsőségesen megküzdött életharc volt ez, melynek im ez a nemes vallomás fejezi ki tartalmát, melynek ez az ideál volt világító szövétneke. Legyenek gyümölcsöt érlelők e munkás pálya eredményei, legyen áldott emléke. Érdemes, kedves társunk, Isten veled!

Károlyi Árpád t. t. beszéde Thallóczy Lajos sírjánál a Kerepesi-temetőben 1926 december 1-én.

Tegnap múlt 10 esztendeje, hogy jó emlékű öreg királyunk temetése napjának délutánján Thallóczy Lajos engem, mint régi jó barátját és Jungerth Mihályt, akkor munkatársát a belgrádi polgári közigazgatásban, arra szólított föl, hogy a bécsi kapucinus atyák tiszteletreméltó házfőnökének, a jászberényi Csák Andrásnak engedelmeivel rojjuk le kegyeletünk adóját az ősei sírboltjába költözött ősz király friss koporsója előtt. — Mélyen meghatva mondtunk el az Úr imáját mind a hárman az örök álomra tért fejedelem lábainál s aztán néhány órára rá a bécsi pályaudvarban vettem búcsút visszautazó barátomtól, hogy alig 48 óra múlva a ferencvárosi halottaskamra szomorú fapadján az ifjú király koszorújától elborítva, mint halottat lássam őt viszont — és utóljára!

Kifürkészhetetlenek a Végzet útjai!

Egy magasra emelkedett pálya delelőjén, ahová saját erejéből, saját emberségéből küzdötte föl magát, izmos testi és rugékony szellemi erők, üde életkedv teljes birtokában, férfias tettvágyak megvalósítása talaján, váratlanul csap le rá a Sors vasökle s letaszítja őt az élet ormáról az enyészet szakadékába!

Megdöbbsentünk a misztikus erő hatalmától, mely a duzzadó életet így dobja oda játékszerűl a romboló véletlennek. Megdöbbsentünk; de mikor dermedtségünkől fölocsúdtunk, eszünkbe jutott a nagy egyházatyának intelme: «non est hominis, discutere Dei judicia!»

Hisz talán azért hívta el őt váratlanul, álmában, alig pillanatnyi szenvedés után a Gondviselés, hogy kimentse azt az örökké vidám, örökké derűs lelket, akit jókedvében termett a magyar föld, a fájdalom és gyász ama zuhatagából, mely az országos, a nemzeti romok közé temette az ő különélete, életmunkássága két legfőbb, legkiválóbb eszményét is.

Thallóczy Lajos élénk szelleme behatóan érdeklődött az ismeretek, a tudás különféle ágai iránt s becsvággyal alkotott a gyakorlati élet mezején is. *Egész* lelkét azonban csak egy gondolat, egy vágy: a nemzeti múlt megvilágításának szomjas vágya töltötte be.

Jó sorsa kora ifjúságában összehozta őt Thaly Kálmánnal, Szilágyi Sándorral, Fraknói Vilmossal, Salamon

Ferencsel, Torma Károllyal, Pauler Gyulával és Pulszky Ferencsel. E férfiak atyai barátságának meleg napsugarai alatt csírázott ki Thallóczy képességei termőföldjében az a mag, melyet beléje az anyatermészet ültetett s mely a hazai múlt kultuszának elemeit rejtegette magában. Ezek a férfiak, mint tiszteletreméltó cserfák állották körül azt a berket is, melybe a csapongó képzelettel bíró ifjú a szomszédos dülökön való kalandozásból visszavonult s ezek a férfiak hatottak alkotásvágyára, munkakedvére a legkülönbözőbb irányokban. Innen értjük meg, hogy a mélyen visszanyúló középkortól kezdve a legújabb időkig alig van a magyar történetnek olyan korszaka, melyet nem igyekezett volna megmunkálni s hogy egyforma buzgalommal ásogatta és hordogatta ki köztörténeti és régészeti, közjogi és gazdaságtörténeti rétegek humusából az eredményeket. De ereje *legjavát* mégis egy emberöltőn keresztül olyan föladatnak, olyan munkának szentelé, melyhez neki az impulzust Salamon Ferenc és Kállay Benjámín adta meg. Az előbbi az első Zrinyiek, az utóbbi a nagy szerb fölkelés történetével.

Ez a föladat a nyert impulsus után mihamar a magateljes szépségében bontakozott ki Thallóczy lelki szemei előtt: Megérteni s megvilágítani azt a kapcsolatot, mely az Árpádok, az Anjouk, a Hunyadiak és Jagellók magyar államát az ország lábainál elterülő hűbéres és társországgokkal összekötötte; fölmutatni azokat az okokat és tényezőket, melyek e kapcsolatot időnkint megerősítették, vagy lazították; kimutatni azt a jótékony kulturális befolyást, amelyet a magyar géniusz, a magyarság a maga hadi eredményeivel és szervező képességeivel egyházi, közigazgatási s törvénykezési téreken ez örökkön furrongó országokra és néptörzsekre gyakorolt; fényesre csiszolni végre e népek emlékezetében azt a berozsdásodott paizst, amelynek védelme alatt megerősödhettek és melynek oltalma alatt az elnyomás századaiban üldözött töredékeik a Száva és Dráva egész közén, a Duna és Tisza déli vidékein új hazára találhattak.

Ebbe a nagy munkába, melynek célja volt e néptörzseket az egykori anyaállamhoz lelkileg és kulturailag visszakapcsolni, Thallóczy belevitte a maga rokonszenve teljes melegét. Belevitte a baráti érzelmek, a megértő szeretet sugarait e néptörzsek iránt, amelyek multját kutatta, nyelvét és irodalmát beszélte és becsülte. Számos idevágó magyar-, német- és szláv nyelveken megjelent dolgozatának mindegyike tanúskodik erről, amint tanúskodnak azok a

mindig becses forrásművek is, amelyeket kitünő munkatársai közreműködésével a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt, mint ennek mindvégig buzgó, hűséges és kiváló tagja az Akadémia kiadványsorozatában tett közkincsé s amelyek a délszlávok történetének elsőrangú kútforrói.

Valóságos complementuma volt ennek a széleskörű tudományos munkásságnak az a politikai és közigazgatási tevékenység, melyet Kállay Benjámin oldalánál, majd Kállay halála után annak eszméitől és elveitől irányítva a bosnyák közművelődés és közoktatás parlagain fejtett ki; itt is mindvégig buzgalommal igyekezvén a lelki szálak szövögetésére a délszláv törzsek s a magyarság között.

A célt, az eszményt, melynek megvalósításán évtizedeken át szakadatlanul fáradozott s melyet már-már elérni s megünnepegni alapos reménye, alapos oka volt, kevés halála után a mindent fölforgató katasztrófa fölborította, amint ugyanakkor örvénybe sodorta másik főeszményének kegyelettel s féltő szeretettel ápolt tárgyát, a *Magyar Történelmi Társulatot* is.

Már kora ifjúságától kezdve meleg ragaszkodással, ritka önzetlenséggel szolgálta Thallóczy az évek hosszú során át, mondhatni a kezdet nehézségei között Thaly Kálmán és Szilágyi Sándor oldalán ezt a tudományos és per excellence nemzeti intézményt. És később is, mikor a pálya kötelmei a magyar fővároshból elszólitották, lelkében mindig egynek érezé magát e Társulattal, figyelmesen kísérte fejlődését, szorgalmas közreműködéssel gazdagítá munkásságát s mikor a Társulat őt a díszes elnöki székbe emelte, társadalmi úton, soknemű, szétágazó, csaknem az egész Középeurópára kiterjedő összeköttetéseinél fogva a virágzás nem remélt szép perspektíváit nyitotta meg a Társulat előtt. Annál szédítőbb lőn azért az a mélység, melybe kevés halála után az a végzetes vihar ezt a lelkéhez forrott intézményt is belelökte....

Amint azonban a sanyarúság éveiből egy lelkes crelyű szabadító támadt elő, akinek vezetése alatt a Társulat nemcsak kikelt megásott sírjából, hanem új erőre kapott és új föladatak megoldását tűzhette ki maga elé: azonképen remélünk és hiánunk szabad, sőt kell, hogy Thallóczyunk másik életeszménye is föl fog támadni halottaiból, hogy Magyarország visszafogja nyerni a négy folyam összetorkolásánál is azt a helyet és szerepet, amelynek történeti, geográfiai

és kulturális jogosultságát Thallóczy közel négy évtizeden át a Magyar Tudományos Akadémia csarnokában, a Magyar Történelmi Társulat kebelében, hazai és külföldi társulatok és folyóiratok hasábjain hirdette és bebizonyította és amelynek szolgálatában nagy magyar államférfiak: Kállay, a Tiszák, Khuen-Héderváry oldalánál hűségesen fáradozott.

Addig pedig, míg ez megvalósul, virrasszon a remény szelid derűje csöndesen alvó barátunk álmainál ott lent a sir ölén, melyre a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat nevében a kegyelet és a tisztelet, a szeretet és a barátság koszorúit helyezem el....

INHALT.

	Seite
I. Erinnerungsrede des Präsidenten und Direktorial- und Ehrenmitglieds Albert von Berzeviczy anlässlich der 150-sten Jahreswende der Unabhängigkeitserklärung der amerikanischen Vereinigten Staaten	205
II. Der englische Text der Erinnerungsrede	207
III. Festsitzung zum Gedächtnis der 150-sten Jahreswende der Erscheinung des Werkes von Adam Smith: Inquiry into the nature and causes of the wealth of Nations (Untersuchung über die Natur und die Ursachen des Nationalbesitzes.)	
1. Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy .	209
Der englische Text der Eröffnungsrede	211
2. Stefan Bernát korr. M.: Wissenschaftliche Vorgänger Adam Smith's und seine epochale bahnbrechende Persönlichkeit	214
3. Friedrich Fellner korr. M.: Die Ausbildung des klassischen nationalökonomischen Systems	217
4. Wolfgang Heller korr. M.: Adam Smith und der heutige Stand der Wirtschaftslehre	222
IV. Auszüge aus den Sitzungsvorträgen:	
1. Josef Holub korr. M.: Die Entwicklung unseres Testamentalrechts. (Antrittsvortrag)	232
2. Eugen von Gyalóky korr. M.: Von der Schlacht bei Debrecen. (Antrittsvortrag, gehalten am 18. Oktober 1926.)	241
V. Festreden:	
1. Rede des Präsidenten Albert von Berzeviczy bei der Enthüllung des Denkmals des Ehrenmitglieds Graf Stefan Tisza in Debrecen am 17. Oktober 1926.	246
2. Rede des ord. M. Zoltán Ferenczi anlässlich der Enthüllung der Petöfi-Erinnerungstafel zu Borjád am 31-sten Mai 1926	250
3. Rede des ord. M. Zoltán Ferenczi bei der Enthüllung der Petöfi-Erinnerungstafel in Penc am 8-ten September 1926	253
4. Rede des ord. M. Ladislaus Négyesy bei dem Grabe Daniel Berzsenyi's zu Nikla am 12-ten September 1926 .	254
VI. Neuausgaben der Ungarischen Akademie der Wissenschaften .	257
VII. Fortgesetztes Verzeichnis der Schenkungen und Stiftungen an die Ungarische Akademie der Wissenschaften	258
VIII. Nekrologe	258
Verzeichnis der literarischen Arbeiten der Mitglieder . I.—XLIII.	

SOMMAIRE.

	Page
I. Discours d'ouverture de M. Albert de Berzeviczy, président de l'Académie, à la séance plénière de 4 octobre 1926 à l'occasion du centcinquantième anniversaire de la déclaration d'indépendance américaine	205
II. Texte anglais du discours	207
III. Séance solennelle de l'Académie le 29 novembre 1926 en mémoire d'Adam Smith :	
1. Discours d'ouverture de M. Albert de Berzeviczy, président de l'Académie	209
2. Texte anglais du discours	211
3. Etienne Bernát m. c. : Les prédécesseurs d'Adam Smith et l'importance scientifique de son oeuvre	214
4. Frédéric Fellner m. c. : Le développement du système classique de l'économie politique	217
5. Farkas Heller m. c. : Adam Smith et l'état actuel de l'économie sociale	222
IV. Extraits de conférences :	
1. Réception de M. J. Holub, m. c. L'évolution du droit testamentaire hongrois	232
2. Réception de M. E. de Gyalókay m. c. : La bataille de Debrecen (le doût 1849)	241
V. Discours.	
1. Discours de M. Albert de Berzeviczy, président de l'Académie à l'inauguration de la statue du comte Étienne Tisza à Debrecen, le 17 octobre 1926	246
2. Discours de M. Z. Ferenczi m. o. à l'inauguration de la plaque commémorative-Petőfi à Borjád, le 30 mai 1926	250
3. Discours de M. Z. Ferenczi m. o. à l'inauguration de la plaque commémorative-Petőfi à Penc, le 8 septembre 1926	253
4. Discours de M. L. Négyesy m. o. auprès du tombeau de Daniel Berzsenyi à Nikla, le 12 septembre 1926	254
VI. Publications récentes de l'Académie	257
VII. Dons et fondations	258
VIII. Nécrologues	258
IX. Traduction allemande du sommaire	265
X. Traduction française du sommaire	266
XI. Traduction anglaise du sommaire	
XII. Publications scientifiques des membres de l'Académie . I.—XLIII.	

A belső tagok irodalmi munkálatai.

(Főleg 1925—1926-ban.)

Angyal Pál l. t

1. Szociológiai műveltséget! Nemzeti Ujság, 1925. okt. 22.
2. A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig. Nemzeti Ujság, 1925. nov. 13.
3. A bolsevizmus végzete és kárhozata. Budapesti Hirlap, 1925. nov. 15.
4. A társadalom rákfenéje. Nemzeti Ujság, 1925. nov. 21.
5. Szociális látóköri. Nemzeti Ujság, 1925. dec. 18.
6. A tekintély szükségessége. Budapesti Hirlap, 1925. dec. 25.
7. A pénzhamisítás a büntetőjog világában. Nemzeti Ujság, 1926. jan. 9.
8. Nemzetegység és jogfolytonosság. Nemzeti Ujság, 1926. márc. 12.
9. Lélekszocializáció. Előadás a Szabad Lyceum XXXII. közgyűlésén, 1925. márc. 21.-én.
10. A társadalom lényege. Rádió-előadás, 1926. ápr. 6.-án.
11. Szociológiai alapismeretek. A Képes Krónika 1926. jan. 3., jan. 17., febr. 28., ápr. 11., jul. 12. számaiban.
12. A jogbölcselet alaptételei. Budapest, 1926. V. kiadás, 1—121. l.
13. Csemegi centenáriumára. Ünnepi előadás a Magyar Jogászegyletnek 1926. máj. 2.-án, Csemegi Károly születésének 100 éves évfordulóján tartott teljes ülésén.
14. A testi és értelmi fogyatékosok jogi és társadalmi védelme. Előadás a II. Orsz. Gyógynevelési Értekezleten, 1926. jún. 7.-én.
15. A katolikus főiskolai diákság kulturális és szociális feladatai. Beszéd a Katolikus Diáknagygyűlésen, 1926. okt. 9.-én.
16. Szerkesztette: a Magyar Jogi Szemlé, a Magyar Jogi Szemle Könyvtárát.
17. Hatvannyolc közlemény a Révai Nagy Lexikon 17., 18. kötetében.

Badics Ferenc t. t.

1. Mint a Szent István Akadémia tiszt. tagja, felolvasta *«Horváth János székesfehérvári püspök (élt 1769—1835.) írói és szónoki működése»* c. nagyobb tanulmányának egyes fejezeit (1926. febr. 12.).
2. Kisebb cikkek hírlapokban.

Bajza József l. t.

I. Önálló munkák:

1. A kuruc elbeszélő költészet. 1906.
2. Bajza József költői nyelvéről (Bővített különnyomat a Magyar Nyelvőről). 1908.
3. Petőfi István versei. (Petőfi-könyvtár, XVII. k.) 1910.
4. Bajza József munkái, I. k. (A Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtára.) 1914.
5. Bajza József, a M. Tud. Akadémia által Ipolyi-jutalommal kitüntetett pályamű. (Ak. könyvkiadóvállalata.) 1914.
6. A magyar-horvát unio felhomlása. Székfoglaló a Szent István Akadémia 1924. nov. 21.-iki ülésén. 1925. (A Szent István Ak. külön kiadása a Budapesti Szemléből.)

II. Tanulmányok:

7. Kisfaludy Sándor és a nyelvújítás. Magyar Nyelvőr, 1906.
8. Bajza József emlékezete. Phil. Közl., 1908.
9. Bajza József lírája. Uránia, 1908.
10. Bajza József mint nyelvújító. Magy. Nyelv, 1908.
11. Bajza József mint történetíró. Századok, 1908.
12. Bajza József és szülőföldje. Mátravidék, 1908., 10—14. sz.
13. Bajza Jenő. Irodalomtörténeti Közlemények, 1909.
14. Bajza és Shakespeare. Magyar Shakespeare-Tár, 1911.
15. Lakatoš: Narodna-statistika. Magyar Társadalomtud. Szemle, 1914.
16. Szentmiklóssy Alajos és a nyelvújítás. Magyar Nyelv, 1915.
17. Madách Imre könyvtára. Magyar Könyvszemle, 1915.
18. Horvátország népessége. Földr. Közl., 1916.
19. Szerb irodalom magyar nyelven. Belgrádi Hírek, 1916., 88. sz.
20. Könyvtárunk balkáni feladatai. Magyar Könyvszemle, 1917.
21. A horvát választójog. Politika, 1917.
22. A horvát kérdésről. U. o., 1918.
23. Két könyv a délszláv kérdésről. U. o., 1918.
24. Bajza Vándorának forrása. Irodalomtörténet, 1918.
25. Az elszakadt Horvátország. Budapesti Szemle, 1919.
26. A másféléves Jugoszlávia. Új Magyar Szemle, 1920.
27. IV. Károly és a délszlávok. U. o., 1920.
28. Miklós montenegrói király. U. o., 1921.
29. A délszláv konstituante. U. o., 1921.
30. Horvátország sorsa. Budapesti Szemle, 1921.
31. Die kroatische Publizistik während des Weltkrieges. Ung. Jahrbücher, 1921.
32. Balkáni feladatok. Külügyi Szemle, 1922.
33. Southern Slav Unity. Oxford, Hung. Review, 1922.
34. Gundulić. Budapesti Szemle, 1923.
35. A magyar agrárpolitika, mint a világháború oka (Angyal Dávid: Magyarország felelőssége a világháborúért). 1923.

III. Bírálatok:

36. Kovács Dezső: Beniczky Péter. Phil. Közl., 1907.
37. Kisfaludy Károly hatása Katonára. Irodalomtört. Közl., 1907.
38. A két Kisfaludy és a nyelvújítás. Magyar Nyelv, 1907.
39. Ferenczi Sári: Ráday Pál. Századok, 1909.
40. Deák Ferenc: Irodalomtörténeti tanulmányok. Phil. Közl., 1909.
41. Petőfi költői nyelvéről. Magyar Nyelvőr, 1910.
42. Rubinyi Mózes: Mikszáth stílusa. U. o., 1910.
43. Maday Gyula: A költői nyelv és Csokonai. U. o., 1910.
44. Haraszti Károly: Bajza és Toldy. Irodalomtört. Közl. 1910.
45. Concha Győző: A gentry. Turul, 1910.
46. Prohászka János: Petőfi költői nyelve. Phil. Közl., 1910.
47. Déri Gyula: Petőfi Zoltán. Budapesti Szemle, 1911.
48. Farkas Zoltán: Bajza József. Phil. Közl., 1912.
49. Juga Velimir: A magyarországi szerbek. M. Társadalomtud. Szemle, 1914.
50. A német és a magyar színpadi nyelv. Magyar Nyelv, 1915.
51. Megtalált Petőfi-kézirat. Irodalomtört. Közl., 1916.
52. Gulyás Pál: Mátyás király könyvtára. Phil. Közl., 1917.
53. Thallóczy—Suttlay: Povijest Jajca. Századok, 1917.
54. Seno Milan: Geografska bibliografija. Földr. Közl., 1917.
55. Statistički Atlas Ilirvske. U. o., 1917.

56. Potočnjak Franko: Rapalski ugovor. Magyar. Külpolitika, 1921. máj. 23.
57. Senoa Milan: Geografija Jugoslavije. U. o., 1921. szept. 11.
58. Tučan Fran: Po Makedoniji. U. o., 1921. okt. 30.

IV. Adattári és vegyes közlemények:

59. Egy ismeretlen Katalin-legenda. Irodalomtörténeti Közl., 1908.
60. Bajza József családi levelezése. U. o., 1908.
61. Bajza egy ismeretlen levele. U. o., 1909.
62. A Szemere-tár Bajza-levelei. U. o., 1910.
63. Berzsenyi István. U. o., 1914.
64. Bajza két levele anyjához. U. o., 1916.
65. Szentmiklóssy Alajos levelei. U. o., 1916.
66. Melich János. Magyar Könyvszemle, 1923.
67. Nekrológok: Hajnal Márton. Ph. Közl., 1906. Sz. Császár Loránt. U. o., 1910. Vértessy Jenő. U. o., 1916. Szegedy Rezső. Tört. Szemle, 1922.
68. Kisebb közlemények: Magyar Nyelvőr., 1906, 1907, 1914. Magyar Könyvszemle, 1912. Magyar Nyelv., 1915.

V. Politikai cikkek:

69. Horvát tárgyú vezércikkek:
Magyar Hírlap: 1913. szept. 25, nov. 21. 1914. febr. 7, márc. 19, ápr. 8, 29, máj. 14. 1918. febr. 5, ápr. 5, jún. 16, júl. 6, 28. szept. 4.
Új Nemzedék: 1919. dec. 4, 1920. febr. 4, máj. 12, júl. 22, aug. 11.
Magyarság: 1920. nov. 11, dec. 24. 1921. febr. 18, ápr. 13, jún. 15, szept. 28. 1922. febr. 10, máj. 6, okt. 25. 1923. szept. 11, 21, okt. 3, 16, 28. 1924. márc. 13, máj. 24, jún. 28, júl. 31, okt. 14, 29, dec. 4, 20. 1925. jan. 13, febr. 24, ápr. 1, máj. 13, jún. 9, júl. 23, aug. 1, 8. 19.
70. Horvát, később délszláv szemle:
Új Nemzedék: 1917: 18, 27, 35—52, minden számban. 1918: 3, 5, 6, 10, 14, 18, 21, 27 (két cikk), 31, 33.
Magyar Külpolitika: 1920. jún. 27—dec. 27, minden számban dec. 27-i számban kettő (összesen 20). 1921. Minden számban, a febr. 20 és 27-i számokban kettő (összesen 54). 1922. Minden számban, a febr. 19, márc. 3, 19, ápr. 30-i számokban kettő (összesen 56). 1923. jan. 7—jún. 10, minden számban, nov. 8, dec. 20, a febr. 11, ápr. 1, 15, máj. 6, 20, jún. 3-i számokban kettő, a febr. 18, márc. 11, 18, 25, ápr. 8-i számokban három (összesen 41). 1924. nov. 25, dec. 29. 1925. dec. 1, dec. 16.
71. Egyéb horvát tárgyú közlemények:
Magyar Hírlap: 1913. szept. 30, dec. 18. 1914. febr. 26, márc. 6, ápr. 18, jún. 10, júl. 9, 16. 1915. jan. 24, febr. 6, 19, márc. 5, 25, ápr. 8, 21, máj. 19, júl. 7, dec. 31. Agramer Tagblatt, 1918. febr. 17. Magyar Irrendenta: 1920. okt. 17, dec. 19.
Magyarság 1921: júl. 8, aug. 23, okt. 8, 16, 26, 29. 1922. máj. 6.
72. Az olasz kir. kormányhoz 1919 júliusban benyújtott memorandum a horvát kérdésről. (Kézirat.)

Ballagi Aladár r. t.

1. Császári kormányzat Budán és Pesten 1686—1711. Budapest, 1926. 11 lap.
2. Wem gehört die Krone Bocskays? — Wiener Allgemeine Zeitung. Juli Nr. 1926. (Két cikk.)
3. Die Ermordung Ludwigs II. — Pester Lloyd, 12. September, 1926.
4. Buda és Pest a világirodalomban. II. kötet (sajtó alatt).

Balogh Jenő r. t.

1. *Gyulai Pál és az Akadémia.* Ak. Ért. XXXVII. k. 84—95. l.
2. A nemzetközi tudományos együttműködés tárgyában alakított Magyar Nemzeti Bizottság (Comité National Hongrois de Coopération Intellectuelle) munkássága. Ak. Ért. XXXV. k. 192—194. l.
3. *Gyermekek és fiatalok morálstatistikája Magyarországon a világháború előtt és után.* (Székfoglaló a Magyar Statisztikai Társaságban.)
4. *József főherceg tábornagy hadtörténeti munkája.* *Hadtörténelmi Közlemények* 1926. évf. 525—528. l.
5. *Mohács tanulmányai* a magyar felekezetközi viszonyok szempontjából. Főgondnoki megnyitó beszéd a Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlésén 1926 szept. 15. D. Protestáns Lapok 37. évf. 161. és köv. l.
6. *La sentence indéterminée.* Rapport du Congrès pénitentiaire international de Londres. (*Actes du Congrès.* I. 3.)

Berzeviczy Albert. ig. és t. t. elnök.

1. A barokk kezdete. Cikk a Budapesti Hírlap 1925. karácsonyi számában.
2. Megemlékezés Deák Ferencről. Az Akadémia január 25.-i összes ülésén. (Ak. Ért.)
3. Bach bukása; cikk az Apponyi-Poliklinika 1926.-i Almanachjában. (42—58. lap.)
4. «Az ötvenes évek képzőművészete». A «Művészet» 1925. IX—X. számában. (497—523. l.)
5. «Nel Centenario della nascita di Maurizio Jókai», Nuova Antologia. 1925 okt. 1. (1—12. l.)
6. «Nel Centenario della nascita di Stefano Türr.» Előadás a milánói Circolo Filologico-ban, a Corvina X. füzetében. (1925. 5—15. l.)
7. «Gróf Apponyi Albert működése az Interparlamentaris Unióban». A Magyar Külügyi Társaság által Apponyi 80-ik születése napja alkalmából kiadott Emlékkönyvben. (1—25. lap). Ugyanez franciául a Revue de Hongrie 1926. szept. és októberi számaiban.
8. «Gyulai Pál emléke». Elnöki megnyitó az Akadémia 1926.-i ünnepélyes közülésén. Budapesti Szemle 1926. június, 5. lap és Akad. Ért.
9. «Der italienische Feldzug von 1859 und Bach's Sturz.» Ungarische Jahrbücher 1926. Heft. 3. 201—227. l.
10. Megemlékezés az Amerikai Egyesült Államok függetlenségének 150. évfordulójáról; elnöki megnyitó az Akadémia 1926. október 4.-i összes ülésén. (Ak. Ért.)
11. Beszéd Gróf Tisza István debreceni szobra leleplezésénél 1926. október 17.-én. (Budapesti Hírlap okt. 19. és Ak. Ért.).
12. Az abszolutizmus kora Magyarországon, 1849—1865-ig. II. k. Budapest Franklin-Társulat, 566 lap.

Bodola Lajos l. t.

Procès-Verbaux des Séances du Comité International des Poids et Mesures, Session de 1925. Paris. Gauthier-Villars et Cie, Éditeurs. 1925.

Bókay János l. t.

1. *Über das Exanthema subitum auf Grund von 11 Fällen.* Deutsch. medic. Wochenschrift.
2. *Ernährungszustand der Kindern in Ungarn.* Carnegie Stiftung für internationalen Frieden. 1926.

3. *A vörhenyjárványokról, a fertőzésre való hajlamról s a védekezés legújabb módjáról.* (Dick-test, Dick-féle védőoltás és gyógyoltás.) Orvosi Hetilap és Deutsch. mediz. Wochenschrift. 1926.
4. *A vörhenyfertőzés elleni védekezés a Dick-féle eljárással.* (Ujabb tapasztalataim.) Orvosi Hetilap és Wiener mediz. Wochenschrift. 1926.
5. *A gyermekkorostan multja, jelene és jövő feladatai hazánkban.* A természet-, orvos-, műszaki- és mezőgazdaságtudományi országos kongresszus munkálatai. Budapest, 1926.

Bruckner Győző l. t.

1. Magyarország belső állapota a mohácsi ütközet előtt. (Megjelent a Lukinich Imre dr. által szerkesztett «Mohácsi Emlékkönyv»-ben. Budapest, 1926. és különlenyomatban 32 l.)
2. A Szepeesség multja és mai lakói. (Megjelent «A Szepeesség» című emlékkönyvben. Budapest. 1926. és külön lenyomatban.)
3. A magyar jogtörténetírás folklóreiszitikus hiányai. (Megjelent a Miskolci Jogászséglet 1926. 5. számában és különlenyomatban a Miskolci Jogászséglet Könyvtárának 13. sz. 14 l.)
4. Csengey Gusztáv. (Megjelent a Miskolci Jogászséglet Szépirodalmi melléklete 1925. 4. sz. mellékletében.)
Könyvismertetés: Domanovszky: Geschichte Ungarns. (Prot. Szemle 1925. évf. 642—44 ll. — dr. Lukinich Imre: A szatmári béke története. (u. o. 1926. évf. 44—44 ll.) — Iványi Béla: Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése. (Miskolci Jogászséglet 1926. évf. 6. sz.)

Cholnoky Jenő l. t.

1. *Magyarország földrajza finn nyelven.* A Bán Aladár szerkesztésében megjelent «Unkari» egy része. Helsingissä, Kustannusosakeyhtiö Otava, 1926. 72—135. old. 8°, 21 képpel, 64 oldal.
2. *A sarkvidékek meghódítása.* Szabad Egyetem, Népsz. term. folyóirat, III. évf. 4. sz. 97—104. old., 7. oldal.
3. *A Balaton története.* U. o. III. évf. (1926.) 5. sz. 129—139. old., 10 old.
4. *A rizstermelés jelentősége az emberi művelődés történetében.* Turán, IX. évf. 1926. 1—2. sz. 12—18. old., 6 oldal.
5. *A sarkvidékekről.* Budapesti Szemle, 203. köt. 589. sz. 1926 szept. 321—343. old., 22 oldal.
6. *Repülőgéppel a Föld körül.* (Két magyar kalandos utazása). Ifjúság és Élet, ifjúsági folyóirat, 1926. évf., 1—13. sz. 12 ábrával, 67 oldal.
7. *A turistaság és tudomány egymás szolgálatában.* A Turistaság Kézikönyve, szerk. Reichart Géza. Bpest, 1927. Turistaság és Alpinizmus kiadása. 144—147. old. kis 8°, 3 oldal.
8. *Mit és hogyan kell a turistának gyűjtenie?* Ugyanott, 148—154. old., 7 oldal.
9. *Közelminőség és térszíni formák.* A M. Földr. Évkönyv 1927. évf. M. Földr. Int. R. T. Bpest, 124—134. old. 11 oldal.
10. *A térképekről.* Egy színes térképmelléklettel. Földrajzi Közlem. LIV. évf. 1926. 37—47. old., 10 oldal.
11. *Elnöki megnyitó,* a M. Földr. Társ. 1926 június hó 10 én tartott, LIV. közgyűlésén. Földr. Közl. LIV. k. 1926. 129—134. old., 6 oldal.
12. *A Spitzbergák földrajzi képe.* A «Repülőgépen az Északi-Sark felé» c. könyv kiegészítő része. A M. Földr. Társaság könyvtára, Bpest, 1926. d. R. 131—187. old., 57 oldal.
13. *A földfelszín formáinak ismerete* (Morfológia). 169 ábrával. Kir. M. Egyet. Nyomda. 1926. 19¹/₂ iv, 8°, 296 oldal.

Császár Elemér r. t.

I. Önállóan megjelent dolgozatok.

1. *A magyar hún-mondák kérdésének mai állása.* Bpest. Pallas, 1925. 32 l. (Előzőleg az Irodalomtörténeti Közlemények 1925. évfolyamában.)
2. Ugyanaz második kiadásban. 1926.
3. *Bayer József r. t. emlékezete.* Bpest, M. T. Akadémia. 1926. 56 l. (Előzőleg a Bpesti Szemle 201. k-ben.)
4. *A Zalán futása.* Bpest, Pallas, 1926. 24 l. (Előzőleg az Akad. Ért. 1926. évfolyamában.)
5. *Arany János.* Bpest, Pallas, 1926. 18 l.

II. Értekezések és cikkek.

1. *Jelentés a Riedl Frigyes-díjról.* Akad. Ért. 1925. 170—172 l.
2. *Gvadányi szobra előtt.* U. ott, 197—204 l.
3. *Előszó Szabolcska László Gárdonyi Géza* kötetéhez. Temesvár, 1925.
4. *Római levelek.* Képes Krónika, 1925. nov. 29.
5. *Herczeg Ferenc.* U. ott. 1925. dec. 20.
6. *Író és kritikus.* Nemzeti Ujság, 1925. dec. 25 és Páosztortüz, 1926. 2. sz.
7. *A Hid.* Uj Nemzedék 1925. dec. 25.
8. *Jelentés a Voinich-díjról.* Akad. Ért. 1926.
9. *Arany János képzelete.* Irodalomtörténeti Közlemények, 1926. I—II.
10. *A Budapesti Szemle új korszaka.* Uj Nemzedék 1926. szept. 22.
11. *Az ifjú Vörösmarty.* U. ott. 1926. okt. 1.
12. *A francia Akadémia nagydíja 1926-ban.* Páosztortüz, 1926. 21 sz.

III. Ismertetések, bírálatok.

- 1—3. Vietorisz József: *Senki Pál.* Bpesti Szemle, 201. k. (1926.) Hóman Bálint: *A magyar hún-hagyomány és hún-monda.* U. ott. Erdős Renée: *Bárá Herzfeld Clarissz.* U. ott, 203. k. (1926.) és Páosztortüz. 1926. 19. sz.
- 4—5. Erdős Renée: *Teano Amaryll egyszerű élete.* Páosztortüz, 1925. 25—26 sz. Némethy Géza: *Az ész tragédiája.* U. ott, 24. sz.
- 6—85. Az Uj Nemzedék következő számaiban: 1925. okt. 25., nov. 1., 8., 22., dec. 23., 1926. jan. 3., 10., 13., 17., 24., febr. 13., 14., 19., 21., 28., márc. 14., 27., ápr. 4., 11., 25., máj. 26., jun. 13. aug. 20., 29., szept. 5., 15., 19., 26., okt. 10., 17., 26.

Csiki Ernő l. t.

I. Önállóan megjelent munkák és önállóan megjelent munkák fejezetei.

1. Magyarország Bogárfaunája. Vezérfonal a magyar szent korona országainak területén előforduló bogarak megismerésére.
I. kötet. Budapest 1905—08, II és 546 l., 140 szövegrajzzal.
II. kötet. 1. füzet. Budapest 1909, 80 l., 8 szövegrajzzal. (Folytatása részben kinyomva, de nem jelent meg, részben kéziratban).
2. Utmutató a rovarok, pókok és szárlábúak gyűjtésére, konzerválására és rovargyűjtemények berendezésére. (Kirándulók Zsebkönyve. II. Állattani rész, 2. füzet). Budapest, Kir. magy. Természettud. Társulat, 1925. 67 l., 79 képpel.
3. Pótlék a magyar bogárkatalogushoz. (1897—1900). Budapest, 1900. 15 l. (Könyomat).
4. Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. II. kötet: Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazásának állattani eredményei. Dritte asiatische

- Forschungsreise des Grafen Eugen Zichy. II. Band: Zoologische Ergebnisse der dritten asiatischen Forschungsreise des Grafen Eugen Zichy. Budapest & Leipzig, 1902.
 Utivázlat. Reiseskizze. p. XII—XLI.
 Bogarak. Coleopteren. p. 75—120, 3 ábrával.
 5. A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene. Budapest, 1902.
 Bogarak. p. 245—246. — Százlábúak és pókok p. 254—255.
 6. A Magyar Birodalom Állatvilága. Fauna Regni Hungariae. Budapest, 1895—1920, Kir. magy. Természettud. Társulat.
 Mollusca. Budapest, 1906. p. 1—44.
 7. Catalogus Coleopterorum Europae, Caucasi et Armeniae rossicae. Editio II. Paskau, Berlin & Caen 1906.
 Cicindelidae et Carabidae. p. 1—110.
 8. Verzeichniss der während der Forschungsreisen M. von Dechy's im Kaukasus gesammelten Käfer. (in: Moriz von Dechy, Kaukasus. Reisen und Forschungen im kaukasischen Hochgebirge. Band III, Berlin 1907, p. 127—131.)
 9. A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-Kutatásainak Tudományos Eredményei. I. kötet: Csiki Ernő állattani kutatásai Albániában. Explorationes zoologicae ab E. Csiki in Albania peractae. 1. füzet. Pars 1. Budapest, 1922—23.
 VI. Egyenesszárnyú rovarok. Orthopteren. (1922) p. 75—82.
 VIII. Levéldarazsak. Tenthredinoidea. (1922) p. 103—108.
 X. Hymenoptera (Fam. Chrysididae, Scoliidae, Mutillidae et Evaniidae). (1923) p. 140—142.
 10. Fam. Endomychidae. (Coleopterorum Catalogus auspiciis et auxilio W. Junk editus a S. Schenkling. Pars 12. Berlin 1910, p. 1—68.)
 11. Fam. Scaphidiidae. (l. c. Pars 13. Berlin 1910, p. 1—21.)
 12. Fam. Platypsyllidae, Orthoperidae, Phaenoccephalidae, Discolomidae, Sphaeriidae. (l. c. Pars 18. Berlin 1910, p. 1—35.)
 13. Fam. Hydroscaphidae. Ptiliidae. (l. c. Pars 32. Berlin 1911, p. 1—61.)
 14. Fam. Rhipiphoridae. (l. c. Pars 54. Berlin 1913, p. 1—29.)
 15. Fam. Mordellidae. (l. c. Pars 63. Berlin 1915, p. 1—84.)
 16. Fam. Seydmaenidae. (l. c. Pars 70. Berlin 1919, p. 1—106.)
 17. Fam. Serropalpidae. (l. c. Pars 77. Berlin 1924, p. 1—62.)

II. Folyóiratokban megjelent munkák és cikkek:

Természettajzi Füzetek.

18. Coleopterologiai jegyzetek. Coleopterologische Notizen. XXII, 1899 p. 247—250.
 19. *Saula* Birói n. sp. Endomychidarum. XXII, 1899, p. 478.
 20. *Trechus* (Anophthalmus) Páveli n. sp. XXII, 1899, p. 479—480.
 21. *Promecotheca papuana* n. sp. Chrysomelidarum (subfam. Hispinae). XXIII, 1900, p. 80.
 22. Endomychidae a L. Biró in Nova Guinea et in Malacca collectae. XXIII, 1900, p. 123—125, fig.
 23. Hispidae tres novae. XXIII, 1900, p. 196.
 24. Die Endomychiden-Gattung *Milichius* Gerst. XXIII, 1900, p. 375—377.
 25. Coleoptera nova in collectione Musei Nationalis Hungarici. XXIII, 1900, p. 400—403, fig.
 26. Catalogus Endomychidarum. XXIV, 1901. Appendix p. 1—53.
 27. Coleoptera nova ex Hungaria. XXIV, 1901, p. 486—490, 3 fig.
 28. Endomychiden und Erotyliden aus Ceylon. Gesammelt von Dr. Walther Horn. XXV, 1902, p. 26—27.

29. Übersicht der Arten der Endomychiden-Gattung Encymon Gerst. XXV, 1902, p. 28—38.
30. Endomychidae novae. XXV, 1902, p. 352.
31. Ad cognitionem generis Corynomalus Gerst. (Coleoptera, Endomychidae.) XXV, 1902, p. 582—592.

Annales historico-naturales Musei Nationalis
Hungarici.

32. Három magyarországi új Clausilia. I., 1903., p. 107—108.
33. Magyarországi új bogarak. (Coleoptera nova ex Hungaria.) I., 1903., p. 441—446.
34. Description d'une variété nouvelle du Goliathus giganteus Lam. II., 1904, p. 302—303, fig.
35. Pholeuon hungaricum, barlanglakó új vakbogár Magyarországból. II., 1904, p. 565—566.
36. Coleoptera nova e Serbia. II., 1904., p. 591—593.
37. Conspectus generum Mycetainarum, Endomychidarum subfamiliae. III., 1905., p. 573—574.
38. Magyarországi új bogarak. (Coleoptera nova ex Hungaria.) II. III., 1905., p. 575—582.
39. Adatok a magyarországi Morphocarabusok ismeretéhez. Beiträge zur Kenntniss der ung. Morphocaraben. IV., 1906., p. 244—262., térképpel.
40. A Notiophilus melanophthalmus Schloss. nevű bogárról. Über Notiophilus melanophthalmus Schloss. IV., 1906., p. 619—620.
41. Calosominarum species nova aethiopica. V., 1907., p. 98.
42. Coleoptera nova in Museo Nationali Hungarico I.—V., 1907., p. 574—578.
43. Coleoptera nova in Museo Nationali Hungarico II.—VII., 1909., p. 340—343., t. VI.
44. Coleoptera nova in Museo Nationali Hungarico III.—VIII., 1910., p. 444.
45. Magyarországi új bogarak. (Coleoptera nova ex Hungaria.) III.—VIII., 1915, p. 590—592.
46. Coleoptera nova in Museo Nationali Hungarico IV.—IX., 1911., p. 611—612.
47. Magyarországi új bogarak. (Coleoptera nova ex Hungaria.) IV.—X., 1912., p. 509—513.
48. Magyarországi új bogarak (Coleoptera nova ex Hungaria.) V.—X., 1912., p. 537—539.
49. Coleoptera coeca nova. XI., 1913., p. 386—387.
50. Új Scydmaenida-faj faunánkból. XI., 1913., p. 456.
51. Fauna Coleopterorum Insulae Cretae. I. Caraboiden. XII., 1914., p. 399—413.
52. Új Anophthalmus-faj Gömörmegyéből. XII., 1914., p. 448.
53. Species nova Hyperinorum ex Insula Creta. XIII., 1915., p. 396.
54. Calosominarum species nova africana. XIV., 1916., p. 122.
55. Scaphidiidae formosanae novae. XXI., 1924., p. 32.
56. Ad cognitionem generis Perigona Cast. XXI., 1924., p. 171—174.
57. Magyarország szárazföldi Isopodái. (Isopoda terrestria Hungariae.) XXIII., 1926., p. 1—79, fig. 1—13.
- 57a. A Carabus cancellatus magyarországi fajtái. — Die Rassen des Carabus cancellatus in Ungarn. XXIV., 1926, p. 612—624.

Állattani Közlemények.

58. A magyar birodalom Anophthalmusai. I., 1902., p. 43—58, 91—104, 2 szövegek közti rajzzal.

59. Magyarország Hister-féléi. II., 1903., p. 115—128, 220—232, két rajzzal.
60. A szongáriai cselópók (*Trochosa singoriensis* Laxm.) elterjedése Magyarországon. III., 1904., p. 290—294, térképpel.
61. Adatok a hangyásztücsök (*Myrmecophila acervorum* Panz.) ismeretéhez. IV., 1905., p. 97—100, t. 4.
62. A bolhák rendszertani helye. V., 1906., p. 94—96.
63. Az ürge bolhájáról. VI., 1907., p. 177—179, egy szövegrajzzal.
64. Két újabb állattani kézikönyvről. VII., 1908., p. 34—40.
65. A fosszilis rovarok. VIII., 1909., p. 84—89.
66. A Kárpátok állatföldrajza. X., 1911., p. 158—163.
67. Az állattani szakosztály üléseiről. XI., 1912., p. 92—94, 256—258.
68. Helyesbítések a magyarországi bogarak nomenclaturájában. XII., 1913., p. 189.
69. Az Állattani Szakosztály huszonöt éves múltja. XV., 1916., p. 43—47.
70. Adatok Szibéria rovarfaunájának ismeretéhez. 1. Bogarak. XXI., 1922., p. 33—36.
71. A Magyar Birodalom Állatvilága. Fauna Regni Hungariae. Budapest, 1895—1920. XXI., 1922., p. 47—49.

R o v a r t a n i L a p o k .

72. *Montandonia latissima* Bielz. IV., 1897., p. 64.
73. Adatok Erdély bogárfaunájához. IV., 1897., p. 80—82.
74. Magyarországi új szitakötő. IV., 1897., p. 134.
75. Jellemző magyarországi Coleopterák. IV., 1897., p. 169—170.
76. *Ochthebius riparius* Illig. IV., 1897., p. 180.
77. Erdély Myriopodái. IV., 1897., p. 198—199.
78. Erdélyi legyek. IV., 1897., p. 200.
79. A tenger mellék állatvilága. IV., 1897., p. 214—216.
80. *Cyrtotriplax bipustulata* Fabr. és hazai fajtávozatai. V., 1898., p. 13.
81. A coleopterologus teendői január és február hónapokban. V., 1898., p. 18—19.
82. Új Coleopterák hazánk faunájából. V., 1898., p. 40—42.
83. A coleopterologus teendői március havában. V., 1898., p. 42—43.
84. Mivel csalogatják a virágok a rovarokat? V., 1898., p. 43.
85. A vetési varjú gyomortartalma. V., 1898., p. 43—44.
86. A magyar bogárfauna gyarapodása 1897-ben. V., 1898., p. 52—56.
87. Európai bogarak. V., 1898., p. 64.
88. A *Saturnia pyri* L. egy érdekes tápnövénye. V., 1898., p. 65.
89. A coleopterologus teendői április havában. V., 1898., p. 66.
90. Torzképződmények Coleopteráknál. V., 1898., p. 70—71, 8 képpel.
91. Adatok a magyar Coleoptera-faunához I—II. V., 1898., p. 99—102, 115—118.
92. Gyűjtéseim Tiflisz környékén. V., 1898., p. 124—125.
93. A myrmekophil Pselaphidák. VI., 1899., p. 10—12.
94. Közép-Európa bogarai. VI., 1899., p. 40—41.
95. A magyar bogárfauna gyarapodása 1898-ban. VI., 1899., p. 55—61.
96. Európa bogarai. VI., 1899., p. 87—88.
97. Hazánk Orsodacne-féléi. VI., 1899., p. 92—95, 3 képpel.
98. Magyarország Donaciinái I—II. VI., 1899., p. 138—144, 163—168.
99. Déva bogárvilága. VI., 1899., p. 153.
100. Új rovarrend. VI., 1899., p. 153.
101. Közép-Európa bogarai. VI., 1899., p. 180—182.
102. Pótlék a magyar bogárkatalogushoz. VI., 1899., p. 208—212.
103. Új rovarrend. VI., 1899., p. 213.
104. Bielz Ede Albert emlékezete. VII., 1900., p. 1—4, arcképpel.

105. Európa bogarai. VII., 1900., p. 43.
106. A havasi cincérről. VII., 1900., p. 100—102, 10 képpel.
107. A magyarországi Cleridák. VII., 1900., p. 117—124.
108. Magyarország Endomychidái. VII., 1900., p. 144—151, 3 képpel.
109. Adatok Magyarország Orthoptera-faunájához. VII., 1900., p. 155—159.
110. A magyarországi Crioceris-félék. VII., 1900., p. 181—184.
111. A firkáló-bogárról. VII., 1900., p. 203—205, 2 képpel.
112. A bogárfuttatóról. VIII., 1901., p. 31—36, 3 képpel.
113. Magyarország Alleculidái. VIII., 1901., p. 53—60.
114. Coleopterologiai jegyzetek. VIII., 1901., p. 98—103.
115. Szarvasbogaraink. VIII., 1901., p. 138—141.
116. Újabb adatok Magyarország Coleoptera-faunájához. VIII., 1901., p. 160—165.
117. Népszerű Orthopterák Kínában. IX., 1902., p. 8—10, 2 képpel.
118. Coleopterologiai jegyzetek (2 közlemény). IX., 1902., p. 35—36.
119. Magyarország gyászbogarai (Blaptini Hungariae). IX., 1902., p. 45—51, 18 képpel.
120. A legújabb magyar bogárhatározóról. IX., 1902., p. 82—85.
121. A bogarak systematikájáról. I—III. IX., 1902., p. 94—97, 120—126, 190—192, képpel.
122. Ritka bogár előfordulása Magyarországon. IX., 1902., p. 107.
123. Új Diptera-katalogus. IX., 1902., p. 117—118.
124. Biró Lajos. IX., 1902., p. 137—141.
125. A M. N. Múzeum bogárgyűjteménye. IX., 1902., p. 204—207.
126. Magyarország Bostrychidái. X., 1903., p. 16—20, 2 képpel.
127. Frivaldszky János: Visszaemlékezés a M. N. Múzeum 100 éves jubileuma alkalmából. X., 1903., p. 23—25.
128. Psylliodes Wachsmanni, egy új levélbogár a magyar tenger mellékről. X., 1903., p. 40—42.
129. Százlábúak és pókfélék a M. N. Múzeum gyűjteményében. X., 1903., p. 55—58, képpel.
130. *Pidonia lurida* Fabr.-ról. X., 1903., p. 61—63.
131. Magyarország Cerambycidái. I—XXII. X., 1903.: (I.) p. 75—78, két képpel; (II.) p. 100—105; (III.) p. 116—118; (IV.) p. 138—141; (V.) p. 161—166; (VI.) p. 181—183; (VII.) p. 200—207; XI., 1904.: (VIII.) p. 35—39; (IX.) p. 56—60; (X.) p. 79—83; (XI.) p. 98—104; (XII.) p. 122—123; (XIII.) p. 135—144; (XIV.) p. 166—170; (XV.) p. 187—190; (XVI.) p. 208—210; XII., 1905.: (XVII.) p. 14—16; (XVIII.) p. 36—38; (XIX.) p. 61—64; (XX.) p. 81—83; (XXI.) p. 147—151; (XXII.) p. 163—165.
132. Coleopterologiai jegyzetek (III. közlemény). X., 1903., p. 125—127.
133. A bogáncspille vándorlása. X., 1903., p. 150—151.
134. Újabb adatok Magyarország bogárfaunájához (5. pótejgyezék a fauna-katalogushoz). XI., 1904., p. 4—8.
135. A Hyperinik monographiája. XI., 1904., p. 11—15.
136. Adatok Szerbia bogárfaunájához. I—II. XI., 1904., p. 147—149, 157—161.
137. Elhúnyt bogarászok. XI., 1904., p. 149—150.
138. Új entomologiai múzeum. XI., 1904., p. 150—151.
139. Új Anophthalmus Magyarországból. XI., 1904., p. 170—171.
140. Pincékben élő bogarak. XI., 1904., p. 173.
141. Külföldi rovarász Budapestén. XI., 1904., p. 174.
142. A tetvek. XI., 1904., p. 177—184.
143. Halász Árpád. XI., 1904., p. 194.
144. Brauer Frigyes. XII., 1905., p. 65—66.

145. Hopffgarten M. Gy. XII., 1905., p. 86.
146. A bécsi múzeumból. XII., 1905., p. 86.
147. Újabb adatok Magyarország bogárfaunájához (6. pótgjegyzék a fauna-katalogushoz). XII., 1905., p. 119—120.
148. Behurcolt kártékony rovarok. XII., 1905., p. 130—131.
149. Újabb adatok Magyarország bogárfaunájához (7. pótgjegyzék a fauna-katalogushoz). XII., 1905., p. 176—179.
150. A bivalytetűről. XII., 1905., p. 209.
151. Magyarország szű-féléi. I—XX—XIII., 1906.: (I.) p. 47—53, 14 képpel; (II) p. 76—79, 2 képpel; (III.) p. 154—156; (IV.) p. 170—174; (V.) p. 187—188; (VI.) p. 208—211; XIV., 1907.: (VII.) p. 7—10; (VIII.) p. 153—157; (IX.) p. 176—178; (X.) p. 217—221; XV., 1908.: (XI.) p. 35—39; (XII.) p. 88—90; (XIII.) p. 129—130; XVI., 1909.: (XIV.) p. 9—10; (XV.) p. 26—28; (XVI.) p. 79—81; (XVII.) p. 121—123; (XVIII.) p. 155—156; XVII., 1910: (XIX.) p. 117—120; (XX.) p. 151—153.
152. Milyen rovar a bolha? XIII., 1906., p. 65.
153. Új Carabus Csikvármegyéből. XIII., 1906., p. 175.
154. Pungur Gyula. 1843—1907. XIV., 1907., p. 93—95, arcképpel.
155. Gerger Ede. 1838—1907. XIV., 1907., p. 139—140, arcképpel.
156. Új bogár Magyarországból. XV., 1908., p. 39—40.
157. A bolhák gyűjtése. XV., 1908., p. 40—41.
158. Olvasóinkhoz. XV., 1908., p. 139—140.
159. Catalogus Scaphidiidarum. A földkerekségről eddig ismert Scaphidiidák felsorolása. XV., 1908., p. 151—174.
160. A Magyar Nemzeti Múzeum rovargyűjteményének gyarapodása 1907-ben. XV., 1908., p. 182—183.
161. Egymást kiszorító futrinkák. XV., 1908., p. 183.
162. Dr. Mayr Gusztáv. XV., 1908., p. 183.
163. Entomológiai előadások. XV., 1908., p. 184.
164. Újabb adatok Magyarország bogárfaunájához (8. pótgjegyzék a fauna-katalogushoz). XVI., 1909., p. 3—6.
165. A British Museum rovargyűjteményének nagysága. XVI., 1909., p. 10—11.
166. Elhúnyt rovarászok. XVI., 1909., p. 11.
167. Új óriásbogár. XVI., 1909., p. 12, képpel.
168. Új Carabus Norvégiából. XVI., 1909., p. 20.
169. A messzinai földrengés által elpusztított gyűjtemények. XVI., 1909., p. 28—29.
170. Notaris Merkli Stierl. XVI., 1909., p. 29.
171. Cleonus-fajaink. XVI., 1909., p. 66—75.
172. Vadászfy Jenő emlékezetének. XVI., 1909., p. 87—88.
173. Parthenogenezis ormányosbogaraknál. XVI., 1909., p. 88—89.
174. A bécsi rovaratani egyesület működése. XVI., 1909., p. 89—90.
175. Az esperanto műnyelv és a rovaratani irodalom. XVI., 1909., p. 90.
176. A magyar Nemzeti Múzeum rovargyűjteményének gyarapodása 1908-ban. XVI., 1909., p. 91.
177. Adatok Erdély lepkefaunájához. XVI., 1909., p. 112—118.
178. A Magyar Nemzeti Múzeumi természetrajzi folyóirata. XVI., 1909., p. 123—124.
179. Magyarország Buprestidái. I—VI. XVI., 1909.: (I.) p. 161—184, 3 képpel; XVII., 1910.: (II.) p. 17—22; XVIII., 1911.: (III.) p. 162—171; XIX., 1912.: (IV.) p. 135—137; XX., 1913.: (V.) p. 156—159; XXII., 1915.: (VI.) p. 88—107.
180. Elhalálózások. XVI., 1909., p. 188—189.
181. Új bogárnevek. XVIII., 1910., p. 28.

182. Az I. nemzetközi rovarani kongresszusról. XVII., 1910., p. 29, 158.
183. Új rovarani múzeum. XVII., 1910., p. 29.
184. A halálfejes pille eltérései. XVII., 1910., p. 29.
185. *Lycaena Icarus ab. biarenata*. XVII., 1910., p. 29.
186. Magyar rovarászok külföldi utazása. XVII., 1910., p. 29.
187. A. Aigner Lajos. 1840—1909. XVII., 1910., p. 34—37, arcképpel.
188. Adatok Erdély pókfaunájához. XVII., 1910., p. 38—40.
189. Adatok Magyarország bogárfaunájához. XVII., 1910., p. 57—59.
190. Új Carabidák Magyarország faunájából. XVII., 1910., p. 114—117.
191. A Magyar Nemzeti Múzeum rovargyűjteményének gyarapodása 1909-ben. XVII., 1910., p. 120.
192. Méhészeti vándorgyűlés és kiállítás. XVII., 1910., p. 120—124.
193. Dr. Chyzer Kornél. XVII., 1910., p. 129—135, 3 képpel.
194. Ritka lepke előfordulása Magyarországon. XVII., 1910., p. 139.
195. Mocsáry Sándor. XVII., 1910., p. 162—165.
196. Mocsáry Sándor irodalmi működése. XVII., 1910., p. 165—175.
197. Ausztrália egy új Erytylidájáról. XVII., 1910., p. 177.
198. Elhunyt magyar rovarászok. XVIII., 1911., p. 10.
199. Mocsáry-számunkhoz. XVIII., 1911., p. 27.
200. Adatok Magyarország bogárfaunájához. XVIII., 1911., p. 55—58.
201. Új bogárnevek. XVIII., 1911., p. 59.
202. Egy új *Hylaja*-faj a Balkánról. XVIII., 1911., p. 74—75.
203. Magyar gyűjtők külföldön. XVIII., 1911., p. 75.
204. Wachsmann Ferencz (1837—1911). XVIII., 1911., p. 81—84, arcképpel.
205. Új vak bogarak a bihari barlangokból. XVIII., 1911., p. 105—110.
206. Egy kérdéses futrinkáról. XVIII., 1911., p. 110—111.
207. *Apion gracilipes*-ről. XVIII., 1911., p. 125.
208. Három új vak bogár a bihari barlangokból. XVIII., 1911., p. 137—141.
209. *Carabus Parreyssi* var. *Deubelianus*-ról. XVIII., 1911., p. 141.
210. *Pholeuon Knirshi*, a bihari barlangok egy új vak bogaráról. XVIII., 1911., p. 141.
211. A bogarak elterjedése a Kárpátokban. XVIII., 1911., p. 145—147.
212. Hogyan gyűjtünk? XIX., 1912., p. 1—3.
213. A Magyar Nemzeti Múzeum rovargyűjteményének gyarapodása 1910-ben. XIX., 1912., p. 9.
214. Új barlangi Carabidák. XIX., 1912., p. 18—20.
215. Adatok Magyarország bogárfaunájához. XIX., 1912., p. 29—31.
216. Mennyi bogarat írunk le évenként. XIX., 1912., p. 73.
217. † Ganglbauer Lajos. XIX., 1912., p. 122—123.
218. Kártékony-e a *Haltica oleracea*? XIX., 1912., p. 124—125.
219. Az *Otiorrhynchus cribrosus* rokonairól. XIX., 1912., p. 138.
220. Új *Elaterida*-név. XIX., 1912., p. 139.
221. Nem gyűlékony rovarirtószerek. XIX., 1912., p. 139.
222. Új vak bogarak a Bihar hegységből. XIX., 1912., p. 156—163.
223. Bogsch János emlékének. XIX., 1912., p. 181—182., arcképpel.
224. Elhunyt magyar rovarászok. XIX., 1912., p. 182—183.
225. A *Pholeuon Knirshi* rendszertani helyéről. XIX., 1912., p. 183.
226. Új bogárfajváltozat a Tátrából. XX., 1913., p. 14—15.
227. A Bihar-hegység *Anophthalmus*-ai. XX., 1913., p. 114—118.
228. *Carabus Parreyssi* var. *Deubelianus* Fleisch. XX., 1913., p. 120—127.
229. † Ehmann Ferencz. XX., 1913., p. 127—128., arcképpel.
230. Adatok Magyarország bogárfaunájához I—II. XX., 1913., p. 159—162., XXI., 1914., p. 16—26.
231. A drezdai múzeum lepkegyűjtemények gyarapodása. XX., 1913., p. 163—164.

232. Faunánk legnagyobb vak bogara. XX., 1913., p. 164.
 233. Anopthalmus vagy Trechus? XX., 1913., p. 197—211.
 234. A Magyar Nemzeti Múzeum Bogárgyűjteményének gyarapodása. XX., 1913., p. 211.
 235. † Korlević Antal. XXII., 1915., p. 43—44.
 236. Kapczy-Haber Lajos bogárgyűjteménye a Magyar Nemzeti Múzeumban. XXII., 1915., p. 45—46.
 237. Herman Ottó 1835—1914. XXII., 1915., p. 61—67, arckép melléklettel.
 238. Új Pselaphida a Budai hegyekből. XXII., 1915., p. 123—124, képpel.
 239. Szépligeti Győző emlékének. XXII., 1915., p. 142—147, arcképpel.
 240. Mocsáry Sándor 1841—1915. XXIII., 1916., p. 2—7, arcképpel.
 241. Egy régi rovaratani munkáról. XXIII., 1916., p. 7—15.
 242. Reitter Ödön 70. születésnapja. XXIII., 1916., p. 28.
 243. Heyden Lukács halála. XXIII., 1916., p. 28—29.
 244. Wachsmann János. XXIII., 1916., p. 120.
 245. Bogarak Szibériából és Mongolországból. XXIII., 1916., p. 125—127.
 246. Kirándulás az Aranyos-völgybe. XXIII., 1916., p. 149—156.
 247. Reitter bogárgyűjteménye a Magyar Nemzeti Múzeumban. XXIV., 1917., p. 4—8.
 248. † Lósy József. XXIV., 1917., p. 124—125.
 249. A Pilisi-hegység egy új futrinkájáról. XXIV., 1917., p. 177—178.
 250. † Dr. Tiltscher Pál. XXIV., 1917., p. 179—180, arcképpel.
 251. A lisztmoly (*Ephestia Kühniella* Zell.) parazitájáról. XXIV., 1917., p. 181.
 252. Huszonöt év. XXV., 1918., p. 1—2, arcképmelléklettel.
 253. A Magyar Entomologiai Társaság bogaráról. XXV., 1918., p. 55, képpel.
 254. Kuthy Dezső 1844—1917. XXV., 1918., p. 137—140, arcképpel.
 255. Tárgymutató a Rovartani Lapok I—XXV. kötetéhez. XXV., 1918., p. 155—192.
 256. Új szöcskefaj a Nagy Magyar Alföldről. (*Locustidarum species nova ex Hungaria.*) XXVI., 1922., 38—39, képpel.
 257. Adatok Magyarország bogárfaunájához. XXVI., 1922., p. 39—45.
 258. Újabb rovargyűjtemények a M. Nemzeti Múzeumban. XXVI., 1926., p. 140.
 259. Néhány futrinka nevééről. XXVI., 1926., p. 14—140.

Folia Entomologica Hungarica (Budapest).

260. *Calosominarum species nova aethiopica*. I., 1924., p. 21.

Wiener Entomologische Zeitung (Paskau).

261. *Carabus Linnei* var. nov. *Ludovicus*. XV., 1896., p. 197.
 262. Ueber *Otiorrhynchus Fussianus* m. XXI., 1902., p. 107—110, mit 7 Textfig.
 263. Nochmals über *Otiorrhynchus Fussianus*. XXI., 1902., p. 244—246.
 264. Neue Käfernamen. XXIII., 1904., p. 85.
 265. Zur Kenntnis einiger *Otiorrhynchus*. XXXII., 1913., p. 16.

Coleopterologische Rundschau (Wien).

266. Ueber *Carabus Parreyssi* var. *Deubelianus* Fleisch. I., 1912., p. 116—117.

Denkschriften d. Akademie der Wissenschaften
in Wien.

267. Carabidae von den Samoainseln. Math.-Naturw. Classe. XCI., 1914., p. 163—164.

Entomologische Mitteilungen (Berlin—Dahlem).

268. Berichtigung. III., 1914., p. 171.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándor-
gyűléseinek Munkálatai (Budapest).

269. Bártfa bogárfaunája. XXXI., 1902., p. 300—322.

270. Csongrád vármegye bogárfaunája. XXXIII., 1906., p. 243—270.

Aquila (Budapest).

271. Biztos adatok madaraink táplálkozásáról. Positive Daten über die Nahrung unserer Vögel. XI., 1904., p. 270—317.

2. közlemény. — 2. Mitteilung. XII., 1905., p. 312—330.

3. „ — 3. „ XIII., 1906., p. 148—161.

4. „ — 4. „ XIV., 1907., p. 188—202.

5. „ — 5. „ XV., 1908., p. 183—206.

6. „ — 6. „ XVI., 1909., p. 139—144.

7. „ — 7. „ XVII., 1910., p. 205—218.

8. „ — 8. „ XX., 1913., p. 375—396.

9. „ — 9. „ XXI., 1914., p. 210—229.

272. Újabb adatok a töviszúró gébics (*Lanius collurio* L.) táplálkozásáról. — Neuere Daten über die Nahrung des Dornrehers (*Lanius collurio* L.). XVIII., 1911., p. 179—187.

273. A fogoly (*Perdix perdix* L.) rovar tápláléka. — Die Insektennahrung des Rebhuhns (*Perdix perdix* L.). XIX., 1912., p. 202—209.

Zoologischer Anzeiger (Leipzig).

274. Über einige Gattungsnamen. XXXVIII., 1904., p. 266—267.

Természettudományi Közöny.

275. Új Coleopterák hazánk faunájából. XXX., 1898., p. 162—163.

276. Magyarország Cicindela-féléi (*Cicindelidae*). XXXII., 1900., Pótfüzetek p. 133—148, egy ábrával és 2 táblával.

277. A *Cantharis rustica*-lárvák tömeges megjelenése a havon. XXXV., 1903., p. 254.

278. A *Podura aquatica* (földi bolha)-ról. XXXV., 1903., p. 364.

279. A bogácslepke kóborlása. XXXV., 1903., p. 776.

280. A szörös rózsabogár (*Epicometis hirta*) kártétele és irtása. XXXVI., 1904., p. 358.

281. A szongáriai cselőpókról. XXXVII., 1905., p. 93.

282. A *Stomoxys calcitrans* legyen megkapaszkodó álskorpioról. XXXVII., 1905., p. 365.

Mathematische u. Naturwissenschaftliche Berichte
aus Ungarn (Budapest—Leipzig).

283. Die Cicindeliden Ungarns. XVIII., 1902., p. 121—144, 1 Textfig., 2 Tafeln.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő (Budapest).

284. A vidéki múzeumok természetrajzi gyűjteményeiről. I., 1907., p. 94—96, 3 ábrával.

Az Állatvilág (Budapest).

285. Új emlősök Magyarország faunájában. I., 1908., p. 13.
 286. Barátkeselyük. I., 1908., p. 13—14., szövegképpel.
 287. Magyar zoologusok működése. I., 1908., p. 14.
 288. Kék oroszlán. I., 1908., p. 14.
 289. Új pocok állatvilágunkból. I., 1908., p. 71.
 290. Madárvédelem. I., 1908., p. 123.
 291. Állattani előadások. I., 1908., p. 123.
 292. Úti levelek két világrészről. I., 1908., p. 124.
 293. Herman Ottó kis madárkönyve. II., 1909., p. 31.
 294. Poloskaóriás Magyarországon. II., 1909., p. 52, képpel.
 295. Ebtenyésztés. II., 1909., p. 52.
 296. Magyar kutató Afrikában. II., 1909., p. 68.
 297. Nemzetközi kongresszusok. II., 1909., p. 99.
 298. Új tudományos állattani folyóirat. II., 1909., p. 99.

Archivum Zoologicum. (Budapest).

299. Coleoptera africana. Pars I. Cetoniden vom Viktoria-Nyansa. I., 1909., p. 17—22, fig. 1—4., t. 1.

Egyéb folyóiratok. lapok.

300. Gróf Zichy Jenő expedíciójából. I. Urga, Mongolia fővárosa. (Vasárnapi Ujság. XLVI., 1899., p. 344—346, nyolc képpel).
 301. A tobolski fogház. (I. c. p. 386, három képpel).
 302. Képek Khinából. (I. c. p. 417—418, tíz képpel).
 303. A mongolokról. (Magyar Szalon. XXXI., 1899., p. 34—39, kilenc képpel).
 304. «A varjak a mezőgazdaságban» című támadó cikkről. IV. rész. (Pesti Hírlap, 1913. március 21., p. 33).
 305. Könyvismertetések és a magyar vonatkozású rovtartani irodalom ismertetése a következő folyóiratokban: Állattani Közlemények, Münchener Koleopterologische Zeitschrift, Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz, Rovartani Lapok, Veterinarius és Budapesti Hírlap.

Szerkesztések.

- Rovartani Lapok. 1898—99-ig A. Aigner Lajos és Jablonowski Józseffel, 1900—1907-ig A. Aigner Lajossal, 1908 óta önállóan (azóta kiadója is a folyóiratnak).
 Az Állatvilág. I., 1908—III., 1910. (Megszűnt.)
 Archivum Zoologicum. I., 1909—1910. Dr. Madarász Gyulával. (Megszűnt.)
 A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek Munkálatai. XXXIII. (Bártfa) Dr. Prockner József és Bíró Lajossal; XXXV. (Miskolc) Dr. Kerekes Pállal és XXXVI. (Veszprém) Dr. Kerekes Pállal.
 A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei. I. és III. kötet gróf Teleki Pállal.
 Annales hist.-nat. Musei Nationalis Hungarici. XXIV., 1926.
 Archivum Balaticum. I., 1926 Dr. Hankó Bélával.

Dedek Crescens, Lajos 1 t.

Kiadásra előkészítve: *Fra Marco d'Aviano és I. Lípót.*

Dékány István 1 t.

Tudományelméleti alapok a társadalomtudományokban. (Érték. a Filoz. és Társ. tud. köréből). Akad. kiadása, 1926.

Cikkek:

1. A közvélemény erővesztésének okai a modern társadalmakban. Bp. Szemle. 1926.
 2. Széchenyi társadalomfelfogása és a mai politika. Társadalomtudomány, 1925.
 3. A szabadságeszme tragikuma. U. o.
 4. A szociológia haladása az utolsó tíz évben. Földr. Évkönyv, szerk. gr. Teleki P. 1926.
 5. Széchenyi újabb naplói. Bp. Szemle, 1926.
 6. Vázlatok a művelődéspolitika alapvetéséhez. Prot. Szemle, 1926.
- Sajtó alatt: A társadalom megismerése, 3 ív.

Dézsai Lajos r. t.

1. Verses görög regények és regék a régi magyar irodalomban. Irta: —. Szeged, 1926. 8°, 23 l. (Különnyomat a Csengeri-emlékkönyvből.)
2. Erdélyi arcképek és képek. Irta: —. Cluj-Kolozsvár 1926. (Minervakönyvtár 5. 6. f.) 16°, 116 l.
3. Paskó Kristóf és a «Kétszarvú ember.» Egy erdélyi török követ a XVIII. században. Bp. 1925. (Különnyomat az «Emlékkönyv dr. gr. Kl.-belsberg Kunó negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére».)
4. Sajtó alá rendezte: Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Gesammelt u. beschrieben von graf Alexander Apponyi, III. Band. Neue Sammlung. I. XV. und XVI. Jahrhundert, besorgt von L. Dézsai. München Verlag Jacques Rosenthal. 1925. 8°, IV., 2 lev. 1—41 3 l. (A IV. kötet sajtó alatt.)
5. Átnézte dr. Pintér Jenővel együtt a «Magyar irodalmi lexikon. Szerk. dr. Ványi F. Bpest 1926.» c. művet.

Erdélyi László 1 t.

1. *A székely eredet-kérdés megoldásának sark-pontjai.* Akadémiai Értesítő 1922. okt.
2. *A legszebb tudomány.* Szeged. A szerző kiadása. 1922. 98 l.
3. *Árpád-kor.* A magyar állam, társadalom, művelődés legrégibb története 1301-ig. Pallas 1922. 349 l.
4. *A magyar művelődéstörténet újabb irodalmából.* Új Élet. Szeged. 1922. 9—13. sz.
5. *A legrégibb magyar nemzetségek.* Új Élet. Szeged. okt. 15.
6. *Lovagkor.* A magyar állam, társadalom, művelődés története 1301—1526-ig. Kézirat.
7. *Vegyes kis cikkek a Kath. Ébredésben,* 170 drb. 1922. július-1926. június. Sok névtelen.
8. *A ker. Magyarország oszlopai,* u. o. 1923 április 15, 22.
9. *A magyar apostolok,* u. o. aug. 15.
10. *Füladat becsüld meg,* u. o.

11. *A magyar Hiszekegy*: u. o. szept. 16, 23, 30, okt. 17.
12. *Keresztény politika*, u. o. okt. 21.
13. *Róbert Károly igazi neve*. Magy. Kultura 1923 jun. (P. Benedictus). Budapest.
14. *Magyar őstörténet és honfoglalás*. U. o. aug. (P. Szilveszter).
15. *Az egyházi vagyon és a bandériumok*. U. o. szept. 543—546. l.
16. *A sokgyermekű családok védelme*. Kézirat.
17. *A legnagyobb nemzeti érdek*. Kath. Ébredés 1924 márc. 30.
18. *Beszéljen a történelem!* U. o. április 15.
19. *A legszebb tudomány*. Második átdolgozott kiadás. Szeged. 1924. 100 l. A szerző kiadása.
20. *Integritás*. Kath. Ébredés 1924 június 8.
21. *Hogyan találtam meg a legszebb tudományt?* U. o. június 29.
22. *Apostolkodás, honvédelem*. U. o. július 6.
23. *Hiszek egy hazában*. U. o. aug. 10.
24. *Ki a magyar nemzet legnagyobb jótevője*. U. o. augusztus 20.
25. *«El Rómától!»* U. o. szept. 21.
26. *Politika és vallás*. U. o. nov. 9.
27. *Egyházi vagyon*. U. o. december 25.
28. *A gyermek Isten tulajdona és kincsletétje*. U. o. 1925 április 12.
29. *Nemzetét gyűlölő magyar*. U. o. május 24.
30. *Magyar vallás*. U. o. augusztus 30.
31. *Báró Eötvös József és a liberalizmus*. Kath. Ébredés 1925 okt. 11.
32. *Mit tudunk a magyarok eredetéről*. Az Est Hármaskönyvében 81—88. l. 1925 Karácsony.
33. *Bajtársi egyesületek a magyar lovagkorban*. Klebelsberg-Emlékkönyvben. 1925. 249—258. l.
34. *Képek a magy. lovagkorból*. Csengeri-Emlékkönyvben. 1926 134—149. l.
35. *Volt-e Magyarországon szabad-királyválasztás?* Tört. értekezés. Önálló kiadvány. Szeged, 2—15. l. 1926.
36. *Zur Herkunft der Siebenbürger Székler*. Ungarische Jahrbücher 1926. August. Berlin 335—7. l.

Fellner Frigyes l. t.

1. Az államkötvények valorizációjának kérdéséhez. (Pesti Napló 1925 december 25.)
2. Időszerű-e az áttérés az új valutarendszerre és milyen legyen az? (Pesti Napló 1925 május 6.)
3. Die Münzreform in Ungarn. (Bankwissenschaft. Zeitschrift für das Bankwesen. Heft 1. Jahrgang 3. 1926.)
4. Aus dem Ungarischen Wirtschaftsleben. (Zeitschrift für die gesamt Staatswissenschaft. 1. Heft 1926.)
5. A mezőgazdasági hitel problémái Magyarországon. (Pesti Napló 1926. április 7.)
6. Gegenwaertiger Stand der Besteuerung in Ungarn. (Mitteilungen der Steuerstelle des Reichsverbandes der Deutschen Industrie. Berlin Juni und Juli Heft 1926. No. 6 und No 7.)
7. Az adózás jelen állása Magyarországon. (Különlenyomat a Budapesti Szemle 1926. augusztusi számából.) Budapest, 1926.
8. Die Pengöwährung. (Neue Freie Presse, Wien, 1926. szeptember 19.)

Ferenczi Zoltán r. t.

1. Emlékbeszéd gr. Széchenyi István felett. Felolvasta a Petöfi-Társaság ünnepi ülésén. Megjelenendő a M. T. A. kiadásában.

2. Vörösmarty. Zalán futásáról. Felolvasta ugyanott.
3. Beszéd Apponyi Sándor gr.-ról 80-ik születésnapja alkalmával. Felolvasta a Bibliophil-Társaság ülésén. Megjelent az Apponyi Sándor-Emlékkönyvben 1926.
4. Jókai. Gr. Klebelsberg-emlékkönyv, 1926.
5. Deák Ferenc ismeretlen fölrata. Budapesti Szemle 1926.
6. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának megalapítása. Felolvasta az Akadémia ünnepi ülésén 1926 március 15-én. Akadémiai Értesítő 1926. XXXVIII.
7. Jelentés a gr. Teleki-pályázatról. Felolvasta ugyanakkor. Megjelent ugyanott.
8. Három beszéd az Akadémia nevében: Tóth József jubileumán, a Petőfi-emléktábla leleplezésén Sárszentlőrincen, ugyanez alkalommal Pencen. Akadémiai Értesítő 1926.
9. Deák Ferenc emlékezete. Felolvasta Nagykanizsán a Deák-ünnepélyen 1926. január 31. Kiadta Zala-vármegye.

Filarszky Nándor l. t.

1. Kapeller Kristóf (1835—1918) algagyűjtései a Quarnero-öbölben. (Annales Musei Nationalis Hungarici XVIII. k. 1920/1.)
2. Újabb adatok a *Chara crinita* Wallr. mindkét nemének magyarországi elterjedéséhez. Neuere Daten über die Verbreitung der *Chara crinita* Wallr. beiderlei Geschlechts in Ungarn. (Math. és Természettud. Értesítő XL. k.) Budapest, 1924.
3. Újabb adatok a *Chara crinita* Wallr. mindkét ivarának magyarországi elterjedéséhez. Additamenta nova ad distributionem *Charae crinitae* utriusque sexus in Hungaria cum diagnosibus formarum eius novarum. (Annales Nunci Nationalis Hungarici XXI. k.) Budapest, 1926.
4. A *Branchipus* élő *Characiumok*. Auf *Polylopoden* lebende *Characien*. (Archivum Balatonicum I.) Budapest, 1926.
5. Die Verbreitung der *Chara crinita* Wallr. beiderlei Geschlechts in Ungarn. (Math. und Naturw. Berichte aus Ungarn XXXIII.) Budapest, 1924.
6. *Algae: Chlorophyceae* in «A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei III. k. Adatok Albania flórájához. Additamenta ad floram Albaniae.» Budapest, 1926.
Sajtóra kész dolgozatok az Akadémiai Értesítő XXXIV. k. 397—408. füzetének 122. oldalán már említettekén kívül:
7. Chara-félék Szeged vidékén. Sajtó alatt.
8. A növényi test alaki tulajdonságai. (Átdolgozás).
9. A növények szaporodása. (Propagatio).

Finkey Ferenc l. t

1. Binding Károly emlékezete. Budapest, 1926. Magyar Tudományos Akadémia emlékbeszédek XIX. k. 9. szám.
2. Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban. Büntető perjogi tanulmány. (Sajtó alá készen.)
3. A hivatali titoksértés és a tiltott közlés fogalmához. Büntetőjog Tára 78. k. 1. szám.
4. A felelős szerkesztő sajtójogi felelősségrevonása. Büntetőjog Tára 78. kötet 5—6. szám.
5. A társatettség fogalmához. Büntetőjog Tára 78. kötet 7. szám.
6. Vélemény a pénzhamisítás nemzetközi üldözését tárgyaló javaslatról.

Földes Béla r. t.

1. Szakvélemény a népjóléti- és munkügyi minisztérium számára a munkanélküliség esetére való biztosítás tárgyában kidolgozott törvényjavaslatról. (Kéziratban.)
2. Az állami pénzügyek. (Handbuch für Arbeitswissenschaft. Halle a. S. 1926.)
3. Apponyi gazdaságpolitikai és társadalompolitikai felfogása. (Apponyi-Emlékkönyv 1926.)
4. A munkanélküliség 1925-ben. (Elnöki beszéd a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete közgyűlésén. Megjelent a Munkügyi Szemlében.)
5. A pályaválasztás gazdasági és társadalmi vonatkozásai. (Előadás az 1926. évi pályaválasztási kongresszuson.)
6. Többtermelési problémák. (Az Országos Többtermelési Liga 1926. évi közgyűlésén. Kézirat.)
7. Quelques réflexions sur la responsabilité de la Hongrie dans la guerre mondiale. (Revue de Hongrie, février, 1926.)
8. Felderítő munka a külföldön. (Pester Lloyd, március 10.)
9. Államgazdaság és nemzetgazdaság. (P. L. márc. 20.)
10. A világtörténelem egyik legmonumentálisabb hazugsága. (P. L. ápr. 27.)
11. Költségvetés és társadalmi politika. (P. L. máj. 6.)
12. Akik még mindig gyűlölködnek. (P. L. máj. 16.)
13. Végzetes izgalmak. (P. L. máj. 28.)
14. Apponyi nyolcvanadik születésnapja. (Neue Freie Presse máj. 30.)
15. Genfi tanácskozások. (P. L. jun. 18.)
16. Egy Apponyi-intézet a modern történelem számára. (P. L. jun. 23.)
17. Munkapolitikai problémák. (P. L. jun. 25.)
18. A sarajevoi tragédia. (P. L. jun. 29.)
19. Parlamentarizmus. (P. L. aug. 3.)
20. Anglia háborúba lépése és a belga semlegesség. (P. L. aug. 4.)
21. Visszapillantás és kilátás a francia kormány szanálási akciójára. (P. L. aug. 31.)
22. A gazdasági kultúra művei és értékei. (P. szept. 5.)
23. Olaszország elpártolása gróf Tisza István levelei szerint. (P. L. szept. 26.)
24. Amerika és a békeszerződések. (Kelet Népe 1926. aug.)
25. Országos Társadalompolitikai Értekezlet. (Pesti Napló okt. 17.)

Gaál Jenő r. t.

1. A magyarság nemzeti érzésben való egyesülése világszerte. Tanulmány; megjelent a gr. Apponyi Albert 80.-dik születésnapja alkalmából szerkesztett Emlékkönyvben és a Budapesti Szemle 1926. évi május havi füzetében.
2. Matlekovits Sándor rendes tag emlékezete. Megjelent az akadémiai emlékbeszédek során.
3. A társadalom feladatai a kivándorlás ügyével szemben. Megjelent mint a Kivándorlási Társulat V. füze.

Gyalókey Jenő l. t.

1. Nagyvárad vára. (Nagyvárad, 1899.)
2. Biharvármegye és az utolsó nemesinsurrectio. (Nagyvárad, 1902.)
3. Nagyvárad 1692-ben. (Biharvárm. rég. és tört. egylet 1903/9. évkönyve: 26. és k. l.)
4. Új adatok a régi Várad helyrajzához. (Biharvárad: I., 14. és k. l.)

5. Nagyváradi ostroma 1660-ban. (Hadtört. Közl., 1911. évf., 31. és k. l.)
6. A biharvármegyei felkelő nemesség haditörvénye 1809-ből. (U. o., 600. és k. l.)
7. Beatrix királynő sirja. (Arch. Értesítő: 1912. évf., 83. és k. l.)
8. Die kriegsgeschichtliche Rolle der Festung Nagyváradi im XVII. Jahrhundert. (Előadás a nagyváradi cs. és kir. tisztkaszinóban, 1912. II/24.)
9. Szent László székesegyháza. (Vetített képekkel kísért előadás a nagyváradi mérnök- és építészegyletben, 1912. III. 30.)
10. A nagyváradi királyszobrok. (Arch. Értesítő: 1912. évf., 265. és k. l.)
11. Jelentés a nagyváradi ásatásokról. (Biharvárad: I., 43. és k. l.)
12. Tüzérségünk fejlődése 1756-tól napjainkig. (Orszem: 1912. évf., 23., 24. sz.)
13. A segesvári ütközet 1849 jul. 31. (Erdélyi Múzeum: 1913. évf., 129. és k. l.)
14. Rákóczy László. (Hadtört. Közl., 1913. évf., 435. és k. l.)
15. Gróf Frimont János sirja. (U. o., 615. és k. l.)
16. Adatok az 1849. erdélyi hadjárat történetéhez. (Erdélyi Múzeum: 1914. évf., 349. és k. l.)
17. A szászfenesi ütközet, 1660 május 22. (Hadtört. Közl., 1914. évf., 34. és k. l.)
18. A perlaszi tábor megvétele, 1848 szept. 2. (Századok: 1915. évf., 274. és k. l.)
19. Adatok gróf Frimont János életrajzához. (Hadtört. Közl., 1915. évf., 213. és k. l.)
20. Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején, 1849 jun. 20. (Tört. Szemle: 1915. évf., 71. és k. l.)
21. A biharvármegyei insurgents sereg megalakulása 1800-ban. (Hadtört. Közl., 1915. évf., 527. és k. l.)
22. Görgey mint hadvezér. (Századok: 1916. évf., 444. és k. l.)
23. A nagyszebeni hadosztály felhomlása, 1849 jul. 12—20. (Hadtört. Közl., 1916. évf., 150. és k. l.)
24. A biharvármegyei insurgents sereg tisztkara 1805-ben. (U. o., 438. és k. l.)
25. Zólyomi Dávid. (Századok: 1917. évf., 137., 243. és k. l.)
26. Bem moldvaországi hadműveletei, 1849 jul. 22—25. (Tört. Szemle: 1918. évf., 237. és k. l.)
27. Gábor Áron. (Emlékbeszéd a debreceni «Székely Társaság» 1920 jul. 11. közgyűlésén.)
28. A debreceni ütközet évfordulóján. (Emlékbeszéd a debreceni honvédtemetőben, 1920 aug. 2.)
29. Zrínyi Miklós erkölcstana. (Előadás a debreceni Szt. Erzsébet nőegylet kultúrestélyén, 1921. II. 20.)
30. Zrínyi Miklós tanítása a vitézségről és a fegyelemről. (Magyar Katonai Közl., 1921. évf., 808. és k. l.)
31. Az oroszok hadműveleti tervai Erdély megszállására, 1849-ben. (Hadtörténelem: 1922. évf., 193. és k. l.)
32. Bem. (Magy. Kat. Közl., 1922. évf., 485. és k. l.)
33. Az első orosz megszállás Erdélyben, 1849 jan. 31.—márc. 28. (Századok: 1922. évf., 626. és k. l.)
34. A háromszéki hadjárat, 1849 jul. 16—24. (Hadtört. Közl. 1922/23. évf., 56. és k. l.)
35. Bem tábornokra vonatkozó külföldi iratok a Nemzeti Múzeum levéltárában. (Levéltári Közl., 1923. évf., 187. és k. l.)
36. Czifra János huszárhadnagy vitézkedése 1814—15-ben. (Hadtört. Közl., 1922/23. évf., 331. és k. l.)

37. Mecséry tábornok megsebesülése, 1805 okt. 20. (U. o., 467. és k. l.)
38. A magyar nemesinsurrectio reformtervei 1797—1809. (Századok: 1925. évf., 126. és k. l.)
39. Jellachich hadműveleti tervei 1849 május havában. (Hadtört. Közl., 1924. évf., 60. és k. l.)
40. Br. Puchner altábornagy jelentése az erdélyi állapotokról, 1848 nov. 1. (Levéltári Közl., 1923. évf., 334. és k. l.)
41. Báró Mecséry Dániel altábornagy önéletrajza. (Bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel. — Hadtört. Közl., 1924. évf., 132., 298. és k. l.)
42. A magyar nemesinsurrectio 1797-ben. (U. o., 160. és k. l.)
43. Magyar vezérkar terve 1848-ból. (U. o., 165. és k. l.)
44. Sabac vára 1787—88-ban. (U. o., 205. és k. l.)
45. Plan dzialań Bema w lecie 1849. (Bem hadműveleti tervei 1849 nyarán. — Bellona, XV. kötet, 10., 171. és k. l. Varsó, 1924.)
46. Kossuth mint hadtudományi író. (Magyar Kat. Közl., 1925. évf., 265. és k. l.)
47. Gál Sándor terve az erdélyi felkelésről, 1851 nov. 15. (Hadtört. Közl., 1925. évf., 179. és k. l.)
48. A borsodi nemesinsurrectio 1805-ben. (U. o., 177. és k. l.)
49. A 14. huszárezred a königgrätzi csatában. (U. o. 187. és k. l.)
50. A magyar nemesinsurrectio 1805-ben. (U. o., 254. és k. l.)
51. Lahner György tábornok jelentése a nagyváradai hadiszergyárról, 1849 jul. 25. (U. o., 367. és k. l.)
52. Dr. Márki Sándor. (Nekrolog. — U. o. 211. és k. l.)
53. Aulich tábornok jelentése a cinkotai ütközetről, 1849 ápr. 10. (U. o., 534. és k. l.)
54. A mohácsi csata, 1526 aug. 29. («Mohácsi Emlékkönyv». 193. és k. l.)
55. József főherceg, nádor, kiadatlan levele, 1805 dec. 17. (Tört. Szemle: 1926. 145. és k. l.)
56. Az új magyar kitüntetések és díszjelvények. (Turul: 1926. évf. 25. és k. l.)
57. Die Schlacht bei Mohács, 29. August 1526. (Gragger's Ung. Jahrbücher: 1926. évf., 228. és k. l.)
58. Földvár. (Hadtört. Közlemények: 1926. évf., 230. és k. l.)

Fordítások:

- Langer: Das öst. ung. Geschützmaterial. I., II. kötet és képes füzet. Budapest, 1913.
- Eimannsberger: Die öst. ung. Artillerie im Weltkrieg. (Magy. Kat. Közl., 1921. évf., 578., 718. és k. l.)
- Kissling: Der Feldzug in Siebenbürgen und Rumänien, 1916/17. (Hadtörténelem: 1922. évf., 127. és k. l.)

Szerkesztés:

1923 jan. 1. óta a «Hadtörténelmi Közlemények» szerkesztője.

Br. Harkányi Béla l. t.

- A Napfoltok mágneses polaritásának törvényeiről. (Stella: negyedévenként megjelenő folyóirat csillagászati ismeretek terjesztésére. I. évf. 1—2. sz. Budapest, 1926.)

Hegedüs Lóránt l. t.

I. Önállóan megjelent művek:

1. «A halhatatlanok útja.» Irodalmi tanulmányok. Budapest, 1926. Singer és Wolfner.

2. «Mikor a háború meghal.» Politikai regény 1870/71-ből. Budapest. Légrády Testvérek, 1926.

II. Hírlapokban megjelent politikai, pénzügyi és társadalmi tanulmányok:

1. A Pesti Hírlapban havonként két cikk vagy tanulmány. Összesen 1925/26-ban 150.
2. Az Új Időkben havonként egy irodalmi tanulmány.
3. Bécsi és berlini lapokban számos pénzügyi és vámpolitikai tanulmány.

Hekler Antal l. t.

1. Beiträge zu einer Aesthetik der antiken Porträtkunst, Kunstgeschichtliches Jahrbuch, Wien, 1926. (Sajtó alatt.)
2. Studien zur hellenistischen Plastik, Festschrift für W. Amelung. Berlin. (Sajtó alatt.)
3. P. Johansen: Phidias and the Parthenon sculptures, Kjobenhaven-London, 1925. Birálat: Deutsche Literaturzeitung. 1926 Sp. 1999—2003.
4. Geschichte der antiken Porträtkunst. (Előkészületben.)
5. Michelangelo. Budapest, 1926.
6. A szobrászati stílus problémái. Második, bővített kiadás. (Sajtó alatt.)
7. A görög szobrászat története. (Előkészületben.)
8. Adatok a pannoniai mitológiai domborművek kormeghatározásához. Az Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve II. (Sajtó alatt.)
9. Heroszok a levéltárban. Nemzeti Ujság 1926. jun. 28.
10. Magyar kulturpolitika. Nemzeti Ujság 1926. aug. 4.

Heller Farkas l. t.

1. *Der Streit um die neue Geldeinheit in Ungarn.* Mitteilungen des Verbandes österreichischer Banken und Bankiers. 1925. VII. Jhg. No. 6. 170—177. P.
2. *Die Währungsreform in Ungarn.* Bankwissenschaft. 1926. II. Jhg. 21. Heft. 888—898. P.
3. *Nationalökonomie. (Theorie und Geschichte.)* Ein Nachschlagebuch für Theorie und Praxis. Halberstadt, 1926. Mayer's Buchdruckerei. 193. P.
4. *Dr. Buday László emlékezete.* Az elhalt műgyetemi tanárok emlékére 1926 május 16-án tartott ünnepélyen előadott emlékbeszéd.
5. *Támadások a közgazdaságtan néhány alaptételére ellen.* Közgazdasági Szemle 1926. 50. é. 69. k. 5—6. sz. 253—266. P.
6. *Die Resultaten van het Herstellenwerk in Hongrije.* Economisch-Statistische Berichten. 1926. II. Jhg. No. 558. 798—800. P.

Holub József l. t.

1. Ünnepi beszéd a Nógrád-vármegyei Madách-Társaság által 1924 nov. 27-én rendezett Nagy Iván emlékünnepeken.
2. Megemlékezés Nagy Ivánról. Felolvasás a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságban.
3. A fiúsitásról. Klebelsberg-Emlékkönyv.
4. Könyvismertetések közé: Catalogue sommaire du Musée des Archives Nationales. Paris, 1922. (Levéltári Közlemény.)

Horváth Géza r. t.

1. Megemlékezés Duka Tivadar tiszteleti tagról. (Akadémiai Értesítő XXXVI. 1925.)
2. La distribution géographique des Hémiptères. (Verhandlungen des III. Internationalen Entomologen-Kongresszes. Zürich, 1925.)
3. Sur les Oxycarenus nuisibles aux Cotonniers, avec la description d'une espèce nouvelle. (Bulletin de la Société Entomologique de France. 1926.)
4. Zoological Results of the Swedish Expedition to Central Africa 1921. Aquatic and Semi-aquatic Hemiptera. (Arkiv för Zoologi. XVIII. No. 31. Stockholm, 1926.)
5. Les noms génériques de nos trois grandes Cigales indigènes. (Annales historico-naturales Musei Nationalis Hungarici. XXIII. 1926.)
6. Species Miridarum generis Myrmeopyges Fieb. (U. o. 1926.)
7. Szerkesztette a Magyar Nemzeti Múzeum természettudományi osztályai: «Annales historico-naturales Musei Nationalis Hungarici» cím alatt megjelenő folyóiratának XXIII. kötetét.

Horváth János l. t.

1. Vörösmarty. Jegyzetek Bánk bán sorsáról.
2. Bírálatok. (Valamennyi a Napkeletben.)

Hutýra Ferenc r. t.

1. *Beszámoló az 1924/25. tanévről.* A m. kir. Állatorvosi Főiskola kiadványai. 40. sz. Budapest, 1925.
2. *Aphthen és Aphthenseuche.* Stang és Wirth: Tierheilkunde und Tierzucht, I. k., 483. l. Wien, 1926.
3. *Über den veterinär-medizinischen Fachunterricht.* A kopenhágai állatorvosi és mezőgazdasági főiskola zárkőletételi ünnepélyén tartott előadás. Maanedsskrift for Dyrlaeger, 1926, 38. k., 337. l.

Hosvay Lajos r. t.

1. Százéves évfordulók országos ünneplése 1925-ben. Elnöki megnyitó beszéd. Elmondotta az Erzsébet Népakadémia Egyesület ünnepi közgyűlésén 1925 dec. 20-án.
2. A tudományos kémiai kutatás múltja, jelene és jövője hazánkban. Megjelent: A Természet-, Orvos-, Műszak és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszus Munkálatai, Budapest 1926 januárius 3—8 című kiadvány 55—95 sz. lapján.
3. Tudománymentő bizottság. Természettudományi Kongresszus. Elnöki megnyitó beszéd a Kir. Magy. Természettudományi Társulat Közgyűlésén, 1926 március 17. Megjelent a Természettudományi Közlöny 1926 áprilisi füzetében.

Iványi Béla l. t.

I. Önállóan megjelent művek:

1. Bártfa sz. kir. város levéltára 1319—1526. I. kötet, 1319—1501. XIII. és 528. lap, 1910.
2. A magyar tűzértség fejlődésének vázlata a XV. és XVI. században. 33 lap, 1916.
3. A márkusfalvi Máriássy család levéltára 1243—1803. (A «Közvélemények Szepes-vm. múltjából» IX. évfolyama). LV és 175. l. 1917.

4. A győri székes káptalan régi számadáskönyvei. 43. lap, 1918.
5. Pro Hungaria Superiore. Felsőmagyarorszáért. 93. lap, 1919.
6. Debrecen és a budai jog. 41. lap, 1924.
7. Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése. (Akad. szék-foglaló). 135 lap, 1926.
8. A vidéki egyetemek. (Röpirat). 11. lap, 1926.
9. Göncz szabadalmas mezőváros története. 202. lap, 1926.

II. Folyóiratokban megjelent dolgozatok.

1. Egy 1526 előtti ismeretlen kéziratot formuláskönyv. *Történelmi Tár* : 1904. évf. 481. l.; 1905. évf. 33. l. Kny. 1905. 63. lap.
2. Adalékok nemzetközi érintkezéseink történetéhez a Jagelló-korban. *Tört. Tár.* 1906. évf. 139., 198., és 301. l. Kny. 1906. 98. lap.
3. Oklevelek az 1514. évi pórlázadás történetéhez. *Tört. Tár.* 1904. évf. 218. lap.
4. Oklevelek Magyarország és az alsó-ausztriai Sanct-Pölten város összeköttetéseihez (1482—1552.) *Tört. Tár.* 1908. évf. 150. lap.
5. Eperjes sz. kir. város jegyzőkönyve (1424—1509.) *Tört. Tár.* 1909. évf. 118. és 161. lap.
6. Adatok a gyulafehérvári egyház és levéltár történetéhez (1663—1685.) *Tört. Tár.* 1909. évf. 159. l.
7. Eperjes város végrendeleti könyve (1474—1513). *Tört. Tár.* 1909. évf. 438. l. Kny. 14. l.
8. Egy 1457. évi ismeretlen békekötés. *Tört. Tár.* 1911. évf. 314. l.
9. Adatok Eperjes város középkori iskolaügyének történetéhez (1429—1526) *Tört. Tár.* 1911. évf. 67. lap.
10. Vázlatok Eperjes sz. kir. város középkori jogéletéből. *Századok*, 1909. évf. 218. és 281. l. Kny. 32. l.
11. Két középkori sóbánya statutum. *Századok* 1911. évf. 10., 98., 187. II. Kny. 47. lap.
12. A lipóti kirándulás középkori oklevélbizottságának jelentése. *Századok* 1909. évf. 842—909. l.
13. Egy adat a rokkantellátás történetéhez. *Századok* 1916. évf. 550. l. Ezenkívül számos könyvismertetés a *Századok* 1910., 1911., 1912., 1913., 1914., 1916., 1923-4, 1925. és 1926. évfolyamaiban.
14. A történelmi segédtudományok oktatása Erdélyben 1848. előtt. *Turul*, 1905. évf. 112. lap.
15. Eperjes sz. kir. város címerai és pecsétjei. *Turul*, 1911. évf. 16. lap. Kny. 18. lap.
16. Bihar és Bars-vármegyék vámhelyei a középkorban. *Magyar Gazdas. tört. Szemle* 1905. évf. 81—132. lap.
17. A tiszaluci vám bevételei és azok felhasználása 1516—1520-ig. *Magy. Gazdas. tört. Szemle* 1906. évf. 1—54. l. Ezenkívül számos apróbb közlemény a *Magyar Gazdas. Tört. Szemle* 1905—6. évfolyamaiban.
18. Vázlatok Trencsén város multjából. A Trencsénvármegyei Múzeum Egyesület Értesítője, 1914. 138—166. II.
19. Fogaras vidéke nemesinek összeírása 1637-ben. *Turul* 1914. évf. 88. l.
20. András brassai deák lefejeztetése Eperjesen 1515-ben. *Békefi-Emlékkönyv* 1913. 162. l.
21. Eperjes sz. kir. város iskolaügye a középkorban. Kny. a «Magyar Középiskola» 1911. évfolyamából, 16. lap.
22. Jogtörténeti vonatkozások Eperjes város középkori számadáskönyveiben. *Fejérvataky-Emlékkönyv* 1917. 243. l. Kny. 20. lap.
23. A történelmi segédtudományok oktatása Erdélyben 1848 előtt. Erdélyi Múzeum 1912. évf. 265. és 333. l.

24. Az írás és könyvek Eperjesen a XV—XVI. században. Magyar Könyvszemle 1911. évf. 132., 215. és 301. l.
25. Eperjes város tornyai, kapui és azoknak hadi felszerelése 1495 körül. *Hadtörténelmi közlemények*, 1910. évf. 253. l.
26. Eperjes városa és az 1526—28. évi hadjáratok. U. o. 1910. évf. 446. l.
27. Eperjes város középkori ágyúöntőháza és puskapormalma. U. o. 1913. évf. 113. és 264. ll.
28. Adatok Eperjes középkori ágyúöntőháza és puskapormalma történetéhez. U. o. 1914. évf. 311., 484. és 665. ll.
29. Br. Alvinczi tábornagy levelei gr. Teleki Józsefhez 1787—1793. U. o. 1922/23. évf. 472—492. ll.
30. A tűzérség története Magyarországon kezdetétől 1711-ig. U. o. 1926. évf. 1., 125., 259. ll.
31. Egy ismeretlen nyelvemlékünk. *Magyar nyelv*, 1905. évf. 213. l.
32. Néhány magyar följegyzés 1526 előttről. U. o. 1905. évf. 350. l.
33. Ingóságok jegyzéke a XVI. század elejéről. U. o. 1906. évf. 256. l.
34. Nyelvemlékek a gr. Teleki-család gyömrői levéltárában. U. o. 1913. évf. 442. l. Ezenfelül: Adatok nyelvünk történetéhez. Pótlékok az oklevél-szótárhoz, stb. címen számos kisebb közlemény a *Magy. Nyelv* 1905., 1906., 1907., 1910., 1912., 1914., 1915., 1917. évfolyamaiban.
35. Eperjes középkori festői. A Múzeum és Könyvtári Értesítő 1917. évf. és Kny. 1917., 30. lap.
36. Eperjes középkori kőfaragói és szobrászai. U. o. 1917 és 1918. évf. és Kny. 31. lap.
37. Eperjes város középkori építkezései és építészei. U. o. 1918. évf. 112. l. (befejezetlen).
38. Irodalomtörténeti közlemények a gr. Teleki család gyömrői levéltárából. Irodalomtört. Közlemények 1918. évf. 95. és 200. ll.
39. Lőcsei vonatkozású művelődés történeti adatok a középkorból. *Közlemények Szepes várm. múltjából*. I. évf. 65., II. évf. 20. l.
40. Lőcse városának lakói és azoknak vagyonossága 1542-ben. U. o. I. 158.; 224. l.
41. Lőcsei levelek 1527—1528 ból. U. o. II. évf. 129. l.
42. Lőcse küzdelme a Zápolyai pártiakkal 1532-ben. U. o. III. k. 29. l.
43. A csépfánfalvi Thöke-család a XV—XVIII. században. U. o. III. évf. 103. l.
44. A lőcsei «Krisztus Teste» testvérület jegyzőkönyve: 1432—1584. U. o. 129., 193. ll.
45. Szepes-várm. nemességének összeírása a Rákóczi-szabadságharc után. U. o. III. évf. 174. l.
46. Könyvek és képek a Szepességen a XVI—XVIII. században. U. o. IV. k. 69. l.
47. Eperjes és Lőcse érintkezései a középkorban. U. o. V. évf. 1. l.
48. A 13 szepesi város állapota 1773-ban. U. o. V. évf. 57. l.
49. Késmárk város lakói és azoknak vagyoni viszonyai 1542-ben. U. o. VIII. évf. 68. l.
50. A grádeczi Horváth-Stansith-család történetéhez. U. o. X. évf. 102. l.
51. Képirás. Ágyunevek. *Történelmi Közlemények Abauj Torna vm. és Kassa múltjából*. 1920. évf. 289. l.
52. Feja Dávid könyvtára. U. o. 1912. évf. 104. l.
53. Regisztratura könyvek Magyarországon a középkorban. Klebelsberg-Emlékkönyv. 1925. 295. l.
54. A Korponay-család levéltára. *Levéltári Közlemények*. 1924. évfolyam, 127. lap.
55. A debreceni ref. kollegium anyakönyvtárának oklevelei. U. o. 1926. évf. 225. l.

Kaán Károly I. t.

1. *Le culture forestière en Hongrie.* A római «Institut International D'agriculture» kiadványában megjelent: Actes du premier congrès international de sylviculture című munka Magyarországról szóló része.
2. *A fák is élnek.* Budapesti Hírlap 1926. ápr. 11.
3. *A római nemzetközi erdőgazdasági kongresszus után.* Budapesti Hírlap máj. 16.
4. *A Szent-Gellért hegy.* Budapesti Hírlap máj. 23.
5. *A temetőkultusz.* Budapesti Hírlap jún. 6.
6. *Temető és kegyelet.* Budapesti Hírlap jún. 13.
7. *Természeti és műalkotások a temetőben.* Budapesti Hírlap jún. 26.
8. *Fasorok I.* Budapesti Hírlap aug. 15.
9. *Fasorok II.* Budapesti Hírlap aug. 18.
10. *Nemzeti feladat.* Budapesti Hírlap aug. 26.
11. *A mi nagy veszedelmünk.* Budapesti Hírlap. szept. 8. és ugyanaz németül: *Ungarns grosse Gefahr.* Pester Lloyd szept. 8.
12. *A fasorok, parkok és erdők a közegészségügy szolgálatában.* Felolv.: Az orsz. közegészségügyi és társadalompolitikai kongresszuson okt. 29-én.

Kék Lajos I. t.

1. *Trianon és a magyar sajtó.* Újságírók Almanachja. 1925.
2. *A magyar szépliteratúra virágos kertje.* Magyar Bibliofil Szemle, 1925. 3. sz.
3. *A Nemzeti Színház sugókönyvei.* (U. o. 4. sz.)
4. *Ravasz László könyvtára.* (U. o.)
5. *Kner Erzsébet: Könyrkötő-mesterség.* (U. o.)
6. *Schöpfung Aladár: Írók, könyvek, emlékek.* (Irodalomtörténeti Közl. 1925.)
7. *Farkas Antal: Kisértetek.* (Prot. Szemle, 1925. 10. sz.)
8. *Gyulai Pálhoz írt levelek.* (Napkelet, 1926. 3. sz.)
9. *Gárdonyi Géza.* (Irodalomtörténeti Füzetek. 7. 1926.)
10. *Tóth József.* (Színészek Lapja, 1926. 5—7. sz.)
11. *Gyenes László.* (Orsz. M. Kir. Színműv. Akad. 1923—6. évi Ért.)
12. *Az erdélyi magyarság szellemi élete.* (Bpesti Szemle, 1926. 201. k.)
13. *Erdélyi elbeszélők.* (Prot. Szemle, 1926. 1. sz.)
14. *Erdélyi elbeszélők.* (Bpesti Szemle, 1926. 201. k.)
15. *Kozma Andor: Honfoglalás.* (Prot. Szemle. 1926. 2. sz.)
16. *Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk.* (Napkelet, 1926. 3. 7—8. sz.)
17. *Móricz Zsigmond újabb munkái.* (Bpesti Szemle, 1926. 202. k.)
18. *Szabolcska László: Gárdonyi Géza.* (Prot. Szemle, 1926. 4. sz.)
19. *Képek a magyar diákeletről.* (Bpesti Szemle, 1926. 202. k.)
20. *Pasztortűz-könyvtár.* (Prot. Szemle, 1926. 5. sz.)
21. *Az Ady-irodalom újabb termékei.* (Bpesti Szemle, 1926. 202. k.)
22. *Gyóni Géza: Verseik.* (Napkelet, 1926. 7—8. sz.)
23. *Három új Gárdonyi-kötet.* (A kapitány. Vallomás. Zivatar pékéknél.) (Prot. Szemle. 1926. 7. sz.)
24. *Történelmi rege a honfoglalásról.* (Bpesti Szemle, 1926. 204. k.)
25. *Az Ormánság naturalistája.* (U. o.)

Konek Frigyes I. t.

1. «Hazai nyersanyagokból termelhető, benzín pótlására használható motor-olajok». Mathem. és Természettud. Értes. 1925. 9.

2. K. Fr. és Straub Lajos: «Kokainhez hasonló érzéstelenítő hatású glykolsavszármazékok szintézise». Mat. és Természettud. Értes. 1925 (41. kötet) 14.
3. K. Fr. és Loezka Alajos: «Előadási kísérlet a fény kémiai hatásának demonstrálására». Mat. és Természettud. Értes. 1925. 253.
4. «A világitás» A kultuszminiszterium által kiadott népnevelési könyvtár számára. Illusztrálva. Sajtó alatt.
5. «A fűtés». Ugyanott. Illusztrálva. Sajtó alatt.

Kornis Gyula I. t.

1. Humanistische Studien und Weltanschauung Soome-Ugri II. Hariduskongress Tallinas. 1924.
2. A magyar filozófia fejlődése és az Akadémia. Budapesti Szemle. 1926. 201., köt. 358—404. I. (Különlenyomat is).
3. A magyar kultúrpolitika száz évvel ezelőtt. Budapesti Szemle. 1926. 203. köt. 66—102. I.
4. Nők az egyetemen. Budapest. 1925. 48. I.
5. Realisztikus törekvések a reformkorszak iskolapolitikájában. Gr. Klebelsberg Kunó-Emlékkönyv. 1925. 557—573. I.
6. Társaságunk feladatai és a pedagógiai pacifizmus. Magyar Paedagogia. 1925. 1—11. I.
7. Az első magyar egyetemes tanügyi kongresszus (1848). Magyar Paedagogia. 1926. 65—81. I.
8. A középiskola jelentősége. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közlöny. 1926. 297—300. I.
9. A fiatal Széchenyi. Napkelet. 1925. (Különlenyomat 12. I.).
10. Mi a középosztály? Napkelet. 1926. (Különlenyomat 7. I.).
11. A pszichológia és logika elemei. 7-ik kiadás. 1926. 190. I.
12. Könyvismertetések az Athenaeum c. folyóiratban (szerk. Kornis Gyula).

Kováts Ferenc I. t. (1898—1925.)

1. Pozsony szab. kir. város szegényügye. Szegényeink házi segélyezése az 1897 év végén. Statisztikai kísérlet (magyarul és németül, *Kumlík Tóddorral* együtt). Pozsony 1898.
2. Die Uranfänge der Wirtschaft. Ein Beitrag zur Psychologie der Gesellschaft. Vortrag. (Zeitschrift für pädagog. Psychologie 1899.)
3. Városi adózás a középkorban Pozsony sz. kir. város levéltárának anyaga nyomán. Pozsony 1900.
4. Pénzürtékviszonyok Pozsonyban 1435—60 közt. (Magy. Gazdaságtört. Szemle 1900. — V. ö. még ugyanott 1901: Zsigmond király quaringjai és «Groschen bemyscher muncze polnischer zal»).
5. Adalékok a dunai hajózás és a dunai vámok történetéhez az Anjouk korában. Budapest 1901. (K. ny. a magy. Gazdaságtört. Szemléből.)
6. A középkori magyar pénztörténet vázlata. Budapest 1901. (A közgazdasági lexikon «Pénztörténet» cikkének bővített különnyomata).
7. Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincad-könyv alapján. Történetstatisztikai tanulmány. Budapest 1902.
8. Pozsony város háztartása a középkorban I. (Magy. Gazdaságtört. Szemle 1902).
9. Über die Nachmünzung der Wiener Denare (Pfenninge) in Pozsony um die Mitte des 15. Jahrhunderts. (Wiener Numismatische Zeitschrift 1902.)
10. Magyar kereskedők a XV. században. (Budapesti Hirlap 1902.)

11. Übersicht über die wirtschaftsgeschichtliche Literatur Ungarns. (Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 1903.)
12. A városba tömörülés jelensége Magyarországon. (Közg. Szemle 1905.)
13. Magyar és osztrák arany I. Ferdinánd alatt. (Magy. Gazdtört. Szemle 1906.)
14. Vizsgálódások Magyarország népmozgalmáról a legújabb időkben. (Közg. Szemle 1909.)
15. A magyar népesség foglalkozása a főbb demografiai adatokkal egybevetve az 1900. évi népszámlálás alapján. (Pozsonyi jogakad. évkve.) Pozsony 1909.
16. Tanulmányok a magyar középkori pénzverés köréből. I. A Boldogasszonyos aranyforintok érmészeti fejlődése. II. Az aranyforintok köriratai. (Numizmatikai Közöny 1909 és 1910.)
17. Gróf Széchenyi István emlékezete. (Pozsonyi jogakad. évkve.) Pozsony 1910.
18. Handelsverbindungen zwischen Köln und Pressburg (Pozsony) im Spätmittelalter. (Mitteilungen aus dem Stadtarchive von Köln 1914.)
19. A pozsonyi városgazdaság a középkor végén. Pozsony 1918.
20. Pressburger Grundbuchführung und Liegenschaftsrecht im Spätmittelalter. Weimer. (Zeitschrift d. Savigny-Stiftung XXXIX—XL.)
21. Beethoven. Zur hundertfünfzigsten Wiederkehr seines Geburtstages. (Heimat, Pozsony 1920.)
22. Die Riednamen des Pressburger Weingebirges. (Heimat, Pozsony 1921.)
23. Forint és krajcár. (Az Érem 1922.)
24. A magyar arany világtörténelmi jelentősége és kereskedelmi összeköttetések a Nyugattal a középkorban. (Történelmi Szemle 1922.)
25. A kapitalizmus mint gazdaságtörténeli korszak. (Társadalomtud. 1925.)
26. A pozsonyi zsidókönyvtöredék 1498—1503. (Gróf Klebelsberg Kunó-Emlékkönyv 1925.)

Ezenkívül több kisebb közlése jelent meg a Magy. Gazdaságtörténelmi Szemlében, u. m.: Vajnor úrbére az 1427/30. évből (1900), — a vajnori hegyközség rendtartása 1460/70-ből (1901), — szőlőföldeknek borban megállapított vé elára a középkorban (1901). Pozsonyi vagyonos özvegyasszony hagyatékáról, 1506. évi április 1—3. közt felvett jegyzőkönyv (1902). Égetett mész szállítási költségei a Dunán Hainburgtól Pozsonyig 1440. évben (1902). Városi behozatali vám Pozsonyban 1559. évben (1903). Velencei dukátus árfolyama Pozsonyban 1443—1445. (1904).

Bírálta és ismertette a következő munkákat:

Jickeli. Handel d. Siebenbürger Sachsen (Századok 1916).
Heller W. Volkswirtschaftl. Wörterbuch (Közgazd. Szemle 1926.)
Kowalewsky. Ökonóm. Entwicklung Europas (Közgazd. Szemle 1903.)
Milhoffer. Magyarország közigazgatása (M. Gazdtört. Szemle 1903.)
Schaube. Handelsgesch. d. romanischen Völker (Kritische Bl. 1907.)
Sombart. D. Mod. Kapitalismus (Pester Lloyd 1903 febr. 26).
Speck. Handelsgesch. d. Altertums. (Kritische Bl. 1906.)
Strieder. Zur Genesis des mod. Kapitalismus. (M. Gazdtört. Szemle 1904.)
Thallóczy. Mantovai követjárás (M. Gazdt. sz. 1905), stb.

Kozma Andor t. t.

1. *Turán.* A M. Tud. Akadémia kiadása 1922. 247. l.
2. *Goethe: Faust.* Tragedia. Fordította *Kozma Andor.* Első rész. Budapest, 1924. Pantheon R. T. kiadása. 158. l. A tragedia második része u. o. 231. l.

3. *Magyar Szimfóniák*. Második kiadás 1924. 172. l.
4. *Gróf Zichy Géza t. t. emlékezete*. Akadémiai Emlékbeszédek XIX. k. l. sz.
5. *Honfoglalás*. Történelmi regé. 1925. Pantheon R. T. kiadása.
6. *Turán*. (1926. Második kiadás).

Madzsar Imre l. t.

1. A budai jezsuita akadémia története. Magyar Paedagogia 1926.
2. A közoktatás ügye fővárosunk területén a török uralom alatt. U. o. 1926.

Dr. Mágocsy-Dietz Sándor r. t.

1. A virágok festése. Kertészeti Lapok XXIX. évf. 3. sz. Budapest, 1925 márc. 1. 209 l.
2. Dr. Molisch Hans: Növényélettant mint a kertészet elmélete. Ford. Dr. Varga F. Átnézte Dr. Mágocsy-Dietz Sándor. Budapest, 1926.
3. Hazsinszky Frigyes hagyatékából. III. közl. Újabb adatok Magyarhon és társországai szabályos Discomycetjeinek ismeretéhez. Bot. Közl. XXIII. k. 1926. 60—63 l.
4. A fűzfamag csírázókéességének tartama (Szerednyei). Kertészeti Lapok XXX. évf. 1926. 149 l.
5. A növénytan multja, jelene és jövője hazánkban. — A természet-, orvos-, műszaki és mezőgazdasági orsz. kongresszus munkálatai. Budapest, 1926. 188—191. l.
6. A budapesti egyetemi növénykert. A magyar gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője. 1926. II. évf. 204—209. l.

Magyary Géza r. t.

1. Az állandó nemzetközi bíróság. A pozsonyi emlékkönyv. Kiadta a Magyar Külügyi Társaság.
2. Bulletin de la jurisprudence hongroise. (A magyar bírói gyakorlat nemzetközi vonatkozásainak ismertetése.) Journal du droit international 1926. évfolyamában.
3. A kisebbségi peres eljárás reformja. Előadás francia nyelven az International Law Association 1926. évi bécsi konferenciáján. Megjelenik az egyesület évkönyvében.
4. Bulletin de la jurisprudence hongroise. (Újabb ismertetése a magyar bírói gyakorlat nemzetközi vonatkozásainak.) Journal du droit international legközelebbi füzetében. Sajtó alatt.
5. A szellemi munkások jogi helyzete munkaadójuk csődje esetében. Véleményes jelentés francia nyelven az Institut de coopération intellectuelle számára. Kéziratban.

Mahler Ede l. t.

1. *Az asztronómia művelése az ókori egyiptomiaknál*. («Stella» csillagászati egyesület almanachja 1926-ra.)
2. *Tutankhámon és kora*. (Emlékkönyv dr. gróf Klebelsberg Kunó negyedszázados politikai működésének emlékére.)
3. *Egyptian Antiquities in the Hungarian National Museum of Budapest*. (Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie orientale du Caire. T. XXVII.)
4. *Über Religion und Totenkult der alten Aegypter*. («Völkerkunde». Beiträge zur Erkenntnis von Mensch u. Kultur. 1926.)
5. *Biblisch-chronologische Fragen*. (Paul Haupt, Anniversary Volume. Leipzig, 1926.)

6. *Vergleichungs-Tabellen der mohammedanischen und christlichen Zeitrechnung.* (Zweite Auflage. Im Auftrage der Deutschen Morgenländ. Gesellschaft neu redigirt sowie mit einem Anhang: «Das türkische Sonnenjahr» erweitert und auf deren Kosten herausgegeben. Leipzig, 1926.)

Marek József l. t.

1. *A M. Tud. Akadémia és az orvostudományok fejlődése az utolsó száz év alatt.* Centenárius előadás. (Bemutatta a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályának 1926 január 18-án tartott ülésében.) A M. Tud. Akadémia kiadása.
2. *A M. Tud. Akadémia befolyása az orvosi tudományok fejlődésére az utolsó 100 év alatt.* Állatorvosi Lapok 1926. évf. 4. és 5. sz.
3. *Adams-Stokes-féle betegség két esete lóban.* Állatorvosi Lapok 1926. évf. 13. sz. (Mócsy János dr.-ral együtt.)
4. *Zwei Fälle von Adams-Stokesscher Krankheit infolge von Herdissoziation beim Pferd.* Prager Archiv für Tiermedizin und vergleichende Pathologie. 1926. A. 43. oldal. Mócsy János dr.-ral együtt.) Szerkesztőségi tagja az *Archiv für wissenschaftliche und praktische Tierheilkunde*, a *Deutsche Tierärztliche Wochenschrift*, a *Berliner Tierärztliche Wochenschrift* és a *Prager Archiv für Tiermedizin und vergleichende Pathologie* c. folyóiratnak; munkatársa az *Állatorvosi Lapoknak* és a Révai Nagy Lexikonjának, állandó referense a *Deutsche Tierärztliche Wochenschrift*, a *Revue Générale de Médecine Vétérinaire* és a *Prager Archiv für Tiermedizin und vergleichende Pathologie* c. folyóiratnak.

Moór Gyula l. t.

1910.

1. A közgazdaságtan módszere és a közgazdasági törvény. (Közgazdasági Szemle.)

1911.

2. A jog fogalma és az anarchizmus problémája Stammler jogfilozófájában. (Athenaeum.)
3. Stammler «Helyes jogról szóló tana». (Magyar Jogászegyleti Értekezések. III. k. 25. füzet.)

1912.

4. A társadalom fogalmáról. (Magyar Társadalomtudományi Szemle.)

1914.

5. Die Reform des ungarischen Schwurgerichtes. (Rechtsgang II. k. 2 füzet.)

1921.

6. Somló Bódog. (Társadalomtudomány.)
7. Réz Mihály. (Társadalomtudomány.)
8. A bolsevizmus elméleti alapjai. (Társadalomtudomány.)

1922.

9. Recht, Macht, Moral. (Szeged.)
10. A társadalomtudomány és a tételes jogtudomány határkérdéseiről. (Társadalomtudomány.)

1923.

11. Bevezetés a jogfilozófiába. (Budapest.)
12. Az Ember Tragédiája jogbölcseleti megvilágításban. (Napkelet.)
13. Eine Rechtsphilosophie des Kritischen Relativismus (Archiv für Rechts-u. Wirtschaftsphilosophie.)

1924.

14. A jogi normák változásának problémája. (Athenaeum.)
15. A történelmi realizmus rendszere. (Athenaeum.)
16. A jogerő problémája és a jogrendszer lépcsőzetes tagozódásának teóriája. (Magyar Jogi Szemle.)
17. A nemzetközi alkotmány, a nemzetközi jog és az állami szuverenitás problémája. (Magyar Jogi Szemle.)
18. Kant hatása a jogtudományra. (Jogállam.)

1925.

19. A szocializmusról. (Berzeviczy-Emlékkönyv, Pécs.)
20. A történettudomány s a társadalom-, állam- és jogtudomány viszonyáról. (Klebensberg-Emlékkönyv, Budapest.)

1926.

21. Dékány I. A történettudomány módszertana. (Ismeretész. Athenaeum.)
22. A jogi személyek elméletéről. (Akadémiai székfoglaló.)
23. Sajtó alá rendezett és bevezetéssel ellátta Somló Bódog: «Gedanken zu einer Ersten Philosophie» c. posthumus munkáját. (Berlin Walter de Gruyter.)

Némethy Géza r. t.

1. Üdvözlő beszédek a M. T. Akadémia I. osztályában tartott székfoglalók alkalmából. (Akadémiai Értesítő, 1925. évi foly. 223. l.)
2. Elnöki megnyitó beszéd a Budapesti Philológiai Társaság ötvenedik közgyűlésén. (Egyetemes Philológiai Közlöny, 1915. évi foly. 145. l.)
3. Hatvan év. Köllemény. (Budapesti Szemle, 1925. évi foly. 162. k. 302. l.)
4. Zárószavak a Budapesti Philológiai Társaságnak 1925. nov. 25-én tartott ünnepi ülésén. (Egyetemes Philológiai Közlöny 1926. évi foly. 84. l.)
5. Üdvözlő beszédek a M. T. Akadémia I. osztályában tartott székfoglalók alkalmából. (Akadémiai Értesítő, 1926. évi foly. 194. l.)

Oltay Károly l. t.

1. A Budapesten és környékén végzett nehézség-gyorsulási mérések. Megjelent a *Math. és Fizikai Lapok* 1925. évi 32. évfolyamának január-májusi számában.
2. A drótnélküli telegrafálás jelentősége, időmegállapítások (óraösszehasonlítások) szempontjából. Megjelent a «Stella-almanach» 1926. évi kötetében.
3. A fotogrammetria alapelvei és műszerei. Megjelent a *Geodéziai Közlöny* 1925. évi 6–10 és 1926. évi 1–2., 4–6. számában.
4. A Bencze-Wolf féle fonalas planiméterrel végzett pontossági mérések eredményei. Megjelent a *Geodéziai Közlöny* 1925. évi 4–6. számában.
5. A drótnélküli továbbított időjelekről. Megjelent a *Geodéziai Közlöny* 1926. évi 4–6. számában.

6. *A felsőrendű szögmérések egy újabb módszere: a Wild-féle szektor-módszer.* Megjelent a *Geodéziai Közlöny* 1926. évi 7—9. számában.
7. Szerkesztette a *Geodéziai Közlöny* című tudományos havi folyóiratot.

Petrovics Elek l. t.

Önállóan.

1. A modern szoborgyűjtemény. Budapest, 1926. (Az O. M. Szépművészeti Múzeum kiad.)

Cikkek:

1. Neuerwerbungen des Museums der bildenden Künste. Belvedere, Wien. 1925, N° 35.
2. Der hundertjährige Romantizismus. Pester Lloyd. 1925 okt. 21.
3. Einige Worte über die ungarische Kunst. Deutsche Illustrierte Rundschau, 1926. N° 5—6.
4. A Szépművészeti Múzeum modern magyar szobrai. Magyar Művészet, 1926. 5. sz.

Pintér Jenő l. t.

1. A magyar középiskolák igazgatásának kézikönyve. A középiskolákra vonatkozó törvények, rendeletek, szolgálati szabályzatok és ügykezelési utasítások magyarírtatos gyűjteménye. Budapest, 1926. 496 lap. A szerző kiadása.
2. Stilisztika. Szerkesztette: Zlinszky Aladár. Átdolgozta: Pintér Jenő. Második kiadás. Budapest, 1926. 228 lap. Franklin-kiadás.
3. Retorika. Szerkesztette: Riedl Frigyes. Átdolgozta: Pintér Jenő. Nyolcadik kiadás. Budapest, 1926. 224 lap. Lampel-kiadás.
4. Poétika. Szerkesztette: Riedl Frigyes. Átdolgozta: Pintér Jenő. Hatodik kiadás. Budapest, 1925. 304 lap. Lampel-kiadás.
5. Pintér Jenő magyar irodalomtörténete a művelt közönség számára. Második kiadás. Budapest, 1926. 364 lap. Franklin-kiadás.
6. Hazádnak rendületlenül. Szaválásra alkalmas költemények napjaink hazafias költészetének terméséből a magyar ifjúság számára. Közrebocsátják: Pintér Jenő és Sajó Sándor. Harmadik kiadás. Bpest, 1926.
7. Hadtörténelmi problémák. Emlékkönyv gróf Klebelsberg Kunó negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére. Budapest, 1925.
8. Maurycy Jókai. Cikk a Przegląd Współczesny krakkói tudományos folyóirat 1925. évfolyamában. Dívéky Adorján lengyel fordításában.
9. Erdélyi irodalom. A Budapesti Hírlap és a Pásztortűz erdélyi folyóirat 1926. évfolyamában.
10. Rákóczi a magyar költők lantján. Előadás a Petőfi-Társaság 1926. évi közgyűlésén.
11. Szerkesztésében jelenik meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, melybe számos cikket és bírálatot írt.
12. Több kisebb cikk, előszó, bírálat, szerkesztés, alkalmi beszéd.

Pivány Jenő k. t.

1. The First Hungarian in America. (Tyrker of Vinland.) «Hungary» Budapest, November 1, 1905.
2. Amerika és Magyarország Követei 1849-ben és a Hülsemann-Levél Története. Budapesti Szemle, Budapest, 1907 június.
3. Kossuth és Amerika. (Kossuth Lajos Amerikába érkezésének 56-ik évfordulója alkalmából.) Kiadta az Amerikai Magyar Szövetség. Cleveland, 1907, 8-vo, pp. 16.

4. Webster and Kossuth. Bulletin of the Hungarian American Federation, Cleveland, October 1908. Reprinted in pamphlet form Philadelphia, 1909, 8-vo, pp. 24.
5. Magyar volt-e a Heimskringla Tyrker-je? Századok, Budapest, 1909 szeptember.
6. Kossuth és az Amerikai Iskolás Gyermekek. Család és Iskola. Kolozsvár, 1910. évi 13., 14. és 15. számai. — Külön füzetben. Kolozsvár, 1910, 12-mo, pp. 18.
7. Mann Dudley Ambrus Küldetése. Századok, Budapest, 1910 május.
8. Damburghy Követ Úr. (Batthyány Kázmér egy ismeretlen levelével.) Századok. Budapest, 1910. június.
9. Mann Dudley Ambrus Jelentései Clayton Külügyministerhez. Századok. Budapest, 1910 szeptember és október.
10. Zágonyi, a Springfieldi Hős. Budapesti Hírlap. 1910 augusztus 30. — Külön füzetben Youngstown. Ohio, 1910, 8-vo, pp. 8.
11. Sturgesné Visszaemlékezései. (Adalékok Kossuth amerikai útjához. Budapesti Hírlap. 1911 május 7.
12. Sixty Yars Ago — Hatvan Év Előtt. (Felolvasás angol és magyar nyelven Kossuth Amerikába érkezésének 60-ik évfordulóján.) First Hungarian Association for Self-Culture. Philadelphia, 1911, 8-vo, pp. 18.
13. Magyarok Amerikában 1000-1800. \$100 pályadíjjal jutalmazott mű. Amerikai Magyar Népszava. New-York, 1912 május 11.
14. Adatok Macarius Józsefről. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. Budapest, 1913 február 16.
15. Stahel Gyula Altábornagy, 1825-1912. (Életrajzi vázlat.) Budapesti Hírlap. 1913 április 27.
16. Hungarians in the American Civil War. «Dongó». Cleveland, 1913, 12-mo, pp. 61.
17. Az Amerikai Egyesült Államok Bevándorlási Politikája. Magyar Társadalomtudományi Szemle Budapest, 1914 március.
18. Sólyom C. Lajos Emléke, 1836-1913. Budapesti Hírlap. 1914 április 8.
19. A New Buda-i Magyar Colonia. Történeti Szemle. Budapest, 1914, 3-ik füzet.
20. Magyarok Viselt Dolgai Amerikában. Nyugat. Budapest, 1915 január 1.
21. The Hungarians in Transsylvania. The Evening Post. New-York, January 23, 1915.
22. The Case of Hungary in the Light of Statements of British and American Statesmen and Authors. Hungarian Territorial Integrity League. Budapest, 1919, 12-mo, pp. 36.
23. Some Facts about the Proposed Dismemberment of Hungary. Hungarian American Federation. Cleveland, 1919, 8-vo, pp. 24.
24. Wilson's Forerunner. Leaflet, published by the Hungarian American Federation. Cleveland, 1919.
25. The Protection of Racial and Religious Minorities, Leaflet published by the Hungarian American Federation. Cleveland, 1919.
26. Rumania in Hungary. (Her Conduct during the War — Her Conduct during the «Armistice» — Her Territorial Claims.) Hungarian American Federation. Cleveland, 1919, 8-vo, pp. 16.
27. The Case of Hungary. A Brief submitted to the Committee on Foreign Relations of the Senate of the United States by the Hungarian American Federation. Cleveland, Sept. 2, 1919, 8-vo, pp. 48.
28. Hungarian Immigration. Dubuque College and Seminary, Dubuque, Iowa, 1919, 8-vo, pp. 12.

29. Palmerston és a Magyar Forradalom. Új Magyar Szemle. Budapest, 1920 szeptember.
30. Az Amerikai Magyarságról. Új Magyar Szemle. Budapest, 1921 január.
31. Az Amerikai Magyarság Irredentista Mozgalmai. Erdélyi Hírek. Budapest, 1921 augusztus 14.
32. Magyarok az Amerikai Forradalomban. Az Amerikai Magyar Nép-szava 1925 évi Naptára. New-York. — Külön füzet, New-York, 1924, 12-mo, pp. 36.
33. Magyar-amerikai történelmi kapcsolatok. Székfoglaló a M. Tud. Akadémia 1926 okt. 4-iki összes ülésén.

Pogány Béla l. t.

1. *A M. Tud. Akadémia hatása a fizikai tudományok fejlődésére az utolsó száz év alatt.* Centenárius előadás a M. Tud. Akadémia III. Osztályának 1926 február 15.-én tartott ülésén. Megjelent az Akadémiai Értesítőben 1926.
2. *Über die Wiederholung des Harress-Sagnac'schen Versuches.* (Vorläufige Mitteilung.) Annalen der Physik, Bd. 80. 1926. 217. l.
3. *A Harres-Sagnac-féle kísérlet megismétléséről.* Matematikai és Természettudományi Értesítő, 1926.
4. *A Harres-Sagnac-féle kísérlet megismétlése.* Természettudományi Közlöny, LVIII. köt. 1926. Jan-jún. (1—2.) Pótfüzet.
5. *A relativitás-elmélet kísérleti alapjairól.* Matematikai és Fizikai Lapok 33. köt. 1926. Jan-jún. füzet.
6. *Az elektromágneses tér.* Kb. 30 íves könyv. Kiadja az Athenaeum. (Sajtó alatt.)
7. *Über die Wiederholung des Arress-Sagnac'schen Versuches.* Die Naturwissenschaft, 1926.

Ravasz László t. t.

1. *Lévay József.* Ünnepi beszéd születése 100. évfordulóján. Akadémiai Értesítő 1925. december 432. füzetében, XXXVI. k. 317—325 old.
2. *Ünnepnapok.* Budapest, 1925. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai R.-T. 82 old.
3. *Hazafelé...* Elmélkedések és imádságok nők számára. Budapest, 1925. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása 320 old.
4. *Haldokló műalkotás.* Milanói emlék. Protestáns Szemle 1926. május. 283—288 l.
5. *Erdélyi lélek.* Különlenyomat a Nagyenyedi Albumból. Budapest, 1926. «Pátria» irodalmi vállalat és nyomdai R.-T. 24 old.

Reiner János l. t.

1. A felsőházi javaslat. (Magyarság 1925. máj. 7.)
2. A nemzetgyűlés átalakulása képviselőházzá. (Magyarság 1925. júl. 5.)
3. A Magyar Tudományos Akadémia ünnepe. Költemény. (A Szent István Akadémia Értesítője 1925. 2. sz.)
4. Főttkári jelentés. (Ugyanott.)
5. A frankhamisítási ügy tanulságai. (Magyarság 1926. jan. 23.)
6. A nádori méltóság felújításának gondolata. (Magyar Kultura. 1926. május hó 5. sz.)
7. I. A királyválasztás és az ú. n. trónfosztó nemzetgyűlési törvény. — II. A király és a dinasztiahűség a magyar történelemben. (A Magyar Nők Szent Korona Szövetségében tartott két előadása. Bpest, 1926.)

Rejtő Sándor r. t.

1. «A fa szilárdságának változása nedvességének függvényében». (Előadta a M. T. A. III. o. 1926 febr. 15. ülésén.)
2. Mechanikai technológiájának a fémekre vonatkozó részét német nyelven a következő cím alatt adta ki: «Einige Prinzipien der mechanischen Technologie der Metalle.» Berlin, 1926. Verlag V. D. J.

Schaffer Károly r. t.

1. *General Significance of Tay-Sachs disease.* Archives of Neurology and Psychiatry 1925. 14.
2. *Ueber das morphologische Wesen und die Histopathologie der hereditär-systematischen Nervenkrankheiten.* Megjelent a «Monographien aus dem Gesamtgebiete der Neurologie und Psychiatrie»-ben. J. Springer. Berlin. 1926.
3. *Az átöröklődés jelentősége az elme- és idegkórtanban.* Orvosképzés. 1926.
4. *Gróf Széchenyi István idegrendszer.* Orvosi Hetilap. 1926.
5. *Az átöröklődő idegbajok anatómiai lényegéről és az átöröklődés jelentőségéről.* Rendes tagsági székfoglaló. Mathem. és Tud. Értesítő.
6. *Zur Histopathologie der idiotypischen Lateralsklerose oder spastischen Heredodegeneration.* Archiv für Psychiatrie u. Nervenkrankh. 1926. 77.
7. *Az elmebetegségek és a kapcsolatos idegbetegségek kórtana.* Novák Rudolf és Tsa. Budapest 1927.

Schütz Antal l. t.

1. *A klasszikus ferences theologia.* Megjelent: A magyar ferencrendiek 1926-i jubileumi évkönyvében.
2. *Katholikus nemzetnevelő föladatak.* Megjelent: Katholikus Nevelés 1926. évf. Több kisebb közlemény.

'Sigmond Elek r. t.

1. Tanulmány a talaj humusz-zeolit-komplexumáról és a talajreakcióról. Székfoglaló előadás. M. T. Ak. Mat. és Term. Értesítője XLVIII. kötete 51—78. l. 1926.
2. Kosutány Tamás emlékezete. Emlékbeszéd.
3. A talaj abszorpciós jelenségeinek gyakorlati jelentősége. Előadás. M. Mérnökök és Építészegylet Közleményeinek havi füzetei III. évf. 1—3. sz., németül a Chemische Rundschau III. évf. 10—13. számaiban.
4. Új élet a magyar sziken. Értekezés a Budapesti Hírlap 1926. márc. 12-i számában.
5. A tervezett mélybevágású Duna-Tisza csatorna mentén elterülő szikések ismertetése és javítási lehetőségeik. Szent István Akadémiai székfoglalóért; megjelent a Szent István Akadémia kiadásában.
6. A szikések javításának közgazdasági jelentőségéről. Elnöki megnyitó az 1926. évi szikes propaganda ülésén. Megjelent a földművelésügyi minisztérium kiadásában.
7. Einige vergleichende Untersuchungen über die Bestimmung der austauschfähigen Kationen, Sättigungszustand und Aciditäts-Verhältnisse im Boden. (Verh. d. II. Kom. d. Int. Bodenkundlichen Ges. Teil. A. Groningen. Holland, 1926.)
8. The Alkali Soils in Hungary and their reclamation. (Soil Science Vol. XVIII. No. 5.)

9. Contribution to the Theory of the origin of alkali Soils. Soil Science, Vol. XXI. No. 6.

Szerkesztés:

Működött mint a «Köztelek» c. szaklap vegytani rovatának vezetője.

Steiner Lajos l. t.

1. «Az Időjárás» 1925. évf. Nemzetközi meteorológiai intézet 175—176. l. Folyóiratszemele 189—192. l. 1926. évf. A barométeres magasságképletről 6—15. l. Az esőcsinálás, mint üzlet 21. l. A budapesti évi légnyomásközepek periodogramja 65—69 l. Amundsen repülőgép útja az északi sarkon át 116—115. l. Folyóiratszemele 22—24. l. Apróbb közlemények 59. 61. és 62. l. Ismertetések 47, 83, 84—85. l.
2. Természettud. Közöny. 1925. évf. Magyarország időjárása 1925 szept. és okt. hónapban 400—402 és 449—451. l. 1926. évf. A januárius 26-i északi fény 175—177. l. A magasabb légrétegek vizsgálata 388—390. l. Magyarország időjárása 1925 november, december, 1926 januárius, februárius, március, április, május, június, augusztus havában 32—35, 84—87, 137—139, 182—184, 257—258, 302—303, 345—347, 397—399, 495—497. lapokon.
3. Földrajzi Közlemények 1925. évf. Könyvismertetések (J. Wassen Smith; Agricultural Meteorology és F. M. Exner: Dynamische Meteorologie) a 223—224 és 225—226. lapokon.
4. A Nap mágnessége. «Stella» csill. egyesület almanachja 1926-ra, 286—295. l.
5. A Nap melegsugárzása. «Stella» csill. folyóirathatn sajtó alatt.
6. Földmágnességi kutatások. Az Est hármaskönyve. 1926. 219—221. l.
7. Pesti Hirlap. «Az időjárás november hónapban» 1925 dec. 12. «Az időjárás az elmúlt december hónapban» 1926. jan. 23.
8. Pester Llyod Die strenge Kälte der jüngst vergangenen Tage 1925 dec. 8. (Morgbl.). Das Wetter im vergangenen Monat 1926 febr. 13. (Morgbl.). márc. (Abendbl.). ápr. 13 (Morgbl.). máj. 13 (Morgbl.). június 15 (Morgbl.). 12 július 14 (Morgbl.), szept. 16 (Abendbl.). okt. 15 (Abendbl.). Könyvismertetés és kisebb közlemény 1925 nov. 21. és 1926 szept. 20 (Abendblatt.) és szept. 21 (Abendbl.)
9. Meteorologische Zeitschrift. 1925. évf. Über die Erhaltungstendenz der mittleren monatlichen Temperaturanomalien 489—491. l. 1926. évf. Druck und Temperaturänderungen in der Atmosphäre 271—276. l.

Szendrei János l. t.

1. «Vallás és Művészet», 1925. Katholikus Kulturkönyvtár VII. k. Egy része mint székfoglaló előadás a Szent István Akadémiában adatott elő.
2. A Magyar Nemes Fémipari Évkönyv 1925. évfolyamában megjelent tanulmány Kecskeméti W. Ötvös Péter 1660—1668 között írott ötvösmivességi receptjéről.
3. Értekezés a Miskolci Naplóban, az ottani csizmadia-céh négyszázéves múltjából.
4. «A magyar címer, a szent korona, nemzeti zászló és a hadi lobogó története.» A Hadtörténelmi Biz. megbízásából sajtó alatt.
5. «Külföldi Múzeumokban levő magyar hadtörténelmi emlékekről.» (A Hadtört. Közl. 1925—26. évfolyamaiban folytatott tanulmány.)

Szerkesztés:

A Magyar Képzőművészek Lexikona II. k.

A Magyar Kir. Hadtörténelmi Múzeum szervezési munkálataiban vesz részt.

Szentpétery Imre l. t.

1. V. István ifjabbkirálysága. Századok, 1921.
2. IV. László király pecsétváltoztatásai. Levéltári Közlemények, 1923.
3. Chronologia. Budapest, 1923. (A M. Tört. Tud. Kézikönyve, II/5.)
4. Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. köt. 1. füz. Budapest, 1923. (M. Tud. Akad.)
5. Fejérfataky László emlékezete. Turul, 1924—25.
6. Bolgárország IV. Béla királyi címében. Klebelsberg-Emlékkönyv. Budapest. 1925.
7. Magyar oklevéltan. (A M. Tört. Tud. Kézikönyve. II/3. Sajtó alatt.)
8. Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. köt. 2. füz. (Sajtó alatt.)
9. Az almádi monostor alapító oklevele. (Sajtó alatt.)
10. Könyvismertetések és bírálatok a Századokban és a Napkeletben.

Szinyvei Ferenc l. t.

1. *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. I. 1925. II. 1926.
2. *A regény*. (Értekezés a nyelv- és széptud. köréből.) 1926.
Számos bírálat a Napkelet-ben és a Kath. Szemlében. (1925., 1926.)

Szinyvei József ig. és r. t.

1. A M. T. Akadémia és a magyar nyelvtudomány. Akadémiai Értesítő és különlenyomat.)
2. Die Ung. Akademie der Wissenschaften und die ungarische Sprachwissenschaft. (Ung. Jahrbücher.)
3. Elnöki megnyitó a M. Nyelvtud. Társ. 1926. évi közgy. (M. Nyelv.)
4. Rendszeres magyar nyelvtan. 16. kiad.
5. A magyar nyelv. 13. kiad.
6. A Halotti Beszéd hang- és alaktana. (M. Nyelv és különlenyomat.)
7. Egy finnugor deverb. névszóképző. (Nyelvtud. Közlem.)
8. *Atval, fial*. — *A-nál* rag. (U. o.)
9. Utószó az Halotti Beszéd alaktanához. [*Kínzóvia*- és társai.] (M. Nyelv.)
Szerkesztette a Nyelvtudományi Közleményeket.

Thirring Gusztáv r. t.

1. A vándormozgalom jelentősége Budapest népességének gyarapodásában. (Földrajzi Közlemények, 1925. évf. 9—10. füzet, 169—185 lap.)
2. Die Bedeutung der Wanderbewegung im Wachstum der Bevölkerung Budapest. (U. o. 185—187 lap.)
3. Budapest népessége 1925 végén. (Magyar Statisztikai Szemle, 4. évf., 1926. 2. sz. 55—59 lap.)
4. Budapest utolsó öt évi fejlődése. (Magyarság, 1926. febr. 7.)
5. Elnöki megnyitó a Magyar Statisztikai Társaság szegedi ünnepi ülésén 1926. június 12-én. (Magyar Statisztikai Szemle, IV. évf. 6. sz. 395—397 lap.)
6. Budapest részletes kalauza. A magyar idegenforgalmi érdekeltségek szövetségének hivatalos útmutatója. 3. kiadás, 60 képpel és 15 alaprappal. (Részletes helyi kalauzok. 1.) Budapest, 1926, 183 lap.
7. Magyarország földrajza és általános statisztika. (173 címszó Révai Nagy Lexikona XVIII. kötetében.)

Szerkesztés:

8. Revue de la Société Hongroise de Statistique, VI. e. année. 1926.

Tolnai Vilmos 1. t.

1. Magyar ugar, magyar parlag. M. Ny. XXII. 50.
2. Volara-leme. M. Ny. XXII. 155.
3. A határozott névelő használata. M. Ny. XXII. 155.
4. Arany és Madách arany almái. EPhK. XLVIII. 87.
5. Gonda B.: Türr István. (ism.) Napkelet. IV. 180.
6. Bartóki J.: Piros rónák. (bír.) Napkelet. IV. 159.
7. Takáts S.: Magyar asszonyok. (ism.) Napkelet. IV. 349.
8. Kozma Andor: Honfoglalás. (bír.) Napkelet. IV. 457.
9. Móricz P.: Magyar sirató. (ism.) Prot. Szemle. XXXV. 192.
10. Szász K.: Emlékek. (ism.) Prot. Szemle. XXXV. 192.
11. Makkai S.: Ördögsekér. (bír.) Prot. Szemle. XXXV. 262.
12. Lévy J.: Utolsó versei. (ism.) Prot. Szemle. XXXV. 329.
13. Széchenyi és a magyar női eszmény. Magyar Asszony. V. 345.
14. Herczeg F.: A híd. Magyar Asszony. VI. 31.
15. «Több is veszett Mohácsnál». Mohácsi Emlékkönyv. 1926. 311.
16. Herczeg F.: A híd iránya és alakjai. Nemzeti Ujság. 1926 jan. 3.
17. Attila és Buda testvérsége. (Tanulmány.) EPhK. L. 102.
18. Les origines du coche. Revue des études hongroises III. 51.
19. Előadások :
Az akadémiai gondolat s a M. T. Akadémia. (Pécsi Tud. Társulat. 1925 nov. 9.)
Az irodalmi műalkotásról. (Pécsi Szab. Lyceum. 1925 nov. 24.)
A magyar nő eszménye Széchenyi munkáiban. (Pécsi Ev. Társulat. 1925 dec. 6.)
Arany kisebb elbeszélő költeményeiből. (Pécsi Szoc. demokrata párt tud. estéi. 1926 febr. 10.)
Széchenyi közéleti jelentősége. (Szekszárdi Kaszinó. 1926 jún. 13.)
A nemzeti érzésről. (Miskolci Mansz. 1926 márc. 6.)

Verebély Tibor 1. t.

1. Kuzmik Pál emlékezete. Orvosi Hetilap 1925. évf. 51. szám.
2. A gyomor-bélhuzam sarkomáiról. Praxis Medici 1926.
3. A sebészet múltja és haladásának feltételei hazánkban. Természet-tudományi Kongresszus Munkálatai 1926.
4. A törzsműtétek helybeli érzéstelenítése. Kéziköny 1926.
5. Über paravertebrale Fibrosarkome. Deutsche medizinische Wochenschr. 1926.
6. A hátsó gátorból kiirtott daganat. Orvosi Hetilap 1926.
7. Epekőbetegség érdekes szövödménye. Orvosi Hetilap 1926.
8. Az epekősebészet néhány időszerű kérdése. Orvosi Hetilap 1926.
9. Adatok az epehólyag kórtanához. Magyar Sebésztsársaság Munkálatai. 1926.
10. Die Abgrenzung der chirurgischen und balneotherapischen Behandlung der Gallensteinkrankheit. Mitteilungen des VIII. internationalen Aerztefortbildungskurses in Karlsbad 1926.
11. Az exophthalmus sebési vonatkozásai. Orvosképzés 1926.

Viszota Gyula 1. t.

1. Vörösmarty nagyjutalmi és drámai jelentései. Akad. Értesítő 1914. II.
2. Kölcsey Ferenc ismeretlen akadémiai dolgozatai. Irodalomtört. Közl. 1914. II—IV.
3. Vidóczy: Stilisztikájáról. Hivatalos Közlöny 1914.

4. Gr. Széchenyi Ferenc és gr. Sz. István atyai intelmei. Magyar Középiskola 1914 VI.
5. Pest városának üdvözlő irata Széchenyi Istvánhoz. Akad. Ért. 1915 II.
6. Széchenyi Politikai programmtörvények c. művének története. Akadémiai székfoglaló. Történeti Szemle 1915. III.
7. Széchenyi István két levele Dessewffy Aurél baláláról. Akad. Ért. 1915. III.
8. Szűcsi I.: Bajza József c. művéről. Irodalomtörténet. 1915.
9. Tóth Kálmán akadémiai tagsága. Akad. Ért. 1915 X.
10. Széchenyi félbemaradt javaslata a selyemtenyésztségről. Akad. Ért. 1915 XI.
11. Széchenyi első négy művének nyelvéről. Magyar Nyelv. 1916. II—V.
12. A Hitel Történetéhez. Akadémiai felolvasás. Budapesti Szemle 1916.
13. Jelentés az 1915. évi Kóczán-pályázatról. Akad. Ért. 1916.
14. Kossuth Lajos hirlapírói munkásságához. Felolvasás a Szent István Akadémiában. Irodalomtörténet 1918. IX.
15. B. Eötvös József levelei Széchenyi közlekedési javaslatáról. Budapesti Szemle 1919.
16. Jelentés a Halmos-pályázatról. Akad. Ért. 1919 máj.
17. Néhány censurái eset 1846 7-ben. Felolvasás a Szent István Akadémiában. Budapesti Szemle 1924. III.
18. Széchenyi nyelvkészsége és helyesírása. Felolvasás a Magyar Nyelv-tudományi Társaságban. Magyar Nyelv 1924. IX.
19. Elnöki megnyitó a Magy. Irodalomtört. Társaság 1925 febr. közgyűlésén Jókai Mórról.
20. Politikai eljárás Széchenyi ellen 1835-ben. Akadémiai felolvasás. Budapesti Szemle 1925. X.
21. Az Akadémia megalapítása. Akadémiai felolvasás, 1925. XI.
22. Mi indította Széchenyit az Akadémia megalapítására? Felolvasás a Szent István Akadémia 1925 nov. 15. ünnepi ülésén. Megjelent a Társulat külön kiadványában.
23. Az 1925 7. évi országgyűlés és az Akadémia megalapítása. Felolvasás az Orsz. Pázmány Egyesületben. Nemzeti Ujság 1925. XI. 8.
4. Gr. Széchenyi István és a közegészségügy. Felolvasás az Országos Közegészségügyi Egyesület 1925 nov. 17. ülésén. Egészség, 1925. XI.
25. Széchenyi István életrajza. Révai-Lexikon 1925.
26. Gr. Széchenyi István Naplói I. kötet (1814—1819). Kiadta a Magy. Történelmi Társulat. Budapest 1925. CIX. és 927. lap.
27. Gr. Széchenyi István működése, a lótenyésztés és a lóverseny érdekében. Állattenyésztők Lapja 1925. XII. 20.
28. Gr. Széchenyi István Naplói II. kötet (1820—5). Kiadta a Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1925. CLI. és 823. l.
29. Gr. Széchenyi István élete és működése 1820—25-ben. Budapest 1925. 151 l. Különnyomat a Naplók II. kötetéből.
30. Az ifjú Széchenyi fejlődése. Felolvasás a Széchenyi Szövetség Széchenyi emlékülésén. Magyar Gazdák Szemléje 1926.
31. Mozzanatok Széchenyi lelki fejlődéséből 1820—25 között. Magyar Középiskola 1925. 5—10 sz.
32. Censurái különösségek a XIX. sz. második felében. Akadémiai felolvasás. 1926 máj. 10-én.
33. Akadémiáról. Révai-Lexikon pótkötet.
34. A Magyar Tud. Akadémia százéves évfordulója. Megjelent a lengyel Przegląd Współczesny 1926. 45 sz. (Dabrowszky János fordításában.)

Mónori Wertheimer Ede r. t.

Sajtóra kész:

1. Kossuth Lajos életrajza, kiadatlan források alapján.

Már megjelent dolgozatok:

2. Ludwig Kossuth in Amerika 1851—1852, mit Benützung ungedruckter Quellen («Preussische Jahrbücher» Märzheft 1925).
3. Kronprinz Erzherzog Rudolf und Fürst Bismarck. Nach ungedruckten Akten («Archiv für Politik und Geschichte» April 1925).
4. Zur Geschichte der letzten Jahre Bismarcks (1890—1899). Nach ungedruckten Akten (Historische Zeitschrift 1925).
5. Ein k. u. k. Militärattaché über das politische Leben in Berlin (1880—1895). Nach ungedruckten Akten («Preussische Jahrbücher» September 1925).
6. Gibt es einen neuen Metternich? (Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1926).
7. Kronprinz Friedrich Wilhelm und die spanische Hohenzollern Thronkandidatur (1868—1870). Mit Benützung ungedruckter Quellen («Preussische Jahrbücher» September 1926).

«Pester Lloyd»:

8. Franz Kossuths Debut in Ungarn. Nach ungedruckten Akten, 22. Januar 1925.
9. Der Sturz Haynaus. Nach ungedruckten Akten.
10. Ein Konflikt zwischen Bismarck und Andrássy. Nach ungedruckten Akten (15. April 1925).
11. Ein deutscher Diplomat über Ungarn im Jahre 1842. Nach ungedruckten Akten (15. August 1925).
12. Die Züchtigung Haynaus in London 1850. Mit Benützung ungedruckter Akten (17. April 1926).
13. Fürst Bismarck und Maurus Jókai. Mit Benützung ungedruckter Quellen (20. Juli 1926).

«Neue Freie Presse»:

14. Wie aus der k. k. Armee eine k. u. k. wurde (1889). Nach ungedruckten Akten (10. Februar 1925).
15. Zum 13. März 1848. Nach ungedruckten Akten (14. März 1925).
16. Die Ernennung Graf Goluchowskis zum Minister des Äussern. Nach ungedruckten Quellen.
17. Das Kriegstagebuch des späteren Kaiser Friedrich (8. März 1926).
18. Eine Geschichte der ungarischen Journalistik (9. August 1926).

Báró Wlassics Gyula ig. és t. t.

1. A fegyverkezés csökkentése a Népszövetség tanácsában. Új Nemzedék 1925 december 18.
2. A fegyverkezés csökkentése és a nemzetek szövetsége. Prágai Magyar Hírlap 1925 december 25.
3. Jogállam. Tanulmány a Jogállam 1926 január-februári 1—2. füzetében.
4. La société des Nations et la Hongrie. Megjelent a «La Hongrie d'aujourd'hui» című könyvben.
5. A kisebbségi jogok védelmének kézikönyvében (Baranyai Zoltán) az előszó.

6. A képviselőválasztási bíráskodásról és az államhatalom megoszlásáról. Előadott a közigazgatási bíróság évnyitó ülésén. Megjelent a «Magyar Közigazgatás» című lap 1926 január 17.-iki számában. (Németül a Pester Lloyd 1926 január 11. számában).
7. Elmékedések a jogállam felől (Betrachtungen über den Rechtsstaat) Pester Lloyd 1927 február 20.
8. Néhány szó a Csemegi kódexről (Büntetőjog 1926 január 30.)
9. Magyar Közigazgatás. Alkotmányjog, Magyar Jogi Szemle. 1926 február.
10. Deák Ferencz halálának ötvenedik évfordulójára írta és 1926 január hó 29-én felolvasta a történelmi társulat ülésén. Egész terjedelmében megjelent a Századok január-március 1—3. számában 1926 és a Pesti Napló január 30.-iki számában és bő kivonatban a Pester Lloyd és Budapesti Hirlap január 30.-iki számában.
11. A Népszövetség tanácsának kibővítése. Új Nemzedék 1926 február 18.
12. Herczeg Ferenc mint politikus. Prágai Magyar Hirlap 1926 február 28.-iki számában és a Pester Lloydban (1926 március 25).
13. A kisebbségi jog aláásása. (Untergrabung des Minoritätenrechts. Pester Lloyd Február 24.) Állásfoglalás a Mello Franco felfogás ellen. Ugyanez megjelent a Prágai Magyar Hirlap 1926 február 28. számában.
14. Briand jellemzése és a népszövetség. Új Nemzedék 1926 március 19.
15. A kisebbségi jogvédelem meghamisítása. Pesti Napló 1926 március 16.
16. A magyar közigazgatási jog alapintézményei. Magyar Jogi Szemle 1926 március hó.
17. A nemzetek szövetsége és a nemzetközi jog. Prágai Magyar Hirlap 1926 április 4.
18. Coolidge elnök és a leszerelési kérdés. (Präsident Coolidge und die Abrüstungsfrage) Pester Lloyd 1926 április 11.
19. Az igazi népszövetség. Pesti Napló 1926 április 9.
20. Kisebbségi jogvédelem és a Nemzetek Szövetsége. Budapesti Szemle májusi füzet (1926).
21. Coolidge üzen Európának. Pesti Napló 1926 június 6.
22. A kisebbségi jogvédelem és a nemzetközi garancia, Pesti Napló 1926 június 3.
23. Az államhatalmi megoszlás kérdéséhez. Egy eddig nyilvánosságra nem hozott levele Csemeginek Csengery Antalhoz. Pester Lloyd 1926 június 10.-iki esti lapjában.
24. A hágai állandó nemzetközi bíróság nagyjelentőségű döntése. Budapesti Hirlap június 11.-iki száma. 1926.
25. A nemzetközi büntetőtörvényszék. Pesti Napló 1926 június 27.
26. La protection juridique des minorités et les Garanties internationales. Revue de Hongrie július-augusztusi füzet. 1926.
27. La société des nations et le Problème des minorités. A La Paix című párisi folyóirat júliusi száma. 1926.
58. A magyar államnyelv. Budapesti Szemle, 1926 júliusi füzet.
29. Apponyi-emlékkönyv. Apponyi és a kisebbségi kérdés.

Zelovich Kornél l. t.

1. A szívesztendő vasút. (Budapesti Szemle 1925. évf. 579—580. sz.-ban.)
2. A közforgalmú vasút centenáriuma. (Természettudományi Közlöny 1925. évf. dec. füzetében.)
3. A Széchenyi Lánchíd. Két cikk. (Budapesti Hirlap 1925 nov. 29. és dec. 13.)
4. A Panama-csatorna első terve. (Természettudományi Közlöny 1926. évf. márc. füzetében.)

5. Képek a vasút történetéből. (Budapesti Szemle 1926. 585. számában.)
6. A Magyar Tudományos Akadémia hatása a technikai tudományok fejlődésére. (Budapesti Szemle 1926. évf. 587–588. számában.)
7. Révai Lexikon XIX. kötetében a vasúti rész.
9. A vasúti felépítmény. (Németh József könyvkiadó vállalata.) Sajtó alatt.

Zemplén Géza l. t.

1. Methylezett cukrok redukcióképességéről.
2. Redukáló disaccharidok lebontása és a disaccharidok szerkezete.
3. A cellolios szerkezetének közvetlen bizonyítása.
4. A suranos és a melecilos szerkezete.
5. A tejcukor szerkezetének bizonyítása. Valamennyi dolgozat sajtó alatt.
6. Géza Zemplén u. Géza Braun: Reduktionsvermögen der methylierten Zucker. Berichte der deutschen chemiker Gesellschaft 58, 2566 (1925).
7. Géza Zemplén: Abbau der reduzierenden Biosen. I. Direkte Konstitutionsermittlung der Cellulose. Ugyanott 59, 1254 (1926); II. Konstitution der Turanose und Melecilose. Ugyanott sajtó alatt; III. Direkte Konstitutionsermittlung des Milchzuckers. Ugyanott, sajtó alatt.

Zimányi Károly r. t.

1. Kristallographische Untersuchungen an den Pyriten des Komitates Krassó-Szörény. Zeitschrift für Kristallographie. 1926. 62. köt. 506 l.
2. Über ein Vorherrschen der Form $\epsilon \left\{ 10.3.0 \right\}$ am Eisenkies. Centralblatt für Mineralogie etc. 1926. Abt. A. No. 1. 15 l.
3. Über einige Pyrite aus dem Zips-Gömörér Erzgebirge. Mathemat. und Naturwiss. Berichte aus Ungarn. 1926. XXXIII. köt. 33. l.
4. Gediegen Kupfer und kristallisirter Hämatit aus dem Gömörer Komitat. Ugyanott 55. l.

Zimmermann Ágoston l. t.

1. Adatok a belső fejadéria anatómiájához. Matematikai és Természet tudományi Értesítő XLVII. kötet, 1925. 46–51.
2. Összehasonlító anatómiai vizsgálatok az arteriák méreteiről. Matematikai és Természet tudományi Értesítő XLVII. kötet 1925. 52–60.
3. Weite und Stärke der Arterien bei Huftieren. Verhandlungen der Anatomischen Gesellschaft auf der 34. Versammlung in Wien 1925. Ergänzungsheft zum Anatomischen Anzeiger Bd. 60. 260–269.
4. A házinyúl izületeiről. Tíz képpel. Állattani Közlemények. 1926. XXII.
5. Dr. Rátz István emlékezete. Egy arcképpel. Állatorvosi Lapok, 1926. XLIX. 5–6. sz.
6. Anatómiai kongresszus Freiburgban (i. Br.) Pótfüzetek a Természet tudományi Közlönyhöz, 1926. 1–2. 161–162.
7. Szerkesztette az Állatorvosi Lapok XLIX. évfolyamát és a közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből című folyóirat XIX. és XX. kötetét.
8. Számos ismertető közlemény a Természet tudományi Közlöny, Állatorvosi Lapok és Berliner Tierärztliche Wochenschrift című folyóiratokban.

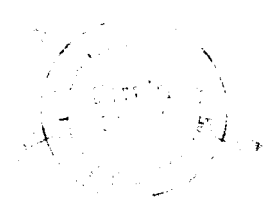
Zlinszky Aladár l. t.

1. Érzelemkifejezés a lírában. Minerva. V. Felolvasta a Magyar Irodalom-tört. Társaság 1925 dec. 5. ülésén. Nyelvi részének kivonata. Magyar Nyelv XXII. 1.
2. *Lehr Albert.* Nekrológ. Nyelvtudományi Közlemények. XLVI.

3. *Magyarán.* Megjegyzések Bársony István cikkeire. Magyar Nyelv XXII.
4. *Jelentés a Vojnits-díjról* Akad. Értesítő. 1925.

Ismertetések, bírálatok:

5. Császár Elemér. A magyar irodalmi kritika története. Napkelet III.
6. Gulyás Pál. Ady Endre. Biobibliografiai tanulmány. Tanáregyleti Közlöny.
7. Keszthelyi Helikon Napkelet IV.
8. Császár Elemér. A magyar hunmondák kérdésének mai állása. Napkelet IV.
9. Klebelsberg Emlékkönyv. Irodalomtörténeti Közlemények XXXVI.
10. Viktor Gabriella. Lorántffy Zsuzsánna. Napkelet IV.
11. Bársony István. Magyar természeti és vadászati képek. Napkelet IV.
12. A magyar balladaköltészet. Négy előadás a Szabad Egyetemen 1926 február havában.

AKADÉMIAI É R T E S Í T Ő

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BALOGH JENŐ

FŐTITKÁR.

XXXVII. KÖTET.

433. FÜZET. 1926. JANUÁR—ÁPRILIS.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1926

TARTALOM.

	Oldal
I. Az Akadémia belső tagjai	1
II. A könyvtár alapításának százados ünnepe 1926 március 15-én	5
1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök megnyitó beszéde	5
2. Ferenczi Zoltán r. t. főkönyvtárnok ünnepi előadása a M. Tud. Akadémia könyvtárának megalapításáról	7
III. Berzeviczy Albert elnök megnyitó beszéde a M. Tud. Akadémiának 1926 január 25-iki ünnepi ülésén Deák Ferenc halálának félszázados évfordulója alkalmából	18
IV. A M. Tud. Akadémia munkássága 1925-ben	19
A M. Tud. Akadémiának 1925-ben tartott ülései	20
V. Kivonat akadémiai ülésen tartott előadásból: Anaxagoras istenbizonyítéka. Pauler Ákos r. tagnak 1926 április 19-én tartott felolvasásából	23
VI. Bizottsági jelentések :	
1. Jelentés a Nagyjutalomról és a Marczibányi-mellékjutalomról	24
2. Jelentés a Vojnits-jutalomról. Felolvasta Császár Elemér r. t.	38
3. Jelentés a gróf Teleki József-jutalomról. Felolvasta Ferenczi Zoltán r. t.	48
VII. Jelentés a Choris Ferenc-alapítvány 1926. évi kamatainak odaítéléséről	53
VIII. A M. Tud. Akadémia pénztári számadása 1925-ben	59
1926 január—június havára szóló költségvetést lásd Ak. Ért. XXXVI. kötet 371. lap.	
IX. A M. Tud. Akadémia Wodianer-jutalmával 1901 óta kitüntetett, illetőleg a M. Tud. Akadémia által a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak elismerésre ajánlott tanítók	71
X. Új kiadványok	75
XI. Adományok és alapítványok	75

INHALT.

	Seite
I. Die inneren Mitglieder der Akademie	1
II. Die Zentenarfeier der Gründung der Bibliothek am 15. März 1926	5
1. Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy	5
2. Festvortrag des Oberbibliothekars Zoltán von Ferenczi, ord. M., über die Gründung der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften	7
III. Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy in der am 25. Januar 1926 gehaltenen Festsitzung der Akademie anlässlich der Fünfzigjahrfeier des Todestages Franz Deáks	18
IV. Die Tätigkeit der Ungarischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1925	19
Die im Jahre 1925 gehaltenen Sitzungen der Akademie	20
V. Auszug aus dem in der am 19-ten April 1926 gehaltenen Sitzung der Akademie stattgefundenen Vortrag des ord. M-es Ákos von Pauler: Der Gottesbeweis des Anaxagoras	23
VI. Ausschussberichte :	
1. Bericht über den Grossen Preis der Akademie und den Marczibányi-Preis	24
2. Bericht über den Vojnits-Preis. Vorgelesen von Elemér Császár, o. M.	38
3. Bericht über den Teleki-Preis. Vorgelesen von Zoltán v. Ferenczi, o. M.	48
VII. Bericht über die Zuerkennung der Zinsen der Franz Chorin- Stiftung vom Jahre 1926	53
VIII. Kassenbericht vom Jahre 1925	59
Den Kostenanschlag für Januar—Juni 1926 siehe Akad. Ért. Bd. XXXVI., S. 371.	
IX. Die mit dem Wodianer-Preis seit dem Jahre 1901 ausgezeichneten, bzw. dem Herrn Minister für Kultus und Unterricht zur Anerkennung vorgeschlagenen Lehrer	71
X. Neuausgaben der Ung. Akademie der Wissenschaften	75
XI. Schenkungen und Stiftungen an die Ungarische Akademie der Wissenschaften	75

SOMMAIRE.

	Page
I. Les membres internes de l'Académie	1
II. Le Centenaire de la fondation de la Bibliothèque de l'Académie le 15. mars 1925	5
1. Discours d'ouverture de M. A. de Berzeviczy, président de l'Académie	5
2. Z. Ferenczi, m. o., bibliothécaire en chef: La fondation de la Bibliothèque de l'Académie Hongroise	7
III. Discours d'ouverture de M. A. de Berzeviczy à l'occasion du cinquantenaire de la mort du François Deák (séance solennelle le 25. janvier 1926)	18
IV. L'Académie Hongroise des Sciences en 1925	19
Les séances de l'Académie en 1925	20
V. Extraits des Memoires présentés à l'Académie: A. Pauler: Anaxagore et ses preuves de l'existence de Dieu. (le 19. avril 1926.)	23
VI. Rapports des Commissions:	
1. Rapport sur le Grand-Prix et le prix Marczibányi	24
2. E. Császár, m. o.: Rapport sur le prix Vojnits	38
3. Z. Ferenczi: Rapport sur le prix comte Teleki	48
VII. Rapport sur la fondation Fr. Chorin: Décernement des arrérages de l'année 1926'	53
VIII. Compte rendu de la gestion financière de l'an 1925. (v. le budget de l'Académie pour la première moitié de l'an 1926. Ak. Ért. XXXVI., p. 317.)	59
IX. La liste des maîtres d'école récompensés par l'Académie avec le prix Wodianer et des maîtres d'école proposés à récompense au Ministre des Cultes et de l'Instruction publique	71
X. Publications récentes	75
XI. Dons et fondations	75

AKADÉMIAI -
É R T E S Í T Ő

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BALOGH JENŐ

FŐTITKÁR.

XXXVII. KÖTET.

434. FÜZET. 1926. MÁJUS—SZEPTEMBER.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1926

TARTALOM.

Oldal

I. A M. Tud. Akadémia LXXXVI. ünnepélyes közlése Gyulai Pál emlékeztetére 1926 május 9-én.	
1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök megnyitó beszéde . . .	77
2. Kozma Andor t. t.: «Két öreg költő» (Költemény Gyulai Pál és Lévay József emlékeztetére)	81
3. Balogh Jenő főtitkár: Gyulai Pál és az Akadémia	84
4. Voinovich Géza r. t.: Gyulai Pál emlékezete	95
II. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök megemlékezése a mohácsi csata évfordulójáról az 1926 június 14-én tartott összes ülésen	113
III. Bizottsági jelentések a pályázatok eldöntéséről.	
1. Jelentés a Sámuel-Kölber-díjról	115
2. Jelentés a kisebbségek jogi helyzetét tárgyaló munkára kitűzött jutalomtételtől	115
3. Jelentés a köznevelésügyi jutalomtétel tárgyában	117
4. Jelentés a Budapest Székesfőváros jutalomdíjából kitűzött pályázatról	118
5. Jelentés a Gorove-jutalomról	120
6. Jelentés a természeti emlékek fenntartása és megóvása tárgyában hirdetett pályázatról	121
7. Jelentés a jogi monográfia-jutalomdíjról	123
8. Jelentés a Lukács Krisztina-jutalomtételtől	132
IV. LXXXVI. nagygyűlés és a M. Tud. Akadémia új jutalomtétellei	134
V. Kivonatok székfoglaló értekezésekből.	
1. Jakubovich Emil l. t.: Adalékok az Anonymus-kérdéshez (Felolvastatott az I. osztálynak 1925 nov. 9-én tartott ülésén)	143
2. Gróf Zichy István l. t.: Levédia és Etelköz (Felolvastatott az I. osztálynak 1926 január 4-én tartott ülésén)	172
VI. Alapítványok ügyrendjei.	
1. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank gróf Széchenyi István-alapítványa	184
2. A Kazinczy Gábor és neje Várady Szabó Anna-alapítvány	186
3. Wellisch Alfréd-alapítvány	187
4. Halmos Izor-alapítvány	188
VII. Költségvetés	189
VIII. Némethy Géza osztályelnök üdvözlő beszédei az I. osztályban tartott székfoglalók alkalmából	
1. Jakubovich Emil l. taghoz 1925 november 9-én.	194
2. Zsigmond Ferenc l. taghoz 1925 november 9-én	195
3. Gróf Zichy István l. taghoz 1926 január 4-én	196
4. Horváth Cyrill r. taghoz 1926 április 12-én	197
IX. Ünnepi beszédek.	
1. Papp Ferenc l. t. beszéde Berzsenyi Dániel születésének 150-ik évfordulóján a celldömölki irodalmi ünnepen 1926 május 9-én	197
2. Szász Károly l. t. beszéde Prielle Kornélia sírjánál 1926 június 6-án	199
X. Külföldi intézetek, melyeknek egyes akadémiai kiadványok hivatalból küldetnek	200
XI. A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai	202
XII. A M. Tud. Akademiának felajánlott adományok folytatólagos jegyzéke	203

INHALT.

	Seite
I. LXXXVI. feierliche Generalsitzung zum Andenken Paul Gyulai's am 9-ten Mai 1926	
1. Eröffnungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy . . .	77
2. «Zwei alte Dichter» (Gedicht zum Gedächtnis Paul Gyulai's und Josef Lévy's), von dem Ehrenmitglied Andor Kozma	81
3. Paul Gyulai und die Akademie, von dem Generalsekretär Eugen Balogh	84
4. Das Gedächtnis Paul Gyulai's, von Géza Voinovich, ord. M.	95
II. Erinnerungsrede des Präsidenten Albert von Berzeviczy anlässlich der Vierhundertjahreswende der Schlacht bei Mohács, in der am 14-ten Juni 1926 gehaltenen Gesamtsitzung. .	113
III. Berichte über die Preisuerkennungen	
1. Bericht über den Sámuel-Kölber-Preis	115
2. Bericht über den auf eine die rechtliche Lage der Minoritäten behandelnde Arbeit ausgeschriebenen Preis	115
3. Bericht über den auf eine die öffentliche Erziehung behandelnde Arbeit ausgeschriebenen Preis	117
4. Bericht über die aus dem Preis der Haupt- und Residenzstadt Budapest ausgeschriebene Preisaufgabe	118
5. Bericht über den Gorove-Preis	120
6. Bericht über die auf eine die Erhaltung und den Schutz der Naturdenkmäler behandelnde Arbeit ausgeschriebene Preis-aufgabe	121
7. Bericht über den auf eine juridische Monographie ausgeschriebenen Preis	123
8. Bericht über den Lukács Krisztina-Preis	132
IV. LXXXVI. Generalsitzung und die neuen Preisausschriften der Ungarischen Akademie der Wissenschaften	134
V. Auszüge aus den Antrittsvorträgen	
1. Emil Jakubovich korr. M.: Beiträge zur Anonymus-Frage. (Vorgelesen in der Sitzung der I. Klasse am 9. Nov. 1925)	143
2. Graf Stefan Zichy korr. M.: Levedia und Etelköz. (Vorgelesen in der Sitzung der I. Klasse am 4-ten Januar 1926)	172
VI. Geschäftsordnungen der neuen Stiftungen	
1. Die Graf Stefan Széchenyi-Stiftung der Pester Ungarischen Kommerzialbank	184
2. Die Gabriel v. Kazinczy- u. Frau, Anna v. Várady Szabó-Stiftung	186
3. Die Alfred Wellisch-Stiftung.	187
4. Die Isidor Halmos-Stiftung	188
VII. Kostenanschlag.	189
VIII. Begrüßungsreden des Klassenvorstandes Géza Némethy, anlässlich der in der I. Klasse gehaltenen Antrittsvorträge	
1. An Emil Jakubovich korr. M. am 9-ten November 1925 . .	194
2. An Franz Zsigmond korr. M. am 9-ten November 1925 . .	195
3. An Graf Stefan Zichy korr. M. am 4-ten Januar 1926 . .	196
4. An Cyrill Horváth ord. M. am 12-ten April 1926	197
IX. Festreden	
1. Rede des korr. M. Franz Papp, anlässlich der 150-ten Jahreswende der Geburt Daniel Berzsenyi's, auf der literarischen Feier in Celldömölk am 9-ten Mai 1926	197
2. Rede des korr. M. Karl Szász bei dem Grabe Cornelia Prielle's am 6. Juni 1926.	199
X. Ausländische Institute, welchen einzelne Ausgaben der Akademie amtlich gesandt werden	200
XI. Neuausgaben der Ungarischen Akademie der Wissenschaften .	202
XII. Fortgesetztes Verzeichnis der Schenkungen an die Ung. Akademie der Wissenschaften.	203

SOMMAIRE.

	Page
I. LXXXVI. ^e séance plénière solennelle de l'Académie Hongroise des Sciences le 9 mai 1926 (en mémoire de Paul Gyulai)	
1. Discours d'ouverture de M. A. de Berzeviczy, président de l'Académie	77
2. A. Kozma: Deux vieux poètes (poésie en mémoire de Paul Gyulai et de J. Lévy)	81
3. E. Balogh: Paul Gyulai et l'Académie	84
4. G. Voinovich: Discours prononcé en mémoire de Paul Gyulai	95
II. Discours de M. A. de Berzeviczy, président de l'Académie: L'anniversaire de la bataille de Mohács (séance plénière, le 14 juin 1926)	118
III. Rapports des commissions	
1. Le prix Sámuel—Kölber	115
2. Rapport sur le prix concernant l'état juridique des minorités nationales	115
3. Rapport sur le prix concernant l'instruction publique	117
4. Prix de la résidence-capitale Budapest	118
5. Prix Gorové	120
6. Rapport sur le prix concernant la conservation des trésors de la nature	121
7. Rapport sur une monographie de droit	123
8. Prix Krisztina Lukács	132
IV. LXXXVI. ^e séance annuelle	134
V. Concours de l'Académie	140
VI. Extraits des discours de réception	
1. E. Jakubovich: Contributions aux problèmes de la chronique d'Anonymus (I. ^e classe, le 9 novembre 1926)	143
2. Comte É. Zichy: Levédia et Etelköz (I. ^e classe, le 4 janvier 1926)	172
VII. Statuts des fondations	
1. La fondation de la Banque Commerciale de Budapest en mémoire du comte Étienne Széchenyi	184
2. La fondation G. Kazinczy	186
3. La fondation A. Wellisch	187
4. La fondation I. Halmos	188
VIII. Le budget de l'Académie	189
IX. Discours de réception de M. G. Némethy, président de la I. ^e classe de l'Académie. 1. E. Jakubovich, m. corr. (le 9 novembre 1925). 2. Fr. Zsigmond, m. corr. (le 9 novembre 1925). 3. Comte E. Zichy, m. corr. (le 4 janvier 1926). 4. C. Horváth, m. t. (le 12 avril 1926)	194
X. Discours solennelles	
1. Discours de M. Fr. Papp, prononcé à Celldömölk à la fête Berzsenyi, le 9 mai 1926	197
2. Discours de M. Ch. Szász, auprès du tombeau de Cornélie Prielle, le 6 juin 1926	199
XI. Liste des sociétés étrangères, auxquelles les publications de l'Académie sont envoyées	200
XII. Nouvelles publications de l'Académie	202
XIII. Liste des dons offerts à l'Académie (suite).	203

AKADÉMIAI É R T E S Í T Ő

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BALOGH JENŐ

FŐTITKÁR.

XXXVII. KÖTET.

436. FÜZET. 1926. OKTÓBER—DECEMBER.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

FOLYÓIRAT		1927
19	/	
EGYETEMI KÖNYVTÁR		
SZEREN		

TARTALOM.

Oldal

I. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki megnyitó beszéde. Megemlékezés az amerikai függetlenségi nyilatkozat 150-ik évfordulójáról	205
II. A megnyitó beszédnek angol szövege	207
III. Az 1926 november 29-én Smith Ádám műve megjelenésének 150. évfordulója alkalmából tartott ünnepi ülés:	
1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnöki megnyitó beszéde .	209
2. Bernát István l. t.: «Smith Ádám tudományi előzményei és korszakos úttörő egyénisége»	214
3. Fellner Frigyes l. t.: «Smith Ádám mint közgazda és a klasszikus nemzetgazdaságtani rendszer kialakulása» . .	217
4. Heller Farkas l. t.: «Smith Ádám és a közgazdaságtan mai állása»	222
IV. Kivonalok az üléseken tartott előadásokból:	
1. Holub József l. t. székfoglaló. Végredeletti jogunk kialakulása	232
2. Gyalóky Jenő l. t.: A debreceni útközetről. (Székfoglaló 1926 okt. 18.)	241
V. Ünnepi beszédek:	
1. Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úr beszéde gróf Tisza István t. t. debreceni szobrának leleplezésekor 1926 október 17-én	246
2. Ferenczi Zoltán beszéde a borjádi Petőfi-emléktábla leleplezése alkalmával 1926 május 30-án	250
3. Ferenczi Zoltán beszéde Pencen 1926 szeptember 8-án .	253
4. Négyesy László beszéde Berzsényi Dániel sírjánál Niklán 1926 szeptember 12-én	254
VI. Újabb kiadványok	257
VII. Adományok és alapítványok	258
VIII. Nekrológok	258
IX. A tartalomjegyzék német fordítása	265
X. A tartalomjegyzék francia fordítása	266
XI. A tartalomjegyzék angol fordítása. (A borítéklap 3. oldalán.)	
XII. A tagok irodalmi munkálatai I.—XLIII.	
Hirdetés a Könyvkiadó Vállalat 1927. évi tagilletménye tárgyában. (A boríték 4. oldalán.)	

CONTENTS.

	Page
I. Opening speech of President Albert de Berzeviczy, honorary Fellow at the meeting on 4th Oct., 1926. Commemoration of the 150th anniversary of America's declaration of independence	205
II. English text of opening speech	207
III. Opening speech of President Albert de Berzeviczy and lectures given at the meeting held by the Academy in honour of Adam Smith on 29th Nov. 1926	209
IV. Extracts from lectures held at meetings.	
1. The evolution of our testamentary laws, by Mr. Joseph Holub, corresponding member. (Inaugural address.) . . .	232
2. The battle of Debrecen, by Mr. Eugene Gyalókay, corr. member. (Inaugural address, 18th Oct., 1926)	241
V. Official speeches.	
1. Pres. Albert de Berzeviczy, hon. Fellow's speech at the unveiling of statue to Count Stephen Tisza, hon. Fel., at Debrecen, on 17th Oct., 1926	246
2. Zoltán Ferenczi, Fellow of the Academy's speech at the unveiling of memorial tablet to Petőfi, at Borjád, on 30th May, 1926	250
3. Zoltán Ferenczi, Fellow of the Academy's speech at the unveiling of memorial tablet to Petőfi, at Penc, on 8th Sept., 1926	253
4. Ladislás Négyesy, Fellow of the Academy's speech at the grave of Daniel Berzsenyi at Nikla on Sept. 12th, 1926	254
VI. Latest publications	257
VII. Donations and endowments	258
VIII. Necrologies	258
IX. English, French and German translations of the list of contents	265, 266
Literary works by members	I.—XLIII.

Hirdetés.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadóvállalatának 1927. évi kiadványa:

„Gyulai Pál kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye (1850—1904).“

Sajtó alá rendezte: Dr. Bisztray Gyula.

Előszót írt hozzá Horváth János i. t.

E kötet a Magyar Tudományos Akadémia két korábbi Gyulai-kiadványának, a *Kritikai dolgozatoknak* és a *Bírálatoknak* kiegészítéseként Gyulai Pál azon jelentősebb dolgozatait tartalmazza, melyek kötetbe összegyűjtve még nem jelentek meg.

Az Akadémia a Könyvkiadóvállalat eddigi pártoló tagjainak, akik visszalépésüket még be nem jelentették, a kötet megjelenése után (körülbelül március hóban) fűzött példányban, a *megállapított bolti ár feléért*, hozzászámitva a csomagolás és postai szállítás költségeit, meg fogja küldeni. A kötet bolti árát a jelenlegi nyomdai viszonyok között előre nem lehet megállapítani.

Az Akadémia Könyvkiadóhivatala tisztelettel felkéri azokat az aláírókat, akik kötött példányt kívánnak, sziveskedjenek ezt az óhajukat a Magyar Tudományos Akadémia főtítkári hivatalával (V., Akadémia-utca 2. I.) közölni. A kötés ára példányonként előreláthatólag 1 pengő 20 fillér (15.000 papirkorona) lesz.

